

Załącznik
do uchwały CCXXIX/4186/2021
Zarządu Województwa Lubelskiego
z dnia 2 lutego 2021 r.

**STRATEGIA
ROZWOJU WOJEWÓDZTWA
LUBELSKIEGO
do 2030 roku
projekt**

Szanowni Państwo,

Polityka regionalna obejmuje całokształt działań władz publicznych zarówno centralnych, jak i terytorialnych, podmiotów i instytucji publicznych, wspieranych z poziomu Unii Europejskiej, mających na celu zdynamizowanie rozwoju oraz redukcjonowanie przestrzennych różnic rozwojowych. Przyjęty przez Rząd RP w „Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju” model odpowiedzialnego rozwoju określa cele polityki regionalnej Państwa, kładąc nacisk na zrównoważony rozwój oraz zmniejszanie dysproporcji w poziomie rozwoju poszczególnych terytoriów.

Województwo lubelskie zmaga się z problemami rozwojowymi o charakterze strukturalnym. Stanowi to wyzwanie do poszukiwania i wprowadzania zdecydowanych rozwiązań mających na celu nadanie nowych, silnych impulsów rozwojowych całej gospodarce, nadanie nowej dynamiki dla rynku pracy, aktywizację zawodową, mobilizację społeczną mieszkańców wokół wspólnie wypracowanych celów rozwojowych w perspektywie do roku 2030. Stając przed tymi wyzwaniami, województwo potrzebuje także niezbędnego i znacznego wsparcia z zewnątrz.

Odpowiedzią na istniejące wyzwania jest opracowana „Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do roku 2030”, zawierająca wizję rozwoju, cele strategiczne oraz kierunki działań. Prezentowana strategia jest efektem prawnie dwuletniej pracy, której ramy i wskazania określiła Uchwała Sejmiku Województwa Lubelskiego nr IV/96/2019 z dnia 11 marca 2019 r. w/s przystąpienia do aktualizacji „Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 roku)”. Dokument został opracowany w oparciu o dogłębne analizy oraz oceny i opinie eksperckie. Należy podkreślić, iż prace nad sformulowaniem Strategii poprzedzone zostały szeroką i otwartą debatą publiczną nad przyjętymi przez Zarząd Województwa Lubelskiego „Założeniami aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.)”. Uspołecznienie tego procesu pozwoliło na wypracowanie wniosków i trafniejsze poznanie oczekiwań i potrzeb społecznych oraz ich uwzględnienie w przedmiotowym dokumencie.

Strategia proponuje zasadniczą zmianę podejścia do programowania rozwoju województwa lubelskiego, w którym przyjęto model zrównoważonego i odpowiedzialnego rozwoju. Określona w Strategii wizja rozwoju oraz cele strategiczne wynikają z rozpoznania realnych i najważniejszych wyzwań, potrzeb i oczekiwań mieszkańców regionu. Fundamentalnym wyzwaniem dla tworzenia strategii w tym zakresie staje się rozwój zrównoważony terytorialnie, wymagający koncentracji uwagi na wykorzystywaniu lokalnych, regionalnych potencjałów, wzmacnianiu specjalizacji regionalnych oraz wspieraniu innowacji i wykorzystaniu potencjału nauki. Ważnym zadaniem jest także optymalne wykorzystanie potencjału rolniczego, rozwoju miast, poprawy jakości życia oraz poprawa konkurencyjności w otoczeniu krajowym i międzynarodowym.

Zmierzenie się ze wskazanymi w niniejszej Strategii wyzwaniami będzie możliwe poprzez realizację kompleksowych działań na wielu płaszczyznach życia społeczno-gospodarczego. W szczególności dotyczyć to będzie poprawy jakości życia mieszkańców, wzmacniania roli województwa lubelskiego w relacjach transgranicznych i międzynarodowych, podnoszenia konkurencyjności gospodarki i integracji wewnętrznej regionu.

Mam nadzieję, że z prezentowaną w Strategii wizją rozwoju naszego województwa utożsamiać się będą jego mieszkańcy, przedsiębiorcy, samorządowcy, środowisko naukowe, politycy oraz przedstawiciele różnych organizacji pozarządowych i środowisk społeczno-zawodowych, włączając się w jej realizację.

Przedstawiając Państwu „Strategię Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030”, wyrażam przekonanie, że Lubelszczyzna jest wielką szansą i dobrym miejscem na realizację własnych planów życiowych jej mieszkańców oraz wszystkich, którzy zdecydowali się związać z nią swoją przyszłość i aktywność.

Marszałek

Województwa Lubelskiego

Jarosław Stawiarski

Wykaz skrótów	4
1. WPROWADZENIE.....	6
1.1. Strategia jako podstawa prowadzenia polityki rozwoju	6
1.2. Podstawa opracowania <i>Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku</i>	7
1.3. Rola i funkcje <i>Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku</i>	8
1.4. Przesłanki i determinanty <i>Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku</i>	8
2. SYNTEZA DIAGNOZY PROSPEKTYWNEJ	10
2.1. Uwarunkowania zewnętrzne	10
2.1.1. Procesy globalne	10
2.1.2. Kierunki polityki Unii Europejskiej.....	10
2.1.3. Uwarunkowania krajowe	13
2.1.4. Uwarunkowania regionalne.....	19
2.2. Uwarunkowania wewnętrzne	20
2.2.1. Społeczeństwo, edukacja, kultura	20
2.2.2. Gospodarka	30
2.2.3. Infrastruktura	46
2.2.4. Środowisko przyrodnicze.....	61
2.2.5. Struktura funkcjonalno-przestrzenna.....	71
3. ANALIZA SWOT	82
4. WIZJA I CELE	83
4.1. Wizja.....	83
4.2. Model rozwoju.....	85
4.3. Zasady i wartości horyzontalne.....	86
4.4. Cele strategiczne.....	87
5. CELE OPERACYJNE I KIERUNKI DZIAŁAŃ.....	90
Cel strategiczny 1 – Kształtowanie strategicznych zasobów rolnych.....	90
Cel strategiczny 2 – Wzmocnienie powiązań i układów funkcjonalnych.....	98
Cel strategiczny 3 – Innowacyjny rozwój gospodarki oparty o zasoby i potencjały regionu.....	109
Cel strategiczny 4 – Wzmacnianie kapitału społecznego	120
6. TERYTORIALNY WYMIAR SRWL 2030.....	137
6.1. Model struktury funkcjonalno-przestrzennej	137
6.2. Obszary Strategicznej Interwencji.....	139
6.2.1. Obszary Strategicznej Interwencji o znaczeniu krajowym	140
6.2.2. Obszary Strategicznej interwencji o znaczeniu regionalnym	143

7.	RAMY REALIZACJI <i>SRWL 2030</i>.....	164
7.1.	Podmioty zaangażowane we wdrażanie.....	165
7.2.	Koordinacja wdrażania strategii.....	168
7.3.	Źródła finansowania.....	171
8.	SYSTEM MONITOROWANIA STRATEGII.....	173
9.	Wykaz wykorzystanych dokumentów i opracowań	185

Wykaz skrótów

ARiMR – Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa
ARP – Agencja Rozwoju Przemysłu
B+R – działalność badawczo-rozwojowa
BAEL – Badanie Aktywności Ekonomicznej Ludności
BDL – Bank Danych Lokalnych
BDOT – Baza danych obiektów topograficznych
BPP – Biuro Planowania Przestrzennego w Lublinie
CKE – Centralna Komisja Egzaminacyjna
CPK – Centralny Port Komunikacyjny
CWD – Centrum Wsparcia Doradczego
DSiR UMWL – Departament Strategii i Rozwoju, Urząd Marszałkowski Województwa Lubelskiego
EDI – (ang. *Electronic Data Interchange*) Elektroniczna Wymiana Danych
EFSD – Europejski Fundusz Strukturalny i Inwestycyjny
EGiB – Ewidencja Gruntów i Budynków
GDDKiA – Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad
GESUT – Geodezyjna Ewidencja Sieci Uzbrojenia Terenu
GPZ – Główne Punkty Zasilające
GUS – Główny Urząd Statystyczny
IA – Instytut Agrofizyki w Lublinie
ICT – technologie informacyjno-komunikacyjne
IEŚ – Instytut Europy Środkowej w Lublinie
IJHARS – Inspekcja Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych
IOB – Instytucje Otoczenia Biznesu
IUNG – Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach
JCWP – Jednolite Części Wód Powierzchniowych
JST – Jednostki Samorządu Terytorialnego
KE – Komisja Europejska
KIS – Krajowa Informacja Skarbowa
KIS – Krajowe Inteligentne Specjalizacje
KOT – Krajowe Obserwatorium Terytorialne
KOWR – Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa
KSRR 2030 – Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030
KUL – Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
KWK – Kanał Wieprz-Krzna
LHS – Linia Hutnicza Szerokotorowa
LLL – Life Long Learning – uczenie się przez całe życie
LOM – Lubelski Obszar Metropolitalny
LOT – Lokalna Organizacja Turystyczna
LZW – Lubelskie Zagłębie Węglowe
MOF – Miejskie Obszary Funkcjonalne
MRiRW – Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi
NGO – (ang. *non-government organization*) organizacje pozarządowe

NOSG – Nadbużański Oddział Straży Granicznej w Chelmie
NUTS – (ang. *Nomenclature of Units for Territorial Statistics*) Klasyfikacja Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych
OF – Obszar Funkcjonalny
ONZ – Organizacja Narodów Zjednoczonych
OSI – Obszary Strategicznej Interwencji
OZE – Odnawialne Źródła Energii
PES – Podmioty Ekonomii Społecznej
PGE – Polska Grupa Energetyczna
PGW WP – Państwowe Gospodarstwo Wodne Wody Polskie
PIM – Partnerska Inicjatywa Miast
PIWet – Państwowy Instytut Weterynarii w Puławach
PKB – Produkt Krajowy Brutto
PL – Politechnika Lubelska
POT – Polska Organizacja Turystyczna
POZ – Podstawowa Opieka Zdrowotna
PZPWL – Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego, przyjęty Uchwałą nr XI/162/2015 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 30 października 2015 r.
REGON – Rejestr Gospodarki Narodowej
RFT – Regionalne Forum Terytorialne
RIS – Regionalne Inteligentne Specjalizacje
LROT – Lubelska Regionalna Organizacja Turystyczna
ROT WL – Regionalne Obserwatorium Terytorialne Województwa Lubelskiego
RRF – (ang. *Recovery and Resilience Facility*) Instrument odbudowy i odporności
SIIS – System Informacyjny o Infrastrukturze Szerokopasmowej
SIO – System Informacji Oświatowej
SOR – Strategia na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)
SRT2030 – Strategia Zrównoważonego Rozwoju Transportu do 2030 roku
SRWL 2030 – Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 r.
SWL – Samorząd Województwa Lubelskiego
TEN-T – transeuropejskie sieci transportowe
UE – Unia Europejska
UM – Uniwersytet Medyczny w Lublinie
UMCS – Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
UP – Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie
WDB – Wartość dodana brutto
WIOŚ – Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Lublinie
WL – Województwo Lubelskie
WPR – Wspólna Polityka Rolna
WRF – Wieloletnie Ramy Finansowe
ZIT – Zintegrowane Inwestycje Terytorialne
ZSK – Zintegrowany System Kwalifikacji
ZSRW – Zintegrowane Strategie Rozwoju Województw
ZSU – Zintegrowana Strategia Umiejętności

1. WPROWADZENIE

1.1. Strategia jako podstawa prowadzenia polityki rozwoju

Zgodnie z obowiązującym w Polsce modelem programowania oraz zarządzania rozwojem, dokumentem będącym podstawą prowadzenia polityki rozwoju na poziomie regionalnym jest: *Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku wraz z Planem Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego*, które stanowią ramy dla realizacji polityk rozwojowych.

Dokument wyznacza kluczowe długoterminowe cele i kierunki rozwoju województwa lubelskiego i jest głównym dokumentem umożliwiającym racjonalne organizowanie działań i prowadzenie skoordynowanej polityki rozwoju w horyzoncie czasowym objętym *Strategią*. Jest jednocześnie tzw. „dokumentem matką”, stanowiącym obligatoryjne odniesienie i wskazanie dla dokumentów regionalnych o charakterze sektorowym i operacyjnym, takich jak *Regionalna Strategia Innowacji*, *Strategia Współpracy Transgranicznej*, *Strategia Polityki Społecznej*, *Regionalny Program Operacyjny* oraz innych.

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego jest podstawą do konstruowania *Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego*, a także przygotowywania dokumentów niezbędnych dla wykorzystania różnych mechanizmów wsparcia rozwoju regionalnego, m.in. planowanych do wprowadzenia: kontraktów programowych, kontraktów sektorowych, porozumień terytorialnych¹. Wdrożenie Programu Regionalnego służyć będzie realizacji przyjętych w *Strategii* celów.

Strategia formułuje wizję rozwoju regionu, wskazuje cele i kierunki działań, które samorząd regionalny zgodnie z kompetencjami samodzielnie podejmuje i za nie odpowiada przed społeczeństwem regionu oraz sferę działań uwarunkowanych decyzjami podmiotów od samorządu regionalnego niezależnych, np. rządu, organizacji międzynarodowych i pozarządowych, samorządów lokalnych, przedsiębiorstw, podmiotów prywatnych i inwestorów. W tym kontekście i rozumieniu stanowi płaszczyznę współpracy dla różnych podmiotów uczestniczących w pracach i debacie nad wizją rozwoju regionu, a następnie w formułowaniu i realizacji własnych działań przyczyniających się do osiągnięcia przyjętych w *SRWL do 2030 roku* celów rozwojowych regionu.

Ważną funkcją *Strategii* jest jej rola informacyjna, bo przedstawia ona zarówno mieszkańcom, partnerom społecznym, samorządowym i gospodarczym, jak też podmiotom zewnętrznym wobec regionu zamierzenia i intencje władz regionalnych, wraz z ofertą udziału i współpracy w realizacji wspólnych zadań.

Strategia spełnia także znaczącą rolę edukacyjną, polegającą na kompleksowym wskazaniu uwarunkowań rozwoju regionu, przyjęciu modelu polityki rozwoju, której celem jest także integracja społeczeństwa wokół rozwiązywania kluczowych problemów oraz realizacji przyjętych celów regionalnych.

---

¹ Wskazane w projekcie *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030*.

Ryc. 1 Architektura dokumentów polityki rozwoju na poziomie regionalnym²

Źródło: Opracowanie własne DSiR UMWL, 2020.

1.2. Podstawa opracowania *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku*

Podstawą opracowania *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku* jest Uchwała Nr IV/96/2019 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 11 marca 2019 r. w sprawie aktualizacji *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 roku)*. Określiła ona zasady, tryb i harmonogram prac aktualizacyjnych.³

Przyjęty tryb prac oparty został na bliskiej współpracy z interesariuszami. Takie podejście zapewnia możliwość przeprowadzenia otwartej i pogłębionej debaty z mieszkańcami regionu, przyczyniając się do wypracowania dokumentu akceptowanego przez możliwie szerokie grono partnerów społecznych i gospodarczych.

² Opracowanie i aktualizacja regionalnych dokumentów sektorowych będzie przedmiotem odrębnych decyzji Zarządu Województwa.

³ Przyjęty tryb prac odnosi się również do przeprowadzenia *Strategicznej Oceny Oddziaływania na Środowisko (opis wyników procedury zostanie uzupełniony w dokumencie docelowym po jej przeprowadzeniu)*

Celem prowadzonych prac było przygotowanie nowej zaktualizowanej strategii województwa lubelskiego z horyzontem obowiązywania do 2030 roku, która zapewni:

- **spójność z nowymi dokumentami szczebla krajowego,**
- **zgodność z założeniami nowego okresu programowania UE na lata 2021-2027,**
- **odpowiedź na wyzwania** wynikające m.in. ze zmian w **sytuacji społecznej i gospodarczej regionu.**

1.3. Rola i funkcje *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku*

Prezentowana *Strategia* przygotowana została na podstawie uchwały Sejmiku Województwa Lubelskiego otwierającej proces aktualizacji *Strategii* w zakresie ram formalnych i organizacyjnych, a przede wszystkim w odniesieniu do płaszczyzny merytorycznej przyszłej polityki rozwoju województwa.

Strategia pełni ważną rolę merytoryczną, kontekstową i informacyjną, prezentując w szczególności:

- wnioski z przeprowadzonej diagnozy sytuacji społeczno-gospodarczej i przestrzennej regionu,
- uwarunkowania rozwojowe wewnętrzne i zewnętrzne,
- założenia polityk krajowych i unijnych oddziałujących na strategiczne wybory regionu,
- wnioski wynikające z przeprowadzonego badania ewaluacyjnego⁴.

Umożliwia to podmiotom i mieszkańcom województwa lubelskiego uzyskanie jasnego i czytelnego przekazu o źródłach i przesłankach podjęcia prac aktualizacyjnych.

Najważniejszą część *Strategii* stanowią kluczowe wymiary aktualizacji, wynikające z analizy uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych regionu. Prezentują one propozycje władz Samorządu Województwa, co do kierunków i zakresu zmian obecnie obowiązującej *Strategii*.

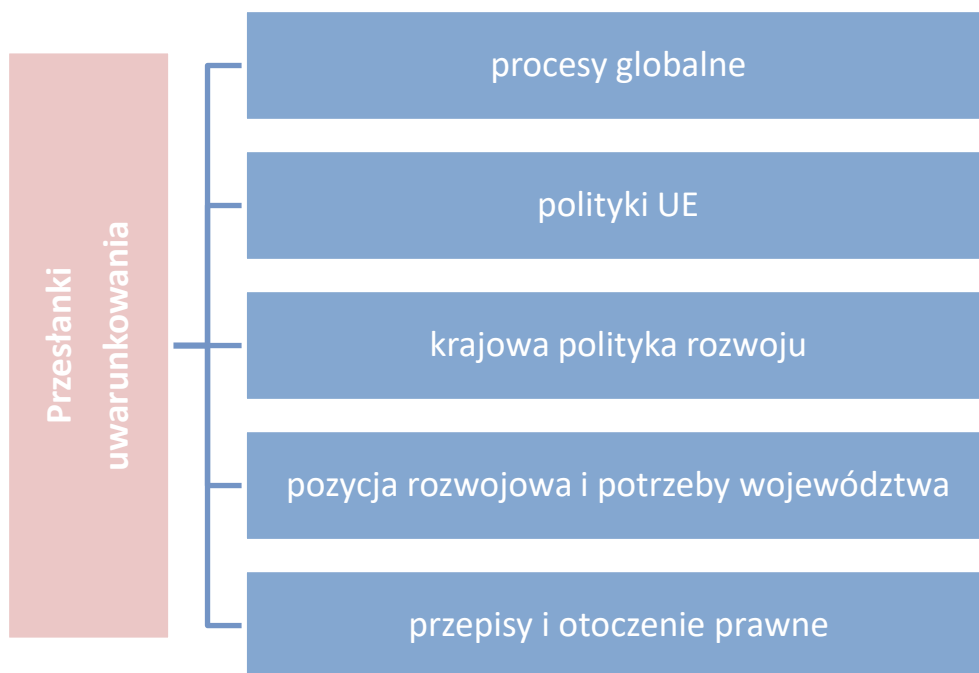
1.4. Przesłanki i determinanty *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku*

Regiony Polski i całej Unii Europejskiej stoją przed nowymi wyzwaniami, wynikającymi z procesów globalizacji, niekorzystnych procesów demograficznych, masowej niekontrolowanej migracji, skutków pandemii COVID-19, czy też zagrożeń związanych ze zmianami klimatu. Wyzwania te stanowią główną oś strategicznego podejścia do zagadnień rozwoju, w tym w szczególności w odniesieniu do wypracowania i przyjęcia modelu polityki regionalnej.

---

⁴ *Badanie ewaluacyjne Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.)*, Wrocławska Agencja Rozwoju Regionalnego SA, Wrocław 2018

Ryc. 2 Główne determinanty opracowania *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego*

Źródło: Opracowanie własne DSiR UMWL, 2019.

Stąd też wśród **głównych determinant** *Strategii* na nową perspektywę przyjęto:

- zjawiska i procesy o charakterze globalnym,
- uwarunkowania wynikające z polityk UE,
- uwarunkowania wynikające z krajowych dokumentów rządowych,
- wyzwania rozwojowe wynikające z obecnego stanu i potrzeb rozwojowych województwa,
- przepisy i otoczenie prawne.

2. SYNTEZA DIAGNOZY PROSPEKTYWNEJ

2.1. Uwarunkowania zewnętrzne

2.1.1. Procesy globalne

Według tzw. *Białej Księgi Komisji Europejskiej*⁵ stanowiącej podstawę debaty na temat perspektyw i przyszłości UE do 2025 r. w **procesach globalnych zwiększy się rola i znaczenie cyfryzacji, automatyzacji, sztucznej inteligencji, pogłębionej specjalizacji i wykorzystania endogennych potencjałów rozwojowych**. Rosnące tempo zmian technologicznych oraz przyrost zasobów wiedzy i informacji, którym z reguły towarzyszy zmiana postaw społecznych, a także struktury gospodarki (rozwój jednych branż, zanik innych) i rynku pracy (popyt na nowe umiejętności i kompetencje, zanik popytu na inne) skłaniają do mocnego oparcia strategii rozwoju o endogeniczne potencjały, których wykorzystanie powinno prowadzić do powstania nowych produktów i innowacyjnych usług, wzbogacających globalny rynek.

Wyczerpywanie się surowców naturalnych, zwłaszcza energetycznych, niestabilna sytuacja polityczna w strategicznych obszarach surowcowych, wywołuje presję na wzrost ich cen, a tym samym kosztów produkcji energii. To implikuje konieczność dynamizowania procesów związanych z **poszukiwaniem nowych i dywersyfikację źródeł wytwarzania energii**. Innym istotnym wyzwaniem są obserwowane **zmiany klimatu**, które będą coraz bardziej odczuwalne przez społeczeństwa i gospodarki (problem dostępu do wody, częstsze występowanie ekstremalnych zjawisk pogodowych, itd.).

Ponadto, za istotne zarówno dla krajowej jak i regionalnej polityki rozwoju uznano:

- **nowe trendy w handlu międzynarodowym**, w tym tendencje protekcjonistyczne w UE oraz nowe umowy o wolnym handlu z państwami MERCOSUR oraz Kanadą,
- zapisy porozumienia paryskiego (COP21), zakładającego ogólnoświatowy **plan służący przeciwdziałaniu zmianom klimatycznym**,
- przyjęty przez Organizację Narodów Zjednoczonych (ONZ) dokument pn. *Przekształcamy nasz świat: Agenda 2030 na rzecz zrównoważonego rozwoju* (*Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*), w którym wskazuje się 17 celów zrównoważonego rozwoju oraz powiązanych z nimi 169 zadań, które oddają trzy wymiary zrównoważonego rozwoju – gospodarczy, społeczny i środowiskowy,
- **pandemię COVID-19** i wywołany przez nią kryzys gospodarczy, który stanowi wyzwanie do podjęcia zdecydowanych działań niemal we wszystkich obszarach wsparcia Europejskich Funduszy Strukturalnych i Inwestycyjnych (EFSD).

2.1.2. Kierunki polityki Unii Europejskiej

Uzgodnienia zawarte w nowych Wieloletnich Ramach Finansowych (WRF) UE, ze szczególnym uwzględnieniem celów Polityki Spójności po 2020 roku będą miały duże

⁵ *Biała Księga w sprawie przyszłości Europy. Refleksje i scenariusze dotyczące przyszłości UE-27 do 2025 r.*

znaczenie dla wsparcia i przebiegu procesów rozwojowych w regionach, w tym także województwa lubelskiego w perspektywie do 2030 r.

Przedstawione przez Komisję Europejską projekty wniosków ustawodawczych⁶ w zakresie Polityki Spójności na lata 2021-2027 definiują **5 nowych celów Polityki Spójności**. Są to:

- ***Bardziej inteligentna Europa*** poprzez innowacje, cyfryzację, transformację gospodarczą oraz wsparcie małych i średnich przedsiębiorstw,
- ***Bardziej przyjazna dla środowiska, niskoemisyjna Europa*** dzięki promowaniu czystej i sprawiedliwej transformacji energetyki, zielonych i niebieskich inwestycji, gospodarki o obiegu zamkniętym, przystosowania się do zmiany klimatu oraz zapobiegania i zarządzania ryzykiem,
- ***Lepiej połączona Europa*** dzięki zwiększeniu mobilności i udoskonaleniu regionalnych połączeń teleinformatycznych ze strategiczną infrastrukturą transportową i sieciami cyfrowymi,
- ***Europa o silniejszym wymiarze społecznym*** dzięki wdrażaniu europejskiego filaru praw socjalnych i inwestująca w wysokiej jakości zatrudnienie, edukację, umiejętności, integrację społeczną, równy dostęp do opieki zdrowotnej, wzmocnienie roli kultury i turystyki w rozwoju gospodarczym, włączenie społeczne i innowacje społeczne,
- ***Europa bliżej obywateli*** dzięki wspieraniu zrównoważonego i zintegrowanego rozwoju obszarów miejskich, wiejskich i przybrzeżnych, poprzez wspieranie oddolnych strategii rozwoju.

Nowa edycja i zaproponowany **kształt Polityki Spójności** zakłada **utrzymanie inwestowania we wszystkich regionach**, różnicując intensywność wsparcia w zależności od stopnia rozwoju regionów⁷. Inwestycje w rozwój będą wyraźnie skoncentrowane na celach 1 i 2. W ramach polityki spójności w dalszym ciągu wspierane będzie podejście oddolne, co wyraża się w kontynuacji mechanizmu „**rozwój lokalny kierowany przez społeczność**” oraz wzmocnieniu wymiaru miejskiego.

Szczególną rolę w uwarunkowaniach wynikających z polityki spójności UE będzie miała **idea niwelowania różnic regionalnych i nadrabiania zaległości rozwojowych**. Przez następną dekadę polityka spójności będzie wspomagać regiony w modernizacji ich przemysłu, inwestowaniu w innowacje oraz przechodzeniu do gospodarki niskoemisyjnej, a także spełniającej standardy gospodarki o obiegu zamkniętym.

W odniesieniu do specyfiki województwa lubelskiego, na podkreślenie zasługuje fakt, że wskaźnik wielkości **PKB na mieszkańca pozostanie głównym kryterium przydziału środków finansowania polityki spójności**. Dodatkowo jako kryteria wskazuje się: poziom

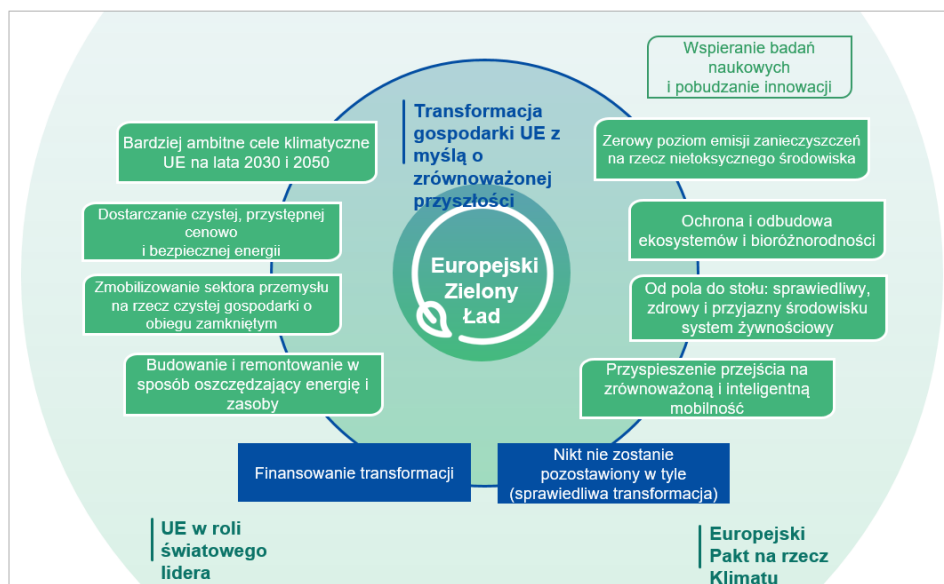
⁶ Wniosek „Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady” ustanawiający wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego Plus, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego, a także przepisy finansowe na potrzeby tych funduszy oraz na potrzeby Funduszu Azylu i Migracji, Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Instrumentu na rzecz Zarządzania Granicami i Wiz COM(2018) 375; Wniosek „Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady” w sprawie Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i Funduszu Spójności, COM(2018) 372

⁷ W metodzie przydziału funduszy oprócz wielkości PKB na mieszkańca wprowadzono nowe kryteria - bezrobocie młodzieży, niski poziom wykształcenia, zmiany klimatu i działania związane z przyjmowaniem i integracją migrantów.

bezrobocia młodzieży, stan wykształcenia, warunki klimatyczne oraz „sytuację migracyjną”, które nie stawiają województwa lubelskiego w uprzywilejowanej pozycji.

Komisja Europejska 11 grudnia 2019 r.⁸ opublikowała komunikat w sprawie europejskiego zielonego Ładu. **Europejski Zielony Ład** odpowiada na problemy związane z klimatem i środowiskiem naturalnym. Jest to nowa strategia na rzecz wzrostu, której celem jest przekształcenie UE w sprawiedliwe i prosperujące społeczeństwo żyjące w nowoczesnej, zasobooszczędnej i konkurencyjnej gospodarce, która w 2050 r. osiągnie zerowy poziom emisji gazów cieplarnianych netto, w tym również gazów pochodzących od zwierząt (CO₂ i metan) i w ramach której wzrost gospodarczy będzie niezależny od eksploatacji zasobów naturalnych. Jej celem jest również ochrona, zachowanie i poprawa kapitału naturalnego UE oraz ochrona zdrowia i dobrostanu obywateli przed zagrożeniami i negatywnymi skutkami związanymi ze środowiskiem. Proces ten pociągnie za sobą głębokie zmiany, dlatego kluczowe znaczenie dla skuteczności nowych polityk i ich akceptacji będzie miało czynne zaangażowanie i zaufanie społeczeństwa.

Ryc. 3 Europejski Zielony Ład

Źródło: *Europejski Zielony Ład, Bruksela dnia 11.12.2019 r. COM (2019) 640 final*

Obniżenie emisyjności systemu energetycznego UE ma decydujące znaczenie dla osiągnięcia celów klimatycznych, do najważniejszych zasad należą :

- uznanie efektywności energetycznej za priorytet i rozwijanie sektora energii opartego w dużej mierze na źródłach odnawialnych,
- przystępne cenowo i bezpieczne dostawy energii w UE, rozwój sieci elektrycznych oraz magazynów energii,
- w pełni zintegrowany, wzajemnie połączony i cyfrowy unijny rynek energii.

⁸ <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2019/PL/COM-2019-640-F1-PL-MAIN-PART-1.PDF>

Instrument na rzecz **Odbudowy i Zwiększenia Odporności** (*Recovery and Resilience Facility RRF*) przedstawiony przez Komisję Europejską (KE) 27 maja 2020 roku jest jednym z filarów służących odbudowie gospodarek europejskich dotkniętych kryzysem związanym z wpływem pandemii COVID-19. Mechanizm finansowy Instrumentu obejmuje dotacje i pożyczki poprzez realizację krajowych planów na rzecz odbudowy i zwiększania odporności opracowanych zgodnie z celami europejskiego semestru, również w odniesieniu do transformacji ekologicznej i cyfrowej oraz odporności gospodarek krajowych. W ramach EIO został powołany Instrument na rzecz Odbudowy i Zwiększania Odporności (*Recovery and Resilience Facility, RRF*), którego wielkość będzie wynosić nawet 672,5 mld euro, z czego 312,5 mld euro zostanie przeznaczone na dotacje i 360 mld euro na pożyczki na odbudowę gospodarek unijnych dotkniętych kryzysem związanym z wpływem pandemii COVID-19.

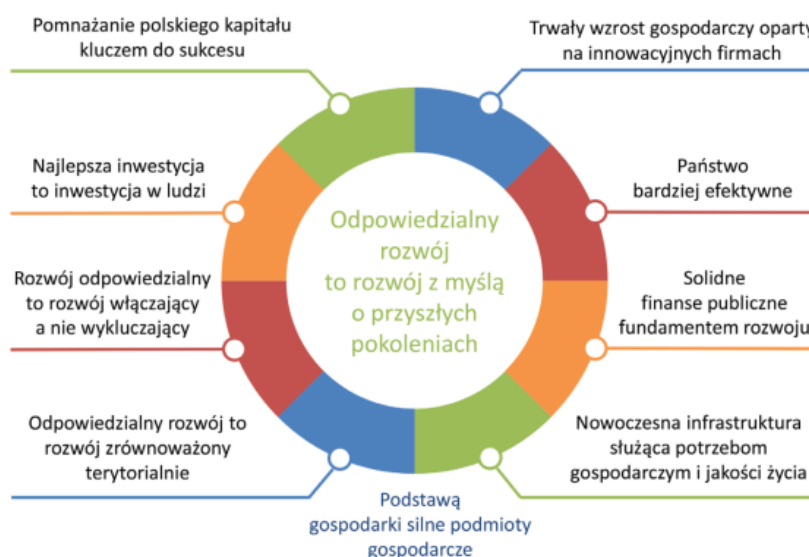
2.1.3. Uwarunkowania krajowe

W polityce rozwojowej kraju najistotniejszym dokumentem jest *Strategia na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)* – w skrócie SOR. W systemie dokumentów programowych spełnia ona rolę średniookresowej strategii rozwoju kraju.

SOR oparto na założeniu **rozwój zrównoważonego** co oznacza rozwój, w którym potrzeby obecnego pokolenia mogą być realizowane bez umniejszania szans przyszłych pokoleń. W dokumencie określona jest doktryna polityki regionalnej państwa, oparta o funkcjonalne rozumienie spójności. Zgodnie z założeniami przyjętego w dokumencie modelu, uzasadnieniem dla przeznaczenia środków pomocowych nie będzie już jedynie niski poziom rozwoju i występowanie określonych problemów, ale określenie sposobu **wykorzystania endogenicznych potencjałów**, które w długim horyzoncie czasu będą zdolne generować wartość dodaną i budować samofinansujące źródła rozwoju (Ryc. 4). Takie ujęcie należy stosować także w odniesieniu do polityki rozwoju regionu, prowadzonej przez samorząd województwa.

Nowy model rozwoju zwiększa udział instytucji państwa w kształtowaniu procesów gospodarczych, społecznych i terytorialnych. Odpowiedzialna interwencja państwa widząca zarówno efekty ilościowe (przyrost wskaźników makroekonomicznych) jak i elementy jakościowe (jakość kapitału ludzkiego i społecznego) wymaga stosowania **podejścia zintegrowanego** w realizacji polityki rozwojowej.

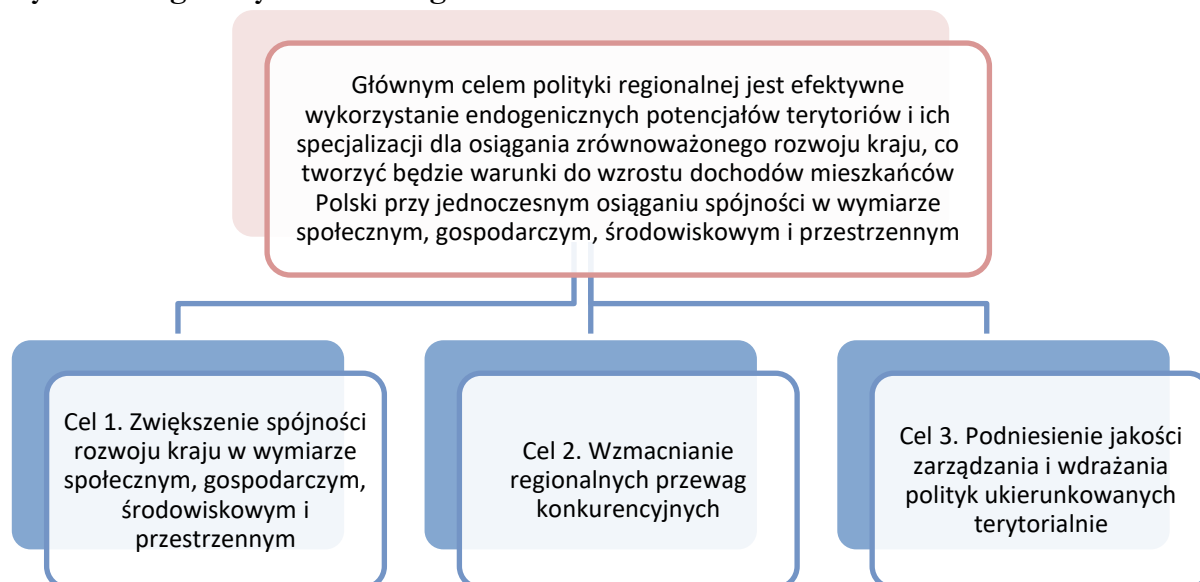
Ryc. 4 Podstawowe założenia nowego modelu zarządzania rozwojem zawarte w SOR

Źródło: *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.). Streszczenie, s. 24.*

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR) rozwija ustalenia przyjęte w SOR, określone w filarze rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony. Kierując się zaproponowanym przez SOR modelem odpowiedzialnego rozwoju, KSRR identyfikuje cele polityki regionalnej rozumianej jako *skoordynowane działania wszystkich podmiotów (w tym rządu, samorządów terytorialnych wszystkich szczebli i partnerów społeczno-gospodarczych) na rzecz rozwoju poszczególnych terytoriów*.¹⁰

Ryc. 5 Cel główny i cele szczegółowe

Źródło: *Opracowanie własne DSiR UMWL na podstawie KSRR 2030.*

⁹ Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030, przyjęta Uchwałą NR 102 Rady Ministrów z dnia 17 września 2019 r. w sprawie przyjęcia Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030

¹⁰ KSRR, s.7

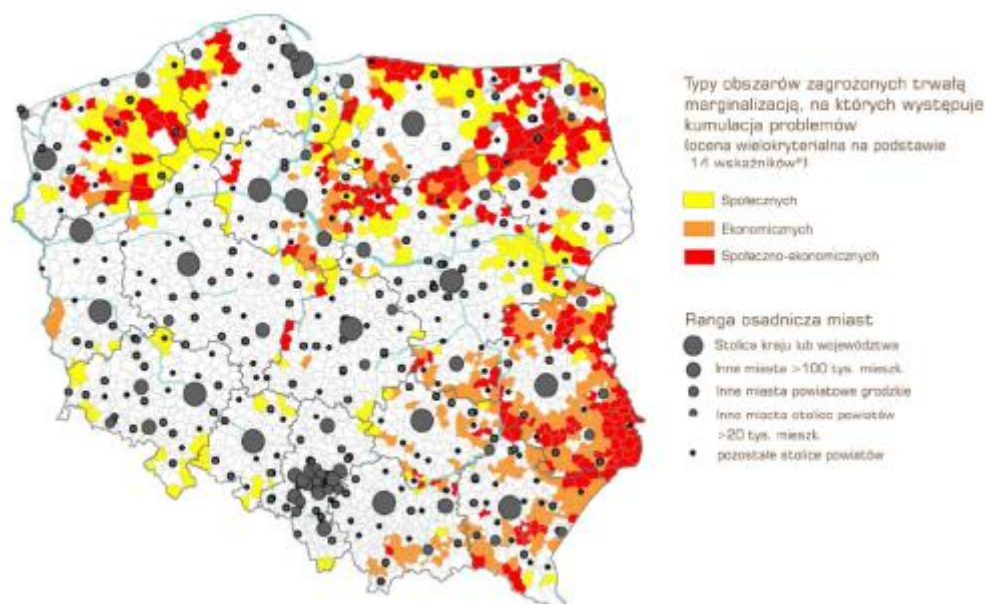
Zgodnie z *zasadą koncentracji terytorialnej*, na poziomie krajowym zostały zdefiniowane następujące Obszary Strategicznej Interwencji (OSI)¹¹:

- obszary zagrożone trwałą marginalizacją (Ryc. 6),
- miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze (Ryc. 7),
- Polska Wschodnia (Ryc. 8),
- Śląsk.

W polityce regionalnej państwa daje się wyraźnie zauważyć *odejście od koncepcji konkurencyjności i efektywności w kierunku równości i sprawiedliwości* (czyli przykładania takiej samej uwagi do obszarów rozwiniętych jak i zmarginalizowanych) oraz koncentracji uwagi na przewagach konkurencyjnych, lokalnych zasobach i walorach wewnętrznych.

Zgodnie z założeniami polityki państwa, **OSI określone na poziomie krajowym mogą liczyć na specjalne wsparcie**, np. w ramach krajowych Programów Operacyjnych i innych instrumentów, a w przypadku OSI Polska Wschodnia oznacza to kontynuację programu makroregionalnego dedykowanego pięciu województwom, w tym, województwu lubelskiemu. OSI pn. Obszary zagrożone trwałą marginalizacją oraz miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze wspierane będą obligatoryjnie z poziomu kraju i regionu za pomocą specjalnie dedykowanych instrumentów. Obligatoryjne uwzględnienie ich w strategiach rozwojowych województw związane jest z potrzebą określenia zakresu wsparcia z poziomu regionalnego. Obok wymienionych OSI, w ramach działań służących odnowie wsi, planowane jest również wsparcie obszarów zdegradowanych, wymagających rewitalizacji lub przywrócenia funkcji społeczno-gospodarczych. Ponadto, należy wskazać, że aktualnie trwają prace nad ustaleniem sposobu podejścia do ustalania zakresu geograficznego OSI.¹²

Ryc. 6 Obszary zagrożone trwałą marginalizacją

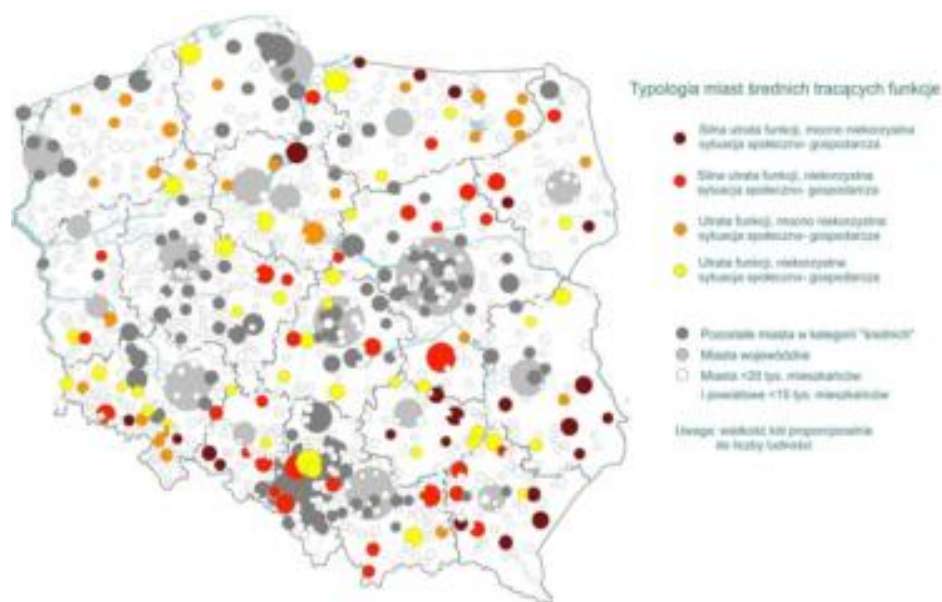
Źródło: *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju*, s. 179, 2017 r.

¹¹ Obszary szczególnego zainteresowania państwa zostały zidentyfikowane w SOR

¹² W związku z tym, że mapy określające OSI w KSRR zostały przygotowane na podstawie ekspertyzy bazującej na już nieaktualnych danych, proponuje się podejście bardziej elastyczne, związane z weryfikacją zasięgów geograficznych OSI z wykorzystaniem tej samej metody, ale z wykorzystaniem bardziej aktualnych danych.

Ryc. 7 Miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze

Źródło: *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju*, s. 177, 2017 r.

Ryc. 8 Terytorialny zasięg Programu Polska Wschodnia+

Źródło: *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030*, s. 104,

Wyrazem rangi nadanej terytorializacji polityki regionalnej jest również propozycja wprowadzenia nowych mechanizmów wdrożeniowych. Do instrumentów tej polityki należą:

- **kontrakt programowy,**
- **kontrakt sektorowy,**
- **porozumienie terytorialne.**

Procesowi tworzenia instrumentów wdrażania polityki regionalnej do 2030 r. służy

wprowadzone w SOR podejście projektowe. W odniesieniu do KSRR przekłada się ono w postaci wyodrębnienia w obszarze *Rozwój zrównoważony terytorialnie* następujących przedsięwzięć i projektów:

- Pakiet działań dla miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze,
- Partnerska Inicjatywa Miast (PIM),
- Pakiet działań na rzecz wsparcia samorządów w programowaniu i realizacji rewitalizacji,
- Pakiet działań dla obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją,
- Centrum Wsparcia Doradczego,
- System koordynacji KIS i RIS,
- Program dla Śląska.

Do 2020 r., minister właściwy ds. rozwoju regionalnego realizuje projekty, które mają na celu wypracowanie skutecznych mechanizmów wsparcia polityki regionalnej. Jednym z efektów realizacji projektów pilotażowych będzie kontynuacja przetestowanych rozwiązań w postaci działań systemowych uwzględniających wpływ pandemii COVID-19.

Ważną rolę i wpływ na przyjęte zapisy *Strategii* oraz działania implementacyjne mają **strategie horyzontalne**¹³, których rozstrzygnięcia stanowią istotne uwarunkowanie dla realizacji celów i kierunków rozwojowych regionu. Są to następujące dokumenty:

- *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego. Rozwój Społecznie Wrażliwy i Terytorialnie Zrównoważony,*
- *Strategia innowacyjności i efektywności gospodarki (Nowa Polityka Przemysłowa),*
- *Strategia rozwoju kapitału ludzkiego,*
- *Strategia rozwoju kapitału społecznego,*
- *Strategia Sprawne Państwo,*
- *Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa,*
- *Strategia Zrównoważonego Rozwoju Transportu do 2030 roku,*
- *Polityka energetyczna Polski,*
- *Polityka ekologiczna państwa*¹⁴,
- *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej.*

W kontekście zachowania spójności planowania strategicznego istotnym dokumentem jest **System Zarządzania Rozwojem Polski**¹⁵, określający wizję zarządzania a także wskazujący zmiany architektury dokumentów strategicznych wszystkich szczebli zarządzania rozwojem. W odniesieniu do poziomu regionalnego dotychczasowe strategie rozwoju województw zastąpione zostaną **zintegrowanymi strategiami rozwoju województw** (ZSRW) – dokumentami odnoszącymi się zarówno do sfery społeczno-gospodarczej jak i przestrzennej. Stąd też niniejsza *Strategia* w możliwie maksymalny sposób wychodzi naprzeciw tym zapisom uwzględniając główny paradygmat przyszłego dokumentu w nowym zintegrowanym układzie.

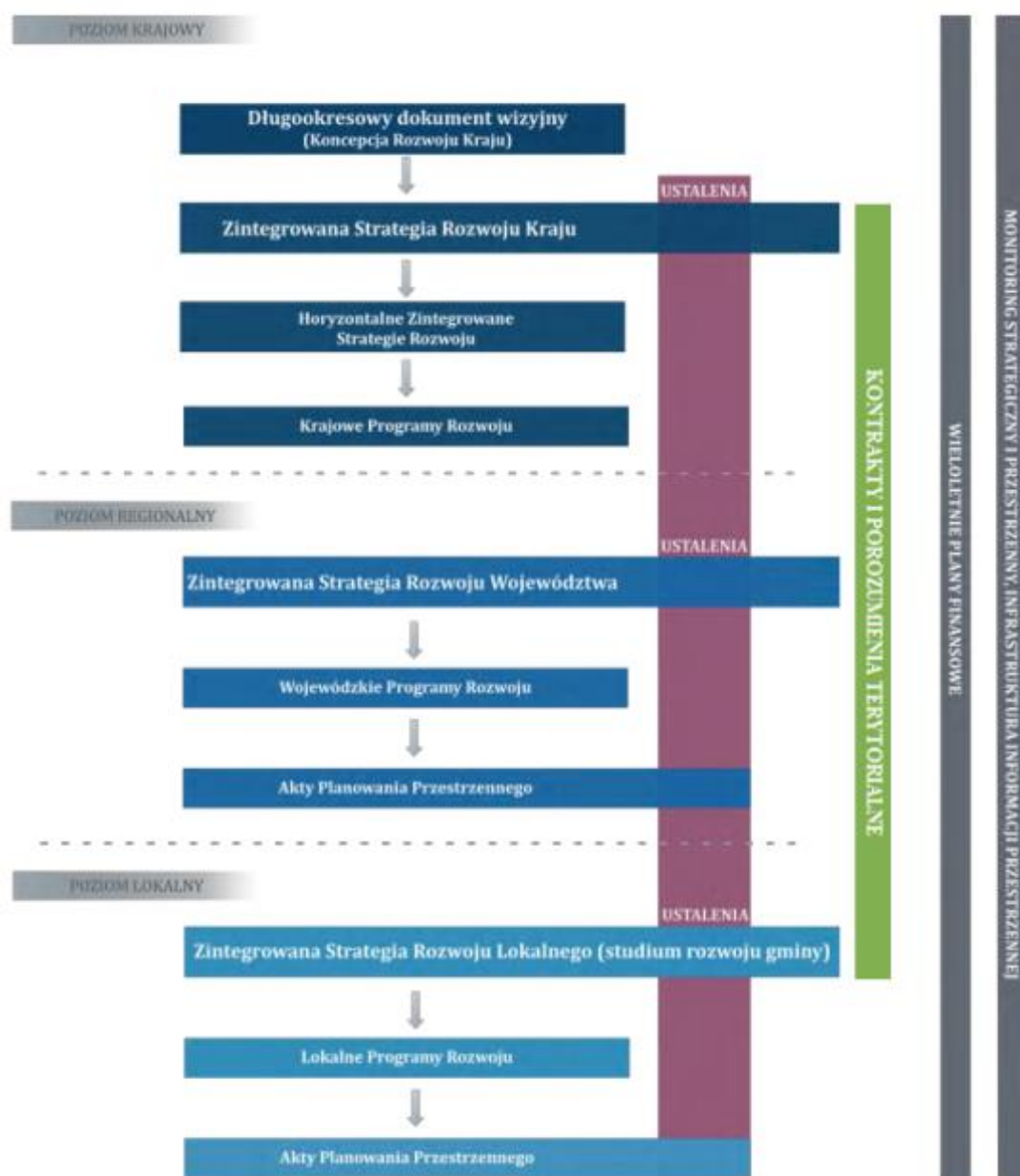
---

¹³ Na podstawie dokumentu pt. *Aktualizacja strategii rozwoju wynikająca z przyjętej przez Radę Ministrów w dniu 14 lutego 2017 r. Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) – zakres oraz sposób organizacji prac.*

¹⁴ Strategia przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 16 lipca 2019 r.

¹⁵ Przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 29 października 2018 roku

Ryc. 9 Model integracji planowania przestrzennego i społeczno-gospodarczego

Źródło: Opracowanie własne DSiR UMWL, na podstawie Systemu Zarządzania Rozwojem Polski, 2018 r., s. 21

Zgodnie z zapisami Systemu **samorząd województwa pełni rolę inicjującą, integrującą i koordynacyjną w odniesieniu do rozwoju regionu.** Jest odpowiedzialny za:

- programowanie działań rozwojowych regionu,
- budowanie sieci współpracy na szczeblu regionalnym,
- koordynowanie działań prorozwojowych realizowanych na terenie województwa,
- czuwanie nad przebiegiem procesów realizacji polityki regionalnej przez odpowiednie mechanizmy monitorowania i ewaluacji.

Wdrożenie zasad oraz głównych elementów składowych nowego *Systemu* wymagać będzie przygotowania szeregu rozwiązań szczegółowych, a w konsekwencji zmiany istniejących uregulowań prawnych.

Planowane działania dotyczące procesu zintegrowanego planowania strategicznego znalazły również odniesienie w projekcie *Strategii Sprawne i Nowoczesne Państwo 2030*. W ramach II celu szczegółowego, problematyce tej poświęcony został 5 kierunek interwencji – Zintegrowanie planowania społecznego, gospodarczego i przestrzennego, w tym zagospodarowanie przestrzenne obszarów morskich.

2.1.4. Uwarunkowania regionalne

Na poziom i pozycję rozwojową województwa lubelskiego składają się: stan i konkurencyjność regionu, niski poziom urbanizacji i relatywnie słabe wyposażenie w infrastrukturę, duży udział sektorów tradycyjnych (w tym rolnictwa) generujących niewielką wartość dodaną na pracującego, niska atrakcyjność inwestycyjna, dobrze rozwinięty publiczny sektor badawczo-rozwojowy, odpływ migracyjny oraz czynniki geograficzne i geopolityczne, w tym tzw. peryferyjność.

Istotne dla rozwoju województwa są także strategiczne zamierzenia innych regionów kraju (szczególnie regionów sąsiednich) oraz regionów położonych w państwach bezpośrednio graniczących z województwem lubelskim.¹⁶ Ważne są także potencjał oraz polityka i zamierzenia rozwojowe najważniejszych miast regionu, w tym szczególnie Lublina oraz miast subregionalnych, takich jak Zamość, Biała Podlaska, Chełm, Puławy, a także ośrodków pretendujących do pełnienia funkcji subregionalnych tj. Biłgoraja, Hrubieszowa, Janowa Lubelskiego, Kraśnika, Łukowa i Włodawy¹⁷.

Biorąc pod uwagę znaczenie nowych rozwiązań oraz kluczową i rosnącą rolę innowacji w podnoszeniu konkurencyjności regionu, **istotnym partnerem do współpracy w rozwoju regionu** oraz rozwiązaniami implementacyjnymi **są uniwersytety i szkoły wyższe**, a w szczególności Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej (UMCS), Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II (KUL) Uniwersytet Medyczny (UM), Uniwersytet Przyrodniczy (UP), Politechnika Lubelska (PL) oraz działające na terenie regionu **instytuty naukowo-badawcze**, w tym m.in. Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach (IUNG), Państwowy Instytut Weterynarii w Puławach (PIWet), Sieć Badawcza Łukasiewicz – Instytut Nowych Syntez Chemicznych w Puławach, Instytut Ogrodnictwa Zakład Pszczelnictwa w Puławach, Instytut Agrofizyki w Lublinie (IA), Instytut Europy Środkowej w Lublinie (IEŚ), a także **państwowe i niepubliczne szkoły wyższe**, w tym: Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, Uczelnia Państwowa im. Szymona Szymonowicza w Zamościu, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie, Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie - Filia w Białej Podlaskiej, Lotnicza Akademia Wojskowa w Dęblinie, które obok kształcenia zawodowego i prowadzonej różnorodnej działalności dydaktycznej dla regionu,

¹⁶ Będą uwzględniane w trakcie prac nad projektem SRWL do 2030 roku

¹⁷ Plan zagospodarowania przestrzennego województwa (Uchwała nr XI/162/2015 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 30 października 2015 r.)

pełnią ważną rolę kulturotwórczą oraz prorozwojową zarówno dla miast, jak i w kształtowaniu funkcji subregionalnych.

Duże znaczenie ponadregionalne ma także **Wielonarodowa Brygada Dowództwa Wojsk Lądowych – LITPOLUKRBRIG**, której siedziba zlokalizowana jest w Lublinie.

Równie istotną grupą interesariuszy są **organizacje gospodarcze grupujące przedsiębiorców**. Ze względu na rosnącą rolę podejścia oddolnego, wykorzystania lokalnych potencjałów znaczący wkład w dyskusję o przyszłości regionu powinny mieć **organizacje pozarządowe (NGO)**.

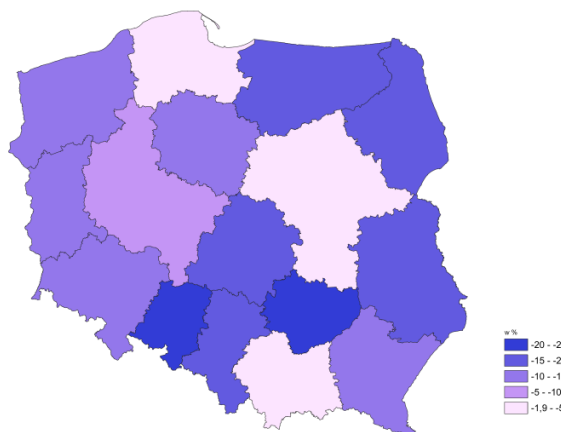
2.2. Uwarunkowania wewnętrzne

2.2.1. Społeczeństwo, edukacja, kultura

■ Procesy i zjawiska demograficzne

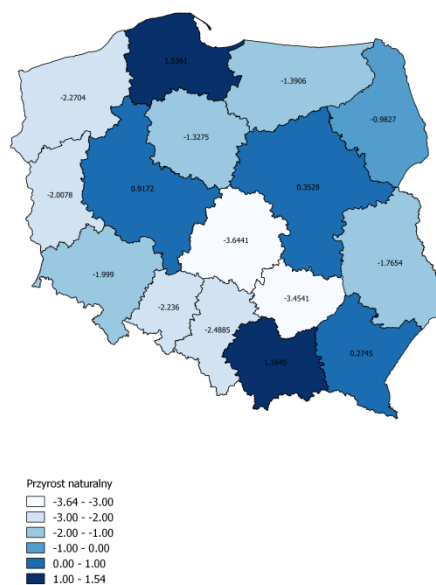
Podobnie jak w całym kraju, w województwie lubelskim obserwowany jest **proces starzenia się ludności**. Główną przyczyną tych zmian jest tzw. przesuwanie się w czasie „roczników wyżów i niżów demograficznych”, a także występujący od początku lat 90. XX wieku spadek współczynnika dzietności oraz wydłużanie się przeciętnego czasu trwania życia. Jest to przede wszystkim **wynik zmian kulturowych i kształtowania się nowego modelu rodziny**. Wzrosły również aspiracje zawodowe kobiet i zmieniła się ich rola w rodzinie. **Spadek dzietności oraz migracje zewnętrzne powodują trwałą**

Ryc. 10 Prognoza zmiany liczby ludności w Polsce w 2050 r. w stosunku do 2019 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Ryc. 11 Przyrost naturalny w 2019 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

ubytek liczby mieszkańców regionu.

Województwo lubelskie w 2019 r. zamieszkiwało 2108,3 tys. osób (5,5% ogółu ludności Polski, 9 miejsce w kraju).

W latach 2010-2019 **liczba mieszkańców województwa zmniejszyła się o 70,3 tys. osób**, czyli o 3,2%.

Ubytek rzeczywisty liczby ludności województwa w 2019 roku wynikający z ubytku naturalnego, który wyniósł 3729 osób, osiągnął wartość minus 1,77‰ (w Polsce minus 0,91‰).

Średnia gęstość zaludnienia wynosi 84 os/km² i jest znacznie niższa niż w kraju (123 os/km²). Pod tym względem region zajmuje 12. pozycję w kraju.

Wskaźnik urbanizacji kształtuje się na poziomie niższym niż średnia w kraju – w miastach województwa lubelskiego mieszka 46,5% ogółu ludności (w Polsce 60,0%). Pod tym względem województwo jest na 14. miejscu w kraju przed województwem świętokrzyskim i podkarpackim.

Współczynnik salda migracji ogółem w województwie osiągnął wartość - 2,86‰ (w Polsce 0,16‰), z czego saldo migracji wewnętrznych na pobyt stały wynosi - 3,08‰, a migracji zagranicznych 0,22‰. W wyniku ujemnego salda migracji stałych liczba mieszkańców województwa zmniejszyła się o ponad 6 tys. osób. W odniesieniu do 2010 r. wzrosło jedynie saldo migracji zagranicznych na pobyt stały i osiągając wartość 0,22‰.

Struktura ludności według płci nie ulega zmianie. Kobiety stanowią 51,5% ogółu ludności. Średnio na 100 mężczyzn przypada 106 kobiet (w Polsce 107). W miastach przewaga liczebna kobiet jest większa niż na wsi, na 100 mężczyzn przypada 112 kobiet wobec 101 na terenach wiejskich.

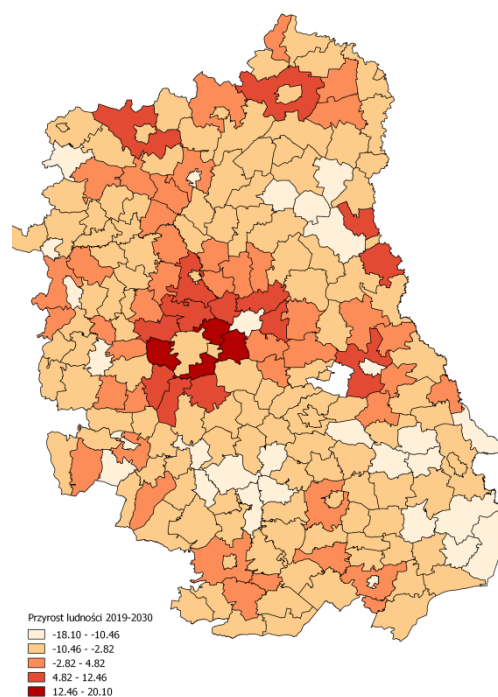
Spada liczba osób w wieku przedprodukcyjnym i wzrasta w wieku poprodukcyjnym.

- udział osób w wieku przedprodukcyjnym stanowił 17,6% ogółu ludności (w Polsce 18,1%),
- udział osób w wieku produkcyjnym stanowił 60,1% ogółu ludności (w Polsce 60,0%),
- udział osób w wieku poprodukcyjnym stanowił 22,3% (w Polsce 21,9%).

Prognoza demograficzna w perspektywie 2050 roku dla województwa lubelskiego przewiduje, że¹⁸:

- spadnie ogólna liczba ludności – do ok. 1,7 mln (o 18,9%, tj. 0,4 mln mieszkańców w porównaniu z 2019 r.),
- notowana będzie jedna z najwyższych w kraju (4. miejsce) mediana wieku – 54,8 lat, tj. o 2,3 lat więcej niż dla Polski ogółem,
- obserwowane będą dalsze niekorzystne zmiany w strukturze wieku ludności oraz zmniejszanie się liczebności kobiet w wieku rozrodczym,
- spośród 213 gmin w województwie spadek ludności do 2030 r. będzie miał miejsce w 177, w tym w 37 gminach ubytek ludności wyniesie powyżej 9,5%,

Ryc. 12 Prognoza zmiany liczby ludności w województwie lubelskim w 2030 r. w stosunku do 2019 r.

Źródło: Opracowanie własne DSiR na podstawie danych GUS

¹⁸ Dane na podstawie opracowań GUS *Prognoza ludności na lata 2014-2050*, GUS, Warszawa 2014, *Prognoza demograficzna na lata 2014-2050 dla województwa lubelskiego*, GUS, Warszawa 2014.

- tylko w 11 gminach wzrost ludności przekroczy 7%, w tym w 2 gminach podlubelskich (Głusk, Wólka) wzrost ten przekroczy 19%,
- największym prognozowanym potencjałem ludnościowym będą charakteryzowały się gminy podlubelskie, a także gmina Chełm i Biała Podlaska.¹⁹

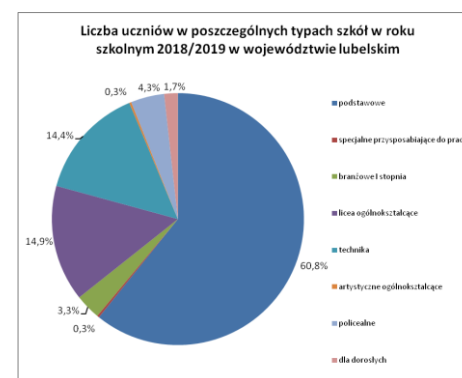
W A Ż N E ➔	▪ Województwo lubelskie dotknięte jest negatywnymi zjawiskami demograficznymi, które od lat ulegają pogłębieniu. ▪ Wysoki ubytek ludności wynika zarówno z ujemnego przyrostu naturalnego, jak i znaczącej emigracji, co może wynikać z przyczyn ekonomicznych i społecznych. ▪ Konsekwencją powyższych tendencji oraz wydłużania się życia jak również uwarunkowań kulturowych są obserwowane od lat zmiany struktury demograficznej, z rosnącym udziałem osób starszych. ▪ Poziom urbanizacji nie zmienia się. Widoczna jest tendencja koncentracji ludności w Lubelskim Obszarze Metropolitalnym oraz wokół ośrodków subregionalnych.

■ Kapitał ludzki i społeczny

Posiadanie przez mieszkańców kwalifikacji²⁰ i kompetencji²¹ umożliwiających dostosowanie do potrzeb rynku pracy zapewnia regionalnej gospodarce możliwość wykorzystania nowych szans biznesowych. Podstawą dla budowania zasobów ludzkich o takich kwalifikacjach jest zapewnienie powszechnego dostępu do wysokiej jakości edukacji od najmłodszych lat. Zmieniające się dynamicznie otoczenie powoduje potrzebę stałego wzbogacania wiedzy i kwalifikacji, a także nabywania nowych umiejętności²².

W roku szkolnym 2019/2020 na różnych poziomach kształcenia uczyło się ok. 266,7 tys. uczniów (w tym 4,7 tys. w szkołach dla dorosłych). **W porównaniu z rokiem szkolnym 2010/2011 odnotowano spadek liczby uczniów o 61,3 tys.**

Ryc. 13 Struktura uczniów w poszczególnych typach szkół w województwie lubelskim w roku szkolnym 2019/2020

Źródło: Opracowanie własne DSiR na podstawie danych GUS

¹⁹ Na podstawie „Prognozy eksperymentalnej ludności gmin na lata 2017-2030”, GUS

²⁰ Kwalifikacja – zestaw efektów uczenia się w zakresie wiedzy, umiejętności oraz kompetencji społecznych, nabytych w edukacji formalnej, edukacji pozaformalnej lub poprzez uczenie się nieformalne, zgodnych z ustalonymi dla danej kwalifikacji wymaganiami, których osiągnięcie zostało sprawdzone w walidacji oraz formalnie potwierdzone przez uprawniony podmiot certyfikujący (Ustawa z dnia 22 grudnia 2015 r. o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji).

²¹ Kompetencje społeczne – rozwinięta w toku uczenia się zdolność kształtowania własnego rozwoju oraz autonomicznego i odpowiedzialnego uczestniczenia w życiu zawodowym i społecznym, z uwzględnieniem etycznego kontekstu własnego postępowania (Ustawa z dnia 22 grudnia 2015 r. o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji).

²² Realizacja idei uczenia się przez całe życie znajduje odzwierciedlenie m.in. w następujących dokumentach i aktach prawnych: Perspektywa uczenia się przez całe życie, Zintegrowany System Kwalifikacji (ZSK) oraz Zintegrowana Strategia Umiejętności 2030 (ZSU).

Największe zmiany w liczbie uczniów odnotowano w szkołach²³:

- w szkołach dla dorosłych – spadek o 57,3%,
- w szkołach policealnych – spadek o 44,9%,
- w szkołach podstawowych – wzrost o 26,8%.

W roku 2017 miała miejsce **reforma edukacyjna**, wskutek której powstała nowa struktura szkół, obejmująca obecnie 8-letnią szkołę podstawową, a następnie (do wyboru): 4-letnie liceum ogólnokształcące, 5-letnie technikum, 3-letnią szkołę branżową I stopnia, 2-letnią szkołę branżową II stopnia, które przejęły funkcję dotychczasowych zasadniczych szkół zawodowych. Nowa struktura szkół, reorganizująca m.in. w znaczny sposób kształcenie zawodowe, odpowiada na widoczne zapotrzebowanie rynku pracy na fachową kadrę pracowników.

Sieć szkół zapewnia dobre warunki do nauczania. Średnie wskaźniki dotyczące liczby uczniów przypadających na 1 oddział wahają się w granicach 16-26 osób, w zależności od typu szkoły (przy czym najniższy wskaźnik jest w szkołach podstawowych, a najwyższy w szkołach ogólnokształcących). Wartości te są zbliżone do średnich w kraju dla każdego poziomu edukacji. Widać natomiast znaczącą **różnicę między szkołami na wsi a szkołami w mieście, gdzie liczba uczniów w mieście jest znacznie wyższa.**

Województwo lubelskie charakteryzuje się rozbudowaną siecią i **dużą ilością małych szkół** funkcjonujących głównie na terenach wiejskich (na podstawie SIO stan na 30.09.2019 – 254 tzw. małych szkół podstawowych do 70 uczniów) o ograniczonym dostępie do Internetu (brak sygnału lub sygnał słaby), w związku z czym istnieje **problem dostępności cyfrowej** uczniów i nauczycieli tych szkół, co utrudnia organizację zdalnego nauczania, jak również kształcenie kompetencji cyfrowych.

Średnie wyniki z egzaminu uzyskane przez uczniów szkół **gimnazjalnych** województwa lubelskiego były **zbliżone do tych uzyskiwanych w kraju.** Wskaźnik **zdawalności egzaminów maturalnych** w województwie lubelskim podobnie jak w skali całego kraju, wykazują tendencję spadkową.

W 2010 r. maturę w województwie lubelskim zdało 80,0% przystępujących do egzaminu (przy czym był to najniższy poziom w kraju, przy średniej dla Polski 81%), w 2019 r. było to 80,1% (7 miejsce w kraju). W roku szkolnym 2019/2020 na Lubelszczyźnie kształciło się w szkołach policealnych 11,4 tys. osób. Większość tych placówek kształciło osoby dorosłe, głównie kobiety²⁴.

Wskaźnik **osób dorosłych w wieku 25-64 lata uczestniczących w kształceniu lub szkoleniu z roku na rok sukcesywnie maleje**, jednak generalnie w województwie lubelskim wciąż jest wyższy niż średnio w kraju. W 2019 r. wskaźnik ten wynosił 5,5%, a w kraju 4,8%. W roku 2019/2020 z możliwości podnoszenia kwalifikacji na studiach podyplomowych skorzystało 5,2 tys. osób (w roku 2010/2011 było to 8,8 tys. osób).

²³ Ze względu na wprowadzenie w 2017 r. reformy oświaty, której kluczowym elementem jest zmiana struktury systemu oświaty polegająca na wprowadzeniu 8-klasowej szkoły podstawowej oraz 4-letniego liceum ogólnokształcącego i 5-letniego technikum, liczba uczniów szkół podstawowych zwiększyła się kosztem liczby uczących się w gimnazjach.

²⁴ Uzyskanie pełnoletniości jest momentem formalnie oznaczającym dorosłość.

Na koniec 2019 roku w woj. lubelskim wykształceniem wyższym legitymowało się **23,9% mieszkańców**, podczas gdy średnio w kraju 25,1% osób. Województwo lubelskie w 2019 r. zajmowało pod tym względem 7. miejsce w kraju, podobnie jak w 2010 r.

W A Ź N E ➔	▪ W ostatnich latach zauważalne są korzystne zmiany w wychowaniu przedszkolnym. Poprawa sytuacji jest efektem zwiększonej liczby miejsc oferowanych przez placówki, ale i zmniejszającej się liczby dzieci. Wskaźnik upowszechnienia edukacji przedszkolnej wśród dzieci w wieku 3-6 lat wzrósł, jednak nadal odczuwalne są braki w dostępie do przedszkoli publicznych. ▪ Odzwierciedleniem ogólnych trendów demograficznych jest zmniejszająca się liczba uczniów na wszystkich poziomach nauczania. ▪ Następuje poprawa lokalowych warunków nauczania. Jednakże nadal istnieją w tym zakresie potrzeby, w szczególności dotyczące wyposażenia szkół w nowoczesne pomoce dydaktyczne, sprzęt i systemy teleinformatyczne oraz dostosowania obiektów do potrzeb osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w tym z niepełnosprawnościami. ▪ Wyniki nauczania nie odbiegają znacząco od średniej krajowej. ▪ Mieszkańcy województwa lubelskiego przejawiają wyższą aktywność, w stosunku do wskaźników krajowych, w zdobywaniu wiedzy i umiejętności po zakończeniu kształcenia formalnego, nie mniej jednak jest ona nadal niewystarczająca w stosunku do potrzeb regionu i wymaga dostosowania oferty kształcenia do potrzeb rynku pracy w tym także pracy zdalnej. ▪ Pomimo rozwiniętej sieci szkół, mieszkańcy obszarów wiejskich mają trudniejszy dostęp do oświaty. Problem ten występuje na każdym poziomie nauczania i wynika głównie z konieczności dojazdów do szkół i placówek kształcenia dla dorosłych, co wiąże się z ponoszeniem zwiększonych wydatków.

■ Zdrowie publiczne

Przeciętne dalsze trwanie życia dla noworodka płci męskiej urodzonego w 2019 r. wyniosło 73,9 roku (8. wynik wśród województw). Analogiczny wskaźnik dla kobiet wyniósł 82,4 roku i pod tym względem województwo uplasowało się na 4. miejscu.

Główną przyczyną zgonów mieszkańców woj. lubelskiego są choroby układu krążenia. Od 2010 r. notowany jest spadek liczby zgonów spowodowanych tymi chorobami, jednak ich udział nadal jest wyższy (43,5%) w porównaniu do krajowego (40,5%). Drugim poważnym problemem zdrowotnym mieszkańców Lubelszczyzny są choroby nowotworowe. W 2018 r. 23,0% zgonów spowodowanych było nowotworami (w Polsce 26,4%). Zaobserwowano wzrost zgonów na nowotwory złośliwe z 212,5 na 100 tys. ludności w 2010 r. do 244,1 na 100 tys. ludności w 2018 r.

Województwo lubelskie charakteryzuje się **jednym z najwyższych w kraju wskaźników dostępności do kadr medycznych.** W 2019 r. liczba lekarzy przypadających na 10 tys. ludności wynosiła 63,7 (Polska – 58,8), natomiast pielęgniarek i położnych – 82,8 (Polska – 73,5). Istnieje natomiast **poważne zagrożenie deficytem kadrowym z uwagi na wiek lekarzy**, który

przeciętnie wynosi 55 lat, z czego ponad 13% stanowią lekarze specjaliści w wieku powyżej 65 roku życia. Zauważany jest brak lekarzy specjalistów w zakresie chorób kardiologicznych, onkologicznych oraz choroby płuc.

W woj. lubelskim w 2019 roku funkcjonowało **46 szpitali ogólnych**, które dysponowały łącznie niemal **10 tys. łóżek**. W roku 2010 było to 42 szpitali i 11,3 tys. łóżek. Wskaźnik liczby łóżek przypadających na 10 tys. mieszkańców wynosił w 2019 r. 47,4 co dawało regionowi drugi wynik w kraju. W całym województwie zauważalna jest **niewystarczająca dostępność** opieki długoterminowej (w szczególności nad osobami starszymi), opieki psychiatrycznej oraz uzdrowisk i sanatoriów, co wynika z dużego zapotrzebowania na tego typu usługi.

W 2019 roku **w ponad 1,2 tys. przychodniach udzielono ponad 16 mln porad lekarskich**. Większość z tych porad (ok. 10 mln) dotyczyła podstawowej opieki zdrowotnej. W przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców liczba przychodni jest taka sama jak średnia w kraju (6 przychodni na 10 tys. ludności). Jest to **poważne wyzwanie dla regionu ze względu na rosnącą liczbę osób starszych**. Notowana jest **stopniowa poprawa wyposażenia placówek opieki zdrowotnej** w nowoczesny sprzęt i aparaturę, jednakże nie jest ono jeszcze wystarczające dla większości placówek w regionie.

Od 2017 roku²⁵ **liczba aptek i punktów aptecznych** w województwie lubelskim, podobnie jak i w całej Polsce, spada, przy czym likwidacja placówek aptecznych w największym stopniu dotyka obszary wiejskie, gdzie dostęp do usług farmaceutycznych jest z reguły bardziej utrudniony. Należy jednak zaznaczyć, iż w województwie lubelskim poziom dostępności jest i tak stosunkowo wysoki (w 2019 roku 2,8 tys. osób przypadło na jedną aptekę ogólnodostępną – 2 miejsce w kraju).

Dostępność przestrzenna do usług opieki zdrowotnej jest na poziomie przeciętnym. Najbardziej **utrudniony jest indywidualny dostęp** do Szpitalnych Oddziałów Ratunkowych oraz placówek ochrony zdrowia dla mieszkańców terenów peryferyjnych bądź wiejskich, gdzie czas dojazdu do najbliższego szpitala wynosi powyżej 45 minut.

W A Ż N E 	▪ Długość życia w regionie wzrosła. ▪ Od wielu lat najczęstszą przyczyną zgonów są choroby układu krążenia oraz nowotworowe. ▪ W ostatnich latach notowana jest zwiększona zachorowalność na choroby psychiczne. ▪ W związku z obserwowanymi zmianami demograficznymi coraz większy popyt generowany jest na usługi dedykowane seniorom oraz osobom niesamodzielnym. Dotyczy to zarówno świadczeń zdrowotnych jak i usług opieki długookresowej czy opieki paliatywnej. ▪ Liczba personelu medycznego na tle przeciętnej krajowej jest zadowalająca. ▪ Istnieje problem z pełną dostępnością do usług medycznych. ▪ Poważnym wyzwaniem jest zapewnienie dostępu do leczenia specjalistycznego, co wynika zarówno ze stosunkowo niewielkiej liczby lekarzy specjalistów, jak i dużej ich grupy w wieku powyżej 65 lat.

²⁵ Od wejścia w życie nowelizacji ustawy Prawo Farmaceutyczne tzw. "Apteki dla aptekarza"

- **Problem z następstwem kadr jest coraz bardziej widoczny również wśród personelu pielęgniarskiego i położniczego. Są to przesłanki dla podjęcia intensywnych działań na rzecz zwiększenia liczebności kadr medycznych, w tym w szczególności w dziedzinach priorytetowych dla województwa.**
- **Największy dostęp do usług zdrowotnych występuje w dużych ośrodkach miejskich, natomiast wiele obszarów wiejskich obsługiwanych jest jedynie przez POZ, gdzie oferowane są tylko podstawowe usługi zdrowotne.**

■ Pomoc społeczna

Pomimo znaczącej poprawy sytuacji społeczno-gospodarczej wiele grup społecznych w regionie jest zagrożonych wykluczeniem społecznym. Wpływ na tę sytuację ma kilka czynników (m.in. status majątkowy, wykształcenie, miejsce zamieszkania, niepełnosprawność), a sytuacja może ulec pogorszeniu w wyniku pandemii wirusa COVID-19 i jej oddziaływania na gospodarkę.

W 2019 r. na terenie województwa lubelskiego, w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej granicy ubóstwa skrajnego (tzw. minimum egzystencji) funkcjonowało 6,8% osób. Poniżej relatywnej granicy ubóstwa żyło 17,5% osób. Stopa ubóstwa "ustawowego"²⁶ wyniosła 12,6%.

Liczba osób, którym decyzją **przyznano świadczenia** według głównych form **pomocy** wyniosła w 2019 roku ok. 69,5 tys., co stanowi 3,3% mieszkańców województwa. Należy zauważyć, że **z roku na rok maleje liczba osób, którym przyznawane są świadczenia pomocy społecznej.**

W 2019 roku w województwie lubelskim, funkcjonowały 93 zakłady stacjonarne pomocy społecznej, w tym 44 domy pomocy społecznej. Placówki te dysponowały łącznie ponad 5,7 tys. miejscami, a liczba ich pensjonariuszy wynosiła 5,4 tys. Coraz dynamiczniej **rozwija się sieć ośrodków integracji społecznej.** Tym niemniej znaczna część infrastruktury usług społecznych jest przestarzała i wymaga dalszych inwestycji w celu dostosowania do zmieniających się potrzeb²⁷.

W woj. lubelskim notowany jest stosunkowo wysoki wskaźnik **osób z orzeczeniem o niepełnosprawności lub niezdolności do pracy** przypadających na 10 tys. mieszkańców (w 2019 r. w województwie wskaźnik ten kształtował się w przedziale 605-680 osób). Dla porównania najkorzystniejszy wskaźnik (dla woj. mazowieckiego) wynosił 455, a najmniej korzystny (w woj. lubuskim) – 886.²⁸

Wskaźnik zatrudnienia osób niepełnosprawnych wyniósł 12,6% (2019 r.), przy średniej dla kraju 16%, co oznacza, że województwo lubelskie należy pod tym względem do regionów o najniższej wartości tego wskaźnika. W roku 2019 na terenie województwa

²⁶ Kwota dochodów, która zgodnie z obowiązującą ustawą o pomocy społecznej uprawnia do ubiegania się o przyznanie świadczenia pieniężnego.

²⁷ Ewaluacja *mid-term* postępu rzeczowego i systemu realizacji RPO WL 2014-2020, raport cząstkowy, styczeń 2019 r.)

²⁸ Osoby niepełnosprawne w 2019 r., informacja sygnałna GUS, 2020 r.

funkcjonowało 9 centrów integracji społecznej, 8 zakładów aktywności zawodowej, 59 warsztatów terapii zajęciowej i 33 kluby integracji społecznej²⁹.

W A Ż N E ➔	▪ Zasięg ubóstwa ekonomicznego w woj. lubelskim sukcesywnie maleje, ale wciąż utrzymuje się powyżej średniej w kraju. Należy wskazać na niepokojącą tendencję powiększania się grupy rodzin, które uzyskują bardzo niskie dochody pomimo aktywności zawodowej. ▪ Odsetek mieszkańców regionu korzystających ze świadczeń pomocy społecznej zmniejszył się. ▪ W województwie lubelskim obserwuje się stosunkowo niski poziom aktywności zawodowej wśród osób niepełnosprawnych w porównaniu z poziomem kraju. ▪ Działania z zakresu integracji społecznej realizowane są zarówno przez samorządy jak i organizacje pozarządowe. Duże znaczenie dla zwiększania integracji będzie miało odpowiednie projektowanie i dostosowywanie przestrzeni publicznych w sposób przyjazny dla osób starszych i z niepełnosprawnościami. ▪ Obserwowane w regionie niekorzystne trendy demograficzne przekładają się na prognozy, według których województwo lubelskie należeć będzie do grupy regionów, w których proces starzenia się społeczeństwa przebiegać będzie najszybciej. Stwarza to określone wyzwania w zakresie pomocy społecznej.

■ Kultura i dziedzictwo kulturowe

Kultura i dziedzictwo kulturowe stanowią podstawowy element budowy tożsamości regionalnej i lokalnej. Kultura zwiększa także atrakcyjność regionu, zarówno dla mieszkańców, jak i inwestorów oraz przyciąga turystów, może więc być czynnikiem wzrostu gospodarczego. W województwie lubelskim działalność kulturalna prowadzona jest przez instytucje budżetowe oraz organizacje pozarządowe³⁰.

Mieszkańcy województwa korzystają z najpopularniejszych form rozrywki, jakimi są kino i teatr, gdzie liczba widzów tych instytucji stale rośnie. W 2019 roku w województwie funkcjonowały 33 kina, w tym 3 multiplexy z 25 salami projekcyjnymi. Wszystkie kina dysponowały 11,6 tys. miejsc na widowni. Liczba widzów w kinach osiągnęła wartość 2,3 mln osób i była ponad 2-krotnie większa niż w roku 2010. W 7 teatrach i instytucjach muzycznych województwa, dysponujących łącznie 1,9 tys. miejsc na widowni, w spektaklach i koncertach wzięło udział w 2019 roku niespełna 275 tys. osób.

W mieście Lublin funkcjonuje kilka scen teatralnych: największy i najstarszy po prawej stronie Wisły – teatr dramatyczny (im. J. Osterwy), teatr lalkowy (im. H. Ch. Andersena) oraz jedyny we wschodniej Polsce teatr muzyczny. Działają grupy teatrów alternatywnych – np. Ośrodek Praktyk Teatralnych “Gardzienice”. Znaczącą samorządową instytucją kultury w regionie jest Centrum Spotkania Kultur w Lublinie, dysponujące m.in. salą operową liczącą

²⁹ Centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej, warsztaty terapii zajęciowej w 2019 roku, GUS, 2020 r.

³⁰ *Diagnoza Perspektywna Województwa Lubelskiego*. Wśród instytucji kultury w województwie wyróżnić można: 56 muzeów, 8 teatrów, filharmonię, 32 kina, domy kultury, świetlice, ośrodki kultury, biblioteki.

917 miejsc, a także zmodernizowana Filharmonia im. Henryka Wieniawskiego, Teatr Muzyczny w Lublinie oraz Muzeum Wsi Lubelskiej w Lublinie.

Na terenie województwa **odbywa się szereg ważnych, cyklicznych imprez kulturalnych o długiej tradycji i międzynarodowym znaczeniu**³¹. W 2019 roku odbyły się 302 imprezy masowe, w których uczestniczyło ponad 1 mln osób. **Wzrasta liczba osób odwiedzających muzea**. W 2019 roku w województwie lubelskim działało 51 muzeów. Liczba zwiedzających wyniosła 1,2 mln osób i jest to wzrost, w porównaniu do 2010 roku, o 270 tys. osób.

Obszar woj. lubelskiego charakteryzuje się zróżnicowanym i atrakcyjnym krajobrazem kulturowym, bogatym w liczne zabytki architektury oraz obiekty o dużej wartości artystyczno-historycznej. W rejestrze zabytków nieruchomości województwa lubelskiego figuruje około 4,4 tys. obiektów (2020 r.)³².

Przestrzeń kulturową województwa można podzielić na następujące obszary:

- **o znaczeniu międzynarodowym**, obejmujący obiekt wpisany na listę dziedzictwa światowego UNESCO (staromiejski układ Zamościa);
- **o znaczeniu krajowym**, obejmujący miasta i miejscowości uznane za pomnik historii (Kazimierz Dolny, Lublin, Kozłówka, Janów Podlaski);
- **o znaczeniu ponadregionalnym** (przygraniczny, zamojski, nadwiślański), obejmujący obszary, które są wynikiem działania i interakcji czynników przyrodniczych i kulturowych;
- **o znaczeniu regionalnym**, obejmujący tereny rekomendowane w PZWL do utworzenia parku kulturowego, a które są wynikiem działania i interakcji czynników przyrodniczych i kulturowych³³.

Na terenie woj. lubelskiego funkcjonują **turystyczne szlaki dziedzictwa kulturowego**, do których należą m.in. szlak: Ordynacji Zamojskiej, Nadwiślański, Renesansu Lubelskiego, Partyzancki, Przenikania Kultur, Pamiątek Kultury Żydowskiej, Szlak Rezydencji Magnackich, Architektury Sakralnej, Szlak Nitką Kolejki Wąskotorowej, Podziemie Kredowe w Chełmie, Szlak Frontu Wschodniego I Wojny Światowej.

W 2019 r. w regionie działały 574 biblioteki publiczne i filie oraz 153 punkty biblioteczne. W latach 2007-2019 w województwie wystąpił spadek liczby użytkowników bibliotek publicznych ze 186 osób na 1 tys. ludności do 167 osób. Taka sytuacja jest efektem spadku atrakcyjności oferty bibliotek wiejskich oraz powszechnego dostępu do sieci internetowej. Działalność bibliotek i instytucji prezentujących działalność kulturalną uzupełniają domy i ośrodki kultury

³¹ *Diagnoza Prospektywna Województwa Lubelskiego*. Wymienić tu należy między innymi: Międzynarodowe Poleskie Lato z Folklorem we Włodawie; Międzynarodowe Spotkania Wokalistów Jazzowych w Zamościu; Międzynarodowy Konkurs Młodych Skrzypków im. H. Wieniawskiego w Lublinie; Międzynarodowe Spotkania Folklorystyczne – Lublin; Międzynarodowy Festiwal Teatralny „Konfrontacje Teatralne” w Lublinie; Zamojskie Lato Teatralne; Lubelskie Forum Sztuki Współczesnej im. W. Lutosławskiego; Międzynarodowe Spotkania Chóralne w Chełmie; Festiwal Filmu i Sztuki DWA BRZEGI; Letnia Akademia Filmowa w Zwierzyncu; „Europejskie Dni Dobrosąsiedztwa”; Festiwal Teatrów „Sąsiedzi”; Międzynarodowy Konkurs Wokalny im. Antoniny Campi z Miklaszewiczów; Festiwal Scenografii i Kostiumów „Scena w budowie”

³² *Diagnoza Prospektywna Województwa Lubelskiego*. W rejestrze zabytków nieruchomości województwa lubelskiego (stan w dniu 30 czerwca 2017 r.) figuruje około 4,2 tys. obiektów, w tym m.in.: 826 obiektów sakralnych, 223 budowli użyteczności publicznej, 484 obiektów rezydencjonalnych, 554 parków, ogrodów oraz alei, 764 domy mieszkalne, 115 obiektów przemysłowych i 327 cmentarzy.

³³ *Diagnoza Prospektywna Województwa Lubelskiego*, DSiR UMWL, 2019 r.

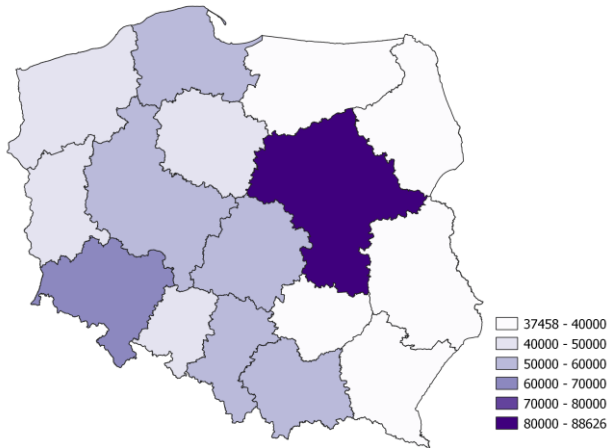
oraz kluby i świetlice. Działalność kulturalną w 2019 roku prowadziło 229 ośrodków kultury, w tym 154 na wsi i 75 w ośrodkach miejskich.

W A Ż N E 	▪ Mieszkańcy województwa coraz częściej korzystają z oferty instytucji kultury. W latach 2010-2019 zwiększyła się liczba osób biorąca udział w spektaklach i koncertach, zwiększyła się liczba widzów kin i teatrów, notowany jest stały wzrost liczby osób odwiedzających muzea. ▪ Województwo lubelskie znacznie odbiega od średniej krajowej pod względem osób przypadających na 1 miejsce na widowni w stałych salach teatrów i instytucji muzycznych. ▪ Dziedzictwo kulturowe oraz walory przyrodnicze województwa lubelskiego stwarzają możliwość rozwoju funkcji turystycznej jako istotnego czynnika aktywizacji obszarów i źródła dochodu mieszkańców. Bogactwo zasobów turystycznych województwa lubelskiego stanowią: dobrze zachowane, atrakcyjne środowisko przyrodnicze oraz spuścizna kulturowa będąca wynikiem styku cywilizacji. ▪ Znaczącym celem ruchu turystycznego są obiekty i zespoły dziedzictwa kulturowego oraz instytucje kultury, miejsca pielgrzymkowe, a także kultywowane w wielu obszarach przejawy tradycyjnej kultury ludowej (wioski tematyczne). Wzrasta również rola imprez kulturalnych, np. festiwali w rozwoju turystyki. Coraz częściej w świadomości mieszkańców pojawia się potrzeba aktywizacji działań w aspektach rewitalizacji i konserwacji zabytków, ochrony środowiska, promocji terenu, a także zrzeszania się w ponadlokalnych organizacjach społecznych. ▪ Region cechuje się dużą koncentracją instytucji kultury elitarnej w Lublinie.

2.2.2. Gospodarka

Lubelszczyzna jest jednym ze słabiej rozwiniętych regionów Polski. Poziom

Ryc. 14 PKB na 1 mieszkańca wg regionów* w 2018 r.

*region mazowiecki regionalny (bez stołecznego)

Źródło: Opracowanie własne DSiR na podstawie danych GUS

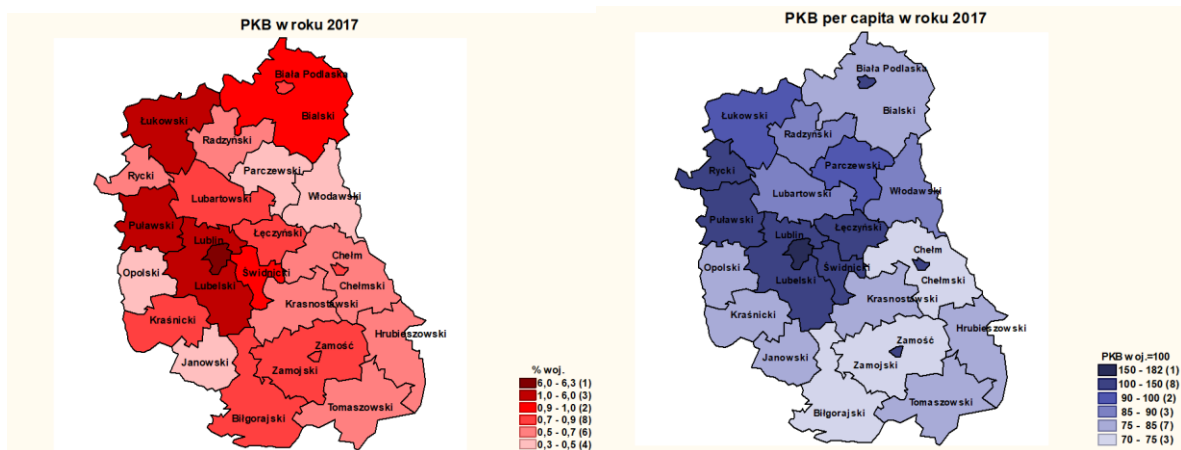
i dynamika mierzona wzrostem PKB jest silnie i bezpośrednio powiązana ze specyficzną strukturą gospodarczą regionu. Główny wpływ na to ma dominujący udział rolnictwa w strukturze gospodarki oraz jego relatywnie niski wkład w tworzenie regionalnego produktu krajowego brutto (PKB).

W 2018 r. woj. lubelskie, z wartością **PKB na 1 mieszkańca wynoszącą 37458 zł zajęło ostatnie miejsce w kraju** (68% wartości średniej krajowej). Jego udział w wytworzeniu krajowego PKB wyniósł 3,7% (10. miejsce).

Tworzenie PKB jest zróżnicowane regionalnie: najwyższą wartość zarówno

PKB, jak i PKB na 1 mieszkańca zanotowano w mieście Lublin.

Ryc. 15 PKB województwa lubelskiego w roku 2017 wg powiatów

Źródło: Produkt krajowy brutto w powiatach województwa lubelskiego - wnioski dla polityki regionalnej województwa, Instytut Rozwoju, 2020 r.

W latach 2004-2017 w dziewięciu powiatach nastąpiła poprawa PKB per capita względem średniej dla Polski. Były to przede wszystkim powiaty związane z metropolią Lublina: lubelski (z 47 proc. do 75 proc.), świdnicki (z 70 proc. do 79 proc.), lubartowski (z 47 proc. do 56 proc.) oraz janowski, łęczyński, włodawski, zamojski, parczewski i chełmski. Wysoki poziom PKB per capita w roku 2017 odnotowują dwa ośrodki miejskie oraz powiaty leżące w pobliżu Lublina i w zachodniej części województwa. Narastające problemy zauważyć można natomiast przede wszystkim w powiecie biłgorajskim, który odnotował znaczące obniżenie względnego PKB per capita oraz w powiatach chełmskim i zamojskim.

Wartość dodana brutto w województwie lubelskim w 2018 r. wyniosła 69 580 mln zł, co stanowiło 3,7% wielkości krajowej. W przeliczeniu na 1 pracującego WDB w województwie lubelskim wyniosła 88 072 zł. Wskaźnik ten stanowił 71,3% średniej krajowej.

W strukturze WDB woj. lubelskie wyróżnia się wyższym udziałem o średniego dla kraju w następujących dziedzinach:

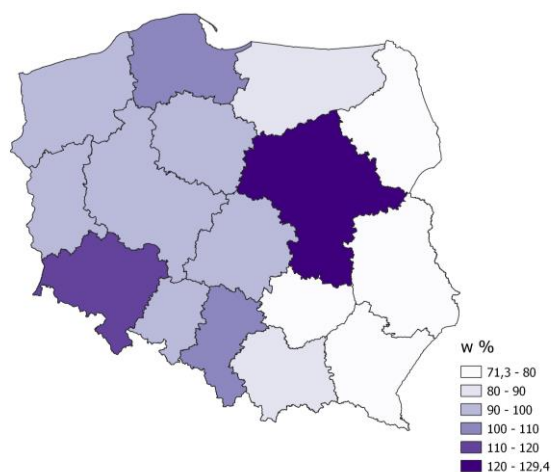
- **sektory rolniczym, przemyśle wydobywczym oraz niektórych branżach przetwórstwa przemysłowego**, w tym przede wszystkim ze względu na:
  - udział podmiotów i zatrudnienia
  - w sektorze spożywczym, drzewnym, chemicznym, farmaceutycznym, mineralnym i produkcji mebli,
  - wyższą niż w kraju dynamikę rozwoju,
  - funkcjonowanie dużych flagowych przedsiębiorstw – w branży maszynowej, samochodowej oraz produkcji pozostałego sprzętu transportowego, w tym głównie przemysłu lotniczego;
- **sektory usług rynkowych**, w tym przede wszystkim: w handlu oraz usługach transportowych i gospodarce magazynowej;
- **sektory usług nierynkowych** – w usługach administracji i bezpieczeństwa publicznego, edukacji (w tym szkolnictwa wyższego) oraz usługach ochrony zdrowia.

Nie bez znaczenia pozostaje wpływ pandemii COVID-19 zarówno na sferę gospodarczą, jak i społeczną regionu. Powinno to podlegać stałej analizie i monitorowaniu.

■ Przedsiębiorczość

Rozwój przedsiębiorstw jest podstawą poprawy warunków życia w regionie, dając mieszkańcom możliwość zarobkowania oraz zwiększając bazę dochodową województwa.

Ryc. 16 Udział WDB wg sektorów w 2018 r.

Źródło: Opracowanie własne DSiR na podstawie danych GUS

Szczególnie istotne są mikro, małe i średnie przedsiębiorstwa, które są zdolne do bardziej elastycznego dostosowywania się do zmian zachodzących w ich otoczeniu. Problemem jest **brak wystarczającej ilości dużych przedsiębiorstw, zwłaszcza powiązanych z naturalną bazą surowcową regionu.**

Od 2010 r. wzrosła liczba przedsiębiorstw z 164,1 tys. do 185,3 tys. podmiotów w 2019 r. (12,9%, w kraju o 15,3%). W przeliczeniu na 1 tys. mieszkańców liczba podmiotów wpisanych do rejestru REGON wzrosła z 75 w 2010 r. do 88 w 2019 r. (średnia krajowa wyniosła w 2019 r. 117).

Województwo lubelskie cechuje **duża stabilność w zakresie struktury wielkościowej przedsiębiorstw. Charakteryzuje ją dominujący udział sektora mikro przedsiębiorstw (zatrudniających do 9 osób) – na poziomie 96,4%, przy udziale małych i średnich przedsiębiorstw (zatrudniających 10-249 osób) – na poziomie 3,5% i bardzo znikomym udziale dużych przedsiębiorstw (zatrudniających >250 osób) – na poziomie 0,1% (według stanu na koniec 2019 r.).**

Pod względem liczby pracujących dominującym sektorem jest rolnictwo, w którym w 2019 roku pracowało 35,8% ogółu pracujących (ponad dwukrotnie więcej niż przeciętnie w kraju 15,1%). Odsetek pracujących w przemyśle w 2019 roku wynosił 13,6% (w kraju 20,6%), w usługach - 45,7% (w kraju 58,1%), a w budownictwie - 4,9% (w kraju 6,3%).

Poziom nakładów inwestycyjnych w przedsiębiorstwach woj. lubelskiego w latach 2010-2019 był niestabilny i wykazywał znaczące wahania pod względem ich wartości. Wartość nakładów inwestycyjnych w 2019 roku wyniosła 6477,5 mln zł (10 miejsce w kraju).

Udział sektora małych i średnich przedsiębiorstw w produkcji sprzedanej przemysłu w województwie lubelskim wyniósł w 2018 roku 36,7% (przy średniej dla Polski 37,1%), a w ciągu ostatnich lat waha się w granicach kilku pkt. proc.

Wzrosła wartość inwestycji w podmiotach z udziałem kapitału zagranicznego. W latach 2010-2018 wartość kapitału podstawowego zwiększyła się o 85,5%, a liczba pracujących wzrosła o 73,1% (przy czym znaczący skok wzrostowy nastąpił w ostatnim roku o 37,2% rok do roku).

Udział województwa w wymianie handlowej kraju pozostaje na bardzo niskim poziomie. Wyraźnie niższe niż średnio dla Polski są wartości wskaźników udziału eksportu w PKB i produkcji sprzedanej, obrotów per capita oraz udziału firm z kapitałem zagranicznym w wymianie.

Atrakcyjność inwestycyjna regionu pozostaje na relatywnie niskim poziomie, a województwo lubelskie od lat³⁴ należy do grupy regionów o najniższym wskaźniku atrakcyjności inwestycyjnej. Należy odnotować, że zachodzi jednak szereg korzystnych procesów wpływających na poprawę atrakcyjności regionu, jak np. wzmożona aktywność województwa wobec inwestorów poprzez promocję, a także zwiększona chłonność lokalnego rynku oraz poprawa poziomu bezpieczeństwa powszechnego.

---

³⁴ Cykliczne raporty *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski*, IBnGR

- Wskaźnik liczby zarejestrowanych podmiotów w woj. lubelskim na 1 tys. mieszkańców z roku na rok wzrasta, ale jest istotnie niższy niż średnia w kraju.
- Dominującą grupę (około 96%) stanowią przedsiębiorstwa mikro, zatrudniające do 9 osób.
- Pod względem nakładów inwestycyjnych w przedsiębiorstwach, udziału w krajowym kapitale podstawowym w spółkach z kapitałem zagranicznym, udziału w krajowych nakładach ponoszonych przez przedsiębiorstwa na działalność badawczo-rozwojową woj. lubelskie znajduje się w dolnej części rankingu regionów.
- Region charakteryzuje relatywnie niewielkie znaczenie w zakresie handlu zagranicznego. Mimo wzrostu wartości wymiany handlowej udział Lubelszczyzny w wymianie handlowej kraju pozostaje na bardzo niskim poziomie.
- W okresie ostatnich kilku lat obserwuje się pozytywne zjawiska wzrostu zainteresowania inwestorów zagranicznych regionem oraz wzrost poziomu technologicznego produkcji przemysłowej w zakresie produktów wysokiej i średnio-wysokiej techniki.
- Panująca pandemia w najbliższym okresie wpłynie niekorzystnie na działalność wielu firm. Zapowiadany przez ekonomistów nowy model światowej gospodarki może zwiększyć możliwości rozwojowe regionu związane z powrotem produkcji do Europy. Należy także zauważyć upowszechnianie się pracy zdalnej i hybrydowej.

■ Rynek pracy

Zgodnie z wynikami Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL) w woj. lubelskim w IV kwartale 2019 r. liczba osób pracujących wynosiła 863 tys., tj. 95,1% wszystkich aktywnych zawodowo. Zbiorowość biernych zawodowo obejmowała 45,7% ogółu ludności w wieku 15 lat i więcej. Co czwarty pracujący, zatrudniony był w sektorze publicznym (26,9%), a pozostałe 73,1% ogółu stanowiły osoby zatrudnione w sektorze prywatnym. Wśród wszystkich pracujących największa była grupa pracowników najemnych (74,5%), pracodawcy i pracujący na własny rachunek stanowili 21,9% ogółu pracujących, pozostałe 2,5% to pomagający członkowie rodzin, inne grupy (1,1%). **Najwięcej zatrudnionych było w usługach (56,7%), a następnie w sektorze przemysłowym (24,4%) i rolniczym (18,5%)**³⁵.

Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w sektorze przedsiębiorstw w grudniu 2019 r. wyniosło ponad 4,8 tys. zł (średnia dla kraju 5,6 tys. zł).

W latach 2007-2019 stopa bezrobocia rejestrowanego województwa lubelskiego miała podobne tendencje zmian jak w Polsce, przy czym na ogół przewyższała średnią krajową. Na koniec 2019 r. stopa bezrobocia wyniosła 7,4% (w Polsce 5,2%).

Status osoby bezrobotnej posiadało 69,4 tys. osób (w tym 36,0 tys. kobiet). Wskaźnik bezrobocia był najniższy w powiecie lukowskim (4,2%), a najwyższy w powiecie włodawskim (15,0%). **W grudniu 2019 r. liczba osób bezrobotnych do 30 roku życia wynosiła 20 936, tj. 30,2% ogółu zarejestrowanych, natomiast liczba długotrwale bezrobotnych – 38 514, tj. 55,5% ogółu bezrobotnych zarejestrowanych.**

³⁵ Według danych BAEL w IV kwartale 2019 r.

- Tendencje zmian bezrobocia rejestrowanego w regionie odzwierciedlają sytuację krajową, ale stopa bezrobocia przewyższa średnią krajową.
- Niepokojącym zjawiskiem jest utrzymywanie się wysokiego udziału osób biernych zawodowo. Częściowo jest to efekt rosnącej liczby osób w wieku emerytalnym, relatywnie niskiego zatrudnienia osób z niepełnosprawnościami oraz ukrytego bezrobocia w rolnictwie, a także występującego braku zainteresowania pracą.
- Wśród biernych zawodowo wysoki jest udział osób młodych do 30 roku życia oraz osób długotrwale bezrobotnych.
- Konieczne są działania zachęcające i stymulujące ludzi do podejmowania pracy, podnoszenia, uzupełnienia oraz zmiany kwalifikacji zawodowych oraz kształtowania postaw przedsiębiorczych.
- Na wskaźniki dotyczące rynku pracy w najbliższym okresie czasu negatywnie wpłynie pandemia COVID-19.

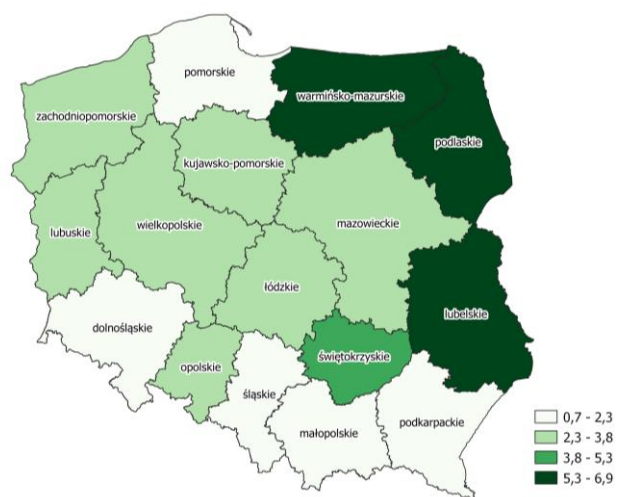
■ Rolnictwo

Relatywnie **wysoki udział rolnictwa w tworzeniu WDB** województwa w porównaniu do średniej dla kraju warunkują z jednej strony dobre warunki glebowo-klimatyczne, z drugiej zaś relatywnie małe znaczenie innych sektorów gospodarki, co przekłada się na stopień koncentracji zatrudnienia w tym sektorze.

Udział pracujących w rolnictwie od 2010 r. utrzymuje się na zbliżonym poziomie, przy czym w ostatnich latach obserwuje się **niewielki spadek** (łącznie od 2010 r. spadek o 3 pkt. proc.). W 2019 r. udział ten wynosił 35,8% (największy udział w Polsce). W 2019 r. w rolnictwie pracowało 308,1 tys. osób, co stanowiło 12,9% zatrudnienia krajowego w tym sektorze.

Udział rolnictwa w tworzeniu WDB w 2018 r. wynosił 5,6% i pod tym względem woj. lubelskie zajęło 3. miejsce w kraju po województwach: podlaskim i warmińsko-mazurskim. **Udział woj. lubelskiego w WDB wytworzonej w kraju w 2018 r. wynosił 7,9%** i zajęło 3. miejsce w kraju po województwach: mazowieckim i wielkopolskim. **Wydajność pracy mierzona WDB/1 pracującego stanowiła w rolnictwie w 2018 r. 65,8% wartości przeciętnej dla kraju** (13 miejsce w Polsce) i charakteryzuje ją wzrost.

Ryc. 17 Udział rolnictwa w regionalnym WDB w 2018 r.

Źródło: Opracowanie własne DSiR na podstawie danych GUS

Nakłady inwestycyjne w sektorze rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo wyniosły w 2019 roku 515,1 mln zł, co stanowiło 8,3% wartości nakładów krajowych w tym sektorze i 4% nakładów we wszystkich sektorach gospodarki województwa.

Struktura wielkościowa gospodarstw podlegała powolnym zmianom. Udział gospodarstw wielkopowierzchniowych w ogólnej liczbie gospodarstw wzrósł z 0,8% w roku 2010 do 1,7% w 2019 r. Zmalała liczba gospodarstw karłowatych (do 2 ha) jednakże ich udział w liczbie gospodarstw ogółem nie zmienił się (w 2019 r. wynosił 18,4%, w kraju 22,0%), a i woj. lubelskie zajęło 9. miejsce w kraju. Najliczniejsze są gospodarstwa małe o powierzchni 2-5 ha (34,0% ogólnej liczby gospodarstw) i w stosunku do 2010 r. ich udział zmniejszył się o 1,4 pkt. proc. Gospodarstwa o powierzchni 5-10 ha stanowią 26,5%, co oznacza spadek również o 1,4 pkt. proc. Zwiększył się natomiast udział gospodarstw średnich (od 10 do 20 ha) z 13,3% w 2010 r. do 13,4% w 2019 r.

Gospodarstwa do 20 ha w 2019 r. stanowiły 92,3% wszystkich gospodarstw w woj. lubelskim (w kraju 89,8%). W 2010 r. gospodarstwa do 20 ha stanowiły 95,0% ogółu gospodarstw w woj. lubelskim (w kraju 91,8%). Utrzymuje się **nieprawidłowy rozkład gospodarstw i rozproszenie przestrzenne działek rolnych.**

W 2018 roku udział woj. lubelskiego w ogólnokrajowej globalnej produkcji rolniczej wyniósł 8,8% i region zajął pod tym względem 3 miejsce w kraju po województwach: mazowieckim (udział w globalnej produkcji krajowej 18,9%) i wielkopolskim (16,8%). W strukturze globalnej produkcji rolniczej regionu **dominuje produkcja roślinna**, której udział w 2018 r. wynosił 68,7% (w kraju – 45,9%). Największy udział w globalnej produkcji roślinnej stanowiły zboża (26,5%) oraz owoce (25,9%). W globalnej produkcji zwierzęcej największy udział miał żywiec rzeźny (53,6%, w tym wieprzowy 55,7%) i mleko krowie (35,8%).

Lubelskie jest krajowym liderem upraw sadowniczych, region dostarcza niemal połowę owoców z krzewów i plantacji jagodowych (pod tym względem zajmuje 1 miejsce w kraju z udziałem w 2019 r. 36,5%). Udział woj. lubelskiego w zbiorach owoców z drzew i z sadów w 2019 r. wyniósł 15,3%, co dało 2 miejsce w kraju. Na terenie Lubelszczyzny uprawia się znaczącą w skali kraju ilość buraków cukrowych, rzepaku, tytoniu, chmielu i ziół.

Produkcja zwierzęca oraz liczba gospodarstw specjalizujących się w hodowli zwierzęcej zmniejsza się. W ciągu ostatnich 10 lat maleje stan pogłowia trzody chlewnej, który w tym okresie zmniejszył się o 54,4% (z 936,1 tys. szt. w 2009 r. do 427 tys. szt. w 2019 r.). Natomiast pogłowie bydła wzrosło o 6,9% (z 364,1 tys. szt. do 389,4 tys. szt.), a pogłowie owiec o 2,8% (z 17,8 tys. szt. do 18,3 tys. szt.).

Udział powierzchni ekologicznych użytków rolnych z certyfikatem w gospodarstwach ekologicznych w powierzchni użytków rolnych ogółem w woj. lubelskim wyniósł w 2019 r. 1,67% (kraj 2,66%). Lubelskie zajmuje pod tym względem 9 miejsce w Polsce. W 2019 r. w województwie lubelskim funkcjonowało 1951 gospodarstw ekologicznych, w tym 1659 gospodarstw z certyfikatem, plasując region pod tym względem odpowiednio na 5 i na 4 miejscu w kraju.

Województwo lubelskie zajmuje **drugą pozycję w Polsce pod względem zasobów wód pod stawami rybnymi**, z powierzchnią 10,1 tys. ha. **Pod względem wielkości produkcji karpia konsumpcyjnego region od kilku lat zajmuje pierwsze miejsce w kraju.**

- Relatywnie niska pozycja konkurencyjna rolnictwa Lubelszczyzny w porównaniu do innych regionów jest konsekwencją:
  - niekorzystnej struktury agrarnej gospodarstw rolnych,
  - niskiego tempa rozwoju elementów infrastruktury koniecznych do obsługi procesów produkcyjnych,
  - dominacji produkcji surowców i niskiego poziomu ich przetwórstwa,
  - przewagi produkcji roślinnej nad bardziej dochodową produkcją zwierzęcą,
  - niższego w stosunku do innych regionów w kraju poziomu wykształcenia właścicieli gospodarstw rolnych,
  - niskiego poziomu rozwoju organizacji i stowarzyszeń producenckich.
- Powoli wzrasta udział średnich i dużych gospodarstw kosztem tych najmniejszych,
- Wzrasta liczba ekologicznych gospodarstw rolnych (w roku 2006 było ich 1072, w 2009 – 1710, natomiast w roku 2019 – 1 951),
- W strukturze globalnej produkcji rolniczej regionu dominuje produkcja roślinna, której udział w 2018 r. wynosił 68,7% (w kraju – 45,9%), z wysokim udziałem zbóż oraz owoców. Poszukiwanie innych profili produkcji, a także rozwijania sektora przetwórczego jest dla regionu koniecznością.
- Rolnictwo Lubelszczyzny cechują też rzadkie uprawy – np. chmiel, tytoń, zioła.

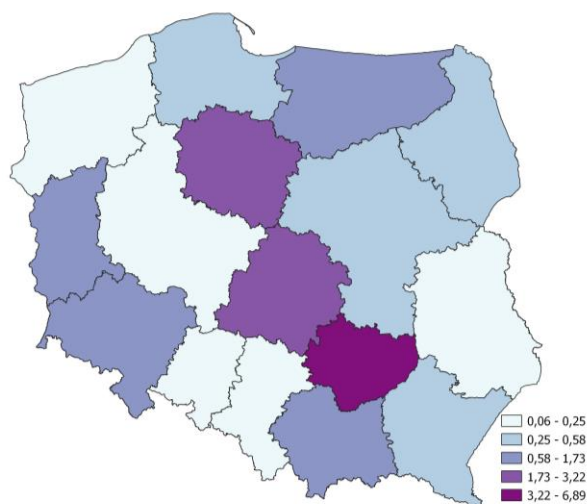
■ Górnictwo i wydobywanie³⁶

Udział **przemysłu górniczego w WDB** regionu, jak również jego inne parametry strukturalne (udział zatrudnienia i podmiotów, wydajność pracy, udział węgla i innych kopalin w zasobach kraju), stanowią o jego statusie jako jednego z istotnych potencjałów rozwojowych województwa.

Podmioty przemysłu górniczego i wydobywczego stanowią 0,13% podmiotów gospodarczych regionu ogółem (w kraju średnio 0,10%, 2 miejsce za świętokrzyskim 2019 r.). **Udział podmiotów w krajowym przemyśle górnicznym i wydobywczym** wynosi 5,49% (8 pozycja w kraju - 2019 r.).

Pracujący w górnictwie i przemyśle wydobywczym woj. lubelskiego stanowią 1,04% ogółu pracujących w gospodarce regionu, a udział województwa w zatrudnieniu krajowym w tej

Ryc. 18 Udział górnictwa w regionalnym WDB w 2018 r.

Źródło: Opracowanie własne DSiR na podstawie danych GUS

³⁶ Zgodnie z Polską Klasyfikacją Działalności (PKD) sekcja ta obejmuje działalności gospodarcze związane z wydobywaniem podziemnym, odkrywkowym lub za pomocą odwiertów, kopalin występujących w naturze jako ciała stałe (m.in. węgiel, rudy, kamienia, piasku, gliny, soli), ciekłe (ropa naftowa) lub gazowe (gaz ziemny).

sekcji jest na poziomie 5,95% (3 miejsce w kraju po województwach: śląskim i dolnośląskim – 2019 r.).

Udział górnictwa i przemysłu wydobywczego stanowi 1,73% WDB wytworzonej w województwie (4 miejsce w kraju - 2018 r.). **Udział województwa w WDB wypracowanej przez sektor górniczy w kraju wyniósł 4,3%**, dając regionowi 5 pozycję w Polsce (po województwie śląskim, dolnośląskim, łódzkim, lubuskim - 2018 r.). **Średnia wydajność pracy³⁷ w sektorze wynosiła w 2018 r. 155 tys. zł**, stanowiąc 82,7% wartości dla kraju.

Nakłady inwestycyjne poniesione we wszystkich sekcjach sektora przemysłowego, w tym przemyśle wydobywczym, stanowiły 4,5% nakładów krajowych, co stawia region na 7 miejscu w Polsce (2019 r.).

W A Ż N E 	▪ Z uwagi na uwarunkowania związane z realizacją koncepcji Europejskiego Zielonego Ładu, kluczowe jest ograniczenie wpływu sektora górniczego na środowisko poprzez wsparcie sektora we wprowadzeniu technologii przyjaznych środowisku w sektorze, w tym niskoemisyjnych technologii węglowych oraz technologii zgazowania węgla, dywersyfikacji działalności podmiotów z sektora górniczego, a także poprzez wykorzystanie istniejącego potencjału gospodarczego sektora górniczego (w tym zaplecza osobowego, infrastrukturalnego, transportowego) w celu umożliwienia realizacji projektów OZE w regionie.

■ Przetwórstwo przemysłowe³⁸

O niskim poziomie udziału **przetwórstwa przemysłowego** w wojewódzkiej i krajowej WDB wytworzonej w tym sektorze działalności, decyduje relatywnie **słaby stopień uprzemysłowienia** oraz jego cechy strukturalne.

Udział podmiotów przetwórstwa przemysłowego wynosi 7,68% ogółu firm w regionie, co stanowi 3,72% podmiotów przetwórstwa przemysłowego w kraju (11 pozycja w kraju - 2019 r.). Ponad **32% produkcji sprzedanej przetwórstwa przemysłowego** w regionie w 2018 roku zostało wytworzone w firmach należących do sektora wysokiej i średnio-wysokiej techniki (w kraju średnio 33,6%).

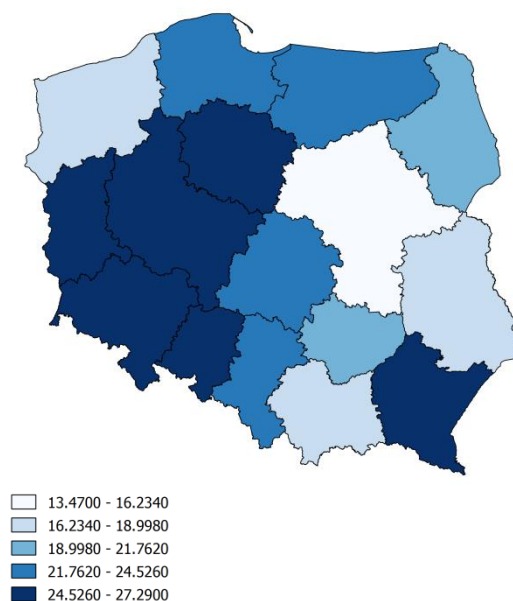
³⁷ Jako WDB na 1 pracującego.

³⁸ Zgodnie z Polską Klasyfikacją Działalności (PKD), jednostki klasyfikowane w ramach tej Sekcji obejmują zakłady przemysłowe, wytwórnie, fabryki (które w swej działalności wykorzystują maszyny i urządzenia o napędzie mechanicznym), jednostki, które przetwarzają surowce i materiały w nowy wyrób ręcznie (w sposób chałupniczy), a także jednostki wytwarzające i sprzedające wyroby w miejscu ich wytworzenia (np. piekarnie, zakłady krawieckie).

Udział przetwórstwa przemysłowego w WDB województwa wynosi 15,9% oraz stanowi 2,9% WDB wypracowanej w przetwórstwie przemysłowym kraju (11 miejsce w kraju - 2018 r.).

Pracujący w sekcji przetwórstwa przemysłowego stanowią 11,1% ogółu zatrudnionych w gospodarce regionu (16 miejsce w kraju w 2019 r.), a udział województwa w zatrudnieniu krajowym w tej sekcji na poziomie 3,4%, plasował je na 12 miejscu w kraju – 2019 r.). Szacunkowa wydajność pracy³⁹ w sekcji przetwórstwa przemysłowego stanowi 85,5% wartości średniej dla kraju i kształtuje się na poziomie 116,9 tys. zł (w 2018 r.).

Ryc. 19 Udział przetwórstwa przemysłowego w regionalnym WDB w 2017 r.

Źródło: Opracowanie własne DSiR na podstawie danych GUS

W strukturze przemysłu województwa lubelskiego można zauważyć **wyraźną specjalizację w produkcji artykułów spożywczych** (udział w produkcji sprzedanej 21,3% w 2019 r.). Wśród pozostałych działów przemysłu wyróżnić można produkcję wyrobów z metali (6,3%), produkcję pojazdów samochodowych (5,3%), produkcję napojów (4,9%), produkcję maszyn i urządzeń (4,4%), a także produkcję mebli (4,1%). Region jest czołowym producentem napojów w skali całego kraju (8,7% krajowej wartości produkcji).

W A Ż N E	▪ Sektor przetwórstwa przemysłowego należy obecnie uznać za mało konkurencyjny w skali kraju. Świadczy o tym głównie: – niewielki udział podmiotów przetwórstwa przemysłowego w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych, – niewielka liczba dużych przedsiębiorstw przemysłowych, – niewielki udział branż o wysokiej wartości dodanej, – niski poziom wykorzystania naturalnych zasobów regionu, – niska innowacyjność przedsiębiorstw w sektorze. ▪ Potencjał rozwojowy mają następujące branże: spożywcza, produkcji napojów, drzewna, chemiczna, farmaceutyczna, mineralna, produkcji mebli, maszynowa, samochodowa oraz produkcji pozostałego sprzętu transportowego, w tym głównie przemysłu lotniczego.

³⁹Jako WDB na 1 pracującego.

■ Transport i gospodarka magazynowa

Należy wskazać na **duże znaczenie usług transportu i gospodarki magazynowej** w strukturze gospodarczej regionu. Wynika to z położenia województwa na ważnych szlakach transportowych Polski i Europy.

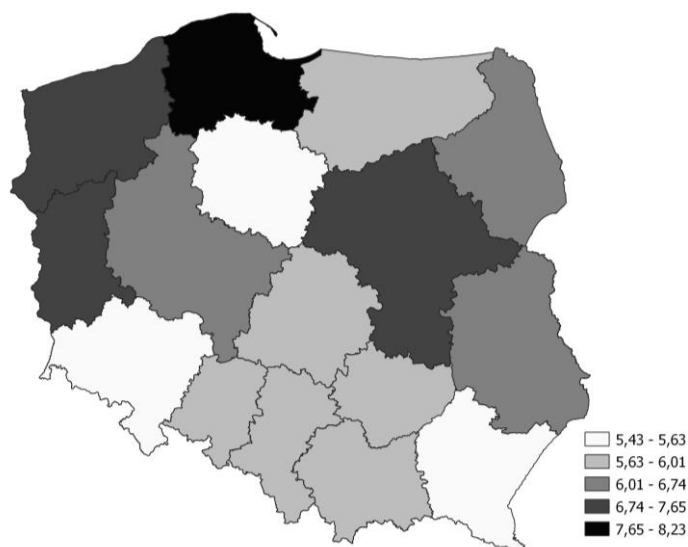
Udział podmiotów usług transportu i gospodarki magazynowej stanowi 7,05% ogółu firm w regionie (przeciętnie w kraju 6,13%), mimo spadku udziału o 0,28 p. proc. od 2009 roku nastąpiło podwyższenie jego pozycji w Polsce pod tym względem z 4 na 2 miejsce w 2019 r. **Udział podmiotów**

regionu w krajowym transporcie i gospodarce magazynowej stanowił 4,73% (10 miejsce w kraju - 2019 r.).

Udział transportu i gospodarki magazynowej w WDB województwa wynosi 6,7% (w kraju 6,5% w 2018 r.), co plasuje region na 5 pozycji w Polsce. **Transport i gospodarka magazynowa regionu lubelskiego stanowią 3,9% WDB wypracowanej w usługach transportowych i magazynowych kraju**, co pozwala na zajęcie 9 miejsca w Polsce.

Pracujący w sekcji transportu i gospodarki magazynowej stanowią 4,9% ogółu zatrudnionych w gospodarce regionu (w kraju 5,9%) i województwo lubelskie znajduje się pod tym względem na 11 miejscu w Polsce. Udział województwa w zatrudnieniu krajowym w tej sekcji na poziomie 4,5% daje natomiast 10 miejsce w kraju. **Szacunkowa wydajność pracy⁴⁰ w regionie, w sekcji transport i gospodarka magazynowa, w 2018 roku** wynosiła 117,3 tys. zł i stanowiła 87,9% wartości średniej dla kraju.

Ryc. 20 Udział transportu i gospodarki magazynowej w regionalnym WDB w 2018 r.

Źródło: Opracowanie własne DSiR na podstawie danych GUS

W
A
Z
N
E
↗

- Usługi transportu i gospodarki magazynowej stanowią jeden z głównych potencjałów rozwojowych województwa. Wynika to z następujących faktów:
  - położenia regionu na głównych szlakach transportowych Europy,
  - realizowanego programu inwestycyjnego służącego poprawie parametrów technicznych tranzytowych powiązań komunikacyjnych,
  - wyższego niż średni dla kraju udział tego sektora w regionalnej WDB,

⁴⁰ Jako WDB na 1 pracującego.

- modelu gospodarki, opartego o intensywną wymianę handlową.
- Na rozwój tego sektora w najbliższym czasie może mieć wpływ zmiana warunków funkcjonowania przewoźników w związku z dyrektywą o pracownikach delegowanych oraz realizacja inwestycji związanych z modernizacją i rozbudową infrastruktury kolejowej.

■ Turystyka

Walory i potencjał środowiska kulturowego i przyrodniczego województwa, a także istniejąca infrastruktura turystyczna stanowią przesłankę dla rozwoju turystyki jako jednego z istotnych sektorów gospodarki regionu. Udział usług z zakresu obsługi turystycznej w regionalnej WDB niemal dorównuje krajowej wartości średniej⁴¹.

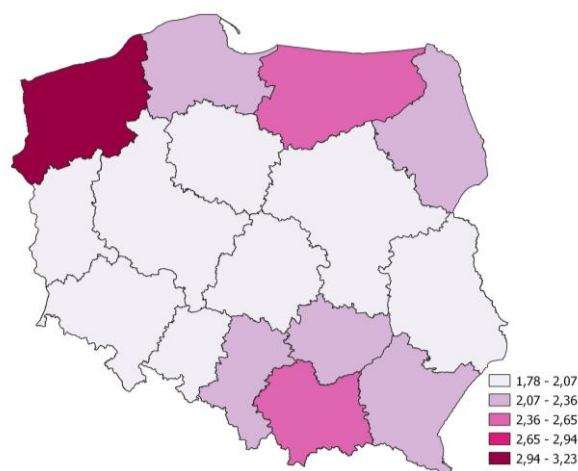
Podmioty związane z turystyką i rekreacją stanowią 4,5% ogółu firm w regionie (w kraju 5% w 2019 r.). **Udział podmiotów z regionu lubelskiego w liczbie**

podmiotów związanych z turystyką i rekreacją w kraju w 2019 r. wynosił 3,7% (11 miejsce w kraju). **Wkład sektora turystyki i rekreacji w tworzenie WDB województwa w 2018 r. wynosił 2,1%** (w kraju również 2,1%) oraz stanowił **3,7% WDB wypracowanej w podmiotach związanych z turystyką i rekreacją Polski.**

Pracujący w podmiotach związanych z turystyką i rekreacją stanowią 2% ogółu zatrudnionych w gospodarce regionu (w kraju 3% w 2019 r.), zaś udział województwa w zatrudnieniu krajowym w tej dziedzinie jest na poziomie 3,6% (11 miejsce w kraju). Szacunkowa **wydajność pracy**⁴² w sektorze (działalność związana z turystyką i rekreacją) wyniosła w 2018 roku 85,8 tys. zł i stanowi 101,3% wartości wskaźnika dla kraju.

W ostatnich latach odnotowano wzrost tempa prac związanych z rewaloryzacją zasobów zabytkowych, realizacją projektów konserwatorskich, renowacyjnych, remontowych i adaptacyjnych zespołów zabytkowych. na cele kultury i turystyki. Poza tym, prowadzone były prace związane z rewaloryzacją przestrzeni publicznych w zabytkowych zespołach urbanistycznych. **Wzrasta liczba projektów turystycznych osadzonych w bogactwie**

Ryc. 21 Udział sektora turystyki i rekreacji w regionalnym WDB w 2018 r.

Źródło: Opracowanie własne DSiR na podstawie danych GUS

⁴¹ Na terenach północno-zachodnich należy zwrócić uwagę na zjawisko osadnictwa rekreacyjnego, posiadania dwóch miejsc zamieszkania przez jedną rodzinę. Można spodziewać się rozwoju niniejszego modelu wraz z poziomem zamożności społeczeństwa.

⁴² Jako WDB na 1 pracującego.

wielokulturowości regionu, różnorodności regionalnych potraw i produktów czy prezentacji ginących zawodów. **Zwiększa się liczba turystycznych targów i wystaw** w kraju i za granicą promujących Lubelszczyznę.

Pozytywnym czynnikiem dla rozwoju turystyki w województwie jest funkcjonowanie Portu Lotniczego Lublin SA, który oferuje połączenia krajowe i międzynarodowe. Rozwój siatki połączeń pozwoli na dotarcie do nowych rynków, w tym zagranicznych i skierowanie tam reklamy regionu, mającej na celu wzrost turystyki przyjazdowej.

W A Ż N E 	▪ Turystyka jest istotnym elementem struktury gospodarki województwa. ▪ Sektor usług turystycznych charakteryzuje się dużym (perspektywicznym) potencjałem rozwojowym, szczególnie w zakresie agroturystyki i turystyki medycznej. ▪ Usługi turystyczne koncentrują się przede wszystkim na obszarach o unikatowych zasobach przyrodniczych i kulturowych. ▪ Rozwój turystyki będzie stymulowany poprawą dostępności komunikacyjnej wewnątrzregionalnej i zewnętrznej (przede wszystkim z kierunku Kraków-Śląsk i Warszawa).

■ Usługi profesjonalne i naukowo techniczne⁴³

Udział usług profesjonalnych i naukowo-technicznych w tworzeniu regionalnej WDB województwa wyniósł w 2018 roku 3,7% (w kraju 5,8%) oraz stanowił 2,4% WDB wypracowanej w podmiotach związanych z działalnością profesjonalną, naukową i techniczną w Polsce.

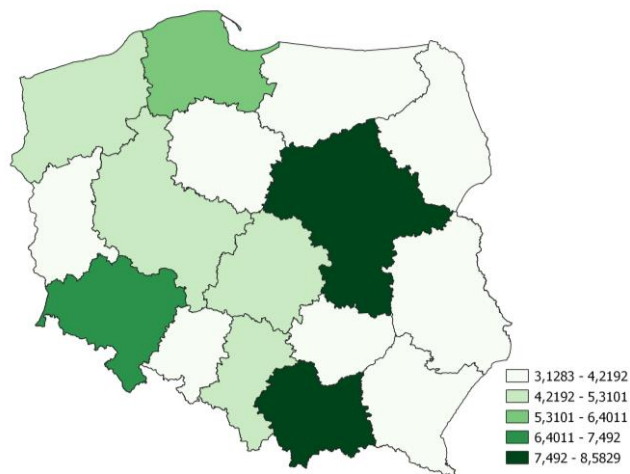
Liczba podmiotów usług profesjonalnych i naukowo-technicznych wynosiła w województwie lubelskim w 2019 r. ok. 16 tys. Stanowiły one 8,7% ogółu

firm w regionie (w kraju 10,5%). Udział podmiotów regionu w krajowych usługach profesjonalnych i naukowo-technicznych wyniósł 3,4% (11 miejsce w kraju 2019 r.).

Liczba pracujących w sektorze działalności profesjonalnej, naukowej i technicznej kształtowała się w województwie lubelskim w 2019 roku na poziomie 19,4 tys. osób, co stanowiło 2,3% ogółu pracujących w regionie. Udział pracujących w tej sekcji w regionie w porównaniu do ich liczby w kraju wyniósł natomiast 2,7%, plasując województwo na 10 miejscu w Polsce.

Szacunkowa wydajność pracy⁴⁴ w sekcji profesjonalnej, naukowej i technicznej w województwie lubelskim w 2018 r. stanowiła 85,7% wartości średniej dla kraju i wynosiła ok. 133 tys. zł.

Ryc. 22 Udział usług profesjonalnych i naukowo-technicznych w regionalnym WDB w 2018 r.

Źródło: Opracowanie własne DSiR na podstawie danych GUS

W A Ż N E

- Rozwój innowacyjnej gospodarki województwa lubelskiego wymaga dostosowania charakteru usług profesjonalnych i naukowo-technicznych do potrzeb gospodarki regionalnej oraz wspierania działalności badawczo-rozwojowej o charakterze aplikacyjnym oraz transferu wiedzy.

⁴³ Zgodnie z Polską Klasyfikacją Działalności (PKD), sekcja ta obejmuje działalności wymagające wiedzy specjalistycznej, w tym m.in. takie jak: działalność prawnicza, rachunkowo - księgową i doradztwo podatkowe, działalność firm centralnych (*head offices*), doradztwo związane z zarządzaniem, działalność w zakresie architektury i inżynierii, badania i analizy techniczne badania naukowe i prace rozwojowe, reklama, badanie rynku i opinii publicznej, działalność weterynaryjna.

⁴⁴ Jako WDB na 1 pracującego.

■ Działalność badawczo-rozwojowa, innowacyjność przedsiębiorstw

Współczesne wymagania rynku skłaniają podmioty gospodarcze i przedsiębiorców do poszukiwania i wdrażania nowych rozwiązań dotyczących produktów, usług czy organizowania działalności zdolnej do konkurencyjności na otwartych rynkach. **Potencjał sfery badawczo-rozwojowej jest skoncentrowany głównie w Lublinie (wraz ze Świdnikiem) oraz w Puławach.** Szkoły wyższe w pozostałych ośrodkach regionu mają głównie znaczenie edukacyjne. Liczba **jednostek aktywnych badawczo w województwie lubelskim wzrosła** z 67 w roku 2010 do 263 w roku 2019. Lubelskie jednostki badawczo-rozwojowe stanowią 4,5% jednostek tego typu w kraju, co pozwala na zajęcie 10. miejsca wśród regionów.

Wartość **nakładów wewnętrznych na działalność badawczo-rozwojową** w województwie lubelskim **w 2019 r. wyniosła ok. 986,5 mln zł** (trzykrotny wzrost w ciągu ostatnich 10 lat.) – co daje 9 miejsce w kraju. Wysokość nakładów na B+R w przeliczeniu na 1 mieszkańca wyniosła w 2019 r. 467 zł (średnia krajowa – 788,9 zł). **Struktura nakładów na działalność badawczo-rozwojową w 2019 r., w podziale na sektory, znacząco różni się od struktury krajowej.** Nakłady poniesione w sektorze szkolnictwa wyższego stanowiły 63,6%, a udział sektora przedsiębiorstw wyniósł 35,5% (w kraju odpowiednio 35,6% i 62,8%). W 2019 r. w województwie lubelskim **najwyższy udział w nakładach miały badania z dziedziny nauk inżynierskich i technicznych** (29,9% wobec 50,6% w kraju), **nauk przyrodniczych** (16,8% wobec 22,6% w kraju) i **nauk rolniczych i weterynaryjnych** (16,7% wobec 4,6% w kraju).

W sektorze B+R w 2019 r. pracowało 5,4 tys. osób, a osoby zatrudnione w działalności badawczo-rozwojowej stanowiły 1,13% ogółu pracujących (przy średniej dla kraju 1,31%). Pod względem **zgłoszeń wynalazków dokonanych w Urzędzie Patentowym RP na 1 mln mieszkańców** województwo zajęło w 2019 r. **2. miejsce** (131,1) za woj. mazowieckim (133,4), a **pod względem udzielonych patentów na 1 mln mieszkańców** zajęło **3. miejsce** w kraju (102,3), za woj. zachodniopomorskim i mazowieckim.

Średni udział przedsiębiorstw innowacyjnych w ogólnej liczbie przedsiębiorstw w woj. lubelskim w 2019 r. **wyniósł 12,1%** (średnia krajowa 15,4%), przy czym wartość tego wskaźnika podlega dużym zmianom na przestrzeni lat (w 2018 r. było to 24,9%).

Nakłady na działalność innowacyjną w przedsiębiorstwach na 1 osobę aktywną zawodowo wyniosły w 2019 r. **752 zł**, przy średniej krajowej wynoszącej 2267 zł. **Udział przychodów netto ze sprzedaży produktów innowacyjnych w przychodach netto ze sprzedaży ogółem w przedsiębiorstwach przemysłowych** w 2019 r. wyniósł **4,5%**, co stawia region na 13. miejscu w kraju.

W A Ż N E ➔	▪ Potencjał sfery badawczo-rozwojowej w województwie wzrasta w stopniu przeciętnym i jest wyraźnie skoncentrowany w Lublinie i Puławach. ▪ Region plasuje się w połowie rankingu polskich województw pod względem nakładów na działalność badawczo-rozwojową oraz zatrudnienia w B+R. ▪ Główne inwestycje w badania i rozwój (63,6% wydatków) realizowane są przez szkoły wyższe. ▪ Województwo lubelskie charakteryzuje wyższy niż przeciętnie w kraju udział przedsiębiorstw innowacyjnych w ogólnej liczbie przedsiębiorstw, ale deklarowana aktywność innowacyjna nie ma potwierdzenia w danych ekonomicznych (nakłady

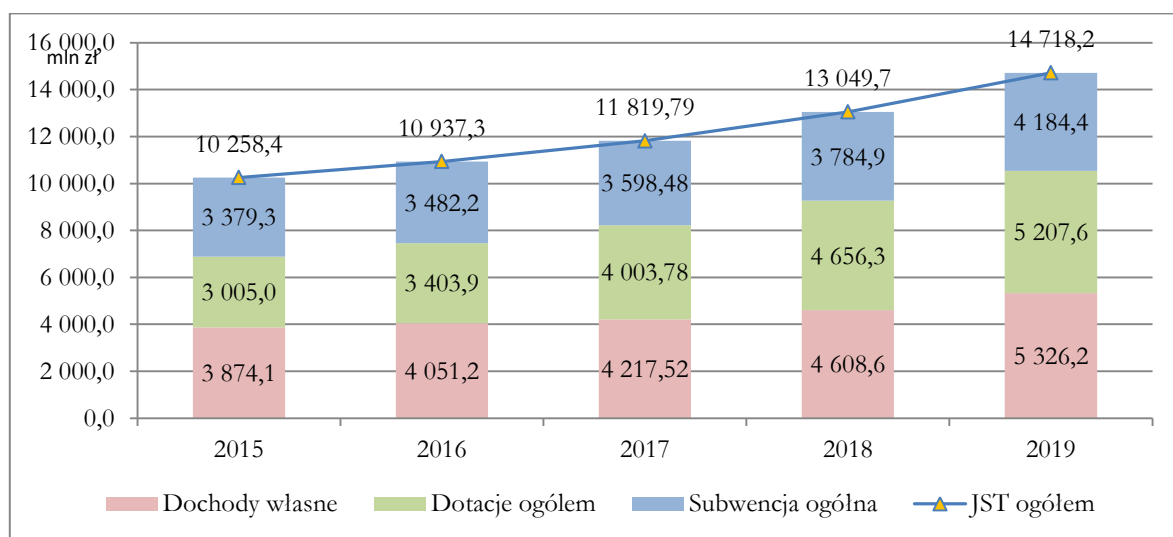
na działalność innowacyjną, przychody ze sprzedaży produktów innowacyjnych w przemyśle).

- Istnieją ograniczenia we wdrażaniu i wykorzystaniu wyników badań w gospodarce regionu wskazując na potrzebę usprawnienia kanałów przepływu wiedzy oraz podnoszenia świadomości przedsiębiorców o możliwych rozwiązaniach.

■ Finanse samorządów

Wielkość wydatków ponoszonych przez JST w woj. lubelskim w relacji do regionalnego PKB w latach 2015-2019, w zależności od roku, stanowiła od 14,9% do 16,6%. **W 2019 r. dochody budżetów JST** w województwie lubelskim wyniosły 14 718,2 mln zł i **w stosunku do roku 2015 zwiększyły się o 43,5%** (wykres 1). **Wskaźnik dochodów JST na 1 mieszkańca w 2019 r. wyniósł 6 950,35 zł, co stanowiło 95,86% wskaźnika dla Polski.** W roku 2019 dochody własne, dotacje oraz subwencja ogólna JST województwa lubelskiego stanowiły odpowiednio, 36,2%, 35,4% oraz 28,4% ich dochodów ogółem, natomiast udział dochodów własnych, dotacji ogółem oraz subwencji ogólnej w dochodach JST w Polsce w 2019 r. kształtował się na poziomie, odpowiednio, 48,7%, 29,1% oraz 22,2%.

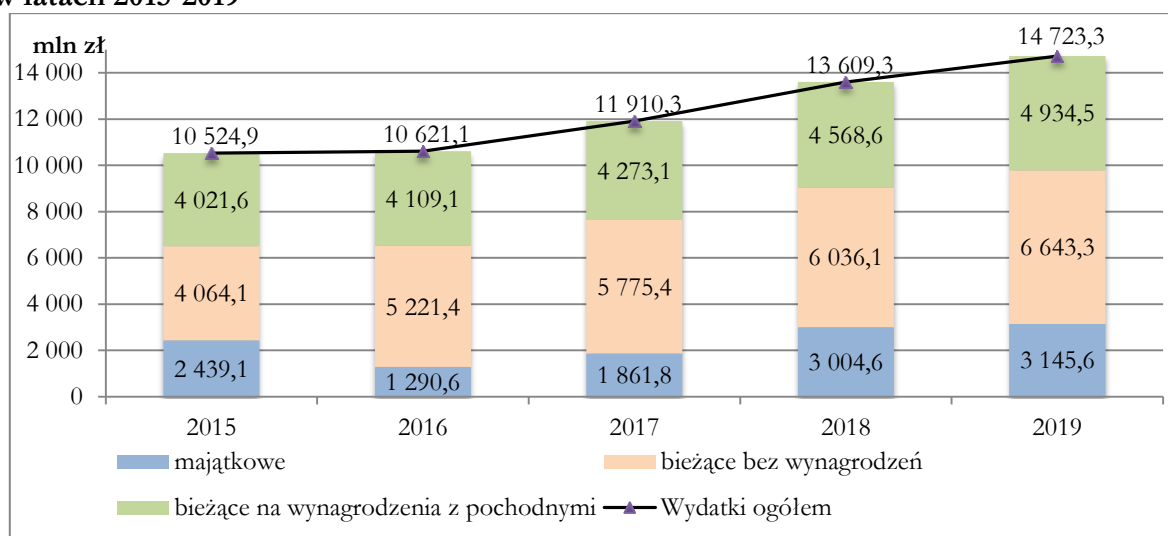
Wykres 1 Dochody budżetów JST województwa lubelskiego w latach 2015-2019

Źródło: opracowanie własne DSiR UMWL na podstawie danych GUS.

Wydatki ogółem JST woj. lubelskiego w roku 2019 wyniosły 14 723,3 mln zł (wykres 2), z dość wysokim udziałem na tle Polski wydatków inwestycyjnych w wydatkach ogółem (20,9% w województwie oraz 17,5% w kraju). Wydatki JST na 1 mieszkańca wyniosły w 2019 r. 6 952,75 zł (95,31% wskaźnika dla kraju), a deficyt budżetów JST woj. lubelskiego 5,08 mln zł, tj. 2,40 zł na 1 mieszkańca. Największe wydatki JST z woj. lubelskiego poniesione zostały w działach: oświata i wychowanie (3828,1 mln zł), rodzina (2423,6 mln zł) oraz transport i łączność (2241,7 mln zł).

Wykres 2 Wydatki bieżące i majątkowe w budżetach JST województwa lubelskiego w latach 2015-2019

Źródło: opracowanie własne DSiR UMWL na podstawie danych GUS.

JST województwa lubelskiego zamknęły rok budżetowy 2019 **deficytem** w wysokości 5,08 mln zł. **Wskaźnik zadłużenia budżetów JST województwa lubelskiego**, ujmowany jako relacja zobowiązań ogółem do wykonanych dochodów ogółem **kształtował się na koniec 2019 roku na poziomie 31,9%**. W 2019 roku wskaźnik zadłużenia dla Województwa Lubelskiego wynosił 58,3%, dla miast na prawach powiatu – 52,5%, dla powiatów – 22,2% oraz dla gmin – 21,0%. Wskaźnik zadłużenia JST województwa lubelskiego od roku 2015 do 2017 **malą** i wynosił w roku 2015 – 38,5%, w roku 2016 – 34,8%, a w roku 2017 stanowił 32,6%. W 2018 roku wyniósł 33,7%, by **na koniec roku 2019 osiągnąć poziom 31,9%**. Jednocześnie od roku 2014 do 2019 **malą** liczbą JST, których wskaźnik zadłużenia był równy lub większy niż 30%.

W A Ź N E 	▪ Jednostki samorządu terytorialnego w woj. lubelskim, mimo notowanego wzrostu dochodów, mają mniejszą samodzielność finansową niż średnio w kraju. Przeciętna JST miała niższy udział dochodów własnych w dochodach ogółem niż analogiczna JST w kraju, a w 2019 r. wskaźnik powyższy był niższy o ok. 12,5 punktu procentowego, co jest m.in. skutkiem niższych wpływów z podatku dochodowego od osób fizycznych oraz podatku dochodowego od osób prawnych. ▪ Wielkość wydatków realizowanych przez JST podlega wahaniom, które skorelowane są z wydatkami JST w Polsce w ramach kolejnych perspektyw finansowych Polityki Spójności UE. ▪ Pozytywnym aspektem w finansach samorządów jest stabilizacja wskaźnika zadłużenia, ze zmniejszającą się systematycznie liczbą podmiotów notujących wskaźnik zadłużenia równy lub większy niż 30%.

2.2.3. Infrastruktura

■ Infrastruktura transportowa

W strukturze wykorzystania gruntów tereny komunikacyjne według stanu w dniu 1 stycznia 2019 r. zajmowały w regionie 68862 ha (4 miejsce w kraju) i **stanowiły 2,7% powierzchni ogółem** (kraj – 3,0%). Grunty pod drogami zajmowały 61453 ha (4 miejsce w kraju), natomiast grunty pod kolej 5808 ha (9 miejsce w kraju).

Najważniejsze powiązania transportowe w województwie lubelskim tworzą odcinki tras ujęte:

- **w sieci bazowej TEN-T w ramach głównego korytarza Morze Północne-Bałtyk**, tj.:
  - droga E30 – droga krajowa nr 2, przyszła autostrada A2;
  - linia kolejowa (pasażerska) E20 – linia magistralna nr 2;
  - linie kolejowe (towarowe) C-E20 – linie nr 2 i nr 12;
- **w sieci bazowej TEN-T poza korytarzem, tj. ciąg drogowy Warszawa-Lublin-Rzeszów**, składający się z odcinków:
  - drogi krajowej nr 17/S17/E372 Warszawa-Lublin;
  - drogi krajowej nr 19/S19 Lublin-Rzeszów;
- **w sieci kompleksowej TEN-T**, tj.
  - droga krajowa nr 12/S12/E373 na odc. Radom-Puławy-Kurów oraz Piaski-Dorohusk-granica państwa;
  - droga krajowa nr 17/S17/E372 na odc. Lublin-Piaski-Hrebenne-granica państwa;
  - droga krajowa nr 19/S19 na odc. od granicy z woj. mazowieckim-Miedzyrzec Podlaski-Kock-Lubartów-Lublin, która stanowi fragment szlaku drogowego Via Carpatia biegnącego wzdłuż wschodniej granicy UE;
  - linia kolejowa nr 7/C28.

Ponadto w sieci bazowej TEN-T w korytarzu Morze Północne-Bałtyk znajduje się kolejowe przejście graniczne w Terespolu oraz drogowe przejście graniczne w Kukurykach natomiast w sieci kompleksowej znajdują się terminale kolejowo-drogowe Małaszewicze/Terespol oraz Dorohusk/Okopy.

Długość dróg publicznych w województwie w 2019 r. wynosiła ponad 37 196,4 km, w tym:

- **krajowych** – 1 042,9 km (w tym 137,5 km dróg ekspresowych),
- **wojewódzkich** – 2300,6 km (2 324,3 km nawierzchni twardej),
- **powiatowych** – 10594,0 km (9 320,7 km o nawierzchni twardej),
- **gminnych** – 24179,4 km (10 164,9 km o nawierzchni twardej).

Drogi publiczne twarde w woj. lubelskim stanowią 61,7% całej sieci dróg. Wśród nawierzchni utwardzonych 95,1% stanowią nawierzchnie twarde ulepszone. Najmniejszy udział nawierzchni twardych ulepszonych występuje w kategorii dróg gminnych – 89,9%. Kluczowe znaczenie dla poprawy dostępności funkcji regionalnych i ponadregionalnych ma stan rozwoju

sieci dróg krajowych i wojewódzkich, a także **prowadzone w tym zakresie inwestycje drogowe:**

- **realizacja autostrady A2**, sprzyjająca lepszemu skomunikowaniu północnej części województwa lubelskiego z centralną Polską;
- **realizacja drogi ekspresowej S12**, sprzyjająca lepszemu skomunikowaniu Lubelszczyzny z centralną Polską oraz wzmacniająca powiązanie ośrodka wojewódzkiego z powiatami: puławskim, świdnickim i chełmskim;
  - zrealizowano obwodnicę m. Puławy (12,7 km – 2008 r.) oraz odcinek Puławy – węzeł Kurów Zachód (12,1 km – 2018 r.),
  - w przygotowaniu jest realizacja S12 na odcinkach: gr. woj. Lubelskiego – Puławy (węzeł Bronowice na obwodnicy Puław) i Piaski – Dorohusk (57,6 km) oraz obwodnica m. Chełm (17,0 km).
- **realizacja drogi ekspresowej S17**, sprzyjająca lepszemu skomunikowaniu Lubelszczyzny z Warszawą, a także powiatów: ryckiego, puławskiego, świdnickiego, krasnostawskiego, zamojskiego i tomaszowskiego z Lublinem;
  - zrealizowano obwodnicę m. Lublin od węzła Lublin Sławinek do węzła Lublin Felin (23,0 km – 2014 r.), obwodnicę m. Piaski (4,2 km – 2004 r.) oraz odcinki: gr. woj. Lubelskiego – węzeł Kurów Zachód (33,3 km – 2019 r.), węzeł Kurów Zachód – węzeł Lublin Sławinek (30,7 km – 2014 r.) i węzeł Lublin Felin – Piaski (12,0 km – 2012 r.),
  - w trakcie realizacji jest obwodnica Tomaszowa Lubelskiego o dl. 9,6 km,
  - w przygotowaniu jest realizacja S17 na odcinku Piaski – Hrebenne o dl. 120 km.
- **realizacja drogi ekspresowej S19**, stanowiącej fragment szlaku drogowego Via Carpatia biegnącego wzdłuż wschodniej granicy UE oraz sprzyjającej lepszemu skomunikowaniu z ośrodkiem wojewódzkim powiatów: kraśnickiego, janowskiego, radzyńskiego i lubartowskiego;
  - zrealizowano obwodnice: m. Międzyrzec Podlaski (6,6 km – 2008 r.), m. Kock i Wola Skromowska (7,9 km – 2012 r.), m. Lublin na odc. węzeł Lublin Sławinek – węzeł Lublin Węglin (9,8 km – 2016 r.),
  - w trakcie realizacji jest odcinek Lublin – Kraśnik o dl. ok. 42 km oraz odcinek Kraśnik – granica woj. Lubelskiego o dl. ok. 35 km,
  - w przygotowaniu jest realizacja S19 na odcinkach granica woj. Lubelskiego – Międzyrzec Podlaski (10,7 km), Międzyrzec Podlaski – Lubartów (64,1 km) i Lubartów – Lublin Rudnik (23,8 km).
- **rozbudowa drogi nr 74**, sprzyjająca lepszemu skomunikowaniu z Zamościem (ośrodkiem subregionalnym) powiatów: janowskiego, biłgorajskiego i hrubieszowskiego;
  - zrealizowano obwodnice m. Kraśnik (5,3 km – 2010 r.), m. Frampol (4,4 km – 2012 r.) i m. Hrubieszów (9,3 km – 2015 r.),
  - w trakcie realizacji jest odc. Frampol – Gorajec o dl. 7,4 km,
  - do realizacji planowana jest obwodnica m. Gorajec (6,4 km),
  - w opracowaniu jest dokumentacja na rozbudowę drogi na odc. Janów Lubelski – Frampol (11,7 km), Gorajec – Szczebreszyn (10,3 km), Zamość – Miączyn (7,3 km)

i Jarosławiec – Miączyn (4,3 km), toczy się przetarg na dokumentację dla odcinków: Horyszów – Hrubieszów (18,7 km) i Hrubieszów – Zosin (13,8 km),

- **rozbudowa drogi woj. nr 835** Lublin – Wysokie – Biłgoraj – Sieniawa – Przeworsk (dl. ok. 109,5 km, kl. GP/G),
- **budowa drogi nr 809** stanowiącej dojazd do węzła „Jakubowice” w ciągu dróg ekspresowych S12, S17 i S19 (GP / Z) o dl. 2,5 km,
- **przebudowa drogi woj. nr 806** Łuków – Międzyrzec Podlaski (w m. Jelnica na odcinku od km 24+000 do km 25+400),
- **rozbudowa drogi woj. nr 808** Łuków – Serokomla – Kock (na odcinku od km 8+000 do km 20+100),
- **przebudowa drogi woj. nr 853** Nowy Majdan – Tomaszów Lubelski (na odcinku od km 34+245 do km 36+550),
- **rozbudowa drogi woj. nr 747** Solec n. Wisłą – Opole Lubelskie – Belżyce – Radawiec,
- **rozbudowa drogi woj. nr 814** Radzyń Podlaski – Suchowola – Żminne na odcinku od km 6+600 do km 20+815,
- **rozbudowa drogi woj. nr 846** Małochwiej Duży – Wojsławice – Teratyn od km 6+100 do km 12+100 oraz od km 12+910 do km 21+393,
- **rozbudowa drogi woj. nr 836** Bychawa – Kęblów na odcinku od km 8+590 do km 17+205 oraz **przebudowa** na odcinku od km 21+100 do km 25+978,
- **rozbudowa drogi woj. nr 815** Wisznice – Parczew – Siemień – Lubartów od km 26+662 do km 61+565,
- **rozbudowa drogi woj. nr 837** Piaski – Żółkiewka Wieś – Nielisz – Sitaniec na odcinku Nielisz-Sitaniec od km 48+000 do km 64+389,
- **rozbudowa drogi woj. nr 812** Biała Podlaska – Włodawa – Chełm od km 70+550 do km 75+700 i od km 99+436 do km 120+517,
- **rozbudowa drogi woj. nr 844** Witków – Dolhobyczów od km 75 do km 89,
- **rozbudowa drogi woj. nr 829** Łęczna – Biskupice od km 22+073 do km 40+235.

Wśród **najważniejszych inwestycji drogowych planowanych do realizacji** w kolejnych latach należy wymienić:

- Przedsięwzięcia służące **aktywizacji pogranicza, zwiększeniu dostępności obszarów nadgranicznych do ośrodków subregionalnych**: Biała Podlaska, Chełm oraz Zamość poprzez rozbudowę następujących dróg wojewódzkich, tj.:
  - droga Nr 843 na całej długości (50 km),
  - droga Nr 816 na odcinku Włodawa - Dorohusk,
  - droga Nr 853 na odcinku 49 km
  - droga Nr 844 na odcinku 30 km,
  - droga Nr 850 na całej długości 48,5 km,
  - droga Nr 812 na odcinku 57 km.
- Przedsięwzięcia służące **poprawie spójności komunikacyjnej do sieci TEN-T** poprzez rozbudowę następujących dróg wojewódzkich:
  - droga Nr 833 (16,5 km),
  - droga Nr 829 (7,12 km),

- droga Nr 820 (28,4 km),
- droga Nr 842 (67 km),
- droga Nr 837 (41,9 km).
- Przedsięwzięcia służące **zwiększeniu dostępności do uzdrowisk w Nałęczowie i Krasnobrodzie** poprzez rozbudowę dróg wojewódzkich:
  - droga Nr 830 (18,534 km),
  - droga Nr 849 (34,470 km),
  - droga Nr 824 (21,500 km),
  - droga Nr 858 (20,400 km).
- Przedsięwzięcia służące **poprawie klimatu w miastach poprzez budowę obwodnic miast**:
  - Nałęczów o dł. ok. 5,6 km,
  - Hrubieszów o dł. ok. 3,2 km,
  - Miedzyszec Podlaski o dł. ok. 4,7 km,
  - Tarnogród o dł. ok. 5 km,
  - Biała Podlaska o dł. 11 km.

Poprawa dostępności regionu w skali lokalnej i ponadlokalnej warunkowana jest przede wszystkim gęstością, stanem i możliwością poprawy parametrów technicznych sieci dróg powiatowych i gminnych (2019 r.).

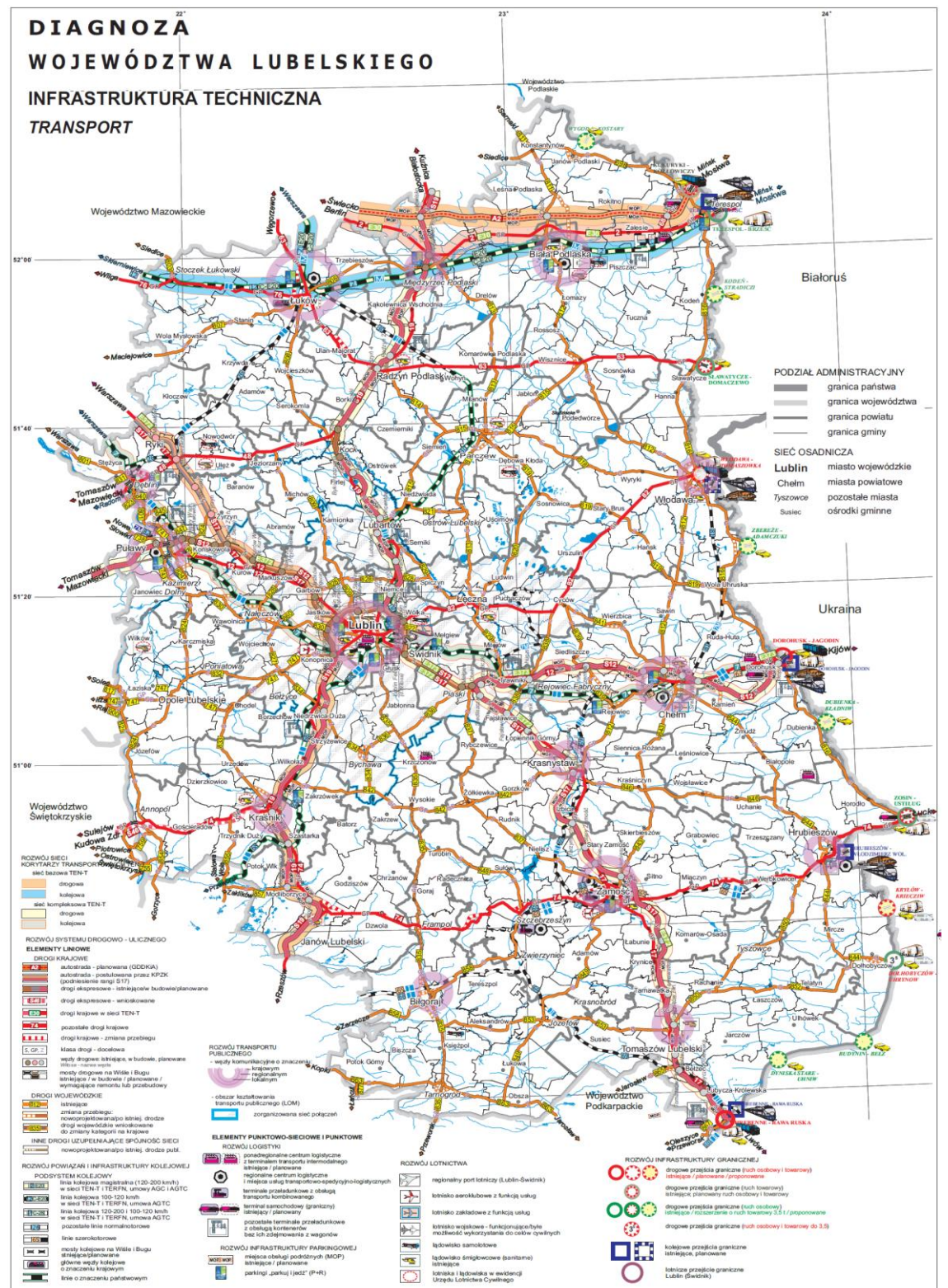
- **drogi powiatowe:**

- wskaźnik gęstości dróg powiatowych twardych wynosi 37,1 km/100 km² (kraj 36,7 km/100 km²),
- drogi powiatowe twarde stanowią 40,7% wszystkich utwardzonych dróg publicznych w województwie (kraj 36,3%), a nawierzchnię ulepszoną posiada 9 271,7 km.

- **drogi gminne:**

- odsetek twardych dróg gminnych wynosi 40% ogólnej długości dróg o nawierzchni utwardzonej w województwie (kraj – 40,7%),
- publiczne drogi gminne twarde o nawierzchni ulepszonej w województwie liczą 9 167,1 km i stanowią 90% długości twardych dróg gminnych (kraj – 87%),
- wskaźnik gęstości publicznych twardych dróg gminnych wynosi 43,2 km/100 km² (kraj – 45,0 km/100 km²).

Ryc. 23 Transport w województwie lubelskim

Źródło :Opracowanie własne DSiR UMWL, 2019

Obiekty mostowe na drogach publicznych (2019 r.) w woj. lubelskim to 1 932 mostów i wiaduktów, w tym 1 918 trwałych i 14 tymczasowych. Najważniejszymi obiektami zbudowanymi w ostatnich latach są 2 mosty na Wiśle:

- most stalowy im. Jana Pawła II w ciągu drogi krajowej nr 12/S12, otwarty 11 lipca 2008 r. Most jest najdłuższym mostem łukowym w Polsce i trzecim pod względem długości w Europie,
- most im. Edwarda Wojtasa w Kamieniu w ciągu drogi wojewódzkiej nr 747 pomiędzy miejscowościami Kamień w woj. Lubelskim i Solec nad Wisłą w woj. Mazowieckim, otwarty 17 października 2015 r.

Przyjęta uchwałą nr 105 Rady Ministrów w dniu 24 września 2019 r. **SRT2030** stanowi podstawowy dokument planistyczny w zakresie rozwoju sektora transportu w perspektywie średniookresowej oraz integralny element spójnego systemu zarządzania krajowymi dokumentami strategicznymi.

Dostępność kolejowa regionu kształtowana jest stanem ilościowym i jakościowym istniejącej infrastruktury. **Istotny wpływ na poprawę dostępności kolejowej regionu mają realizowane oraz planowane do realizacji inwestycje kolejowe obejmujące:**

- modernizację **linii kolejowej nr 7 Warszawa Wschodnia-Dorohusk**, sprzyjająca lepszemu skomunikowaniu Lubelszczyzny z Warszawą, a także powiatów: ryckiego, puławskiego, świdnickiego i chełmskiego z Lublinem
  - w trakcie realizacji jest odcinek Otwock-Lublin (na terenie woj. lubelskiego dł. ok. 85 km),
- **modernizacja linii kolejowej nr 30 Łuków-Lublin Północny**, sprzyjająca lepszemu skomunikowaniu powiatów: łukowskiego, radzyńskiego, parczewskiego i lubartowskiego z Lublinem;
  - dotychczas zrealizowano odcinki: Lubartów-Lublin Północny o długości ok. 25 km oraz Parczew-Łuków o długości ok. 51 km,
  - odcinek Parczew-Lubartów o długości ok. 26 km w chwili obecnej jest w trakcie modernizacji,
  - planowana elektryfikacja linii oraz wybudowanie drugiego toru.
- **modernizacja linii kolejowej nr 68 Lublin-Przeworsk**, sprzyjająca lepszemu skomunikowaniu Lubelszczyzny z Podkarpaciem oraz służąca wzmocnieniu powiązań południowo-zachodniej części regionu z Lublinem,
  - w trakcie realizacji jest cały odcinek w granicach woj. lubelskiego o dł. ok. 75 km,
- **prace na linii kolejowej E20 na odcinku Siedlce – Terespol**, sprzyjające lepszemu skomunikowaniu północnej części województwa lubelskiego z centralną Polską, w tym:
  - poprawa dostępności przejścia granicznego Terespol – Brześć,
  - modernizacja infrastruktury kolejowej w Rejonie Przeladunkowym Małaszewicze.

W ramach **Koncepcji przygotowania i realizacji inwestycji Port Solidarność – Centralny Port Komunikacyjny dla Rzeczypospolitej Polskiej**, przyjętej przez Radę Ministrów w listopadzie 2017 r., na terenie województwa lubelskiego planowana jest budowa nowych linii kolejowych, tj.:

- budowa linii kolejowej nr 54 Trawniki-Krasnystaw Miasto – linia ta, wraz z innymi istniejącymi i nowoprojektowanymi odcinkami linii kolejowych, umożliwi dogodne połączenie ważnych ośrodków osadniczych położonych w południowo-wschodniej części województwa z Lublinem i Warszawą,
- budowa linii kolejowej nr 56 Wólka Orłowska-Belzec – linia ta, podobnie jak nowoprojektowana linia nr 54, będzie stanowić kolejowy ciąg komunikacyjny Lublin-Krasnystaw-Zamość-Tomaszów Lubelski-granica państwa w kierunku Lwowa,
- budowa linii kolejowej nr 631 Milanów-Biała Podlaska-Fronolów – linia ta, wraz z innymi istniejącymi i nowoprojektowanymi odcinkami linii kolejowych, będzie stanowić bezpośrednie połączenie stolic województw podkarpackiego, lubelskiego i podlaskiego.

W A Ż N E 	▪ Tranzytowe położenie Polski powoduje, że szlaki komunikacyjne przebiegające przez jej terytorium odgrywają ważną rolę w obsłudze transportu międzynarodowego pomiędzy Dalekim Wschodem, wschodnią i zachodnią Europą, a także pomiędzy krajami nadbałtyckimi i południem Europy. ▪ W tym celu konieczne jest stworzenie sprawnego, dobrze funkcjonującego, zintegrowanego systemu transportowego poprzez realizację układu dróg o dużej przepustowości i parametrach technicznych odpowiadających standardom europejskim, a także usprawnienie połączeń kolejowych. Dodatkowym wsparciem będzie umożliwienie obsługi towarów lotniczych w Porcie Lotniczym Lublin S.A., poprzez uzyskanie stosownych zezwoleń i utworzenie odpowiedniej infrastruktury. ▪ Ze względu na duży odsetek dróg powiatowych i gminnych o nieutwardzonej nawierzchni, jako priorytetowe należy traktować działania służące poprawie jakościowej istniejącej infrastruktury transportowej.

■ Infrastruktura graniczna

Ze względu na fakt, że od 2004 roku wschodnia granica Polski jest jednocześnie wschodnią granicą UE, **przejścia graniczne w województwie lubelskim pełnią istotną rolę w obsłudze transportu europejskiego**. Pomimo tego, infrastruktura graniczna w tej części Polski jest relatywnie słabiej rozwinięta. Obecnie **w woj. lubelskim funkcjonują 4 przejścia graniczne z Białorusią oraz 7 przejść granicznych z Ukrainą**.

Na granicy z Białorusią przejścia graniczne:

- drogowe:
  - Kukuryki-Kozłowiczy – dla ruchu towarowego, z terminalem samochodowym w Koroszczynie, połączonym drogą celną z terenem przejścia w Kukurykach,
  - Terespol-Brześć – dla ruchu osobowego i towarowego pojazdami o dopuszczalnej masie całkowitej do 3,5 tony,
  - Sławatycze-Domaczewo – dla ruchu osobowego, towarowego do 7,5 ton dopuszczalnej masy całkowitej.
- kolejowe:
  - Terespol-Brześć, dla ruchu osobowego i towarowego.

Na granicy z Ukrainą przejścia:

- drogowe:
  - Dorohusk-Jagodzin – dla ruchu osobowego i towarowego,
  - Zosin-Ustulug – dla ruchu osobowego,
  - Dolhobyczów-Uhrynów – dla ruchu osobowego pojazdami o masie całkowitej do 3,5 t oraz autobusami,
  - Hrebenne-Rawa Ruska – dla ruchu osobowego i towarowego, gruntownie rozbudowane w 2007 r.;
- kolejowe:
  - Dorohusk-Jagodzin – dla ruchu osobowego i towarowego,
  - Hrubieszów-Włodzimierz Wołyński – dla ruchu towarowego,
  - Hrebenne – Rawa Ruska – ruch zawieszony.

Istotnym elementem infrastruktury granicznej są **terminale** służące prowadzeniu kompleksowych czynności związanych z przekraczaniem granicy. W województwie, w miejscowości Koroszczyń przy drodze krajowej nr 68 funkcjonuje terminal obsługujący odprawy graniczne i celne samochodów ciężarowych oraz odprawy: weterynaryjne, sanitarne i fitosanitarne, a także prowadzący kontrolę jakości handlowej artykułów rolno-spożywczych.

Udział województwa lubelskiego w ruchu osobowym na granicy wschodniej w 2018 roku wynosił 41% natomiast w ruchu towarowym udział województwa w ogólnej liczbie odpraw samochodów ciężarowych 56%. Na wszystkich przejściach granicznych z Białorusią i Ukrainą odprawiono 12 759 571 pojazdów drogowych oraz 27 258 pociągów. Pojazdy drogowe odprawione w woj. lubelskim stanowiły 48,0% wszystkich pojazdów drogowych odprawionych na granicy Polski z Białorusią i Ukrainą. Pociągi odprawione w woj. lubelskim stanowiły 64,8% ilości przekroczeń granicy przez te pojazdy na granicy Polski z Białorusią i Ukrainą. Na granicy polsko-białoruskiej w woj. lubelskim na wszystkich przejściach odprawiono prawie 2 mln pojazdów w tym 17,53 tys. pociągów, a udział województwa w ruchu wszystkich pojazdów Polski z Białorusią wyniósł 46,6%. Na granicy polsko-ukraińskiej w woj. lubelskim odprawiono ponad 2,9 mln pojazdów, w tym ponad 9,7 tys. pociągów. Udział województwa w ruchu pojazdów Polski z Ukrainą wyniósł 48,7%.

W ramach małego ruchu granicznego mieszkańcy strefy przygranicznej mogą regularnie przekraczać wspólną granicę w celu pobytu w strefie przygranicznej drugiego państwa, bez konieczności posiadania wizy. 11 czerwca 2017 r. został zniesiony obowiązek posiadania wizy przez obywateli Ukrainy, posiadających paszport biometryczny, podróżujących do Polski i innych krajów strefy Schengen. Według danych Komendy Głównej Straży Granicznej, w woj. lubelskim w 2019 r. **mały ruch graniczny** charakteryzuje:

- 4 477 065 przekroczeń granicy ogółem, co daje spadek o 15% w porównaniu do roku poprzedniego w całym małym ruchu granicznym (w tym 2 238 486 osoby z Polski oraz 2 238 579 do Polski).

Ponadto w województwie lubelskim funkcjonuje **lotnicze przejście graniczne** dla ruchu osobowego i towarowego obsługiwane w ramach działalności Portu Lotniczego Lublin⁴⁵.

W A Ż N E	▪ Na terenie województwa istnieją przejścia graniczne, które spełniają kluczową rolę w obsłudze ruchu międzynarodowego w kierunku wschodnim. Najważniejsze przejścia zostały rozbudowane i spełniają standardy UE (Hrebenne, Dorohusk, Kukuryki z terminalem w Koroszczynie, Dołhobyczów). ▪ Drogowe przejście graniczne w Dołhobyczowie oddane do użytku w 2014 r. jest jednym z najnowocześniejszych na wschodniej granicy. ▪ Pomimo tego, nadal istnieją duże niedobory w ilości przejść granicznych, a także niedostatecznie rozwinięta infrastruktura techniczna na części przejść istniejących. ▪ Usprawnienia wymaga sposób obsługi i odpraw na przejściach granicznych.

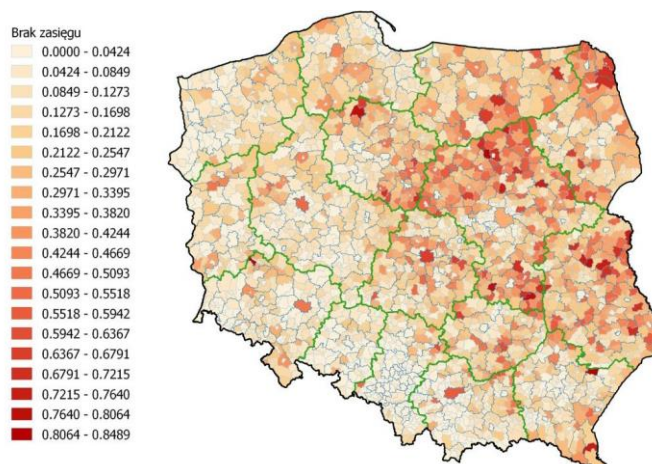
■ Infrastruktura telekomunikacyjna

Infrastruktura telekomunikacyjna o wysokich przepustowościach stanowi obecnie element podstawowej infrastruktury technicznej zapewniającej dostęp do usług i informacji, a coraz częściej także pracy zdalnej. Ze względu na aspekty ekonomiczne rozwoju infrastruktury telekomunikacyjnej, szczególne braki w tym zakresie występują w obszarach wiejskich o niskiej gęstości zaludnienia i rozproszonej zabudowie. Brak zasięgu w przypadku tych obszarów oznacza brak oferty efektywnego dostępu stacjonarnego, realizowanego zarówno za pomocą technologii przewodowych, jak i bezprzewodowych (z wyłączeniem technologii satelitarnych). Projekt aktualizacji *Narodowego Planu Szerokopasmowego 2018*, uwzględniając rodzaj sieci, wskazuje **wyraźne zróżnicowanie** w dostępności komunikacyjnej obszaru województwa.

W celu zwiększenia dostępu do Internetu szerokopasmowego, w tym przede wszystkim na obszarach zagrożonych wykluczeniem cyfrowym oraz dotkniętych zakłóceniami w funkcjonowaniu rynku, województwo lubelskie wraz z województwami Polski Wschodniej realizowało projekt „*Sieć Szerokopasmowa Polski Wschodniej*”. **W efekcie realizacji projektu wybudowano 2 908 km światłowodowej sieci szkieletowo-dystrybucyjnej, która swoim zasięgiem obejmuje 189 gmin województwa lubelskiego.** Pomimo szerokiego oddziaływania wybudowanej infrastruktury, dostęp do sieci warunkowany jest działalnością operatorów sieci dostępowych, którzy mogą świadczyć usługi detaliczne na rzecz użytkowników końcowych.

⁴⁵ Komenda Główna Straży Granicznej. Mapa przejść i obiektów Straży Granicznej.

Ryc. 24 Pokrycie infrastrukturą umożliwiające świadczenie usług o przepustowości co najmniej 30 Mb/s (% gospodarstw domowych w danej gminie)

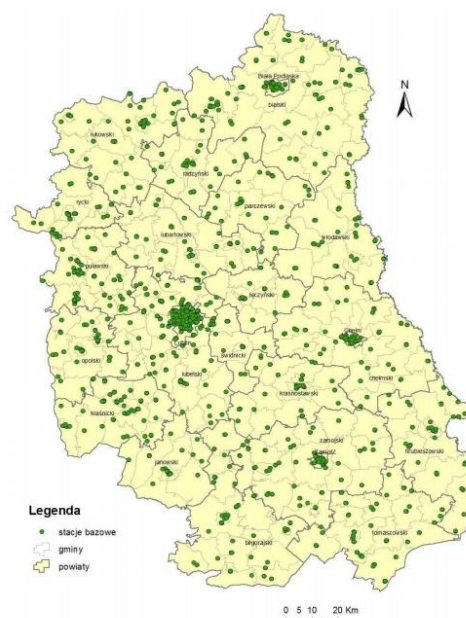
Źródło: „Analiza uwarunkowań w procesie aktualizacji Narodowego Planu Szerokopasmowego”, InfoStrategia i GWW, 2018 - na podstawie danych z Systemu Informacyjnego o Infrastrukturze Szerokopasmowej (SIIS), Projekt aktualizacji Narodowy Plan Szerokopasmowy 2018.

Według Raportu o stanie rynku telekomunikacyjnego w Polsce z 2018 r. w woj. lubelskim: **ponad 2 tys. (ok. 50%) miejscowości (o liczbie ludności nieprzekraczającej 500 mieszkańców) nie posiada węzłów telekomunikacyjnych, a na ich terenie nie działa żaden operator telekomunikacyjny.** We wszystkich miejscowościach o liczbie mieszkańców przekraczającej 5 tys. zlokalizowane są węzły co najmniej 3 operatorów.

Województwo lubelskie, z liczbą 1034 punktów, zajmuje w kraju pierwsze miejsce pod względem lokalizacji samorządowych hotspotów (otwartych punktów dostępu umożliwiających połączenie z Internetem za pomocą sieci bezprzewodowej opartej na standardzie WiFi) w miejscach publicznych.

Duży odsetek gospodarstw domowych w województwie lubelskim nadal posiada trudności z dostępem do Internetu, co wynika z utrzymującej się znacznej ilości białych plam, czyli miejsc poza zasięgiem sieci. Ze względu na duży odsetek miejscowości mających utrudniony dostęp do Internetu, ograniczający rozwój, niezbędny jest dalszy rozwój sieci telekomunikacyjnej, w tym przede wszystkim w zakresie: modernizacji węzłów dostępowych oraz sieci dystrybucyjnej.

Ryc. 25 Lokalizacja stacji bazowych telefonii komórkowej w 2018 r.

Źródło: Raport o stanie środowiska lubelskiego. Inspekcja Ochrony Środowiska Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Lublinie

■ Zasób geodezyjny i kartograficzny oraz infrastruktura informacji przestrzennej

W odniesieniu do państwowego zasobu geodezyjnego i kartograficznego, stan zasobów referencyjnych obszaru województwa lubelskiego charakteryzuje:

- komplet materiałów źródłowych w bazach danych obiektów topograficznych o szczegółowości 1:10000 (BDOT10k) niezbędnych do wytwarzania standardowych opracowań kartograficznych,
- 12% pokrycie cyfrowym standardowym opracowaniem kartograficznym dla skali 1:10 000,
- potrzeba przeprowadzenia modernizacji i cyfryzacji około 30% danych geodezyjnego i kartograficznego zasobu powiatowego.

W A Ż N E ➔	Dalszemu rozwojowi regionalnej infrastruktury informacji przestrzennej towarzyszyć powinno: ▪ wzmocnienie roli węzła wojewódzkiego jako poziomu integrującego usługi własne z usługami szczebla lokalnego powiatu i /gminy oraz centralnego, ▪ zwiększenie zastosowania technologii mobilnych wykorzystujących usługi danych przestrzennych z możliwością masowego kolekcjonowania indywidualnych informacji zwrotnych od mieszkańców i przedsiębiorców systematyczne modernizowanie cyfrowego państwowego zasobu geodezyjnego i kartograficznego, w tym: ▪ cyfryzacja i harmonizacja zasobów geodezyjnych i kartograficznych, ▪ tworzenie cyfrowych standardowych opracowań kartograficznych dla skali 1:10 000 będących nowoczesną formą map topograficznych, cyfryzacja danych zasobu powiatowego dotychczas nieobjętych cyfryzacją, w tym ewidencji gruntów i budynków (EGiB), baz danych obiektów topograficznych o szczegółowości 1:500 (BDOT500) oraz geodezyjnej ewidencji sieci uzbrojenia terenu (GESUT).

■ Infrastruktura energetyczna

Zaopatrzenie woj. lubelskiego w energię elektryczną odbywa się głównie ze źródeł zlokalizowanych poza województwem, a jedynie w ok. 20% ze źródeł zlokalizowanych na terenie województwa. Największym producentem energii elektrycznej w województwie jest PGE Energia Ciepła S.A. Oddział Elektrociepłownia w Lublinie Wrotków. Przesył energii elektrycznej z krajowego systemu elektroenergetycznego (KSE) odbywa się liniami o napięciu 400 kV i 220 kV.

Linie najwyższych napięć (NN) zaopatrujące województwo w energię elektryczną to:

- 400 kV – Kozienice – Lublin,
- 220 kV – Stalowa Wola – Lublin,
- 220 kV – Kozienice – Puławy – Lublin,
- 220 kV – Rożki (koło Radomia) – Puławy.

Ponadto przez teren województwa przebiegają trasy linii:

- 220 kV – Lublin – Zamość,
- 220 kV – Zamość – Chełm,
- 220 kV Zamość – Dobrotwór (Ukraina, obwód lwowski).

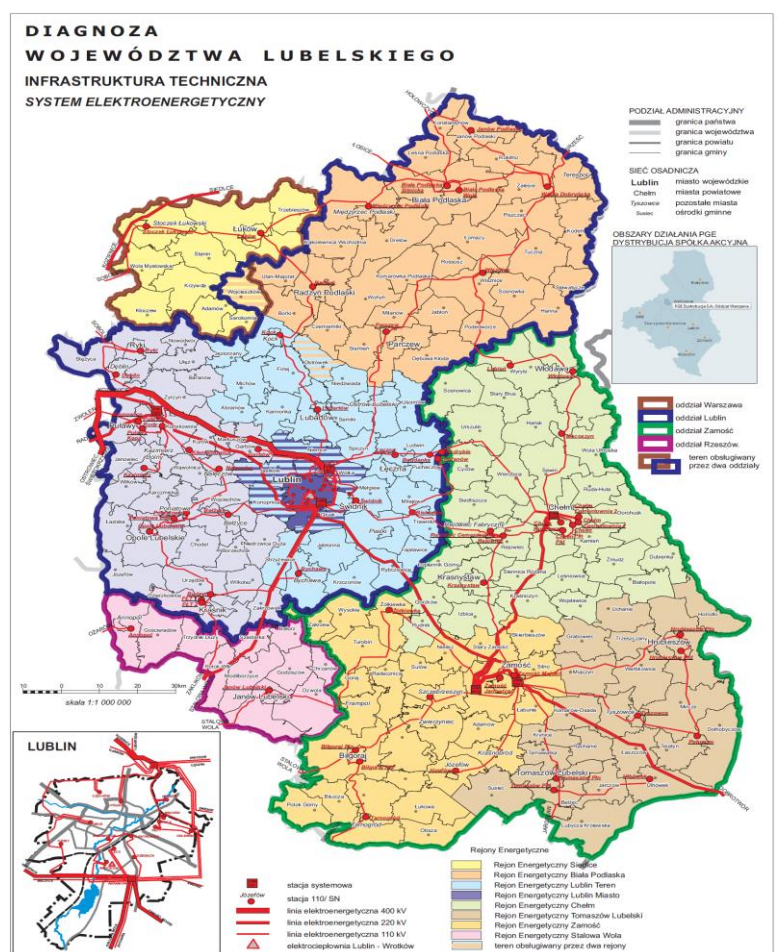
Tranzytowo, na niewielkich odcinkach przebiegają linie:

- 400 kV Kozienice – Ostrowiec Świętokrzyski,
- 220 kV Kozienice – Siedlce obecnie pracuje na napięciu 110 kV.

Energia dostarczana jest liniami NN do stacji systemowych. Na terenie województwa lubelskiego stacja systemowa 400/110 kV zlokalizowana jest w Lublinie, a stacje 220/110 kV zlokalizowane są w Lublinie, Puławach, Chełmie i Zamościu (2 stacje). W regionie zlokalizowanych jest 1,24% linii 400 kV oraz 4,65% linii 220 kV krajowego systemu elektroenergetycznego. Ze stacji tych zasilana jest sieć dystrybucyjna rozdzielcza wysokiego napięcia 110 kV poprzez Główne Punkty Zasilające (GPZ).

W 2019 roku woj. lubelskie **wytworzyło niespełna 1,5% energii elektrycznej wyprodukowanej w kraju** (14 miejsce w kraju). **Największy udział w produkcji energii elektrycznej miały elektrownie zawodowe ciepłne (62,7%)**, następnie elektrownie przemysłowe (36,9%) oraz odnawialne źródła energii (22,9%). W stosunku do 2012 r. nastąpił **wzrost produkcji energii w województwie o 1,6%** (z 2100,7 GWh do 2443,6 GWh), a moc zainstalowana wzrosła o 61% (w kraju moc zainstalowana wzrosła o 24%). **Największy wzrost mocy zainstalowanej w tym okresie nastąpił w odnawialnych źródłach energii (o ok. 57%). Zużycie energii elektrycznej wynosiło 5546 GWh w 2012 roku zaś 6117 GWh w 2019 roku** (w kraju 148 415 GWh w 2012 r. i 165 661 GWh w roku 2019).

Ryc. 26 Infrastruktura techniczna sysetem elektroenergetyczny

Źródło: Opracowanie własne DSiR UMWL na podstawie: <https://pgedystrybucja.pl>

W latach 2007-2019, w woj. lubelskim nastąpił znaczny wzrost produkcji energii elektrycznej w odnawialnych źródłach z poziomu 20,7 GWh do 567,8 GWh. Produkcja ta w 2019 r. stanowiła 23,2% produkcji energii elektrycznej ogółem w województwie oraz 2,2% energii wytworzonej w kraju z OZE. W regionie zlokalizowanych było:

- 61 instalacji wytwarzających energię z promieniowania słonecznego o łącznej mocy 30,936 MW,
- 13 biogazowni: 2 instalacje przy składowiskach odpadów, 4 przy oczyszczalniach ścieków i 7 biogazowni rolniczych,
- 2 małe elektrownie wodne o łącznej mocy zainstalowanej około 1,4 MW.

W A Ź N E ➔	▪ Województwo lubelskie jest regionem, który obok pasa nadmorskiego uznawany jest za najlepszy do wykorzystania energii słonecznej. Suma rocznego nasłonecznienia wynosi ok. 1050-1150 kWh/m² (średnia dla kraju: 950-1150 kWh/m²). Najbardziej korzystny pod tym względem jest obszar wschodni – Polesie Lubelskie i strefa nadbużańska. ▪ Strategiczne w rozwoju nowych mocy wytwórczych z OZE, w tym sektora energetyki słonecznej, jest wykorzystanie istniejących na terenie województwa dużych obszarów nieużytków, w szczególności górniczych terenów poprzemysłowych, gdzie tego typu inwestycje mogą powstawać. ▪ W celu pełnego wykorzystania potencjału energetyki odnawialnej w regionie, kluczowe jest podjęcie działań mających na celu modernizację istniejącej sieci przesyłowej i dystrybucyjnej.. ▪ Energetyka słoneczna powinna stać się istotnym kierunkiem wykorzystania gruntów na terenach MOF-ów, w pobliżu zakładów przemysłowych i dużych linii przesyłowych.

■ Infrastruktura gazowa

Województwo lubelskie zaopatrywane jest w gaz ziemny z krajowego systemu gazociągów wysokiego ciśnienia:

- magistralą DN 700 mm: Nisko – Wronów,
- magistralą DN 700 mm: Wronów – Hołowczyce,
- magistralą DN 500 mm: Wronów – Rembelszczyzna,
- gazociągiem DN 250 mm: Lubaczów – Zamość – Krasnystaw,
- gazociągiem DN 250 mm: Poniatowa – Bełżyce – Lublin,
- gazociągiem DN 400 mm: Lublin – Krasnystaw,
- gazociągiem DN 150 mm: Zaklików – Janów Lubelski – Biłgoraj,
- gazociągiem DN 500 mm: Jeziorzany – Lublin,
- gazociągiem DN 150 mm: Krasnystaw – Chełm.

Długość sieci gazowej eksploatowanej (2019 r.) wynosiła 9300,9 tys. km, w tym czynnej sieci przesyłowej 1038,3 km i sieci rozdzielczej średniego ciśnienia 8387,9 km (bez przyłączy), z tego w miastach 34,3%. Od 2007 r. długość sieci rozdzielczej wzrosła na obszarze województwa o 24,5%. W 2018 r. z sieci gazowej w województwie lubelskim korzystało 69,9% ludności w miastach i tylko 16,1% na wsi. **Liczba przyłączy sieci gazowej do gospodarstw domowych jak i do budynków niemieszkalnych w 2018 roku w województwie lubelskim wynosiła 156617 sztuk** (w 2007 roku 121716 sztuk). 94 gminy

nie posiadają dostępu do sieci gazowej, najwięcej w powiecie bialskim (14) i chełmskim (10), najmniej w łęczyńskim (1) i puławskim (2). **Największy, ponad 4-krotny przyrost odbiorców (gospodarstw) w stosunku do roku 2007 notują powiaty hrubieszowski i lubartowski.** W ujęciu gminnym największą dynamikę przyrostu odbiorców gazu odnotowano w Lubartowie, Hrubieszowie, Szczepieszynie i Stoczku Łukowskim. **Zużycie gazu w gospodarstwach domowych osiągnęło wartość 1841,0 GWh.** W województwie dominującym sektorem ekonomicznym w zużyciu gazu jest przemysł i budownictwo (81,8% ogółu zużytego gazu). Największym odbiorcą są Zakłady Azotowe S.A. w Puławach.

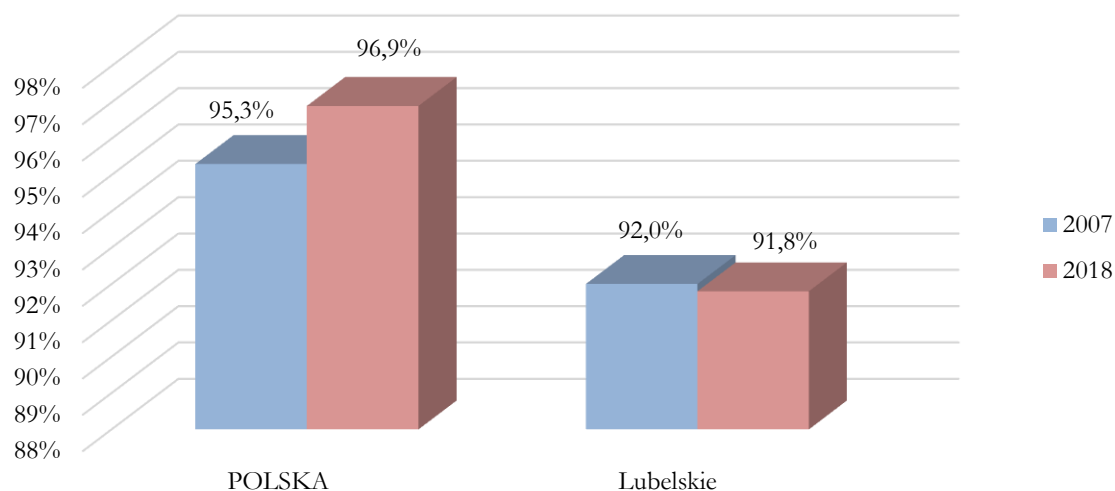
E N W A Ż N O S Ć K L A S Y F I K A C J A	▪ Ze względu na słabo rozwiniętą sieć rozdzielczą, w województwie lubelskim nadal dominuje wykorzystanie gazu butlowego w gospodarstwach domowych. W związku z powyższym istnieje potrzeba rozbudowy sieci gazowej.

■ Infrastruktura wodno-kanalizacyjna

Sieć wodociągowa w woj. lubelskim w 2019 r. osiągnęła długość 21 783,2 km, co plasuje region na 6 miejscu w kraju po względem długości sieci (7% długości sieci krajowej), a liczba przyłączy prowadzących do budynków mieszkalnych i zbiorowego zamieszkania osiągnęła wielkość 388373. **Pod względem wskaźnika gęstości sieci na 100 km², który wyniósł 86,7 km/100 km², region znajdował się na 10 miejscu w kraju.** W latach 2007-2019:

- wybudowano 3 509,1 km sieci wodociągowej rozdzielczej, co oznacza wzrost o 19,2% (w kraju wzrost o 20,9%),
- na obszarach wiejskich nastąpił wzrost długości sieci wodociągowej z 15 764 tys. km do 18 785 tys. km sieci, tj. o 19,2% (analogicznie na obszarze całego kraju wzrost o 19,7%),
- liczba przyłączy wzrosła o prawie 64,2 tys., tj. o 19,8% (w kraju wzrost o 25,3%), w tym o ok. 49 700 tys. na obszarach wiejskich, tj. o 20,5% (w kraju wzrost o 26,7%),
- najbardziej znaczący przyrost długości sieci wodociągowej zaobserwowano w gminach: Werbkowice – ponad 22-krotny: z 6,0 km do 140,5 km (o 134,5 km), Wilkołaz – ponad 21-krotny: z 3,8 km do 85,8 km (o 82,0 km), Łomazy – 8-krotny: z 22,4 km do 197,0 km (o 174,6 km) i Drelów – 6-krotny: z 27,4 km do 185,4 km (o 158,0 km).

Wykres 3 Udział mieszkań wyposażonych w wodociąg w latach 2007 i 2018

Źródło: Opracowanie własne DSiR UMWL, 2019

Długość kanalizacji sanitarnej w 2019 roku wynosiła łącznie 6957,7 km (z tego 41,6% w granicach administracyjnych miast i 58,4% na terenach wiejskich) i stanowi zaledwie 31,9% długości sieci wodociągowej w regionie. **Przyrost długości sieci kanalizacyjnej w latach 2007-2019 osiągnął wielkość 81,1%, ale wciąż niewystarczający. Z sieci kanalizacyjnej korzystało 53% mieszkańców regionu** (88,9% w miastach i 21,8% na wsi).

Poziom uzbrojenia ośrodków miejskich w sieć kanalizacyjną jest bardzo zróżnicowany. Najgorsza sytuacja jest w gminie Tyszowce (tylko 36,2% mieszkańców korzysta z kanalizacji zbiorowej), w gminie Kazimierz Dolny (analogicznie 37,3%), Rejowcu (38,8%). W 30 gminach wiejskich **nie ma kanalizacji zbiorowej**, a w 67 ilość korzystających nie przekracza 20% liczby mieszkańców.

W regionie działają 64 oczyszczalnie przemysłowe i 284 komunalne. Największa ilość ścieków przemysłowych odprowadzona została z terenu miasta Lublin – z Elektrowni Lublin-Wrotków oraz powiatów: puławskiego - z Zakładów Azotowych w Puławach i łęczyńskiego – w związku z funkcjonowaniem Kopalni Lubelski Węgiel „Bogdanka”.

WAŻNE	▪ Przy wysokim poziomie zwodociągowania województwa, relatywnie słabo rozwinięta sieć kanalizacyjna nie zapewnia właściwej ochrony zasobów środowiska. ▪ W obszarach o dużym rozproszeniu osadnictwa, alternatywą dla sieci kanalizacyjnych są przydomowe systemy odprowadzania ścieków.

■ Infrastruktura ciepłownicza

Scentralizowane systemy ciepłownicze posiadają tylko duże miasta. W małych miastach budynki wielorodzinne i usługowe ogrzewane są z kotłowni lokalnych utrzymywanych przez

W ramach badania jakości wód powierzchniowych, w latach 2010-2015 oceną objęto 140 spośród 155 jednolitych części wód powierzchniowych (JCWP). **Stan dobry osiągnęło 5 JCWP (4%), a zdecydowana większość cieków prowadziła wody o złej jakości.** W 2017 r., spośród 53 przebadanych JCWP, stan ocenionych 49 JCWP był zły.

Zjawisko suszy atmosferycznej obserwowane jest przede wszystkim na Polesiu Lubelskim, Południowym Podlasiu i wschodniej części Wyżyny Lubelskiej. Według wyznaczonych przez Instytut Melioracji Użytków Zielonych stref zagrożenia suszą, strefa największych zagrożeń obejmuje 47,5% województwa, 1,35% zaliczone zostało do strefy o dużym zagrożeniu suszą a pozostałe 50,8% o umiarkowanym zagrożeniu suszą.

Region lubelski jest zasobny w wody podziemne. Zasoby eksploatacyjne szacowane są na około 1283 mln m³/rok. Zasobność poziomów wodonośnych rośnie ze wschodu w kierunku zachodnim.

Średni moduł zasobów dyspozycyjnych waha się od 81 m³/d*km² (zlewnia Bugu), przez 143 m³/d*km² (zlewnia Wieprza) do 230 m³/d*km² (zlewnia Wyżnicy, Chodelki, Bystrej i Kurówki)⁴⁷. **Pobór wód ogółem w woj. lubelskim w 2019 roku na potrzeby gospodarki narodowej i ludności osiągnął wielkość 296,4 hm³,** z czego na wody podziemne przypadało 113,6 hm³ (38,3% ogólnego poboru wód). Pobór wód podziemnych w ostatnich latach oscylował pomiędzy 102,7 hm³ (2011 r.) a 113,6 hm³ (2019 r.). **W strukturze poboru wód podziemnych zdecydowanie dominuje pobór na potrzeby eksploatacji sieci wodociągowej,** który w 2019 roku stanowił blisko 84%. Największy pobór wody na cele produkcyjne w omawianym okresie odnotowano w powiecie puławskim, łęczyńskim oraz w Lublinie, co było związane z działalnością Zakładów Azotowych w Puławach, Elektrociepłowni Lublin-Wrotków oraz Kopalni Węgla Kamiennego „Bogdanka”.

Pomimo relatywnie małych zasobów wód powierzchniowych w województwie lubelskim, w regionie zlokalizowane są obszary na których obserwuje się okresowe przybory wód płynących powodujących występowanie powodzi. W związku z tym planowanie rozwoju na tych terenach, w tym przede wszystkim obejmujących doliny trzech największych rzek w województwie, tj. Wisły, Bugu i Wieprza, powinno zostać **podporządkowane zasadzie redukcji zagrożenia powodziowego.** Mając na względzie ochronę życia i zdrowia mieszkańców, a także dóbr materialnych i dziedzictwa kulturowego, jako podstawę planowania rozwoju na obszarach szczególnego zagrożenia powodziowego wskazuje się plany zarządzania ryzykiem powodziowym oraz mapy zagrożenia powodziowego.

W A Ż N E 	▪ W kontekście zasobów wód powierzchniowych kluczowym problemem jest zbyt mała retencja zlewni lokalnych. Obszarami o najwyższym stopniu zagrożenia deficytem wody powierzchniowej są gminy położone w zlewniach większości lewostronnych dopływów rzeki Bug. ▪ Do obszarów szczególnie narażonych na występowanie suszy hydrologicznej należą powiaty: łukowski, rycki, bialski, lubartowski, włodawski, łęczyński, świdnicki, chełmski, hrubieszowski i zamojski.

⁴⁷ Program gospodarki wodnej województwa lubelskiego, Lublin 2005

- **Znaczna część cieków prowadzi wody niskiej klasy czystości.**
- **Zasoby wód podziemnych będą jeszcze wiele lat podstawowym źródłem zaopatrzenia ludności w wodę. Będzie to możliwe przy racjonalnym ich wykorzystaniu, ochronie ilościowej oraz zapobieganiu ich degradacji.**

■ Zasoby kopalin⁴⁸

W regionie lubelskim jest 1227 udokumentowanych złóż surowców naturalnych. Eksploatacji podlegają przede wszystkim złoża kruszywa naturalnego (piasków i żwirów), a także: węgiel kamienny, węgiel brunatny, ropa naftowa, gaz ziemny, bursztyn, glaukonit, złoża wód leczniczych, wód termalnych i solanek.

Do kopalin o charakterze strategicznym należą zasoby węgla kamiennego w Lubelskim Zagłębiu Węglowym (LZW). Jedyna czynna kopalnia węgla eksploatuje obecnie złożo Bogdanka. Kolejne dwa złoża są w trakcie przygotowania do eksploatacji (obszar K-3 oraz Ostrów).

Geologiczne zasoby węgla kamiennego na obszarze LZW wynoszą 11 660,95 mln t. (zasoby przemysłowe 616,73 mln t.). Stanowią 18,1% polskich zasobów węgla kamiennego, natomiast przemysłowe zasoby w LZW **stanowią 12,9% polskich zasobów węgla kamiennego.** Zasoby geologiczne w 8 udokumentowanych **złożach bursztynu** wynoszą 1478,77 ton. Pozyskany bursztyn może mieć zastosowanie w jubilerstwie, medycynie, przemyśle kosmetycznym lub chemicznym. Bursztyn występuje w formie gniazd lub wydłużonych soczew w osadach glaukonitonośnych (piaski i mulki z glaukonitem).

W województwie lubelskim, jako jedynym w Polsce, zasoby glaukonitów udokumentowano w 6 złożach. Glaukonit stanowi potencjalne źródło potasu, można go stosować w rolnictwie jako nawóz, a także może być wykorzystywany w technologiach oczyszczania wody i ścieków z zanieczyszczeń metalami ciężkimi.

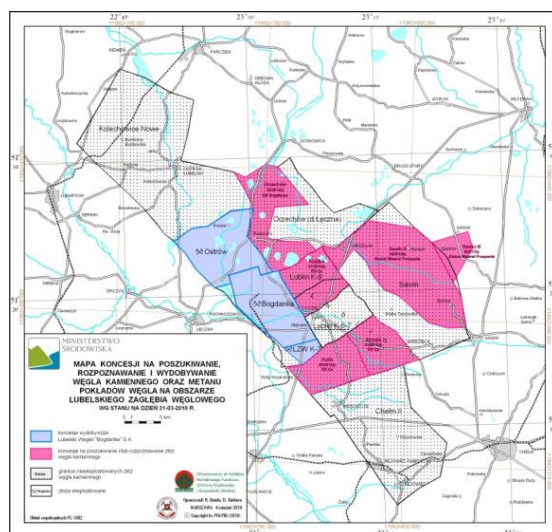
⁴⁸ Bilans zasobów złóż kopalin w Polsce wg. stanu na 31.XII.2019 r.

Duże znaczenie gospodarcze mają zasoby wód leczniczych i termalnych, które stanowią czynnik sprzyjający rozwojowi funkcji uzdrowiskowych Nałęczowa. W 2015 roku udokumentowane zostało ujęcie wód termalnych Celejów, które może stanowić podstawę rozwoju usług rekreacyjnych i uzdrowiskowych.

Województwo lubelskie jest regionem eksploatacji złóż surowców ilastych do produkcji cementu. Ich wydobycie systematycznie się zmniejsza. W regionie jest 973 udokumentowanych złóż piasków i żwirów (3 miejsce w kraju). Surowiec wykorzystywany jest głównie na potrzeby budownictwa i drogownictwa.

Ryc. 28 Lubelskie Zagłębie Węglowe

Źródło: Ministerstwo Środowiska

Z surowców węglanowych Lubelszczyzny największe znaczenie mają wapienie i margle dla przemysłu cementowego. Kopalina jest eksploatowana w 2 złożach - „Chełm” i „Rejowiec” (9,1% wydobycia krajowego).

W A Ż N I E	▪ Duże znaczenie gospodarcze mają występujące w regionie zasoby wód leczniczych i termalnych, które wraz z leczniczymi właściwościami klimatu stanowią podstawowe czynniki sprzyjające rozwijaniu funkcji uzdrowiskowych. ▪ Istotnym zagadnieniem strategicznym w kontekście rozwoju regionu jest poszukiwanie nowych rozwiązań dla węgla kamiennego jako surowca do produkcji energii.

Zasoby glebowe⁴⁹

Gleby województwa wykazują znaczne zróżnicowanie typologiczne, na co największy wpływ ma budowa geologiczna powierzchniowej warstwy litosfery.

Najżyźniejsze gleby (kl. I-III b) występują na terenach wyżynnych, w centralnej części województwa (Wyżyna Lubelska) i południowo-wschodniej (rejon Hrubieszowa). Gleby te stanowią 39,6% powierzchni użytków rolnych województwa.

Gleby najśłabsze (kl. V-VI z) występują głównie w obrębie terenów nizinnych, tj. w części północnej województwa (Nizina Mazowiecka, Polesie Zachodnie) i w części południowo-zachodniej (Kotlina Sandomierska), stanowiąc 24,4% powierzchni wszystkich użytków rolnych.

⁴⁹ Analiza własna na podstawie Krajowej Integracji Ewidencji Gruntów.

- Rolnictwo regionu wykorzystuje w stopniu właściwym zasoby glebowe.
- Zasoby glebowe Lubelszczyzny określają kierunki produkcji rolnej i stanowią o jej konkurencyjności w zakresie rolniczej produkcji roślinnej.
- Ochrona oraz utrzymanie jakości i żyzności gleb wymaga stosowania skutecznych działań przeciwerozryjnych.

■ Zasoby leśne

Województwo lubelskie charakteryzuje się jednym z najniższych wskaźników lesistości w kraju – 23,3% (15. miejsce w kraju). Sukcesywnie wzrasta powierzchnia gruntów leśnych oraz zadrzewionych i zakrzewionych (powierzchnia lasów w woj. lubelskim w latach 2007-2019 zwiększyła się o ok. 17,7 tys. ha i w 2019 roku wynosiła 585,7 tys. ha).

Dużą lesistością cechuje się 6 powiatów: włodawski – 40,8%, janowski – 40,7%, biłgorajski – 39,1%, bialski – 27,6%, puławski – 25,6% oraz parczewski – 24,9%. Najniższa lesistość występuje w powiatach ziemskich: lubelskim – 10,3% oraz świdnickim – 11,3%. Najbardziej wylesioną, z uwagi na dobre gleby, jest Wyżyna Lubelska, gdzie w wielu gminach lesistość nie przekracza nawet 10%. W strukturze gruntów leśnych według form własności dominuje sektor publiczny 59,70% gruntów leśnych (w Polsce – 81,11%).

■ Zasoby przyrodniczo-krajobrazowe

Pod względem powierzchni obszarów chronionych w 2019 r. województwo lubelskie zajmowało 12. miejsce w Polsce (22,69% pow. ogółem województwa), przy średniej dla kraju wynoszącej 32,32%. System obszarów chronionych w woj. lubelskim obejmuje:

- 2 parki narodowe Poleski i Roztoczański o powierzchni 18 242,73 ha (0,73% powierzchni regionu);
- 86 rezerwatów przyrody o powierzchni 11 862,9 ha (0,47% powierzchni regionu). W strukturze rezerwatów (2019 r.) było: 35 rezerwatów leśnych, 15 – torfowiskowych, 12 – faunistycznych, 8 – stepowych, 6 – krajobrazowych, 6 – florystycznych, 3 – przyrody nieożywionej oraz 1 – wodny;
- 17 parków krajobrazowych o powierzchni 240 200,2 ha (9,56% powierzchni regionu);
- 17 obszarów chronionego krajobrazu o powierzchni 302 468,48 ha (12,04% powierzchni regionu);
- użytki ekologiczne o powierzchni 7 287,43 ha (0,29% powierzchni regionu);
- 4 stanowiska dokumentacyjne o powierzchni 4,24 ha;
- 7 zespołów przyrodniczo-krajobrazowych o łącznej powierzchni 764,48 ha,
- 1 437 pomników przyrody – w tym 1 103 (76,8%) stanowią pojedyncze drzewa, zaś w grupie pozostałych znajdują się: zespoły drzew, skałki, grotty, jaskinie oraz aleje i glazy narzutowe.

Rozmieszczenie form ochrony przyrody w województwie wykazuje koncentrację przestrzenną. Koncentracja gmin o wysokim udziale form ochrony cechuje powiaty: janowski (63,0%), opolski (44,4%), włodawski (40,7%), chełmski (38,2%) oraz puławski (34,1%). W 9 gminach obszary objęte ochroną przyrodniczą obejmują ponad 80% ich ogólnej powierzchni (Chrzanów, Skierbieszów, Dzierzkowice, Wojsławice, Kraśniczyn, Radezczyca, Sosnowica, Białopole oraz Kazimierz Dolny).

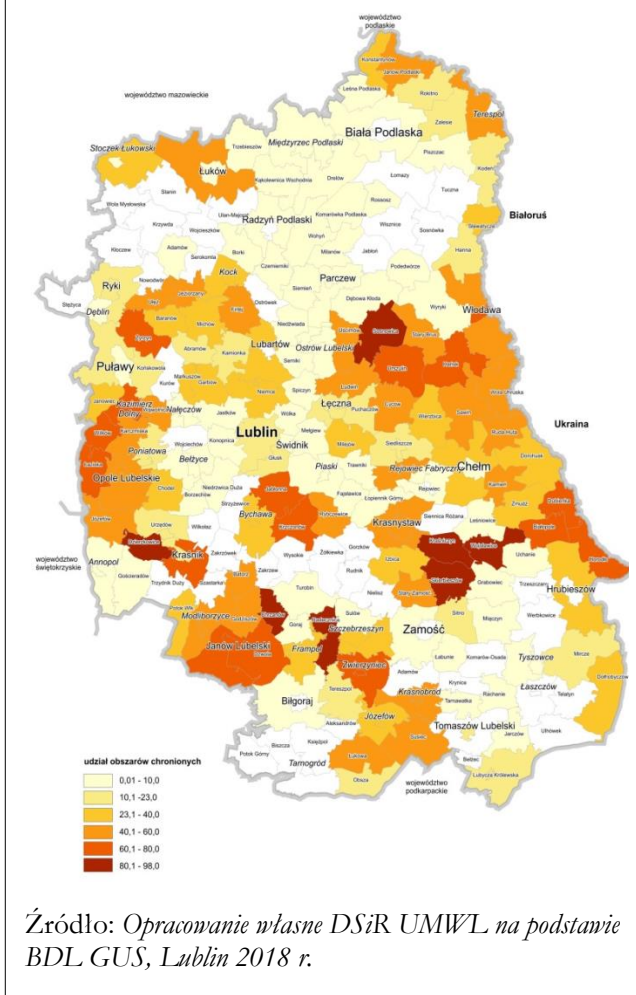
Sieć NATURA 2000 tworzą:

- 23 obszary specjalnej ochrony ptaków o powierzchni 335 841,2 ha (13,4% powierzchni regionu),
- 100 obszarów ostoi siedliskowej o powierzchni 164 724,7 ha (6,6% powierzchni regionu).

Zasoby biotyczne obejmują:

- Transgraniczny Rezerwatu Biosfery „Polesie Zachodnie”,
- Transgraniczny Rezerwat Biosfery „Roztocze”
- paneuropejskie korytarze ekologiczne doliny Wisły i Bugu.

Ryc. 29 Udział obszarów chronionych w powierzchni gmin

W A Ż N E

- **Walory przyrodnicze decydujące o atrakcyjności turystycznej Lubelszczyzny są skoncentrowane w strefie Roztocza, Polesia oraz Powiśla i stanowią na ich obszarze istotny walor rozwojowy.**

Powietrze atmosferyczne

Monitoring i ocena jakości powietrza atmosferycznego w woj. lubelskim prowadzone były przez Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Lublinie (WIOŚ), a od 1 stycznia 2019 r. przez Główny Inspektorat Ochrony Środowiska.

Głównym źródłem zanieczyszczenia powietrza w woj. lubelskim jest emisja antropogeniczna z sektora komunalno-bytowego (emisja powierzchniowa), z komunikacji (emisja

liniowa) oraz z działalności przemysłowej (emisja punktowa). Istotnym i wrażliwym tematem jest emisja zanieczyszczeń (w tym odorów) z obiektów produkcji rolniczej. Lokalnym głównym źródłem zanieczyszczeń jest emisja z domów ogrzewanych indywidualnie oraz komunikacja samochodowa na obszarach bezpośrednio sąsiadujących z drogami o znacznym natężeniu ruchu.

W latach 2017-2018 Aglomeracja Lubelska i strefa lubelska zaliczone zostały do klasy C ze względu na zanieczyszczenia pyłem PM10 i benzo(a)pirenem. Natomiast w rocznej ocenie jakości powietrza za rok 2019 **obie strefy zostały zaliczone do klasy A** ze względu na zanieczyszczenia pyłem PM10, jednak ze względu na zanieczyszczenia benzo(a)pirenem klasa C została utrzymana.

Na podstawie bilansu wielkości emisji Krajowego Ośrodka Bilansowania i Zarządzania Emisjami dominującym źródłem emisji **tlenków siarki** na terenie województwa lubelskiego jest sektor komunalno-bytowy. Udział emisji SOX z terenu województwa w emisji krajowej w 2018 r. wyniósł 4%. Udział emisji **tlenków azotu** z terenu województwa lubelskiego w emisji krajowej w roku 2018 wyniósł 6%. Największa ilość NOX pochodziła z sektora transportu drogowego.

Największa emisja **pyłu zawieszonego PM10** z terenu województwa lubelskiego generowana była w roku 2018 ze źródeł komunalno-bytowych. Udział emisji pyłu zawieszonego PM10 w emisji krajowej wyniósł 7%. Podobnie jak w przypadku pyłu PM10, największa emisja **pyłu zawieszonego PM2,5** pochodziła ze źródeł komunalno-bytowych. Udział emisji pyłu zawieszonego PM2,5 z terenu województwa w emisji krajowej w 2018 r. wyniósł 6%.

Na terenie województwa lubelskiego największym emitorem zanieczyszczeń **benzo(a)pirenu (BaP)** jest sektor komunalno-bytowy. Udział emisji BaP z terenu województwa lubelskiego w emisji krajowej w 2018 r. wyniósł 6%. Według danych udostępnionych przez GUS, w roku 2018 z 97 zakładów szczególnie uciążliwych działających na terenie województwa lubelskiego wyemitowano do powietrza 5089,502 tys. Mg zanieczyszczeń, w tym 1,438 tys. Mg pyłów i 5 088,064 tys. Mg gazów (z uwzględnieniem CO₂). W 2018 r., w odniesieniu do 2017 r., zanotowano niewielki wzrost emisji zanieczyszczeń gazowych o 0,4%, a spadek emisji pyłów o blisko 16%.

W roku 2018 realizowane były istotne inwestycje w największych zakładach przemysłowych Lubelszczyzny. Podejmowane przez zakłady działania zmierzały do zapobiegania zanieczyszczeniom poprzez inwestowanie w nowe techniki i technologie spalania paliw oraz modernizację kotłowni i ciepłowni. W szeregu zakładów przemysłowych została przeprowadzona modernizacja procesów technologicznych oraz zastosowanie wysokosprawnych odpylaczy, co pozwoliło na znaczne ograniczenie emisji pyłów.

W A Ż N E ➔	▪ Ze względu na dominujący wpływ sektora komunalno-bytowego na jakość powietrza w województwie lubelskim, niezbędna jest realizacja systemowych działań obejmujących modernizację kotłowni w budownictwie indywidualnym, rozwój i modernizację sieci ciepłowniczej, a także sukcesywną zmianę struktury produkcji ciepła ukierunkowaną na zwiększenie wykorzystania OZE, kogeneracji, ciepła odpadowego oraz rozwój magazynów ciepła.

■ Klimat akustyczny

Czynnikiem kształtującym klimat akustyczny regionu lubelskiego, oddziaływującym w najszerszym zasięgu przestrzennym jest hałas komunikacyjny. Zgodnie z *Programem ochrony środowiska przed hałasem dla województwa lubelskiego*, przyjętego uchwałą Sejmiku Województwa Lubelskiego Nr V/119/2019 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 25 kwietnia 2019 r., badaniem przekroczeń dopuszczalnych wartości poziomów hałasu objęte zostały obszary sąsiadujące z drogami krajowymi oraz drogami wojewódzkimi, na których natężenie ruchu przekracza 3 000 000 pojazdów rocznie, tj. odpowiednio odcinkami dróg krajowych o łącznej długości blisko 435 km oraz 9 odcinkami dróg wojewódzkich o łącznej długości 33,09 km.

Najbardziej niekorzystne warunki klimatu akustycznego w sąsiedztwie dróg krajowych odnotowano na odcinkach:

- DK 2 w powiecie białskim,
- DK 12 (S12) w powiatach: chełmskim, lubelskim, puławskim i świdnickim,
- DK 17 (S17) w powiatach: krasnostawskim, lubelskim, puławskim, ryckim, świdnickim, tomaszowskim i zamojskim,
- DK 19 w powiatach: janowskim, kraśnickim, lubartowskim, lubelskim i radzyńskim,
- DK 48 w powiecie ryckim,
- DK 63 w powiecie lukowskim,
- DK 74 w powiatach: janowskim, kraśnickim i zamojskim,
- DK 82 w powiatach: lubelskim i Łęczyńskim.

Najbardziej niekorzystne warunki klimatu akustycznego na drogach wojewódzkich odnotowano w powiatach:

- puławskim – DW 824 oraz DW 830,
- kraśnickim – DW 833,
- lubelskim – DW 835,
- biłgorajskim - DW 835.

Ponadto zgodnie z przeprowadzonymi przez Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Lublinie pomiarami, w 2017 r. w województwie lubelskim występowały miejscowe przekroczenia dopuszczalnego poziomu hałasu związane z:

- ruchem **lotniczym** – przekroczenie w porze **dziennej w Dęblinie** sięgające **11 dB**,
- transportem **kolejowym** – przekroczenia w **Zwierzynku i Zamościu** w porze **nocnej** sięgające **10 dB**.

W
A
Ź
N
E

- **Głównym źródłem ponadnormatywnego hałasu w województwie lubelskim jest drogowy ruch komunikacyjny. W związku z tym niezbędna jest kontynuacja działań obejmujących: kompleksowe planowanie zagospodarowania przestrzennego większych układów przestrzennych, realizacja układów obwodnicowych, stosowanie zieleni izolacyjnej oraz stała dbałość o właściwy stan nawierzchni dróg.**

■ Gospodarka odpadami

W 2019 r. w woj. lubelskim zebrano 494,4 tys. ton odpadów komunalnych, tj. o 32,0% więcej niż w roku 2007 (374,4 tys. ton), z czego 41,6% przekazano do składowania. Struktura pochodzenia odpadów komunalnych zebranych w województwie lubelskim jest zbliżona do ogólnokrajowej. W strumieniu odpadów komunalnych w regionie dominują odpady pochodzące z gospodarstw domowych (81,9%).

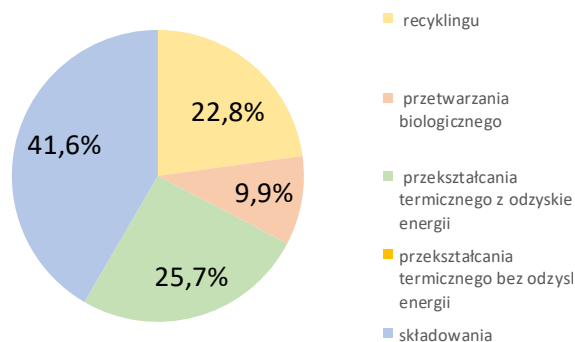
Ilość zmieszanych odpadów zebranych w 2019 roku na jednego mieszkańca wyniosła 142,4 kg (w kraju 228,6 kg). **Województwo lubelskie należy do regionów, w których statystyczny mieszkaniec wytwarza najmniej odpadów w skali kraju. Udział odpadów zebranych selektywnie w ogólnej ilości wytworzonych odpadów w regionie wzrósł z 4,4% w 2007 do 39,2% w 2019 r. jest wyższy niż średnia w kraju.**

Poziom recyklingu, przygotowania do ponownego użycia i odzysku papieru, metalu, tworzyw sztucznych i szkła

stanowi 44,3%. W 2019 r. zlokalizowanych było 27 czynnych składowisk odpadów na których unieszkodliwiane są odpady komunalne, o łącznej powierzchni 71,9 ha. W 2019 r. wytworzono 6 976,9 tys. Mg odpadów przemysłowych (ponad 90 % stanowiły odpady z fizycznej i chemicznej przeróbki kopalin). **Wszystkie czynne składowiska posiadają instalacje do odgazowywania zgromadzonych odpadów.** Zlokalizowane są one w 15 powiatach, najczęściej w puławskim – 4 oraz w bialskim i lukowskim – po 3. Instalacja w gminie Lubartów ma zdolność produkowania energii elektrycznej.

Województwo lubelskie deponuje znaczną ilość wyrobów zawierających azbest (ok. 1 113,9 tys. ton) - drugie miejsce w kraju po województwie mazowieckim⁵⁰. Dotychczas unieszkodliwiono 134,9 tys. ton.

Wykres 4 Sposób zagospodarowania odpadów komunalnych zebranych na terenie woj. lubelskiego w 2019 r.

Źródło: Opracowanie własne DSiR na podstawie danych GUS

⁵⁰ www.bazaazbestowa.gov.pl

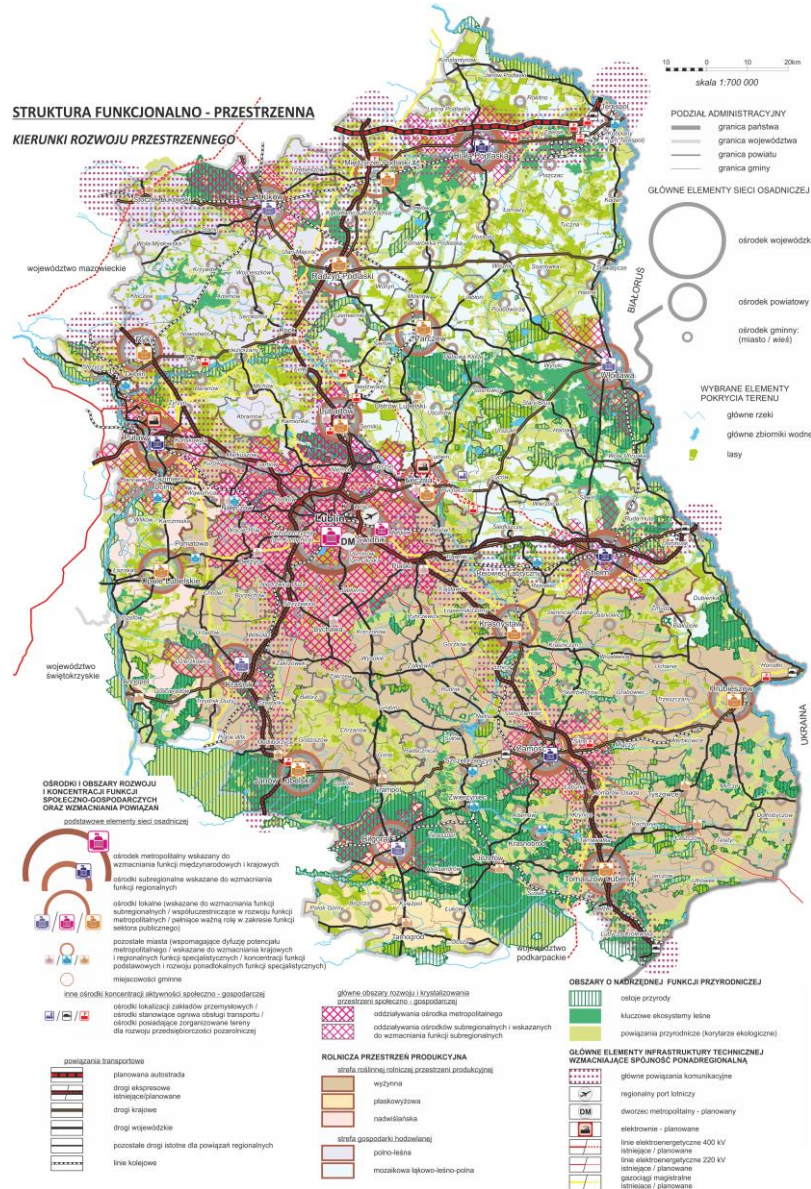

- Pomimo sukcesywnego rozwijania systemu i infrastruktury gospodarki odpadami, w regionie nadal istnieje znaczna ilość niekontrolowanych tzw. „dzikich wysypisk śmieci”. W 2019 r. zlikwidowano 273 nielegalne wysypiska, z których zebrano 693,8 ton odpadów.
- Pomimo wprowadzonych systemów gospodarowania odpadami komunalnymi nadal obserwuje się niewystarczającą jakość selektywnego zbierania odpadów komunalnych, jak i zbyt słabo rozwiniętą infrastrukturę przeznaczoną do recyklingu odpadów w szczególności pochodzących ze strumienia odpadów komunalnych.
- W województwie istnieje problem z zagospodarowaniem frakcji energetycznej odpadów z przetworzenia odpadów komunalnych. Na terenie województwa lubelskiego funkcjonuje tylko jedna współspalarnia odpadów, tj. Cementownia Chełm. Nie ma natomiast instalacji termicznego przekształcania odpadów, która zabezpieczyłaby potrzeby województwa lubelskiego.
- Na terenie województwa brakuje infrastruktury unieszkodliwiania odpadów medycznych i weterynaryjnych. Aktualnie odpady te są zagospodarowywane w instalacjach zlokalizowanych poza województwem.
- Sukcesywnie prowadzona szczegółowa inwentaryzacja ujawnia coraz większą skalę potrzeb dotyczących usuwania wyrobów zawierających azbest, pomimo prowadzonych intensywnych działań w tym zakresie;
- Z uwagi na znaczną ilość odpadów z przeróbki kopalin w regionie, kluczowe jest podejmowanie innowacyjnych działań w zakresie nowych technologii i produktów z przetworzenia odpadów wydobywczych.

2.2.5. Struktura funkcjonalno-przestrzenna

Elementy struktury funkcjonalno-przestrzennej

Ryc. 30 PZPWL – Struktura funkcjonalno-przestrzenna województwa lubelskiego

Źródło: PZPWL

Ze względu na charakter procesów kształtujących elementy struktury funkcjonalno-przestrzennej, uznana została zasada zrównoważonego rozwoju, a także względy ekonomiczne koncentracji funkcjonalnej, **model struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa lubelskiego przyjmuje się jako trwałą podstawę wytyczania kierunków rozwoju społeczno-gospodarczego.**

Model struktury funkcjonalno-przestrzennej pozwala na identyfikację **obszarów funkcjonalnych (OF)**, rozumianych (w wymiarze diagnostycznym) jako zwarte układy przestrzenne składające się z funkcjonalnie powiązanych terenów, charakteryzujących się wspólnymi uwarunkowaniami i przewidywanymi, jednolitymi celami rozwoju. Zasięg obszarów

funkcjonalnych determinowany jest zróżnicowanym występowaniem zasobów i potencjałów, funkcją wiodącą wynikającą ze struktury przestrzennej regionu, a także stopniem wykształcenia powiązań przestrzennych i społeczno-gospodarczych.

Regionalną strukturę funkcjonalno-przestrzenną określa *Plan zagospodarowania przestrzennego województwa* przyjęty uchwałą Nr XI/162/2015 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 30 października 2015 r. Uwzględniając stan zagospodarowania oraz naturalny potencjał wyodrębniają się **3 podstawowe struktury** o określonej funkcji wiodącej, tj.:

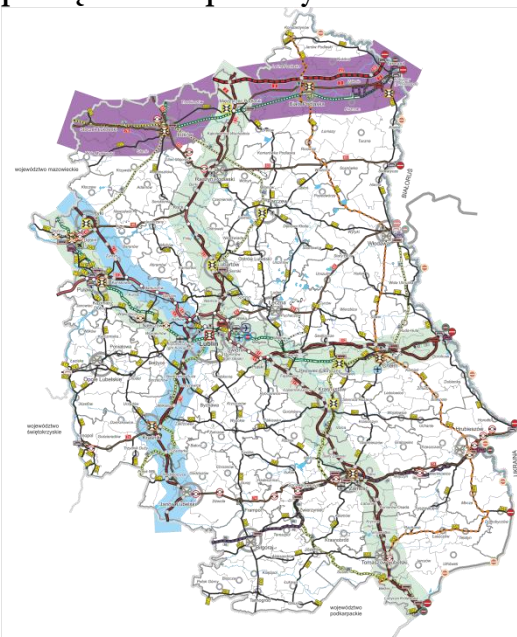
- 1. Obszary rozwoju i koncentracji funkcji społeczno-gospodarczych oraz wzmocnienia powiązań komunikacyjnych** – stanowiące podstawowe elementy układu antropogenicznego struktury funkcjonalno-przestrzennej.
- 2. Obszary nadrzędnej funkcji przyrodniczej** – stanowiące podstawowe elementy układu naturalnego struktury funkcjonalno-przestrzennej.
- 3. Obszary rolniczej przestrzeni produkcyjnej** – wieloprzestrzenne struktury rolniczej przestrzeni produkcyjnej, w których przenikanie się układu antropogenicznego i naturalnego determinuje sposób zagospodarowania i użytkowania.

Obszary rozwoju i koncentracji funkcji społeczno-gospodarczych związane są z podstawowymi elementami sieci osadniczej (miasta, miejscowości gminne) oraz innymi miejscowościami, w których zlokalizowane są duże zakłady przemysłowe, stanowiącymi ogniwami obsługi transportu lub posiadającymi zorganizowane tereny dla rozwoju przedsiębiorczości pozarolniczej.

Elementy węzłowe układu antropogenicznego charakteryzuje:

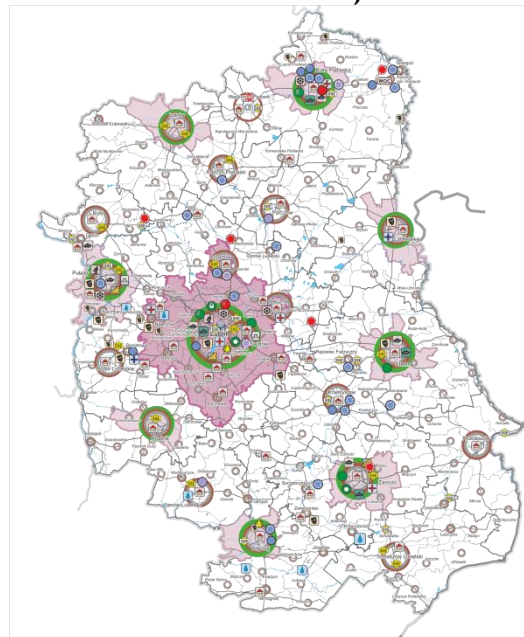
- **struktura administracyjna** województwa, która obejmuje ośrodek wojewódzki, 4 powiaty grodzkie, 20 powiatów ziemskich i 213 gmin (w tym 20 gmin miejskich, 28 miejsko-wiejskich i 165 wiejskich) (2019 r.),
- **sieć ośrodków** osadniczych składająca się z 4087 jednostek, w tym 48 miast i 4039 miejscowości wiejskich (2019 r.),
- **wskaźnik urbanizacji**, który dla województwa lubelskiego kształtuje się na poziomie niższym niż

Ryc. 32 PZPWL – kształtowanie powiązań transportowych

Źródło: PZPWL

Ryc. 31 PZPWL – wzmocnienie ośrodków sieci osadniczej

Źródło: PZPWL

średnia jego wartość w kraju - obszary miejskie zamieszkuje 979 357 osób, co stanowi 46,5% ogółu mieszkańców regionu (2019 r.),

- **proces migracji**, który spowodował, że tylko w roku 2019 w miastach województwa ubyło 4 062 mieszkańców, a na wsi 1 926 osób.

Strefy podmiejskie obejmujące tereny intensywnego oddziaływania ośrodków centralnych określone zostały w PZPWL jako **miejskie obszary funkcjonalne (MOF)**.

- **Strefa podmiejska aglomeracji lubelskiej** (Lublin-Świdnik) obejmuje obszar urbanizujący się o największej gęstości zaludnienia. Strefę silnych związków funkcjonalnych wyznacza promień ok. 30 km, w którym znajduje się 18 gmin wiejskich (Lubartów, Niemce, Spiczyn, Wólka, Łęczna, Melgiew, Piaski, Jablonna, Głusk, Bychawa, Strzyżewice, Niedrzwica Duża, Belżyce, Wojciechów, Konopnica, Nałęczów, Jastków i Garbów) oraz 7 miast (Świdnik, Lubartów, Łęczna, Piaski, Bychawa, Belżyce i Nałęczów).
- **Strefy podmiejskie ośrodków subregionalnych** (Biała Podlaska, Chełm, Puławy, Zamość) oraz ośrodków ponadlokalnych (Biłgoraj, Janów Lubelski, Kraśnik, Łuków, Włodawa, Hrubieszów), obejmują obszar 17 gmin wiejskich (Biała Podlaska, Chełm, Kamień, Puławy, Janowiec, Kazimierz Dolny, Końskowola, Żyrzyn, Zamość, Łabunie, Sitno, Biłgoraj, Hrubieszów, Dzierzkowice, Kraśnik, Łuków, Włodawa) o łącznej powierzchni 2 806 km², tj. 11,2% całkowitej powierzchni województwa.

Ze względu na potrzebę zdefiniowania nowej regionalnej polityki rozwoju, dotyczącej wzmocnienia funkcjonalnego miast i ich obszarów funkcjonalnych, w ramach diagnozy przeprowadzono analizę kryterialną mającą na celu weryfikację delimitacji MOF ośrodków subregionalnych oraz wyznaczenie MOF ośrodków lokalnych. Analiza oparta została na badaniu **12 wskaźników**, w tym:

▪ kryteria podstawowe - określające natężenie zjawisk społeczno-gospodarczych (na podstawie publicznie dostępnych danych statystycznych)	1. liczba dojeżdżających do pracy do miejskiego ośrodka rdzeniowego,
	2. saldo migracji wewnętrznych,
	3. udział pracujących poza rolnictwem,
	4. liczba podmiotów gospodarczych,
	5. liczba podmiotów gospodarki narodowej prowadzących działalność profesjonalną, naukową i techniczną,
	6. gęstość zaludnienia (z wyłączeniem terenów leśnych),
	7. zameldowania na pobyt stały,
	8. liczba mieszkań oddanych do użytkowania na 1000 mieszkańców,
▪ kryteria uzupełniające - identyfikujące występowanie określonych procesów lub elementów zagospodarowania wpływających na kształtowanie przestrzeni	9. procesy suburbanizacji i semiurbanizacji (zasięg zjawiska),
	10. zasięgi komunikacji miejskiej rdzenia MOF,
	11. natężenie ruchu na głównych powiązaniach komunikacyjnych (drogach krajowych i wojewódzkich) ośrodka rdzeniowego,
	12. lokalizacja istniejących lub planowanych obwodnic rdzenia MOF.

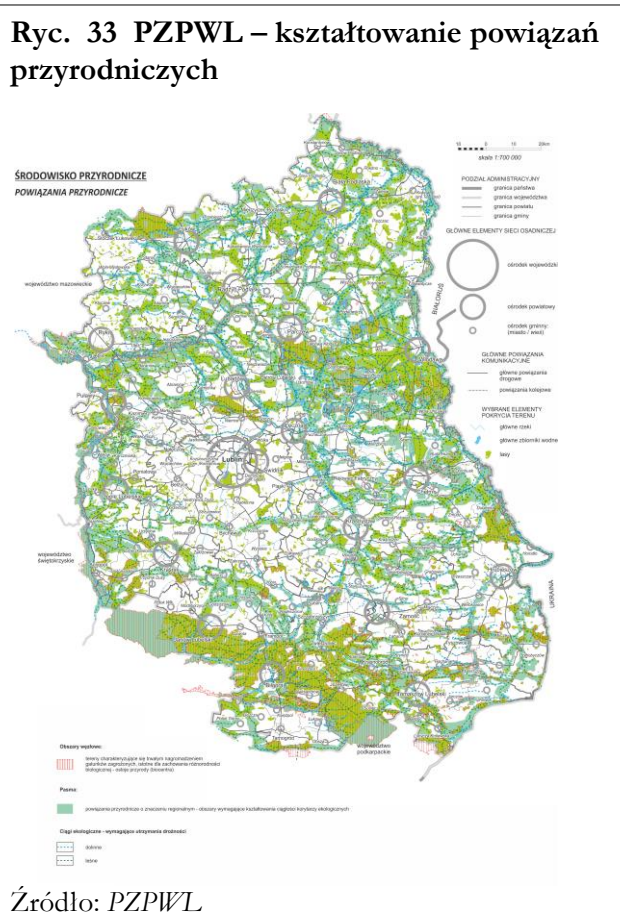
Elementy liniowe układu antropogenicznego kształtowane są przez sieć powiązań infrastrukturalnych, w tym przede wszystkim **powiązań transportowych** różnej kategorii.

Przestrzeń województwa lubelskiego charakteryzuje:

- **długość dróg publicznych** o nawierzchni twardej ogółem liczy 22 852,8 km (2019 r.), w tym:
- **sieć dróg ekspresowych** w województwie liczy obecnie ok. 135,7 km (2019 r.),
- **gęstość dróg publicznych** twardych ogółem wynosi 91,0 km/100 km² (w kraju 98,2 km/100 km²) (2019 r.),
- **powierzchnia gruntów pod drogami** zajmuje 61453 ha (2018 r.),
- **długość eksploatowanych linii kolejowych** w województwie wynosi 970 km (2019 r.), w tym:
- **gęstość linii kolejowych** w województwie – 3,9 km/100 km² (w kraju 6,2 km/100 km²).

Obszary nadrzędnej funkcji przyrodniczej wyznaczają regionalną sieć ekologiczną, w ramach której wyodrębnia się:

- **elementy węzłowe układu naturalnego, kształtowane przez główne ostoje przyrody** – miejsca o warunkach naturalnych, sprzyjających egzystencji gatunków rzadkich lub zagrożonych wyginięciem (obszary o różnym formalnym statusie ochronnym: parki narodowe, rezerваты przyrody, części parków krajobrazowych, obszary Natura 2000). **Obszary prawnie chronione w województwie lubelskim zajmują łączną powierzchnię 5 700 km² (w 2019 r.) i tym samym stanowią 22,7% ogólnej powierzchni województwa, w tym:**
  - **powierzchnia parków narodowych** wynosi 182,4 km², co stanowi 0,7% powierzchni ogólnej województwa (2019 r.),
  - **rezerваты przyrody** zajmują **powierzchnię 118,6 km² (2019 r.)** i stanowią 0,5% powierzchni województwa.
  - **parki krajobrazowe** **razem zajmują powierzchnię 24 023,0 km² (2019 r.)** i stanowią 9,6% powierzchni ogólnej województwa,
- **elementy pasmowe układu naturalnego, stanowiące główne kierunki powiązań przyrodniczych** (dolinne, leśne i rzeczne), zapewniające łączność pomiędzy węzłami układu naturalnego, dla których niezbędne jest utrzymanie ciągłości i drożności.

- **elementy obszarowe układu naturalnego, stanowiące wieloprzestrzenne struktury o dużym nagromadzeniu wartości przyrodniczych.** Obszary te kształtowane są głównie przez klucze w skali krajowej i regionalnej, **ekosystemy leśne** cechujące się dużym stopniem naturalności. Powierzchnia lasów w regionie wynosi 5864,0 km², tj. 23,3% całkowitej powierzchni województwa (6,2% krajowych zasobów leśnych) (1.01.2019 r. – dane Głównego Urzędu Geodezji i Kartografii). Główne kompleksy leśne Lubelszczyzny obejmują: Puszcę Solską, Lasy Janowskie, Lasy Roztocza, Lasy Sobiborsko-Włodawskie, Lasy Strzeleckie i Lasy Kozłowieckie.

Uznając **walory przyrodnicze i kulturowe** jako podstawę rozwijania funkcji turystycznej, w obszarze województwa wyodrębniają się **obszary funkcjonalne**:

- Polesie ze strefą oddziaływania Kanału Wieprz-Krzna,
- Roztoczańsko-puszczański obszar funkcjonalny,
- Powiśle,
- Przygraniczny / Nadbużański obszar funkcjonalny.

Podstawą wyznaczenia obszaru funkcjonalnego **Polesie ze strefą oddziaływania Kanału Wieprz-Krzna** (KWK) jest zasięg makroregionu fizycznogeograficznego Polesie Zachodnie oraz przestrzenny zasięg oddziaływania systemu melioracji KWK. Do specyficznych cech tego obszaru należy:

- koncentracja terenów cennych przyrodniczo, w tym w szczególności w centralnej części obszaru obejmującej swym zasięgiem granice polskiej części Transgranicznego Rezerwatu Biosfery „Polesie Zachodnie”,
- funkcja Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego w krajowej sieci ekologicznej jako obszaru węzłowego o randze międzynarodowej,
- bogate dziedzictwo kulturowe i miejsce międzynarodowych wydarzeń kulturalnych,
- znaczna powierzchnia użytków zielonych,
- duża koncentracja gospodarstw specjalizujących się w hodowli zwierząt (w północnej części obszaru),
- potencjalne konflikty przestrzenne pomiędzy dużymi gospodarstwami a wielokierunkowym rozwojem wsi,
- dobre warunki do rozwoju gospodarki rybackiej oparte przede wszystkim na licznych naturalnych i sztucznych zbiornikach wodnych,
- duże deficyty wody, szczególnie odczuwalne w zlewni rzeki Zielawy,
- potencjalny konflikt funkcjonalny wynikający z kierunkowej eksploatacji węgla kamiennego na obszarach o wysokich walorach przyrodniczych,
- istotne zagrożenie dla ekosystemów wodno-torfowiskowych związane z nieprawidłowym funkcjonowaniem urządzeń melioracyjnych systemu KWK.

Roztoczańsko-puszczański obszar funkcjonalny obejmuje tereny południowej części województwa (Roztocze, kompleks Puszczy Solskiej i Lasów Janowskich, a także fragment Równiny Biłgorajskiej i Płaskowyż Tarnogrodzki) o wysokich walorach przyrodniczych i krajobrazowo-kulturowych oraz dużej lesistości. Do specyficznych cech tego obszaru należą:

- sprzyjające warunki klimatyczne dla rozwoju turystyki leczniczej (uzdrowiskowej) oraz odpowiednie warunki hipsometryczne dla uprawiania sportów zimowych,

- wyróżniające się walory krajoznawcze Roztocza, a w szczególności Roztoczańskiego Parku Narodowego,
- walory przyrodniczo-krajobrazowe, które stanowiły podstawę wpisania tego obszaru na listę UNESCO jako Transgraniczny Rezerwat Biosfery Roztocze,
- duża ilość gospodarstw agroturystycznych oraz ekologicznych,
- wysoka lesistość, w tym w szczególności na terenach Równiny Bilgorajskiej (Lasy Janowskie, Puszcza Solska),
- duża liczba zakładów przerobu drewna oraz innych zakładów świadczących usługi w zakresie gospodarki leśnej i transportu drewna,
- korzystne warunki przyrodnicze do produkcji rolnej w Rejonie Tarnogrodzkim: glebowe (przewaga gleb dobrych i średnich) i agroklimatyczne (relatywnie dłuższy okres wegetacyjny), co sprzyja rozwojowi specjalizacji gospodarstw rolnych w uprawie tytoniu, zbóż, buraków cukrowych i rzepaku.

Obszar funkcjonalny Powiśle obejmuje gminy, których kierunki rozwoju przestrzennego i społeczno-gospodarczego determinowane są w dużym stopniu przez uwarunkowania stwarzane przez rzekę Wisłę. Do specyficznych cech tego obszaru należą:

- bogactwo przyrodnicze, co potwierdzają liczne formy ochrony przyrody,
- funkcja paneuropejskiego korytarza ekologicznego doliny Wisły,
- wyróżniające się zasoby kulturowe, w tym zabytki architektury, turystyczne szlaki dziedzictwa kulturowego, miejsca pielgrzymkowe, muzea i ośrodki sztuki ludowej,
- wyodrębniający się rejon Trójkąta turystycznego wyznaczonego przez miasta: Kazimierz Dolny, Puławy i Nałęczów,
- najkorzystniejsze w województwie warunki agroklimatyczne dla uprawy owoców miękkich i chmielu oraz rozwoju gospodarstw sadowniczych,
- duża koncentracja produkcji szkółkarskiej,
- rozwinięte funkcje Puław jako ośrodka o tradycjach nauk rolniczych,
- rozwinięta infrastruktura portów i przystani rzecznych oraz floty śródlądowej,
- wysokie zagrożenie powodziowe, przede wszystkim w dolinach: janiszowskiej, opolskiej, puławsko-kozienickiej, janowiecko-lucimskiej i gołębsko-dęblińskiej,
- ograniczona dostępność komunikacyjna spowodowana brakiem dostatecznej ilości przepraw mostowych na Wisłę.

Przygraniczny obszar funkcjonalny obejmuje gminy z 5 powiatów przygranicznych: bialskiego, włodawskiego, chełmskiego, hrubieszowskiego i tomaszowskiego. Cechy środowiskowe tego obszaru wynikają w dużej mierze z bezpośredniego sąsiedztwa rzeki Bug. Do specyficznych cech tego obszaru należą:

- wysokie walory przyrodnicze i krajobrazowe wynikające z mało przekształconego środowiska, zarówno po polskiej, jak i po wschodniej stronie granicy,
- wielokulturowość, którą potwierdzają zachowane unikalne obiekty architektury sakralnej (cerkwie i synagogi, miejsca kultu religijnego, cmentarze różnych wyznań) i architektury świeckiej, a także występujące tu obszary cenne archeologicznie,
- rozwinięta infrastruktura przeładunkowa będąca podstawą rozwoju zintegrowanego systemu logistycznego,

- rozwinięte funkcje Białej Podlaskiej i Chełma związane z zarządzaniem obsługą granicy,
- niedostateczna gęstość przejść granicznych zarówno drogowych jak i kolejowych, a także przejść turystycznych, sezonowych i obsługujących mały ruch graniczny,
- pogłębiające się negatywne procesy demograficzne,
- niski poziom rozwoju infrastruktury komunalnej oraz zagrożenie powodziowe.

Obszary rolniczej przestrzeni produkcyjnej obejmują strefy przenikania się układu antropogenicznego i układu naturalnego. Charakteryzują się one dużym zróżnicowaniem w zakresie występującego potencjału dla produkcji roślinnej i hodowlanej. W tym kontekście wyodrębnione są następujące strefy:

- **strefa roślinnej rolniczej przestrzeni produkcyjnej** obejmująca podstrefy:
  - **centralną (wyżynną)** - charakteryzującą się dominującym udziałem gleb wysokich klas bonitacyjnych, którą ze względu na korzystne warunki glebowo-rolnicze oraz tradycje rolnicze traktuje się jako strategiczny obszar żywielski;
  - **tarnogrodzką-płaskowyżową** część Kotliny Sandomierskiej z przewagą gleb średniej jakości i warunkach klimatycznych sprzyjających uprawie tytoniu, zbóż, buraków cukrowych i rzepaku. Potencjał przyrodniczy (czyste środowisko i dobre gleby) tej strefy sprzyja rozwojowi produkcji ekologicznej żywności;
  - **nadwiślańską**, w której dominuje specjalizacja gospodarstw w produkcji owoców miękkich i sadowniczych oraz w uprawie chmielu i tytoniu oraz szkółkarska;
- **strefa gospodarki hodowlanej** obejmująca podstrefy:
  - **polno-leśną** w północno-zachodniej części regionu – charakteryzującą się mało korzystnymi warunkami przyrodniczymi dla produkcji roślinnej. W środkowo-południowej części tej strefy występują dogodne warunki terenowe dla rozwoju gospodarki rybackiej, co przejawia się występowaniem dużych kompleksów stawowych;
  - **mozaikową łąkowo-leśno-polną** w północno-wschodniej części regionu o średnich i słabych glebach. Wyróżnia się ona bardzo wysokim udziałem użytków zielonych w strukturze użytków rolnych. Rozległe kompleksy łąkowo-pastwiskowe są podstawą rozwoju wysokotowarowych gospodarstw rolnych specjalizujących się w hodowli bydła. Część południowo-wschodnia tej podstrefy charakteryzuje się dużymi kompleksami leśnymi, dużą powierzchnią terenów bagiennych i torfowiskowych.

Duże zróżnicowanie rolniczej przestrzeni produkcyjnej w występującym potencjale dla produkcji roślinnej i hodowlanej stanowi podstawę do wyodrębnienia:

- obszaru funkcjonalnego rozwoju gospodarki żywnościowej (roślinnej rolniczej przestrzeni produkcyjnej),
- obszaru funkcjonalnego rozwoju gospodarki hodowlanej,
- obszaru funkcjonalnego Dolny Wieprz.

Obszar funkcjonalny rozwoju gospodarki żywnościowej obejmuje tereny Wyżyny Lubelskiej i Wyżyny Wołyńskiej, charakteryzujące się dużą koncentracją gleb o najwyższej przydatności dla produkcji żywności oraz szczególnie przydatnych dla rozwoju rolnictwa towarowego. Do specyficznych cech tego obszaru należą:

- koncentracja gospodarstw specjalizujących się w uprawie roślin o wysokich wymaganiach glebowych, tj. zbóż (pszenica), buraków cukrowych, rzepaku, chmielu, tytoniu, owoców, warzyw, ziół oraz w hodowli bydła i trzody chlewnej,
- kluczowa rola w skali kraju (2019 r.) w produkcji takich roślin jak: chmiel (76,3% upraw krajowych), tytoń (68,2%), rośliny strączkowe jadalne (33,3%), maliny (71,4%), porzeczki (37,0%),
- w części obszaru funkcjonują duże plantacje ziół (w rejonie gmin: Fajslawice, Łopiennik, Trawniki i Krasnystaw), a także liczne zakłady przetwórstwa rolno-spożywczego,
- koncentracja upraw warzyw gruntowych w obszarze podmiejskim Lublina oraz w części południowo-wschodniej obszaru,
- znaczne zagęszczenie sadów w ogólnej powierzchni użytków rolnych gospodarstw rolnych, z czym związana jest znaczna ilość organizacji producentów owoców i warzyw (7 organizacji),
- liczna reprezentacja grup skupiających producentów rolnych, takich produktów jak: suszone liście tytoniu, ziarno zbóż i nasiona roślin oleistych (Lublin), drób (Świdnik, Piaski), trzoda chlewna (Bełżyce),
- działalność 3 z 5 w całym województwie zakładów przetwórstwa rybnego (Kurów, Hrubieszów, Nielisz),
- duża liczba podmiotów produkujących artykuły spożywcze i napoje (głównymi ośrodkami koncentracji przemysłu rolno-spożywczego są: powiat lubelski i m. Lublin),
- funkcjonujący Lubelski Rynek Hurtowy w Elizówce.

Obszar funkcjonalny gospodarki hodowlanej obejmuje tereny nizinne w północnej części województwa. Do specyficznych cech tego obszaru należą:

- najkorzystniejsza struktura agrarna w skali województwa (średni areal gospodarstwa powyżej 10,0 ha) oraz najwyższa w regionie towarowość gospodarstw rolnych we wschodniej części obszaru (powiaty: bialski, radzyński, parczewski),
- znaczący udział użytków zielonych w ogólnej powierzchni gruntów rolnych,
- średnio korzystne warunki dla roślinnej produkcji rolnej, charakteryzuje się przewagą gleb zaliczanych do średnich i słabych, silnie zakwaszonych,
- ukierunkowanie gospodarstw rolnych na hodowlę trzody chlewnej, bydła mlecznego i rzeźnego oraz drobiu, a także na produkcję zbóż (żyto) i ziemniaków,
- relatywnie duża koncentracja zakładów branży mięsnej, mleczarskiej oraz zbożowo-młynarskiej,
- grupy producentów rolnych zrzeszających hodowców trzody chlewnej (Jabłoń, Biała Podlaska, Radzyń Podlaski, Parczew) oraz roślin oleistych.

Obszar funkcjonalny Dolny Wieprz obejmuje dolinę Wieprza wraz z przylegającymi do niej terenami na odcinku od miejscowości Rokitno do miejscowości Bobrowniki. Jest on prawie w całości położony na Nizinie Południowopodlaskiej. Do specyficznych cech tego obszaru należą:

- liczne stawy w pradolinie Wieprza i dolinach jej dopływów, z największym w województwie kompleksem stawów w dolinie Tyśmienicy w gminie Siemień.
- dominująca przewaga gleb w kompleksach żytnych (V, VI, VII) decydująca o niskiej jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej,

- liczna grupa producentów rolnych zrzeszająca rolników proekologicznych,
- zagrożenia naturalne, do których należą cyklicznie występujące powodzie i podtopienia w dolinach Wieprza i Tyśmienicy.

■ Dostępność funkcjonalna/infrastrukturalna przestrzeni województwa

Dostępność przestrzenna najczęściej definiowana jest jako stopień w jakim zagospodarowanie przestrzeni oraz organizacja transportu i komunikacji umożliwiają społeczności dotarcie do miejsc o określonej funkcji, punktów świadczenia usług i rynków pracy, a także determinują sposób budowania właściwych relacji pomiędzy różnymi ogniwami działalności gospodarczej. Tak więc optymalizacja dostępności przestrzeni województwa stanowi wypadkową działań dotyczących koncentracji zagospodarowania w poszczególnych ośrodkach sieci osadniczej oraz kształtowania różnej kategorii powiązań transportowych pomiędzy nimi.

Dostępność usług warunkowana jest:

- charakterem usługi, tj. powszechnością zapotrzebowania mieszkańców na jej świadczenie,
- obowiązkiem zapewnienia przez administrację samorządową (na poziomie gminnym, powiatowym i wojewódzkim) i rządową poszczególnych kategorii usług publicznych w odniesieniu do ich charakteru podstawowego, ponadlokalnego i regionalnego,
- rozmieszczeniem poszczególnych typów ośrodków osadniczych stanowiących obszary koncentracji usług o różnym charakterze,
- stanem rozwoju bazy i infrastruktury pozwalającej na świadczenie poszczególnych usług,
- rynkowym charakterem usług komercyjnych.

Prowadzona polityka rozwoju regionalnego w zakresie właściwego (ilościowego i jakościowego) zapewnienia dostępności usług powinna uwzględniać ich charakter, tj.:

- usługi podstawowe obejmujące: ochronę zdrowia (profilaktyka zdrowotna, leczenie otwarte), oświatę i wychowanie oraz edukację (żłobki, przedszkola, szkoły podstawowe), kulturę, kulturę fizyczną i rekreację, pomoc i integrację społeczną, bezpieczeństwo publiczne, usługi komunalne,
- usługi ponadlokalne obejmujące: ochronę zdrowia (leczenie zamknięte), oświatę i wychowanie oraz edukację (szkoły ponadpodstawowe, w tym zawodowe), kulturę, kulturę fizyczną i rekreację, pomoc i integrację społeczną, bezpieczeństwo publiczne,
- usługi regionalne obejmujące: ochronę zdrowia, oświatę i wychowanie oraz edukację, kulturę, kulturę fizyczną i rekreację, pomoc i integrację społeczną, bezpieczeństwo publiczne.

Biorąc pod uwagę aspekty funkcjonalne, w analizie **dostępności regionalnej** uwzględnione zostały podstawowe założenia, tj.:

- **ośrodek wojewódzki** wraz z **miastami subregionalnymi** (Biała Podlaska, Chełm, Puławy, Zamość) **stanowią obszary koncentracji funkcji regionalnych i ponadregionalnych**, w tym tzw. usług wyższego rzędu tj. m.in.: wyspecjalizowane usługi medyczne, szkolnictwo wyższe, nauka, kultura i sztuka (teatry, galerie, filharmonie), usługi związane z kreowaniem mody, bankowość, ubezpieczenia, lokowanie kapitału, obsługa prawna i finansowa, doradztwo prawne i finansowe, biura projektowe, consulting, reklama, usługi w zakresie *public relations*, łączność, usługi administracyjne związane z zarządzaniem regionem (administracja

rządowa i samorządowa). Przyjęty dopuszczalny czas dostępu do tych usług nie powinien przekraczać 60 min,

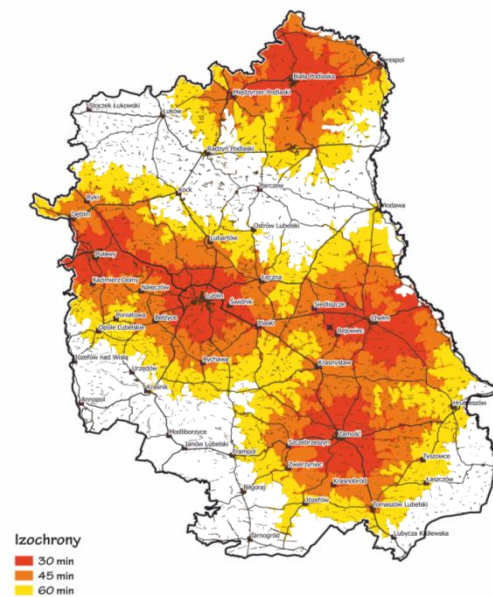
- **pozostałe miasta**, w tym powiatowe **stanowią obszary funkcji ponadlokalnych i lokalnych**, które wymagają szybkiej i bezpośredniej dostępności, dla których przyjęto optymalny czas dostępu 30 min,
- **drogi** o określonej kategorii i parametrach technicznych zapewniają odpowiednio:
  - **drogi krajowe**, w tym ekspresowe – główne powiązania wewnątrzregionalne zapewniające komunikację pomiędzy ośrodkiem wojewódzkim i ośrodkami subregionalnymi oraz zewnętrzne (tranzytowe) służące sprawnej komunikacji na kierunkach powiązań z głównymi ośrodkami regionów sąsiednich,
  - **drogi wojewódzkie** – zapewniające powiązania pomiędzy ośrodkami subregionalnymi, a ośrodkami ponadlokalnymi, tj. głównie miastami powiatowymi,
  - **drogi powiatowe i gminne** – zapewniające powiązania w określonych układach lokalnych,
- ze względu na gęstość linii, a także istniejące kierunki powiązań, obecne znaczenie sieci kolejowej w wewnątrzregionalnym układzie transportowym województwa lubelskiego ma charakter uzupełniający,
- główne ośrodki regionalnych obszarów funkcjonalnych powinny zostać włączone w układ powiązań regionalnych obejmujących drogi krajowe i wojewódzkie.

Analiza dostępności transportowej regionu wykazuje, że **w obszarze województwa występują liczne obszary o utrudnionej dostępności funkcji regionalnych i ponadregionalnych**. Do obszarów tych należą przede wszystkim:

- **w strefie północnej** – pasmo obejmujące znaczną część powiatów: lukowskiego, radzyńskiego, parczewskiego i włodawskiego,
- **w strefie południowo-zachodniej** – pasmo obejmujące znaczną część powiatów: kraśnickiego, janowskiego i biłgorajskiego oraz południową część powiatu opolskiego,
- **w strefie południowo-wschodniej** – gminy przygraniczne powiatów: tomaszowskiego i hrubieszowskiego.

Kolejną płaszczyzną badania dostępności funkcjonalnej regionu jest analiza rozmieszczenia i czasowego dostępu ośrodków **usług lokalnych i ponadlokalnych**. Poza zasięgiem izochrony 30 min dojazdu do miasta znajdują się:

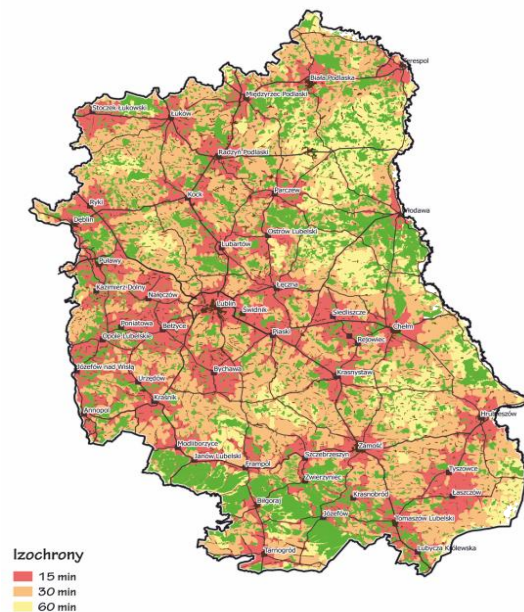
Ryc. 34 Dostępność funkcji regionalnych i ponadregionalnych

Źródło: Opracowanie własne DSiR UMWL

- rozległe **obszary północno-wschodniej części województwa**, gdzie największe deficyty w tym zakresie obejmują tereny gmin: Tuczna, Sosnówka, Kodeń, Podedwórze, Wisznice, Urszulin i Wola Uhruska, a także znaczne obszary gmin: Piszczac, Łomazy, Rossosz, Komarówka Podlaska, Hańsk, Sawin i Wierzbica. Są to obszary województwa charakteryzujące się rzadką siecią miast i niską gęstością zaludnienia gmin, która nie przekracza 50 osób/km², a w wielu przypadkach, zwłaszcza gmin o największym deficycie w tym zakresie, nawet 25 osób/km².
- **obszary w południowo-wschodniej części województwa**, gdzie największe deficyty w tym zakresie obejmują tereny gmin: Dubienka, Wojsławice, Grabowiec i Dolhobyczów, a także fragmenty gmin: Skierbieszów i Kraśniczyn. Są to obszary województwa, podobnie jak w części północno-wschodniej, charakteryzujące się rzadką siecią miast i niską gęstością zaludnienia gmin, która nie przekracza 50 osób/km².
- stosunkowo **niewielkie obszary w północno-zachodniej części województwa** obejmujące tereny gmin: Kłoczew, Krzywda i Abramów. W obszarze tym, występuje teren poza zasięgiem izochrony 30 min w granicach gmin Łuków i Stoczek Łukowski, jednakże są to tereny leśne.
- **obszary w południowo-zachodniej części województwa**, gdzie największe deficyty w tym zakresie obejmują tereny gmin: Żółkiewka i Rudnik. W obszarze tym, znaczna część terenów znajdujących się poza zasięgiem izochrony 30 min, tj. położonych w granicach gmin: Turobin, Chrzanów, Dzwola, Janów Lubelski, Biłgoraj, Terespol, Aleksandrów Księżpól, Łukowa, Susiec. Obszar ten stanowią tereny nieurbanizowane – z dominacją leśnych.

Ryc. 35 Dostępność funkcji lokalnych i ponadlokalnych

Źródło: Opracowanie własne DSiR UMWL

3. ANALIZA SWOT

MOCNE STRONY

- Bogactwo zasobów przyrodniczych i kulturowych kształtujących atrakcyjność turystyczną regionu;
- Dobrze rozwinięte usługi wyższego rzędu (w tym akademickie, kulturowe, konferencyjne) kształtujące funkcje metropolitalne Lublina;
- Wysoki potencjał naukowo-badawczy nauk biologicznych, rolniczych, medycznych;
- Policentryczny układ sieci osadniczej;
- Duża powierzchnia obszarów o wysokiej jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej;
- Wykształcone specjalizacje rolnicze produkcji roślinnej;
- Dobrze rozwinięty sektor usług transportu, logistyki i gospodarki magazynowej;
- Przebieg korytarzy transportowych o znaczeniu europejskim;
- Funkcje uzdrowiskowe regionu;
- Zasoby terenów inwestycyjnych.

SŁABE STRONY

- Duża liczba gmin zaliczanych do obszarów zagrożonych marginalizacją społeczno-ekonomiczną;
- Niekorzystna struktura i niski poziom innowacyjności gospodarki;
- Niezadowolający stan techniczny sieci komunikacyjnej;
- Dysproporcje strukturalne i przestrzenne w rozwoju infrastruktury technicznej;
- Monofunkcyjność obszarów wiejskich;
- Słabo rozwinięty system retencjonowania wody i zły stan czystości wód powierzchniowych;
- Występowanie obszarów o utrudnionym dostępie do usług publicznych;
- Relatywnie niska pozycja konkurencyjna sektora rolno-spożywczego;
- Surowcowy charakter sektora rolniczego i niekorzystna struktura agrarna;
- Niewystarczająca liczba liczących się w kraju dużych (flagowych) przedsiębiorstw;
- Rozproszenie zabudowy;
- Niewystarczające impulsy rozwojowe płynące z transgranicznego położenia regionu;
- Stosunkowo duży udział bezrobotnych i biernych zawodowo.

SWOT

SZANSE

- Dynamizacja procesów urbanizacji w regionie i wspieranie rozwoju ośrodków miejskich;
- Koncentracja ludności i zainwestowania w miejskich ośrodkach funkcjonalnych (MOF);
- Turystyka jako potencjalny sektor kształtujący procesy rozwojowe;
- Możliwości rozwoju lecznictwa sanatoryjnego i „*silver economy*”;
- Wzrost potencjału innowacyjnego, zaawansowania technologicznego i konkurencyjności regionalnej gospodarki w wymiarze krajowym i międzynarodowym;
- Zmiany strukturalne na obszarach wiejskich w zakresie specjalizacji i zwiększenia efektywności w rolnictwie;
- Wzrost zainteresowania żywnością ekologiczną;
- Możliwości rozwoju przetwórstwa produktów rolnych;
- Wsparcie finansowe i polityka UE sprzyjająca rozwojowi rolniczych gospodarstw rodzinnych;
- Promocja i możliwości rozwoju „zielonej energetyki”;
- Kontynuacja programów wspierających Polskę Wschodnią;
- Poprawa dostępności komunikacyjnej i rozwój infrastruktury komunalnej;
- Współpraca w ramach Inicjatywy Trójmorza;
- Współpraca transgraniczna m.in. w ramach Euroregionu Bug oraz Transgranicznego Rezerwatu Biosfery "Polesie Zachodnie" i "Roztocze".

ZAGROŻENIA

- Pogłębianie się negatywnych zjawisk demograficznych (ubytek naturalny, odpływ migracyjny, starzenie się społeczeństwa);
- Niedostateczny poziom restrukturyzacji rolnictwa i obszarów wiejskich (niska efektywność gospodarstw, przerost zatrudnienia);
- Niski stopień implementacji wyników badań i wdrożeń do gospodarki;
- Pogłębiające się zjawisko suszy;
- Brak systemowych rozwiązań zapewniających funkcjonowanie gospodarki w sytuacjach kryzysowych (COVID-19);
- Ograniczenie zewnętrznych źródeł finansowania działań rozwojowych;
- Rosnące potrzeby gospodarki wodnej;
- Konkurencja żywnościowa rolnictwa ukraińskiego.

4. WIZJA I CELE

Sformułowana w *Strategii* wizja rozwoju województwa będzie mogła być urzeczywistniona dzięki osiągnięciu, w perspektywie do 2030 roku celów strategicznych zapewniających zrównoważony rozwój regionu oparty o posiadane zasoby społeczno-gospodarcze.

4.1. Wizja

Jak wskazują wnioski diagnozy oraz wyniki licznych analiz w ciągu ostatnich lat sytuacja społeczno-gospodarcza w województwie, a także w otoczeniu krajowym i globalnym dynamicznie się zmieniała. Na rozwój regionu oraz kształtowanie warunków życia jego mieszkańców wpływają, m.in. globalizacja, rozwój nowoczesnych technik, technologii i cyfryzacji, rosnąca możliwość pracy zdalnej, rosnąca presja na środowisko naturalne oraz jakość życia mieszkańców, negatywne procesy demograficzne, a także konkurencja zewnętrzna i wewnętrzna. Oddziaływanie tego typu czynników staje się coraz bardziej odczuwalne w procesach rozwojowych regionu. Stąd też dla wzmacniania pozycji rozwojowej regionu, w tym lepszego wykorzystywania endogenicznych potencjałów rozwojowych, prowadzenia działalności gospodarczej, poszanowania środowiska naturalnego oraz dbałość o zachowanie tożsamości i dziedzictwa kulturowego regionu Samorząd Województwa przyjął następującą wizję rozwoju województwa lubelskiego w perspektywie do 2030 roku.

WIZJA

ROZWOJU WOJEWÓDZTWA

Województwo lubelskie racjonalnie wykorzystując specyfikę społeczno-gospodarczą, zasoby środowiska, a także policentryczność sieci ośrodków miejskich rozwija się w sposób zrównoważony. Kreatywność i otwartość mieszkańców, aktywność naukowo-badawcza, tworzenie i stosowanie rozwiązań innowacyjnych oraz partnerstwo w zarządzaniu kształtują nowoczesny charakter regionu. Wzrasta jego znaczenie jako strategicznego producenta finalnych wyrobów bazujących na surowcach rolniczych, dostarczyciela usług prozdrowotnych i czasu wolnego. W efekcie region oferuje atrakcyjną przestrzeń do życia, pracy i inwestowania w zdrowym i bezpiecznym otoczeniu.

Poszczególne elementy wizji rozwoju regionu w perspektywie realizacji SRWL 2030 przedstawiono na Ryc. 36.

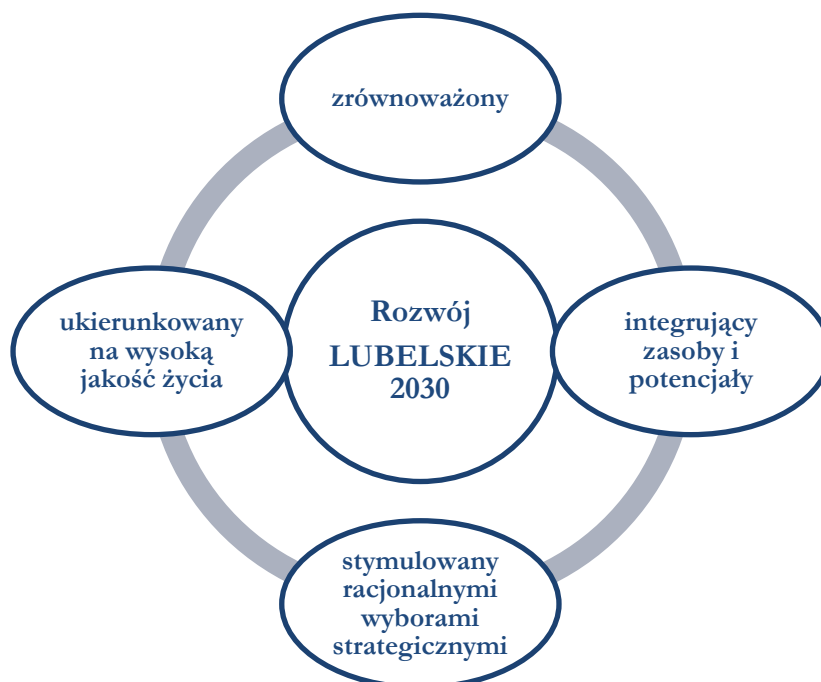
Ryc. 36 Elementy składowe wizji

4.2. Model rozwoju

Zgodnie z założeniami *SRWL 2030* zaproponowano i przyjęto model zrównoważonego rozwoju województwa. Ma on zarazem charakter funkcjonalny, oparty jest o cztery filary i zakłada zrównoważony terytorialnie rozwój regionu, integrację zasobów i potencjałów, jest stymulowany racjonalnymi wyborami strategicznymi oraz ukierunkowany na osiągnięcie wysokiej jakości życia (Ryc. 37).

Ryc. 37 Model rozwoju regionu

Źródło: *Opracowanie własne DSIR UMWL, 2019*

W modelu istotne są nie tylko powiązania przestrzenne - pomiędzy ośrodkami wzrostu i koncentracji potencjałów a ich otoczeniem ale także powiązania międzysektorowe generujące ich wzajemne oddziaływania. Istotne są wzajemnie korzystne relacje zarówno w przestrzeni, stymulujące i umożliwiające zrównoważony terytorialnie rozwój regionu jak i w układzie poszczególnych obszarów społecznych i gospodarczych, jako źródło synergii generujące wartość dodaną rozwoju regionu.

Ważnym elementem są powiązania międzyinstytucjonalne, w tym zacieśnienie współpracy i współdziałanie podmiotów, instytucji administracji publicznej, organizacji pozarządowych (III sektor) oraz zacieśnienia relacji z mieszkańcami regionu. Pozwoli to na lepsze łączenie potencjałów i aktywności na rzecz rozwoju regionu, wzajemne uzupełnianie działań, poprawę efektywności, co przełoży się na lepsze wykorzystanie zasobów materialnych i nie materialnych na rzecz rozwoju i dla zaspokojenia potrzeb mieszkańców.

Podejście to ograniczy występowanie konfliktów przestrzennych, wpłynie na eliminowanie wpływu negatywnych czynników na procesy społeczno-gospodarcze, a zintegrowane działania pozwolą na szybsze rozwiązanie zdiagnozowanych problemów oraz

stworzą warunki do lepszego i trafniejszego adresowania działań prorozwojowych, umożliwiających zrównoważony rozwój całego województwa.

4.3. Zasady i wartości horyzontalne

Regionalna polityka rozwoju określona w SRWL podporządkowana jest ustrojowej zasadzie **zrównoważonego rozwoju** rozumianego jako taki rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności oraz obywateli zarówno współczesnego, jak i przyszłych pokoleń.

W związku z tym przyjmuje się następujące zasady horyzontalne, które obowiązują wszystkich interesariuszy regionalnej polityki rozwoju oraz determinują sposób osiągania celów rozwoju przyjętych w SRWL:

- **Zasada racjonalności** nakazująca uwzględnienie w podejmowanych działaniach korzyści społecznych, gospodarczych, przestrzennych (w tym środowiskowych) w długim okresie czasu.
- **Zasada zachowania ładu przestrzennego** czyli realizacja działań rozwojowych w sposób umożliwiający takie kształtowanie przestrzeni, aby jej poszczególne elementy tworzyły harmonijną całość. Istotnym przejawem stosowania tej zasady jest porządkowanie obszarów chaotycznej zabudowy; oraz zabezpieczenia odizolowanych przestrzeni na rzecz rozwoju przemysłu i rolnictwa w potencjalnie uciążliwych sektorach..
- **Zasada oszczędnego gospodarowania zasobami**, przejawiająca się dbałością o wysoką jakość środowiska przyrodniczego, poprzez promowanie zachowań, stosowanie rozwiązań i technologii sprzyjających minimalizowaniu negatywnego wpływu człowieka na środowisko i klimat w zgodzie z ideą gospodarki obiegu zamkniętego - oraz intensyfikację procesów urbanizacyjnych na obszarach już zagospodarowanych tak, by minimalizować ekspansję zabudowy na nowe tereny.
- **Zasada „zero odpadów”** poprzez wydłużanie okresu użyteczności poszczególnych produktów i ograniczenie zjawiska wyrzucania żywności.
- **Zasada promowania innowacyjności**, oznaczająca kształtowanie u mieszkańców umiejętności kreowania i stosowania nowoczesnych rozwiązań we wszelkich sferach życia społeczno-gospodarczego, zapewniających większą efektywność i skuteczność działań. Szczególnym przejawem stosowania tej zasady będzie stałe wsparcie dla prowadzenia procesu przedsiębiorczego odkrywania i wsparcia aktywności niezbędnych dla dynamizacji rozwoju dziedzin definiowanych jako inteligentne specjalizacje regionu.
- **Zasada szerokiego wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnych**, przejawiająca się stosowaniem rozwiązań cyfrowych i informatycznych jako czynnika wspierającego wzrost konkurencyjności przedsiębiorstw, efektywnością działań administracji publicznej, zapewnieniem dostępu do usług publicznych, a także wspieraniem rozwoju kompetencji cyfrowych mieszkańców.
- **Zasada współdziałania i partycypacji społecznej** oznaczająca pobudzanie i wykorzystanie aktywności i kreatywności różnych środowisk do określania kierunków

rozwoju, a także podejmowania skoordynowanych działań i realizacji przedsięwzięć łączących zróżnicowane kompetencje, umiejętności oraz zasoby osób i organizacji. Realizacja tej zasady będzie przyczyniać się do wzmacniania sieciowania międzysektorowego, w tym partnerstwa publiczno-prywatnego.

- **Zasada solidarności** oznaczająca podejmowanie działań na rzecz osób i grup społecznych zagrożonych wszelkimi formami wykluczenia, sprzyjających aktywizacji społecznej i obywatelskiej. Istotnym elementem tej zasady jest solidarność międzypokoleniowa nakazująca uwzględnianie potrzeb osób starszych w planowaniu działań rozwojowych oraz zapewnienie im godnych warunków życia.
- **Zasada umacniania tożsamości regionalnej** jako czynnika budującego poczucie więzi, odpowiedzialności za rozwój regionu, a także dzięki wykorzystaniu dziedzictwa kulturowego i historycznego stymulującego rozwój gospodarczy.
- **Zasada terytorialnego kierowania działań i wielopoziomowego zarządzania** oznaczająca poszukiwanie optymalnych rozwiązań dla przyjętych kierunków rozwoju społeczno-gospodarczego, uwzględniających występujące zróżnicowania wewnątrzregionalne. Wielopoziomowa współpraca jest istotna dla budowania trwałych partnerstw na rzecz przedsięwzięć sieciowych, o ponadlokalnym oddziaływaniu, pozwalających na aktywowanie specyficznych potencjałów rozwojowych oraz likwidowanie barier. Wdrożenie tej zasady będzie się przekładać na ukierunkowanie wsparcia w sposób umożliwiający niwelowanie różnic pomiędzy obszarami dynamicznego rozwoju a tymi o mniej korzystnych uwarunkowaniach.

4.4. Cele strategiczne

Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej regionu, a także analiza zachodzących zmian w Europie i na świecie wskazują, że województwo lubelskie musi w najbliższych latach sprostać wielu wyzwaniom rozwojowym. Dotyczą one zarówno problemów regionu oraz zjawisk globalnych, jak i wyzwolenia energii, interesariuszy, podmiotów społeczno-gospodarczych, środowisk naukowych oraz mieszkańców na rzecz wykorzystania wewnętrznych potencjałów oraz nowych możliwości płynących z technologii i przemian społecznych.

Zaproponowane cele rozwoju województwa lubelskiego wynikają ze zidentyfikowanych wyzwań rozwoju. Tworzą one spójny i wzajemnie uzupełniający się system, w którym efekty jednych celów generują i wzmacniają efekty realizacji innych. Nadrzędną ideą jest wykorzystanie potencjałów rozwojowych, modernizacja gospodarki, innowacyjność oraz poprawa jakości życia mieszkańców regionu.

Ryc. 38 Architektura celów i kierunków działań

Źródło: Opracowanie własne DSiR UMWL, 2019

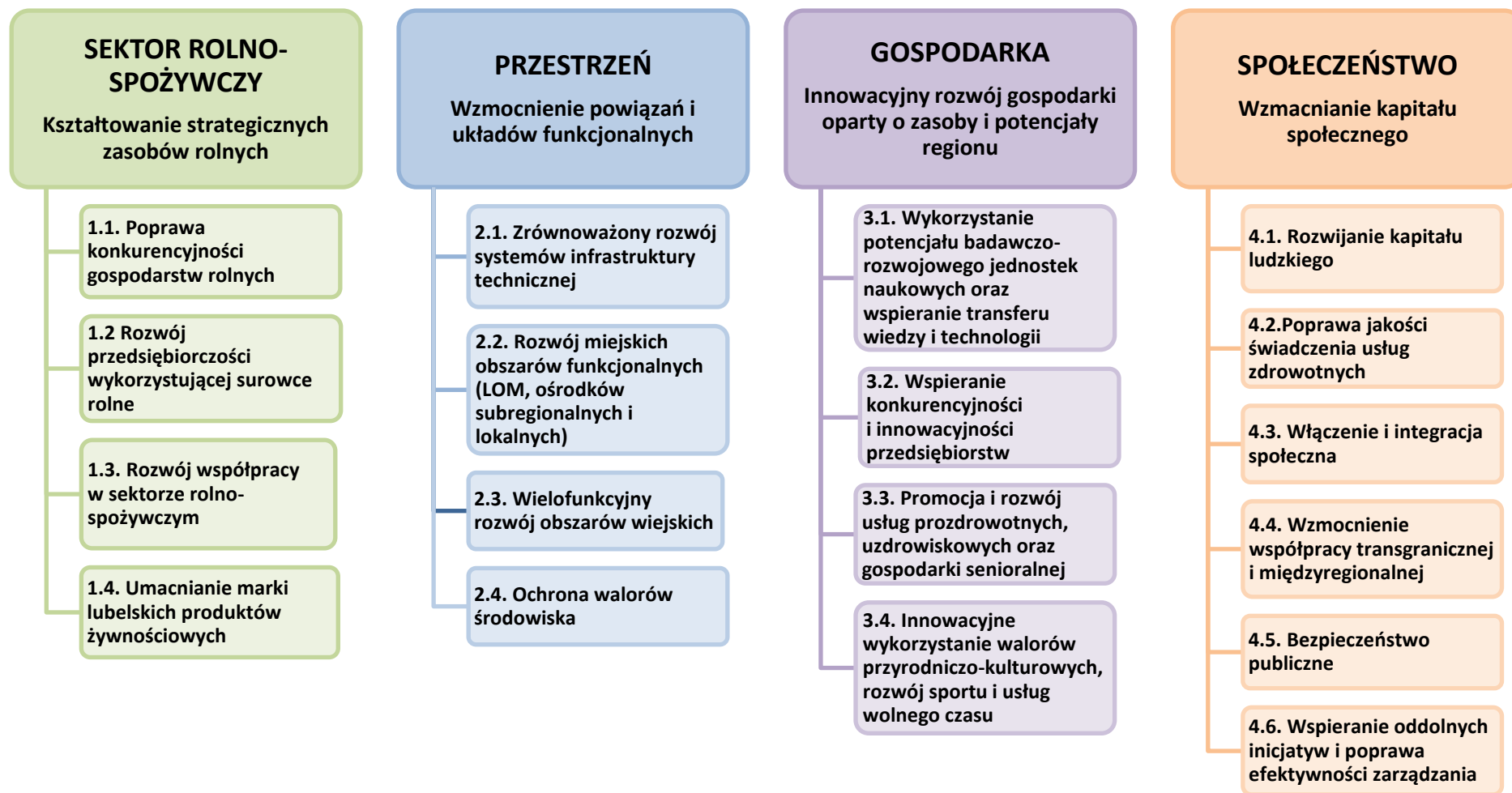
Strategia wskazuje cztery cele strategiczne (Ryc. 40) a w ich obrębie znajduje się 18 celów operacyjnych oraz pakiety kierunków działań, które stanowią punkt odniesienia dla wszystkich działań rozwojowych na terenie Lubelszczyzny, w tym także dla kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz dla opracowania dokumentów o charakterze sektorowym. Wskazane w Strategii cele strategiczne i wiązki kierunków działań powinny przyczynić się do osiągnięcia przyjętej wizji rozwoju województwa lubelskiego w perspektywie do 2030 roku. Wymagać to będzie zaangażowania wielu środowisk i podmiotów, które realizując własne cele i działania będą kierkować się jednocześnie uzgodnionymi i przyjętymi dla całego regionu celami (Ryc.41).

Ryc. 39 Schemat celów strategicznych

Źródło: Opracowanie własne DSiR UMWL, 2019

Ryc. 40 Cele strategiczne i operacyjne *SRWL 2030*⁵¹

⁵¹ Strategiczne i operacyjne cele rozwoju nie są uporządkowane hierarchicznie, są wobec siebie równorzędne

5. CELE OPERACYJNE I KIERUNKI DZIAŁAŃ

Cel strategiczny 1 – Kształtowanie strategicznych zasobów rolnych

Rolnictwo i sektor żywnościowy odgrywają kluczową rolę i determinują kształtowanie procesów rozwojowych i gospodarki regionu oraz są ważnym obszarem aktywności społeczno-gospodarczej jego mieszkańców. Wynika to z naturalnych bardzo korzystnych uwarunkowań glebowo-klimatycznych. Jedną z głównych osi rozwoju regionu będzie wykorzystanie naturalnego potencjału do rozwoju rolnictwa i jego zmiana z charakteru surowcowego na przetworzony. Działania zmierzające do podniesienia efektywności rolnictwa mogą przyspieszyć procesy rozwojowe na dużych obszarach regionu, tradycyjnie opartych na produkcji rolnej. Poprawa struktury gospodarstw i przepływu ziemi na rzecz tworzenia większych podmiotów, nastawionych na specjalizację oraz na produkcję towarową jest jednym z warunków wzrostu opłacalności i efektywności produkcji rolnej w regionie. Obserwowane zmiany wymagań i postaw konsumentów w kierunku poszanowania środowiska naturalnego i poszukiwania żywności wysokiej jakości są ważnym czynnikiem sprzyjającym dynamizacji rozwoju tego sektora. Sprostanie tym oczekiwaniom wymaga kompleksowego podejścia do wszystkich elementów łańcucha obejmującego: wytwarzanie surowca, jego przetworzenie oraz dystrybucję i sprzedaż. Stąd też działania podejmowane w ramach tego celu będą nakierowane na stymulowanie i wspieranie producentów rolnych do wykorzystywania na szeroką skalę nowoczesnych i innowacyjnych rozwiązań, zarówno w sferze produkcji jak i organizacji działalności. Ważnym czynnikiem będzie wzmocnienie organizacji wsparcia instytucjonalnego, usługowego, logistycznego oraz promocji produktów rolniczych w różnych jego formach. Kluczowym aspektem tych działań będzie ściślejsze powiązanie gospodarstw rolnych z rynkiem. Dobre i wyprzedzające rozpoznanie potrzeb konsumentów (krajowych i zagranicznych) w zakresie wymagań i oczekiwań co do asortymentu, cech i rodzaju finalnych produktów pozwoli na efektywne i trafne decyzje kształtowania produkcji rolnej. Dotyczy to nie tylko żywności, ale i innych produktów, dla których bazą bądź istotnym składnikiem są surowce rolne.

Dla osiągnięcia tego celu bardzo ważna będzie pomoc i stymulowanie producentów do zapewnienia wysokich standardów jakościowych zarówno wytwarzanych surowców, jak i produktów finalnych. Takie podejście i sposób działania pozwoli na wykorzystanie unikatowych cech i tradycji lubelskiego rolnictwa, umacnianie wizerunku gospodarstw rolnych z terenu województwa lubelskiego jako producentów żywności wysokiej jakości, produkowanej w zgodzie z zasadą zrównoważonego rozwoju, a także odpowiadającej na specyficzne potrzeby zgłaszane przez grupy konsumentów. Ponadto dywersyfikacja wykorzystania surowców rolnych poza sektorem żywnościowym pozwoli na wykształcenie nowych branż bądź przekształcenie istniejących, w zgodzie z założeniami gospodarki obiegu zamkniętego.

Do monitorowania celu strategicznego **1. Kształtowanie strategicznych zasobów rolnych** określone zostały następujące wskaźniki⁵²:

⁵² Pełny system monitorowania jest przedstawiony w rozdziale 8. *System monitorowania Strategii*.

		Trend rozwojowy wynikający z realizacji <i>SRWL 2030</i>
1.	Wartość dodana brutto na 1 pracującego w rolnictwie w odniesieniu do średniej krajowej	↗
2.	Produkcja rolnicza na 1 ha użytków rolnych (globalna)	↗
3.	Udział towarowej produkcji rolniczej w końcowej produkcji rolniczej	↗
4.	Udział nowo zarejestrowanych podmiotów sektora przetwórstwa rolno-spożywczego w ogólnej liczbie nowo zarejestrowanych podmiotów ogółem	↗
5.	Powierzchnia ekologicznych użytków rolnych	↗
6.	Liczba produktów tradycyjnych	↗

Cel operacyjny 1.1. Poprawa konkurencyjności gospodarstw rolnych

Dla wykorzystania istniejącego w województwie lubelskim potencjału rolniczego i dynamicznego rozwinięcia produkcji żywności o wysokiej jakości ważnym działaniem będzie modernizowanie infrastruktury działających gospodarstw, a także wzmocnienie ich gotowości do wdrażania innowacyjnych rozwiązań i korzystania z dorobku naukowego. Dotyczyć to będzie wprowadzania nowoczesnych rozwiązań technicznych i technologicznych w procesie produkcji, poszukiwania nowych możliwości i modeli funkcjonowania gospodarstw, w tym związanych z dywersyfikacją działalności, rozsądnym korzystaniem z zasobów a także skuteczne radzenie sobie z wyzwaniami związanymi ze zmianami klimatu.

Istotnym aspektem w modernizacji działalności rolnej będzie dbałość o jakość środowiska tak, by dostarczany surowiec spełniał wysokie standardy jakościowe. Umożliwi to produkcję finalnych produktów o poszukiwanych przez konsumentów cechach. Wyzwaniem dla zwiększenia opłacalności produkcji rolniczej i wydajności pracy będzie kontynuacja i wzmocnienie działań na rzecz poprawy struktury gospodarstw.

Zwiększenie opłacalności produkcji rolniczej uzależnione jest od uzyskania właściwych warunków wodno-glebowych dla obszarów w przeszłości zmeliorowanych. W perspektywie rozwoju do 2030 r. należy dążyć do wspierania spółek wodnych współodpowiedzialnych za wykonywanie, utrzymywanie i eksploatację urządzeń wodnych, służących do melioracji oraz prowadzenia racjonalnej gospodarki na zmeliorowanych gruntach.

KIERUNKI DZIAŁAŃ/KIERUNKI INTERWENCJI:

- Wzmacnianie innowacyjności i zaawansowania technologicznego gospodarstw rolnych;

- Rozwój lokalnych specjalizacji rolnych m.in. w oparciu o odtworzenie historycznie ukształtowanych lub wykorzystanie nowych, niszowych kierunków produkcji;
- Poprawa warunków wodnych, w tym retencjonowanie, melioracje i nawodnienia, ochrona i lepsze wykorzystanie wód;
- Ochrona gleb, w tym racjonalizacja stosowania chemicznych nawozów i środków ochrony roślin oraz stosowanie agrotechniki przeciwerozyjnej i zadrzewień śródpolnych;
- Promowanie przyjaznych środowisku rozwiązań w procesie produkcji rolnej, w tym rozwój rolnictwa ekologicznego;
- Zwiększenie efektywności energetycznej gospodarstw;
- Zwiększenie produkcji oraz wykorzystania energii pochodzącej ze źródeł odnawialnych;
- Poprawa struktury wielkościowej i organizacyjnej gospodarstw rolnych;
- Rozwój rolniczego handlu detalicznego oraz lepsze systemowe powiązanie z odbiorcami hurtowymi (gielddy);
- Rozwój agroturystyki i turystyki wiejskiej jako istotnego elementu regionalnej oferty turystycznej oraz ważnego czynnika poprawy ekonomicznej gospodarstw rolnych;
- W rozwiązaniach systemowych promowanie modelu „od pola – do stołu” ograniczającego nadmierne pośrednictwo w handlu;
- Poprawa bezpieczeństwa pracy w gospodarstwach rolnych.

KIERUNKI DZIAŁAŃ SAMORZĄDU WOJEWÓDZTWA:

- Poprawa organizacji przestrzennej gospodarstw rolnych poprzez wykonywanie prac scaleniowych i zagospodarowania poscaleniowego;
- Wspieranie opracowania planów urządzeniowo-rolnych gmin oraz projektów urządzeniowo-rolnych wsi, stanowiących diagnozę potrzeb gmin i kierunków działania w zakresie modernizacji terenów rolnych;
- Opracowanie planu/programu określającego kierunki rozwoju energetyki w województwie;
- Opracowanie dokumentu sektorowego z zakresu rozwoju turystyki

---

EFEKTY:

Rezultatem podejmowanych działań będzie zwiększenie wydajności pracy w rolnictwie oraz poprawa opłacalności produkcji rolnej. Wpłyne to na zwiększenie dochodów rolników, co przełoży się na zwiększony popyt na różnego rodzaju usługi na rzecz rolnictwa i poza tym sektorem.

PODMIOTY ZAANGAŻOWANE WE WDRAŻANIE:

- Rolnicy i podmioty prowadzące działalność rolniczą;
- Administracja rządowa, w tym m.in.

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

- Budżety: samorządów lokalnych, województwa, kraju;
- Program Regionalny;

PODMIOTY ZAANGAŻOWANE WE WDRAŻANIE:

- ARiMR, KOWR, PGW Wody Polskie;
- Instytucje i podmioty sektora społecznego, m.in. organizacje pozarządowe (w tym organizacje pożytku publicznego), organizacje społeczne, fundacje;
- Instytucje i podmioty sektora gospodarczego, m.in. grupy producentów rolnych, organizacje i zrzeszenia gospodarcze, rynki hurtowe, klastry;
- Instytucje badawczo-dydaktyczne, m.in. uczelnie, instytuty naukowe, instytuty badawcze, ośrodki badawczo-rozwojowe;
- Jednostki samorządu terytorialnego: samorząd województwa, gminy tworzące miejskie obszary funkcjonalne, powiaty, porozumienia, stowarzyszenia i zrzeszenia samorządów, jednostki podległe;
- Inne.

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

- Programy sektorowe (głównie na rzecz wsi i rolnictwa);
- Inne (krajowe i zagraniczne).

Cel operacyjny 1.2. Rozwój przedsiębiorczości wykorzystującej surowce rolne

Przetwórstwo produktów rolnych zwiększa opłacalność całego kompleksu rolno-spożywczego. Nowoczesny sektor przetwórstwa jest warunkiem niezbędnym dla wykorzystania potencjału produkcyjnego rolnictwa. Działania wskazane w niniejszym celu będą ukierunkowane na stymulowanie rozwoju tego sektora, zarówno w wymiarze ilościowym jak i jakościowym. Istotnym zagadnieniem będzie optymalizacja procesów produkcji, w tym poprzez wykorzystanie na większą skalę rozwiązań gospodarki 4.0. oraz gospodarki obiegu zamkniętego.

Zmiana postaw konsumenckich a także szersze zastosowanie wiedzy naukowej w praktyce gospodarczej przyczynią się również do rozwoju tych branż, które potrafią wykorzystać surowce rolne do tworzenia usług oraz produktów nie będących żywnością (np. biodegradowalnych opakowań, nawozów, kosmetyków, usług zdrowotnych, itp.).

KIERUNKI DZIAŁAŃ/KIERUNKI INTERWENCJI:

- Rozwój podmiotów przetwórstwa rolno-spożywczego;
- Rozwój infrastruktury i obiektów przechowalniczych;

- Rozwój branż wykorzystujących surowce rolne na cele nieżywnościowe;
- Wzrost efektywności energetycznej procesów produkcyjnych oraz wytwarzanie i wykorzystanie energii ze źródeł odnawialnych;
- Wspieranie budowy systemowych sieci powiązań producentów rolnych (rolników), producentów maszyn rolniczych oraz środków produkcji i przedsiębiorców przetwórstwa rolno-spożywczego.

KIERUNKI DZIAŁAŃ SAMORZĄDU WOJEWÓDZTWA:

- Tworzenie warunków oraz działania na rzecz lokalizacji na terenie województwa lubelskiego siedziby oraz podmiotów Krajowej Grupy Spożywczej.
- Wspieranie samorządów lokalnych w ich działaniach na rzecz pobudzania rozwoju lokalnej przedsiębiorczości.
- Opracowanie planu/programu określającego kierunki rozwoju energetyki w województwie

---

EFEKTY:

Efektami działań będzie zwiększenie poziomu przedsiębiorczości w regionie (zatrudnienia), a także poprawa warunków ekonomicznych i dochodów mieszkańców regionu. Odejście od modelu produkcji tanich surowców na rzecz surowców w klasie premium oraz gotowych produktów wpłynie na zwiększenie przychodów przedsiębiorstw i zwiększenie lokalnej bazy podatkowej. Rozwój nowych branż, poza tworzeniem dodatkowych miejsc pracy, przyczyni się również do postępu technicznego i organizacyjnego w rolnictwie i zwiększenia dochodów z produkcji rolnej. Ważnym aspektem z punktu widzenia równoważenia rozwoju będzie lokalizacja pozarolniczych form działalności gospodarczej na terenach słabiej rozwiniętych o charakterze monofunkcyjnym.

PODMIOTY ZAANGAŻOWANE WE WDRAŻANIE:

- Rolnicy i podmioty prowadzące działalność rolniczą;
- Administracja rządowa, m.in. ARiMR, KOWR, PGW Wody Polskie;
- Instytucje i podmioty sektora społecznego, m.in. organizacje pozarządowe (w tym organizacje pożytku publicznego), organizacje społeczne, fundacje;
- Instytucje i podmioty sektora gospodarczego, m.in. przedsiębiorstwa, grupy producentów rolnych, organizacje i zrzeszenia gospodarcze, klastry;

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

- Budżety: samorządów lokalnych, województwa, kraju;
- Program Regionalny;
- Programy sektorowe (głównie na rzecz wsi i rolnictwa);
- Inne (krajowe i zagraniczne).

PODMIOTY ZAANGAŻOWANE WE WDRAŻANIE:

- Instytucje badawczo-dydaktyczne, m.in. uczelnie, instytuty naukowe, instytuty badawcze, ośrodki badawczo-rozwojowe;
- Jednostki samorządu terytorialnego: samorząd województwa, gminy tworzące miejskie obszary funkcjonalne, powiaty, porozumienia, stowarzyszenia i zrzeszenia samorządów, jednostki podległe;
- Inne.

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

Cel operacyjny 1.3. Rozwój współpracy w sektorze rolno-spożywczym

Wzmacnianie siły i rozpoznawalności lubelskiego sektora rolno-spożywczego wymaga budowania trwałych powiązań pomiędzy różnymi podmiotami i instytucjami. Niska towarowość gospodarstw rolnych powoduje, że istotnym czynnikiem jest integracja producentów rolnych tak, by ich reprezentacje mogły być silnym partnerem dla przemysłu przetwórczego oraz sieci handlowych. Kluczowym wyzwaniem jest zbudowanie i rozwijanie kooperacji podmiotów regionalnych w ramach modelu „od pola do stołu”, włączającej rolników, przetwórców oraz branżę logistyczną. Pozwoli to na lepsze rozpoznanie potrzeb i wymagań konsumentów, bardziej trafne kierunkowanie produkcji oraz ograniczenie strat żywności.

Szczególne role przypada podmiotom naukowym oraz doradczym, które powinny przygotowywać i dostarczać analizy rynku, nowe rozwiązania techniczne i technologiczne, a także propozycje pakietów wdrożeniowych o najwyższych parametrach konkurencyjności.

KIERUNKI DZIAŁAŃ/KIERUNKI INTERWENCJI:

- Stworzenie zintegrowanego systemu odbioru i dystrybucji produktów (w tym transportu i sprzedaży) w skali lokalnej (krótkie łańcuchy dostaw) oraz w krajowej i międzynarodowej (m.in. z wykorzystaniem transportu lotniczego);
- Wzmacnianie sieci powiązań producentów rolnych, przedsiębiorstw przetwórstwa rolno-spożywczego oraz uczelni (badanie potrzeb klientów);
- Rozwój i profesjonalizacja działalności organizacji zrzeszających rolników sprzyjającej zwiększaniu efektywności poszczególnych działów rolnictwa;
- Wzmacnianie współpracy sektora badawczo-rozwojowego z sektorem produkcyjnym i przetwórczym, w tym w szczególności dotyczącym wykorzystania surowców rolnych na cele nieżywnościowe;
- Rozwój oferty usług na rzecz podnoszenia kompetencji biznesowych w rolnictwie oraz doradztwa rolniczego;

- Kształtowanie marki regionu jako centrum kompetencji w obszarze nauk przyrodniczych i rolniczych.

KIERUNKI DZIAŁAŃ SAMORZĄDU WOJEWÓDZTWA:

- Stworzenie systemu promocji na rzecz zwiększenia oferty produktów pochodzących od lokalnych/ regionalnych producentów i dostawców w sieciach handlowych i detalicznych.

EFEKTY

Podjęte działania zwiększą poziom wiedzy, kwalifikacji i umiejętności producentów rolnych regionu, a także poprawią kulturę współpracy. Dzięki skoordynowanym, wspólnym działaniom możliwe będzie usprawnienie procesu organizacji produkcji, zaopatrzenia i zbytu, pozwalające na racjonalizację produkcji rolniczej oraz dotarcie do nowych rynków zbytu. Efektem tych działań będzie wykreowanie sieci stałej współpracy pomiędzy producentami rolnymi, sektorem przetwórczym, firmami dystrybucyjnymi oraz branżą doradczą.

PODMIOTY ZAANGAŻOWANE WE WDRAŻANIE:

- Administracja rządowa, m.in. ARiMR, KOWR, PGW Wody Polskie;
- Instytucje i podmioty sektora społecznego, m.in. organizacje pozarządowe (w tym organizacje pożytku publicznego), organizacje społeczne, fundacje;
- Instytucje i podmioty sektora gospodarczego, m.in. przedsiębiorstwa, klastry, grupy producentów rolnych, organizacje i zrzeszenia gospodarcze;
- Instytucje badawczo-dydaktyczne, m.in. uczelnie, instytuty naukowe, instytuty badawcze, ośrodki badawczo-rozwojowe;
- Jednostki samorządu terytorialnego: samorząd województwa, gminy tworzące miejskie obszary funkcjonalne, powiaty, porozumienia, stowarzyszenia i zrzeszenia samorządów, jednostki podległe;
- Inne.

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

- Budżety: samorządów lokalnych, województwa, kraju;
- Program Regionalny;
- Programy sektorowe (głównie na rzecz wsi i rolnictwa);
- Inne (krajowe i zagraniczne).

Cel operacyjny 1.4. Umocnienie marki lubelskich produktów żywnościowych

Warunkiem dynamicznego rozwoju lubelskiego sektora rolno-spożywczego jest ekspansja na rynki zewnętrzne. Obserwowanym trendem zachowań konsumentów na rynku żywności jest wzrost zainteresowania żywnością tradycyjną i regionalną, ale i poszukiwanie produktów wysokiej jakości, w tym ekologicznych. Działania określone w tym celu mają sprzyjać rozwijaniu oferty produktów oraz zwiększeniu rozpoznawalności żywności produkowanej w regionie, kojarzonej z rodzimą tradycją i wysoką jakością.

KIERUNKI DZIAŁAŃ/KIERUNKI INTERWENCJI:

- Działania na rzecz rozwijania oferty produktów tradycyjnych i regionalnych oraz ekologicznych;
- Popularyzacja informacji oraz kształtowanie świadomości wśród potencjalnych odbiorców na temat właściwości produktów żywnościowych produkowanych w regionie;
- Promowanie i wsparcie marketingowe lubelskich produktów żywnościowych.

KIERUNKI DZIAŁAŃ SAMORZĄDU WOJEWÓDZTWA:

- Upowszechnienie nadawania znaku „Lubelskie” produktom i wyrobom żywnościowym.

EFEKTY:

W wyniku wielowymiarowych działań promocyjnych istotnie zwiększy się sprzedaż produktów żywnościowych na rynkach zewnętrznych (krajowym i zagranicznym). Rozwój rynku produktów tradycyjnych i regionalnych oraz ekologicznych wpłynie na pogłębienie specjalizacji oraz zwiększenie przychodów podmiotów działających w tym sektorze, a także utworzenie nowych specjalistycznych miejsc pracy. Przełoży się to na zwiększenie dochodów ludności, głównie mieszkańców wsi i mniejszych ośrodków miejskich.

PODMIOTY ZAANGAŻOWANE WE WDRAŻANIE:

- Administracja rządowa, m.in. ARiMR, KOWR, PGW Wody Polskie;
- Instytucje i podmioty sektora społecznego, m.in. organizacje pozarządowe (w tym organizacje pożytku publicznego), organizacje społeczne, fundacje;
- Instytucje i podmioty sektora

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

- Budżety: samorządów lokalnych, województwa, kraju;
- Program Regionalny;
- Programy sektorowe (głównie na rzecz wsi i rolnictwa);
- Inne (krajowe i zagraniczne).

PODMIOTY ZAANGAŻOWANE WE WDRAŻANIE:

- gospodarczego, m.in. przedsiębiorstwa, ośrodki innowacji, klastry, grupy producentów, instytucje otoczenia biznesu, organizacje i zrzeszenia gospodarcze, izby gospodarcze;
- Instytucje badawczo-dydaktyczne, m.in. uczelnie, instytuty naukowe, instytuty badawcze, ośrodki badawczo-rozwojowe;
  - Jednostki samorządu terytorialnego: samorząd województwa, gminy tworzące miejskie obszary funkcjonalne, powiaty, porozumienia, stowarzyszenia i zrzeszenia samorządów, jednostki podległe;
  - Inne.

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

Cel strategiczny 2 – Wzmocnienie powiązań i układów funkcjonalnych

Realizacja idei zrównoważonego rozwoju znajduje swoje odbicie, m.in. w dążeniu do zapewniania dobrych warunków do zamieszkania i pracy w różnych częściach regionu. Wymaga to podjęcia działań ukierunkowanych na wzmocnienie i uzupełnienie funkcji pełnionych przez poszczególne obszary, z maksymalnym wykorzystaniem ich lokalnych potencjałów oraz policentryczności sieci miast.

Szczególna rola w generowaniu rozwoju przypada miastom, które są nośnikami postępu technologicznego, a dzięki koncentracji ludności, działalności gospodarczej i usług są w stanie generować i wykorzystywać efekty synergii.

Niezbędne jest wzmocnienie powiązań funkcjonalnych w dwóch wymiarach:

- pomiędzy miastami (zapewniające komplementarność elementów regionalnego systemu miejskiego i umożliwiające czerpanie korzyści z rozwoju silniejszych ośrodków) oraz
- pomiędzy miastami a otaczającymi je obszarami (zapewniające efektywny dostęp do miejsc pracy i usług przy ograniczeniu negatywnego oddziaływania działalności człowieka na otoczenie).

Rozwijanie powiązań funkcjonalnych wymaga w pierwszej kolejności wzmocnienia funkcji pełnionych przez same miasta, szczególnie tych ośrodków, które zostały dotknięte negatywnymi skutkami transformacji gospodarczej i ustrojowej.

Obserwowana zmniejszająca się liczba ludności w regionie oraz osiedlanie się mieszkańców wokół miast stanowią silną przesłankę do koncentrowania zagospodarowania i lokowania usług w ukształtowanych ośrodkach sieci osadniczej, odpowiednio do rangi, jakie

ośrodki te pełnią w strukturze funkcjonalno-przestrzennej regionu. Poprawa atrakcyjności życia w regionie oznacza zatem optymalną lokalizację usług publicznych w połączeniu z zapewnieniem ich dostępności mieszkańcom obszarów typowo wiejskich. Konieczne jest zapewnienie sprawnego systemu transportowego oraz rozwijania oferty usług dostępnych drogą elektroniczną. W tym kontekście, uwzględniając przygraniczne położenie województwa lubelskiego istotne znaczenie ma kształtowanie sprawnego systemu powiązań komunikacyjnych wzdłuż granicy państwowej w ramach tzw. drogi rokadowej opartej przede wszystkim na przebiegu istniejących dróg wojewódzkich nr 811, 812, 844, 852, 850, 865.

Istotnymi aspektami dla rozwoju obszarów urbanizowanych jest umiejętność reagowania na wyzwania globalne, w tym zapewnienie wzrostu sprzyjającego włączeniu społecznemu, budowanie zdolności do radzenia sobie ze skutkami zmian klimatycznych (*climate resilience*), wykorzystanie nowoczesnych rozwiązań do efektywniejszego zarządzania (np. *idea smart city*) oraz zapobieganie niekontrolowanemu rozlewaniu miast.

Wzmacnianiu powiązań w sferze społeczno-gospodarczej towarzyszy dbałość o właściwe funkcjonowanie regionalnego systemu przyrodniczego. Obejmuje ona ochronę przestrzeni o wysokich wartościach przyrodniczych, a także zapewnienie powiązań pomiędzy nimi. W tym kontekście szczególne znaczenie mają działania w dziedzinie planowania zagospodarowania przestrzennego.

Do monitorowania celu strategicznego **2. Wzmocnienie powiązań i układów funkcjonalnych** określone zostały następujące wskaźniki⁵³:

		Trend rozwojowy wynikający z realizacji SRWL 2030
1.	Stopa bezrobocia na wsi wg BAEL	
2.	Udział liczby ludności zamieszkującej miejskie obszary funkcjonalne (MOF) w ogólnej liczbie mieszkańców województwa ⁵⁴	
3.	Udział powierzchni objętej obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w powierzchni ogółem	
4.	Przewozy pasażerskie w komunikacji miejskiej na 1 mieszkańca	
5.	Długość dróg o twardej nawierzchni ulepszonej na 10 tys. ludności	

⁵³ Pełny system monitorowania jest przedstawiony w rozdziale 8. *System monitorowania Strategii*.

⁵⁴ Do wyznaczenia wskaźnika przyjęto następujące MOF: i) MOF Biała Podlaska: miasto Biała Podlaska, gmina Biała Podlaska; ii) MOF Chełm: miasto Chełm, gminy Chełm i Kamień, iii) MOF Puławy: miasto Puławy, gminy: Puławy, Końskowola, Janowiec, Kazimierz Dolny i Żyrzyn oraz iv) MOF Zamość: miasto Zamość, gminy Zamość, Sitno i Łabunie. Brak danych sumarycznych dotyczących wszystkich MOF dla Polski.

6.	Długość ścieżek rowerowych	↗
7.	Udział ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków do ludności ogółem:	
	a) w miastach	↗
	b) na wsi	↗
8.	Odsetek ludności mieszkającej na wsi korzystającej z sieci gazowej w ludności na wsi ogółem	↗
9.	Odpady zebrane selektywnie w relacji do ogółu odpadów	↗
10. A.	Emisja zanieczyszczeń pyłowych powietrza z zakładów szczególnie uciążliwych	↙
10. B.	Emisja zanieczyszczeń gazowych powietrza z zakładów szczególnie uciążliwych	↙
11.	Udział obszarów prawnie chronionych w powierzchni ogółem	→
12.	Lesistość	→
13.	Dochody budżetów gmin (ogółem, gminy łącznie z miastami na prawach powiatu)	↗

Cel operacyjny 2.1. Zrównoważony rozwój systemów infrastruktury technicznej

Rozwój regionu wymaga zarówno wzmocnienia współpracy w układzie krajowym i europejskim, jak i funkcjonalnej integracji wewnątrzregionalnej. Ciągła poprawa parametrów technicznych, przebiegających przez województwo, międzynarodowych szlaków transportowych – poza skróceniem czasu podróży – otwiera nowe możliwości dla rozwoju gospodarczego, w tym branży logistycznej. Kluczowym zadaniem jest zatem koordynowanie działań pomiędzy gestorami dróg różnych kategorii w taki sposób, by umożliwić tworzenie stref aktywności gospodarczych wzbogacających funkcje obszarów zurbanizowanych, a także zapewnić sprawne powiązania miast oraz obszarów funkcjonalnych.

Infrastruktura drogowa i kolejowa będzie uzupełniona dobrze zorganizowanym transportem publicznym, uwzględniającym rozwiązania przyjazne środowisku. Coraz częściej alternatywą dla fizycznego przemieszczania się w celu wykonywania pracy oraz korzystania z usług jest stosowanie technologii informacyjno-komunikacyjnych. Wymagać to będzie dalszego uzupełniania infrastruktury zapewniającej niezawodny przesył dużych ilości danych na obszarze całego województwa.

Poza sferą komunikacji warunkiem intensyfikacji powiązań funkcjonalnych jest racjonalne kształtowanie systemów infrastruktury sieciowej umożliwiającej aktywność gospodarczą, której

rozwój nie będzie warunkowany przebiegiem granic administracyjnych. Wiąże się to z potrzebą podejmowania działań w układach ponadlokalnych, w formie projektów partnerskich bądź skoordynowanych przedsięwzięć.

KIERUNKI DZIAŁAŃ/KIERUNKI INTERWENCJI:

- Poprawa regionalnych i międzyregionalnych powiązań komunikacyjnych z uwzględnieniem szkieletowego układu dróg ekspresowych (S19, S17 i S12) oraz planowanej autostrady A2, w tym budowa obwodnic miast;
- Rozwój lokalnych układów drogowych z uwzględnieniem ruchu rowerowego na zasadach ogólnych, zapewniających dostęp do miejsc koncentracji podstawowych usług, a także infrastruktury sprzyjającej elektromobilności;
- Poprawa regionalnych i międzyregionalnych połączeń kolejowych z uwzględnieniem Programu Kolejowego CPK Centralny Port Komunikacyjny;
- Rozwój funkcjonalny lotniska regionalnego Port Lotniczy Lublin S.A., w tym o moduł cargo
- Organizacja zintegrowanego systemu transportu zbiorowego;
- Poprawa standardu usług w publicznym transporcie zbiorowym poprzez zakup lub modernizację taboru;
- Uzupelnianie braków w infrastrukturze telekomunikacyjnej o wysokich przepustowościach;
- Rozwijanie portfolio cyfrowych usług oraz udostępnianie ich dla mieszkańców, przedsiębiorców i turystów;
- Rozbudowa systemu wytwarzania, dystrybucji i magazynowania oraz monitorowania przesyłu energii z uwzględnieniem nowoczesnych rozwiązań;
- Rozwój krajowego systemu gazowniczego oraz lokalnych systemów wykorzystujących gaz ziemny (podziemne magazyny gazu) oraz biogaz.

KIERUNKI DZIAŁAŃ SAMORZĄDU WOJEWÓDZTWA:

- Stworzenie systemu dróg wojewódzkich sprzyjającego ułatwieniu powiązań różnych obszarów województwa z siecią dróg krajowych, w tym sprzyjających rozwojowi funkcji logistycznej;
- Realizacja zadań poprawiających infrastrukturę dróg wojewódzkich zgodnie z *Programem Strategicznego Rozwoju Transportu Województwa Lubelskiego*;
- Przygotowanie Planu zrównoważonego rozwoju publicznego transportu zbiorowego w województwie lubelskim;
- Rozbudowa wojewódzkiej sieci infrastruktury telekomunikacyjnej o wysokich przepustowościach;
- Stworzenie oferty usługowej stymulującej rozwój nowoczesnej infrastruktury innych podmiotów z wykorzystaniem infrastruktury wojewódzkiej sieci regionalnej;
- Przygotowanie planu określającego kierunki rozwoju energetyki w województwie, z uwzględnieniem energetyki konwencjonalnej oraz wykorzystania OZE;
- Kontynuacja działań służących eliminowaniu z otoczenia i unieszkodliwianiu wyrobów zawierających azbest;

- Opracowanie Planu gospodarki odpadami.

EFEKTY:

Realizacja działań pozwoli na zwiększenie gospodarczej i społecznej integracji regionu. Nastąpi zacieśnienie więzi gospodarczych zarówno pomiędzy najważniejszymi ośrodkami miejskimi jak i pomiędzy miastami i ich bezpośrednim zapleczem. Zwiększona zostanie mobilność mieszkańców przy ograniczeniu transportu indywidualnego. Rozwój podstawowej infrastruktury ułatwi aktywizację gospodarczą i społeczną, w tym w szczególności obszarów położonych poza centrum regionu, ograniczy zakres wykluczenia transportowego i cyfrowego.

PODMIOTY ZAANGAŻOWANE WE WDRAŻANIE:

- Administracja rządowa, m.in. GDDKiA, ministerstwo właściwe ds. cyfryzacji;
- Instytucje i podmioty sektora społecznego, m.in. organizacje pozarządowe (w tym organizacje pożytku publicznego), organizacje społeczne, fundacje;
- Instytucje i podmioty sektora gospodarczego, m.in. przedsiębiorstwa, PKP PLK, Port Lotniczy Lublin S.A., organizacje i zrzeszenia gospodarcze, klastry;
- Jednostki samorządu terytorialnego: samorząd województwa, gminy tworzące miejskie obszary funkcjonalne, powiaty, porozumienia, stowarzyszenia i zrzeszenia samorządów, jednostki podległe;
- Inne.

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

- Budżety: samorządów lokalnych, województwa, kraju;
- Program Regionalny;
- Programy sektorowe;
- Inne (krajowe i zagraniczne).

Cel operacyjny 2.2. Rozwój miejskich obszarów funkcjonalnych (LOM, ośrodków subregionalnych i lokalnych)

Miejskie obszary funkcjonalne⁵⁵ stanowią strefy koncentracji rozwoju i krystalizowania funkcji społeczno-gospodarczych. Lublin jako największy ośrodek Polski Wschodniej, koncentruje funkcje gospodarcze, naukowe, kulturalne i społeczne istotne dla całego regionu. Zakłada się podniesienie pozycji stolicy województwa w skali krajowej i międzynarodowej, w tym

⁵⁵ Miejskie obszary funkcjonalne (MOF) w województwie lubelskim wyznaczone są dla ośrodka metropolitalnego, ośrodków subregionalnych oraz ośrodków lokalnych będących siedzibami powiatów

wzmacnianie i rozwijanie funkcji metropolitalnych Lublina. W uzasadnionych przypadkach, ze względu na specyficzne wymagania czy dostępne tereny, część z nich powinna być lokalizowana poza granicami administracyjnymi miasta. Jest to konsekwencja coraz silniejszego oddziaływania Lublina na otaczające obszary, co zmienia istotnie ich dotychczasowe funkcje.

Ośrodki subregionalne: Biała Podlaska, Chełm, Puławy i Zamość zapewniają dostęp do usług wyższego rzędu mieszkańcom obszarów oddalonych od Lublina. Z tego względu działania będą nakierowane na wzmacnianie ich potencjału gospodarczego, podnoszenie jakości usług publicznych oraz jakości życia.

W ograniczaniu wewnątrzregionalnych dysproporcji rozwojowych istotną rolę pełnią ośrodki lokalne, które bardzo często doświadczają trudności zarówno w wymiarze gospodarczym, jak i społecznym. W tym kontekście niezbędne jest podjęcie działań na rzecz zapewnienia wysokiej jakości życia, która coraz częściej jest czynnikiem przyciągającym do mniejszych ośrodków. Ze względu na dynamiczny wzrost stref podmiejskich kluczowym zagadnieniem jest prowadzenie działań, które będą zapobiegać rosnącym kosztom ekonomicznym, społecznym i ekologicznym miejskich obszarów funkcjonalnych. W przypadku miast oznacza to realizację idei „miasta zwartej” oraz odpornego na zmiany klimatu, a w przypadku obszarów podmiejskich porządkowanie stref zabudowy. W związku z tym, nacisk zostanie położony na skuteczniejszą koordynację działań ukierunkowanych na zaspokojenie potrzeb mieszkańców obszaru funkcjonalnego, a nie poszczególnych jednostek administracyjnych.

KIERUNKI DZIAŁAŃ/KIERUNKI INTERWENCJI:

- Rozwijanie funkcji metropolitalnych Lublina, w tym gospodarczych, edukacyjnych, naukowych, turystycznych, kulturalnych, konferencyjno-wystawienniczych o charakterze regionalnym, krajowym i międzynarodowym;
- Wzmacnianie funkcji subregionalnych Białej Podlaskiej, Chełma, Puław i Zamościa;
- Rozwój funkcji ponadlokalnych (usług ponadpodstawowych) i specjalistycznych w miastach powiatowych;
- Organizacja terenów inwestycyjnych, w tym służących rozwijaniu logistyki (m.in. w oparciu o potencjał Portu Lotniczego Lublin S.A.);
- Stymulowanie rozwoju lokalnej przedsiębiorczości;
- Integrowanie systemów transportowych w miejskich obszarach funkcjonalnych, przyjaznych środowisku, z uwzględnieniem infrastruktury sprzyjającej elektromobilności;
- Wspieranie działań w tym infrastrukturalnych w zakresie dostosowania do zmian klimatu i odporności na klęski żywiołowe oraz redukcji wielkości emisji zanieczyszczeń na terenach miejskich w tym z wykorzystaniem zielonej i niebieskiej infrastruktury i rozwiązań opartych na przyrodzie⁵⁶,
- Wprowadzanie rozwiązań opartych na idei *smart city*, ze szczególnym uwzględnieniem partycypacji społecznej;

---

⁵⁶ Rozwiązania oparte na przyrodzie (ang. *nature based solutions*) to rozwiązania które wprowadzają do miast elementy i procesy występujące w naturze adaptując je do uwarunkowań lokalnych. Dostarczają one równocześnie korzyści natury ekologicznej, ekonomicznej i społecznej, a także wspierają adaptację do zmian klimatu

- Zintegrowane planowanie rozwoju obszarów podmiejskich w wymiarze ponadlokalnym – przeciwdziałanie niekontrolowanej urbanizacji terenów wiejskich;
- Wyprowadzanie ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych (w tym rewitalizacja);
- Integrowanie działań na rzecz efektywnego świadczenia usług społecznych.

KIERUNKI DZIAŁAŃ SAMORZĄDU WOJEWÓDZTWA:

- Działania na rzecz utworzenia i rozwoju Lubelskiej Kolei Metropolitalnej;
- Opracowanie *Programu Strategicznego Rozwoju Transportu Województwa Lubelskiego*;
- Opracowanie *Planu zrównoważonego rozwoju publicznego transportu zbiorowego w województwie lubelskim*;
- Opracowanie planu/programu określającego kierunki rozwoju energetyki w województwie;
- Opracowanie *Programu ochrony powietrza dla strefy lubelskiej*;
- Opracowanie *Programu ochrony powietrza dla strefy - aglomeracja lubelska*;

EFEKTY:

Dzięki połączeniu zróżnicowanych zasobów (szeroki wachlarz usług społecznych i gospodarczych oraz dostępne tereny inwestycyjne, zasoby środowiskowe, zasoby ludzkie gmin tworzących miejskie obszary funkcjonalne) obszary otaczające miasta w większym stopniu będą korzystały z efektów rozwojowych generowanych w ośrodkach rdzeniowych. Dzięki podjętym działaniom wzmocniona zostanie pozycja miast, stworzone zostaną lepsze warunki do koncentracji ludności w MOF. W związku z tym poprawią się warunki dla działalności przedsiębiorstw, a współpraca ponadlokalna wpłynie korzystnie na jakość oraz efektywność dostarczania usług publicznych.

PODMIOTY ZAANGAŻOWANE WE WDRAŻANIE:

- Administracja rządowa, m.in. GDDKiA;
- Instytucje i podmioty sektora społecznego, m.in. organizacje pozarządowe (w tym organizacje pożytku publicznego), organizacje społeczne, fundacje;
- Instytucje badawczo-dydaktyczne, m.in. uczelnie, instytuty naukowe, instytuty badawcze, ośrodki badawczo-rozwojowe;
- Instytucje i podmioty sektora gospodarczego, m.in. przedsiębiorstwa, organizacje i zrzeszenia gospodarcze,

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

- Budżety: samorządów lokalnych, województwa, kraju;
- Program Regionalny;
- Programy sektorowe;
- Inne (krajowe i zagraniczne).

PODMIOTY ZAANGAŻOWANE WE WDRAŻANIE:

- izby gospodarcze, instytucje otoczenia biznesu, klastry;
- Jednostki samorządu terytorialnego: samorząd województwa, gminy tworzące miejskie obszary funkcjonalne, powiaty, porozumienia, stowarzyszenia i zrzeszenia samorządów, jednostki podległe;
- Inne.

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

Cel operacyjny 2.3. Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich

Główną funkcją obszarów wiejskich pozostaje produkcja rolnicza. Z tego względu nacisk zostanie położony na działania chroniące przestrzeń przed nadmierną presją osadnictwa poprzez preferowanie koncentrowania działalności nie związanej z produkcją rolną w lokalnych miastach oraz ośrodkach gminnych. W tym kontekście istotne znaczenie będzie miała organizacja terenów inwestycyjnych i stref aktywności gospodarczej w obszarach położonych na przebiegu ważnych powiązań transportowych, m.in. utworzenie i kompleksowe uzbrojenie w infrastrukturę techniczną strefy gospodarczej w gminie Niedźwiada, a także rozwój suchego portu w Małaszewiczach. Pozarolnicze miejsca pracy będą powstawały głównie w usługach dla ludności, na rzecz rolnictwa, a także jako efekt dywersyfikacji działalności gospodarstw rolnych. Bogate walory przyrodnicze oraz dziedzictwo kulturowe obszarów wiejskich powinny być w bardziej efektywny sposób wykorzystywane do rozwoju turystyki, usług rekreacyjnych i zdrowotnych, w tym budowania odporności gospodarki w kontekście obserwowanych zmian aktywności i ograniczeń spowodowanych sytuacjami kryzysowymi (np. COVID-19).

KIERUNKI DZIAŁAŃ/KIERUNKI INTERWENCJI:

- Stymulowanie rozwoju lokalnej przedsiębiorczości;
- Organizacja terenów inwestycyjnych i stref aktywności gospodarczej;
- Przeciwdziałanie wykluczeniu transportowemu;
- Wyprowadzanie ze stanu kryzysowego zdegradowanych obszarów (w tym rewitalizacja);
- Poprawa dostępności do świadczonych podstawowych usług społecznych;
- Zwiększenie dostępności usług telekomunikacyjnych świadczonych na poziomie lokalnym;
- Wspieranie usług publicznych służących rozwijaniu działalności kulturalnej, wzmacnianiu poczucia tożsamości lokalnej i budowie społeczeństwa obywatelskiego.

EFEKTY:

Realizowane działania będą przyczyniały się do poprawy warunków życia oraz gospodarowania na obszarach wiejskich. Dzięki temu rozwiną się dodatkowe sfery działalności uzupełniające podstawową funkcję produkcji rolnej, które sprzyjać będą poprawie sytuacji ekonomicznej

gospodarstw. W konsekwencji wywołane zostaną realne zmiany restrukturyzacyjne i nastąpi wyraźna dywersyfikacja źródeł dochodów mieszkańców wsi. Podjęte działania wpłyną na ograniczenie skali różnic w jakości życia oraz dostępie do podstawowych usług publicznych.

PODMIOTY ZAANGAŻOWANE WE WDRAŻANIE

- Administracja rządowa, m.in. ARiMR;
- Instytucje i podmioty sektora społecznego, m. in. organizacje pozarządowe (w tym organizacje pożytku publicznego), organizacje społeczne, fundacje;
- Instytucje badawczo-dydaktyczne, m.in. uczelnie, instytuty naukowe, instytuty badawcze, ośrodki badawczo-rozwojowe;
- Instytucje i podmioty sektora gospodarczego, m.in. przedsiębiorstwa, organizacje i zrzeszenia gospodarcze, izby gospodarcze, instytucje otoczenia biznesu, klastry;
- Jednostki samorządu terytorialnego: samorząd województwa, gminy tworzące miejskie obszary funkcjonalne, powiaty, porozumienia, stowarzyszenia i zrzeszenia samorządów, jednostki podległe;
- Inne.

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

- Budżety: samorządów lokalnych, województwa, kraju;
- Program Regionalny;
- Programy sektorowe (głównie na rzecz obszarów wiejskich);
- Inne (krajowe i zagraniczne).

Cel operacyjny 2.4. Ochrona walorów środowiska

Działania w zakresie ochrony walorów naturalnych koncentrują się na zachowaniu wysokiej jakości komponentów środowiska, a także zasobów przyrodniczych. Z jednej strony dotyczą one inwestycji służących ochronie środowiska, z drugiej zaś budowaniu świadomości ekologicznej mieszkańców regionu. W kontekście zachowania walorów środowiska ważnym aspektem jest ograniczanie wykorzystania jego zasobów nieodnawialnych. Z tego względu szczególnie istotne znaczenie ma promowanie rozwiązań służących zmianie mixu energetycznego, a także popularyzacja idei gospodarki obiegu zamkniętego.

KIERUNKI DZIAŁAŃ/KIERUNKI INTERWENCJI:

- Wspieranie działań na rzecz ochrony i kształtowania zasobów wodnych, w tym racjonalizacji wielkości poboru wody, rozwój i modernizacja oczyszczalni ścieków, zwiększanie małej retencji i renaturyzacji rzek;
- Wspieranie działań na rzecz zagospodarowania wody w przemyśle wydobywczym przy wykorzystaniu innowacyjnych technologii;
- Ochrona wartości przyrodniczych, w tym krajobrazu, siedlisk i bioróżnorodności;
- Wspieranie działań na rzecz wzrostu lesistości województwa zgodnie z warunkami siedliskowymi;
- Wspieranie działań na rzecz monitorowania stanu środowiska i szerokiego udostępniania informacji mieszkańcom;
- Zwiększanie świadomości ekologicznej mieszkańców, w tym dotyczącej oszczędzania zasobów i energii oraz idei gospodarki obiegu zamkniętego;
- Wspieranie działań i rozwiązań na rzecz zwiększania efektywności energetycznej budynków i infrastruktury publicznej oraz ograniczania niskiej emisji;
- Rozwój niskoemisyjnych i zeroemisyjnych mocy wytwórczych, energetyki rozproszonej opartej m.in. o komponent prosumencki;
- Wspieranie działań na rzecz rekultywacji i rewitalizacji obszarów zdegradowanych i poeksploatacyjnych oraz zagospodarowanie terenów i obiektów przemysłowych;
- Działania w zakresie zapobiegania marnotrawieniu dóbr, żywności na etapie produkcji, przetwórstwa, konsumpcji;
- Wdrażanie systemu racjonalnej gospodarki odpadami nastawionej na zwiększenie ponownego ich wykorzystania, recyklingu i odzysku surowców i energii.

KIERUNKI DZIAŁAŃ SAMORZĄDU WOJEWÓDZTWA:

- Kontynuacja działań na rzecz usuwania wyrobów zawierających azbest;
- Prowadzenie działań edukacyjnych, informacyjnych i promocyjnych mających na celu podnoszenie świadomości ekologicznej społeczeństwa w zakresie ochrony środowiska oraz walorów przyrodniczych województwa;

- Doradztwo w zakresie efektywności energetycznej i odnawialnych źródeł energii na rzecz przedsiębiorstw, sektora komunalnego, JST, budownictwa mieszkaniowego oraz osób fizycznych;
- Opracowanie Programu ochrony powietrza dla strefy lubelskiej;
- Opracowanie Programu ochrony powietrza dla strefy - aglomeracja lubelska;
- Opracowanie Audytu krajobrazowego;
- Opracowanie Programu ochrony środowiska Województwa Lubelskiego;
- Opracowanie Planów ochrony parków krajobrazowych;
- Opracowanie Planu gospodarki odpadami dla Województwa Lubelskiego.

EFEKTY:

W wyniku realizacji działań poprawią się parametry jakościowe poszczególnych komponentów środowiska (powietrze, woda, gleby). Zwiększona świadomość mieszkańców sprzyjać będzie ograniczeniu wytwarzania odpadów komunalnych oraz rozwojowi sektora OZE.

PODMIOTY ZAANGAŻOWANE WE WDRAŻANIE:

- Administracja rządowa, m.in. PGW Wody Polskie;
- Instytucje i podmioty sektora społecznego, m.in. organizacje pozarządowe (w tym organizacje pożytku publicznego), organizacje społeczne, fundacje;
- Instytucje badawczo-dydaktyczne, m.in. uczelnie, instytuty naukowe, instytuty badawcze, ośrodki badawczo-rozwojowe;
- Instytucje i podmioty sektora gospodarczego, m.in. przedsiębiorstwa, organizacje i zrzeszenia gospodarcze, klastry;
- Jednostki samorządu terytorialnego: samorząd województwa, gminy tworzące miejskie obszary funkcjonalne, powiaty, porozumienia, stowarzyszenia i zrzeszenia samorządów, jednostki podległe;
- Inne.

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

- Budżety: samorządów lokalnych, województwa, kraju;
- Program Regionalny;
- Programy sektorowe;
- Inne (krajowe i zagraniczne).

Cel strategiczny 3 – Innowacyjny rozwój gospodarki oparty o zasoby i potencjały regionu

Przyszłość oraz perspektywy rozwoju gospodarki regionalnej zależą od poziomu innowacyjności biznesu, wzajemnego powiązania i wspierania sektora naukowo-badawczego i instytucji publicznych. Warunkowane to będzie stworzeniem efektywnej płaszczyzny współpracy i współdziałania tych segmentów zwłaszcza w zakresie przepływu i wymiany wiedzy, doświadczeń oraz sprawnej implementacji nowych rozwiązań do praktyki.

Podstawą rozwoju i konkurowania we współczesnej, w coraz większym stopniu zglobalizowanej gospodarce, jest generowanie oraz wdrażanie nowych rozwiązań będących odpowiedzią na wyzwania rynku oraz na rosnące i dynamicznie zmieniające się potrzeby konsumentów. Droga do sprostania tym oczekiwaniom i potrzebom powinien być innowacyjny rozwój, który zakłada zwiększenie wykorzystania najnowocześniejszych rozwiązań możliwie w największym zakresie we wszystkich sektorach gospodarki równocześnie, również tych, które tradycyjnie są postrzegane jako mało zaawansowane technologicznie. Celem jest umożliwienie wykorzystywania na szerszą skalę także innowacji procesowych oraz organizacyjnych.

Poprawa konkurencyjności gospodarki województwa lubelskiego będzie w znaczącym stopniu uzależniona od włączenia się regionalnych podmiotów gospodarczych w proces transformacji w kierunku przemysłu 4.0, wprowadzania rozwiązań wpisujących się w model gospodarki obiegu zamkniętego oraz transformacji energetycznej regionu. Pozwala to na ograniczanie kosztów działalności (np. w wyniku produkcji energii na własne potrzeby) oraz stymulowanie i inspirację do tworzenia przez lubelskie firmy innowacyjnych rozwiązań i produktów. Ponadto stanowić to będzie znaczący impuls do rozwoju tych kierunków działalności, które są najbardziej zakorzenione w gospodarczej tradycji regionu oraz do odkrywania i rozwoju nowych dziedzin. Umożliwi to również wykorzystanie istniejącego już potencjału w sektorze górniczym w celu wdrażania innowacyjnych rozwiązań w ramach planowanej transformacji energetycznej regionu. Dostępność infrastruktury, takiej jak tereny i obiekty poprzemysłowe, sieci kolejowe, drogi wykorzystywane w górnictwie, daje możliwość ich ponownego wykorzystania do wdrażania nowych technologii, w tym wspierania działalności OZE.

Istotną płaszczyzną dynamizowania rozwoju gospodarczego będą działania na rzecz umocnienia wśród przedsiębiorców i pracowników, kultury innowacyjności oraz współpracy ukierunkowanej na ciągłe poszukiwanie nowych możliwości rozwojowych i nowych modeli biznesowych. Istotnym kierunkiem będzie intensyfikacja powiązań międzysektorowych (w tym sektora prywatnego z publicznym), które powinny sprzyjać łączeniu umiejętności i kompetencji, synergii działań, wzajemnej inspiracji, wspólnemu poznawaniu i odkrywaniu, a przez to kreowaniu i wdrażaniu innowacyjnych rozwiązań. Takie podejście, oprócz osiągania efektów synergii, sprzyjać będzie łatwiejszemu dostosowaniu się i adaptacji do dynamicznie zmieniających się realiów gospodarczych. Zwiększy to także odporność gospodarki w przypadku wystąpienia sytuacji kryzysowych. W tym kontekście znaczącą rolę do odegrania będą miały instytucje otoczenia biznesu, ośrodki innowacji, centra transferu technologii czy klastry, które powinny zapewniać pomoc, sprawną wymianę informacji na temat potrzeb przedsiębiorstw i pojawiających

się nowych rozwiązań opartych o wyniki prac badawczo-naukowych, wynalazki. Ponadto w proces sieciowania powinny być zaangażowane duże, flagowe przedsiębiorstwa funkcjonujące w województwie lubelskim, pełniące funkcje motorów wzrostu i innowacji oraz powiązane z sektorem MŚP. Szybki przepływ informacji pomiędzy różnymi podmiotami jest niezbędny do prowadzenia oddolnego procesu przedsiębiorczego odkrywania. Proces ten jest podstawą określania tzw. inteligentnych specjalizacji regionu (dziedzin zakorzenionych w tradycji gospodarczej regionu, a jednocześnie intensywnie korzystających z nowych technologii i badań naukowych), a także istotnym źródłem informacji dla kształtowania polityki rynku pracy. Określenie i wybór inteligentnych specjalizacji wraz z polityką wspierania ich rozwoju zostaną sformułowane w *Regionalnej Strategii Innowacji* spójnej ze *SRWL*. Dokument ten określi również politykę innowacyjną regionu.

Kluczowym czynnikiem w budowaniu konkurencyjności będzie wykorzystanie bogatego wewnętrznego potencjału intelektualnego, naukowego uczelni publicznych i niepublicznych, instytutów naukowych, a także umiejętności i kreatywności mieszkańców do rozwijania branż bazujących na potencjalach o specyficznych cechach geograficznych i przyrodniczych województwa. Położenie geopolityczne województwa na ważnych szlakach komunikacyjnych w relacji wschód-zachód oraz obserwowane trendy dotyczące wymiany handlowej (zwiększenie roli e-handlu) wskazują, że jedną z głównych szans rozwojowych w najbliższej perspektywie może stać się sektor logistyczny. Ze względu na wysokie walory przyrodnicze i kulturowe, a także wzrastające potrzeby i rozwijający się segment usług medycznych i prozdrowotnych, województwo lubelskie posiada znaczny potencjał do dalszego rozwoju dziedzin związanych z ochroną zdrowia, prowadzeniem aktywnego stylu życia oraz spędzaniem czasu wolnego. Wyzwaniem w tym zakresie jest zapewnienie kompleksowej oferty odpowiadającej na potrzeby i oczekiwania mieszkańców regionu, ale także w dużym zakresie jako propozycji na zapotrzebowanie krajowe i międzynarodowe.

Do monitorowania celu **strategicznego 3. Innowacyjny rozwój gospodarki oparty o zasoby i potencjały regionu** określone zostały następujące wskaźniki⁵⁷:

		Trend rozwojowy wynikający z realizacji <i>SRWL 2030</i>
1.	Nakłady wewnętrzne na działalność B+R w sektorze przedsiębiorstw (w relacji do PKB)	↗
2.	Podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności	↗
3.	Kuracjusze leczenia w szpitalach i sanatoriach uzdrowiskowych:	↗
	a) w miastach	↗
	b) na wsi	↗
4.	Turyści korzystający z noclegów na 1 tys. ludności	↗

⁵⁷ Pełny system monitorowania jest przedstawiony w rozdziale 8. System monitorowania Strategii.

5.	Przedsiębiorstwa ogółem (przedsiębiorstwa sektora niefinansowego) otrzymujące zamówienia poprzez sieci komputerowe (stronę internetową, systemy typu EDI)	➔
6.	Udział zgłoszeń wynalazków z województwa lubelskiego w liczbie zgłoszeń wynalazków ogółem	➔
7.	Udział przychodów netto ze sprzedaży produktów innowacyjnych na eksport w przychodach netto ze sprzedaży ogółem	➔

Cel operacyjny 3.1. Wykorzystanie potencjału badawczo-rozwojowego jednostek naukowych oraz wspieranie transferu wiedzy i technologii

Mocną stroną Województwa Lubelskiego jest potencjał akademicki i naukowy, skupiony zwłaszcza w Lublinie oraz w Puławach. Wykorzystanie tego potencjału będzie miało kluczowe znaczenie dla kształtowania procesów rozwojowych całego regionu.

Realizacja tego celu wymaga silniejszego systemowego powiązania sfer badawczo-rozwojowych z gospodarką, a zwłaszcza z przedsiębiorstwami, tak, aby zapewniona została skuteczniejsza koordynacja programów badań naukowych z praktycznymi potrzebami przedsiębiorstw. W tym kontekście istotne znaczenie będzie miało zatem wspieranie badań na rzecz tworzenia rozwiązań aplikacyjnych, jak i podnoszenia umiejętności kadry zarządzającej przedsiębiorstw w zakresie wprowadzania innowacji w firmach. Istotną rolę powinny odgrywać instytucje publiczne, organizacje pozarządowe, w tym instytucje otoczenia biznesu. Ich działalność powinna być skierowana na tworzenie warunków oraz organizacji implementacji procesów innowacyjnych pomiędzy różnymi uczestnikami łańcucha systemu innowacji, w tym także promowanie pozytywnych efektów wynikających ze współpracy międzysektorowej.

Szczególnie ważne znaczenie będzie miało wspieranie szkolnictwa wyższego na rzecz optymalizacji oferty dydaktycznej, rozwijanie kierunków dostosowanych do zmieniających się rynków pracy, regionalnej gospodarki (w tym. m.in. realizacji unijnej koncepcji transformacji energetycznej) oraz inteligentnych specjalizacji województwa. W obliczu zmian społeczno-gospodarczych wywołanych kryzysem epidemiologicznym istotne staje się także wspieranie lubelskich uczelni i szkół wyższych w odpowiadaniu na potrzeby regionu w zakresie sposobów organizacji kształcenia, nowych kierunków studiów i poszerzaniu oferty w obszarach, w których odnotowano braki kadrowe. Istotne znaczenie dla umiędzynarodowiania gospodarki regionu będzie miało dalsze rozwinięcie oferty studiów w językach obcych, tak aby tworzyć warunki do skutecznego poszerzania rozwoju współpracy gospodarczej pomiędzy przedsiębiorstwami z terenu województwa a podmiotami zagranicznymi.

KIERUNKI DZIAŁAŃ/KIERUNKI INTERWENCJI:

- Stymulowanie współpracy na rzecz wykorzystania infrastruktury badawczej i potencjału naukowego lubelskich uczelni i przedsiębiorstw poprzez wspieranie działalności B+R i wdrożenia efektów tych prac;
- Identyfikacja i wspieranie rozwoju nowych, perspektywicznych branż bazujących na specyficznych zasobach regionu (regionalne inteligentne specjalizacje);
- Wspieranie profesjonalizacji oraz współpracy sieciowej jednostek i organizacji zajmujących się transferem wiedzy i technologii;
- Stymulowanie wdrażania innowacyjnych rozwiązań, rozwijanie mechanizmów dyfuzji wiedzy dzięki wielosektorowej współpracy (m.in. klastry, konsorcja, platformy współpracy, ośrodki innowacji);
- Podnoszenie jakości badań naukowych, m.in. poprzez współpracę zespołów badawczych jednostek naukowo-badawczych, wzmacnianie ich powiązań w układzie krajowym i międzynarodowym, a także rozwój kadr;
- Podnoszenie jakości działalności dydaktycznej poprzez rozwój infrastruktury badawczej oraz szerszą współpracę z otoczeniem gospodarczym;
- Wspieranie powstawania i początkowej działalności firm typu startup;
- Dostosowywanie kierunków kształcenia oraz wspieranie możliwości nabywania kwalifikacji innowacyjnych, ze zwróceniem uwagi na potrzeby rynku pracy oraz podmiotów prowadzących działalność w branżach należących do regionalnych inteligentnych specjalizacji;
- Włączenie w międzynarodowe sieci współpracy naukowo-badawczej i dydaktycznej w obszarach służących wzmocnieniu specjalizacji i konkurencyjności gospodarki regionalnej.

KIERUNKI DZIAŁAŃ SAMORZĄDU WOJEWÓDZTWA:

- Podejmowanie działań koordynacyjnych na rzecz tworzenia regionalnego systemu innowacji;
- Identyfikacja i wspieranie rozwoju regionalnych inteligentnych specjalizacji;
- Przygotowanie *Regionalnej Strategii Innowacji*.

EFEKTY:

W efekcie podjętych działań wzmocniona zostanie konkurencyjność lubelskich firm, co przełoży się na ich wynik finansowy i wyższą wartość dodaną brutto generowaną przez region. Dzięki mobilizacji do współpracy z otoczeniem gospodarczym poprawi się znaczenie i pozycja naukowa szkół wyższych instytutów oraz innych instytucji naukowo-badawczych działających w województwie lubelskim. Ponadto nastąpi również lepsze dostosowanie kwalifikacji absolwentów szkół wyższych do potrzeb rynku regionalnego. Współpraca ponadsektorowa i międzyinstytucjonalna przyczyni się do rozwoju już istniejących, a także nowych branż bazujących na zasobach regionu i aktywnych innowacyjnie. Nastąpi lepsze wykorzystanie istniejącego potencjału gospodarczego oraz nisz rozwojowych.

PODMIOTY ZAANGAŻOWANE WE WDRAŻANIE:

- Administracja rządowa, m.in. Ministerstwo właściwe do spraw polityki regionalnej, agencje państwowe;

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

- Budżety: samorządów lokalnych, województwa, kraju;
- Program Regionalny;

PODMIOTY ZAANGAŻOWANE WE WDRAŻANIE:

- Instytucje i podmioty sektora społecznego, m. in. organizacje pozarządowe (w tym organizacje pożytku publicznego), organizacje społeczne, fundacje;
- Instytucje i podmioty sektora gospodarczego, m.in. przedsiębiorstwa, ośrodki innowacji, klastry, grupy producentów, instytucje otoczenia biznesu, organizacje i zrzeszenia gospodarcze, izby gospodarcze;
- Instytucje badawczo-dydaktyczne, m.in. uczelnie, instytuty naukowe, instytuty badawcze, ośrodki badawczo-rozwojowe;
- Jednostki samorządu terytorialnego: samorząd województwa, gminy tworzące miejskie obszary funkcjonalne, powiaty, porozumienia, stowarzyszenia i zrzeszenia samorządów, jednostki podległe;
- Inne.

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

- Programy sektorowe;
- Inne (krajowe i zagraniczne).

Cel operacyjny 3.2. Wspieranie konkurencyjności i innowacyjności przedsiębiorstw

Budowanie siły regionalnej gospodarki wymaga skupienia się na zmniejszaniu ryzyka inwestycyjnego firm oraz na ich promowaniu i wspomaganie w zdobywaniu nowych rynków. Podejmowane działania będą skierowane na stymulowanie przedsiębiorstw do stosowania rozwiązań pozwalających na optymalizację procesów wytwórczych (ograniczanie kosztów funkcjonowania, poszukiwanie nowych możliwości zbytu, wprowadzanie gospodarki obiegu zamkniętego), a także ułatwiających adaptację do zmieniających się uwarunkowań gospodarczych związanych m.in. z transformacją energetyczną regionu. Szczególnym wsparciem objęte zostaną przedsiębiorstwa, firmy mikro i małe, które ze względu na swoją wielkość nie są w stanie samodzielnie i skutecznie konkurować na rynku krajowym czy międzynarodowym. Z drugiej strony, wspierane też będą działania związane z transformacją sektora górniczego podlegającego transformacji energetycznej. Stąd obok podnoszenia konkurencyjności indywidualnej firm nacisk położony będzie na stymulowanie przedsiębiorców do współpracy w ramach danego sektora oraz współdziałania międzysektorowego (w tym z jednostkami naukowymi), aby w ten sposób wspierać i budować regionalne łańcuchy wartości. Kryzys gospodarczy wywołany pandemią COVID-19 wskazuje, że przedsiębiorcy oprócz wsparcia finansowego potrzebują — również

profesjonalnego doradztwa, pomagającego w przygotowaniu i wdrożeniu nowej strategii działania (np. dywersyfikacja działalności, przebranżowienie, przyjęcie nowego modelu funkcjonowania). Położenie województwa, a także rosnące znaczenie e-handlu są istotnymi czynnikami otwierającymi szersze możliwości dla eksportu produktów z regionu oraz obsługi handlu w układzie międzynarodowym. Globalizacja wymaga trwałych powiązań pomiędzy gospodarkami regionów i krajów. W tym kontekście pozytywnym czynnikiem jest otwarcie na możliwości eksportowe i zagraniczne inwestycje bezpośrednie. Uwzględniając fakt, że otwarta gospodarka oraz internacjonalizacja są źródłem dynamizacji rozwoju, podejmowane będą działania wspierające sektory nowe i wschodzące oraz promocję produktów/usług/technologii z regionu na rynkach zagranicznych. Wspierane będą także działania na rzecz pozyskiwania inwestorów zagranicznych. Ponadto należy zwrócić uwagę na wsparcie lokalnych, oddolnych inicjatyw gospodarczych i stymulowanie mieszkańców do podejmowania różnego typu form aktywności gospodarczej, z wykorzystaniem własnych umiejętności oraz lokalnych zasobów.

KIERUNKI DZIAŁAŃ/KIERUNKI INTERWENCJI:

- Tworzenie przyjaznego klimatu i warunków do inwestowania, w tym aktywne pozyskiwanie inwestorów zewnętrznych w wymiarze krajowym i międzynarodowym (umiędzynarodowienie gospodarki regionu);
- Rozwijanie łańcuchów korzyści dzięki umacnianiu współpracy i sieciowaniu przedsiębiorstw;
- Rozwijanie sektora logistycznego (infrastruktura, systemy zarządzania, usługi, kompetencje i umiejętności kadr);
- Budowanie potencjału eksportowego i umiędzynarodowienie działalności przedsiębiorstw;
- Budowanie zdolności do wdrażania innowacji oraz wspieranie stosowania nowoczesnych rozwiązań podnoszących konkurencyjność przedsiębiorstw (w tym automatyzacja, robotyzacja i cyfryzacja procesów produkcyjnych, usługowych i organizacyjnych, oszczędzanie zasobów);
- Wsparcie rozwiązań technicznych i organizacyjnych służących obniżeniu energochłonności i emisyjności przedsiębiorstw;
- Ułatwianie przedsiębiorcom dostępu do doradztwa biznesowego (w tym proinnowacyjnego) oraz usług służących rozwijaniu kompetencji i umiejętności niezbędnych w nowoczesnej gospodarce;
- Wspieranie powstawania i rozwijania przedsiębiorstw, w wykorzystaniu nowych pomysłów oraz modeli biznesowych oraz umożliwiających dostosowanie działalności do sytuacji kryzysowych w gospodarce;
- Rozwój branż obsługujących sektor rolno-spożywczy (np. opakowaniowy, maszynowy);
- Sprzyjanie inicjatywom oraz wspieranie i implementacja nowych segmentów działalności gospodarczej.

KIERUNKI DZIAŁAŃ SAMORZĄDU WOJEWÓDZTWA:

- Tworzenie i aktualizowanie regionalnych baz danych przedsiębiorstw, eksporterów, instytucji otoczenia biznesu, ofert inwestycyjnych, a także monitoring rynków zewnętrznych;

- Wspieranie przedsiębiorstw w uzyskiwaniu Statusu Znanego Nadawcy umożliwiającego uczestnictwo w europejskim systemie bezpiecznego łańcucha dostaw;
- Animowanie współpracy na rzecz stworzenia spójnego systemu usług logistycznych obsługujących międzynarodową wymianę towarową.

EFEKTY:

Realizowane działania przyczynią się do budowania gospodarki bardziej odpornej na szoki kryzysowe, zdolnej do utrzymania i tworzenia trwałych miejsc pracy, oferującej akceptowane społecznie zatrudnienia. Rozwój przedsiębiorstw, w tym zwiększenie ich aktywności eksportowej, przełoży się w istotny sposób na zwiększenie bazy dochodowej regionu. Dzięki większemu poczuciu bezpieczeństwa finansowego rodzin ograniczone zostaną tendencje migracyjne. Rozwój gospodarki wpłynie pozytywnie na zwiększenie wykorzystania potencjału rozwojowego oraz pozytywną zmianę struktury gospodarczej regionu. Powyższe działania wpłyną również na wzmocnienie atrakcyjności gospodarczej województwa.

PODMIOTY ZAANGAŻOWANE WE WDRAŻANIE

- Administracja rządowa, m.in. Ministerstwo właściwe do spraw polityki regionalnej, agencje państwowe;
- Instytucje i podmioty sektora społecznego, m.in. organizacje pozarządowe (w tym organizacje pożytku publicznego), organizacje społeczne, fundacje;
- Instytucje i podmioty sektora gospodarczego, m.in. przedsiębiorstwa, ośrodki innowacji, klastry, grupy producentów, instytucje otoczenia biznesu, organizacje i zrzeszenia gospodarcze, izby gospodarcze, organizacje pracodawców;
- Instytucje badawczo-dydaktyczne, m.in. uczelnie, instytuty naukowe, instytuty badawcze, ośrodki badawczo-rozwojowe;
- Jednostki samorządu terytorialnego: samorząd województwa, gminy tworzące miejskie obszary funkcjonalne, powiaty, porozumienia, stowarzyszenia i zrzeszenia samorządów, jednostki podległe;
- Inne.

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

- Budżety: samorządów lokalnych, województwa, kraju;
- Program Regionalny;
- Programy sektorowe;
- Inne (krajowe i zagraniczne).

Cel operacyjny 3.3. Promocja i rozwój usług prozdrowotnych, uzdrowiskowych oraz gospodarki senioralnej

Dbalność o zdrowie nie stanowi wyłącznie domeny publicznego systemu opieki zdrowotnej. Coraz wyraźniej kształtuje się popyt na usługi mające na celu zachowanie kondycji, przywrócenie sił witalnych i sprawności, przedłużenie aktywności fizycznej, które mogą być świadczone przez sektor prywatny, bez względu na sposób finansowania świadczenia. Ma to szczególnie istotne znaczenie w kontekście powiększającej się grupy osób starszych oraz rosnącej liczby osób dotkniętych chorobami cywilizacyjnymi. Szczególne znaczenie ma wykorzystanie walorów uzdrowiskowych województwa lubelskiego, które oznacza nie tylko wspieranie podmiotów leczniczych, ale również rozwijanie usług i infrastruktury wspierających rozwój tych funkcji. Dodatkowo, zwiększające się zapotrzebowanie na usługi związane ze zdrowiem oraz coraz szersze wykorzystanie nowych technologii generuje możliwości rozwijania przedsiębiorstw oferujących różnego typu usługi, sprzęt i rozwiązania stosowane w usługach prozdrowotnych (np. e-zdrowie, telemedycyna). Rozwój usług prozdrowotnych ma dodatkowy ważny aspekt długofalowy powiązany z wpływem i skutkami różnych zjawisk, w tym chorób cywilizacyjnych, pandemii COVID-19 i innymi zagrożeniami.

KIERUNKI DZIAŁAŃ/KIERUNKI INTERWENCJI:

- Wspieranie rozwoju nowoczesnych rozwiązań w medycynie, w usługach prozdrowotnych, opiekuńczych oraz profilaktyce zdrowotnej i rehabilitacji;
- Rozbudowa infrastruktury i systemów umożliwiających rozwój telemedycyny, teleopieki, telerehabilitacji;
- Wspieranie rozwoju turystyki zdrowotnej;
- Rozwój funkcji i bazy lecznictwa uzdrowiskowego na obszarach występowania naturalnych warunków i czynników leczniczych;
- Wspieranie działań mających na celu promocję zdrowego stylu życia;
- Rozwój infrastruktury i usług opieki nad osobami starszymi oraz osób z niepełnosprawnościami, a także rozwiązań służących utrzymaniu ich samodzielności;
- Wzrost dostępności do rehabilitacji leczniczej i leczenia uzdrowiskowego.

KIERUNKI DZIAŁAŃ SAMORZĄDU WOJEWÓDZTWA:

- Profilowanie świadczeń podnoszących jakość usług wojewódzkich podmiotów leczniczych – centra lecznicze;
- Upowszechnienie rozwiązań telemedycyny w wojewódzkich podmiotach leczniczych;
- Rozszerzenie oferty świadczeń zdrowotnych w zakresie promocji zdrowia, leczenia, rehabilitacji dla osób spoza województwa lubelskiego;
- Wzmocnienie bazy rehabilitacyjnej oraz uzdrowiskowej z wykorzystaniem naturalnych walorów przyrodniczych regionu;
- Utworzenie zakładu uzdrowiskowego zarządzanego przez województwo lubelskie;

- Realizacja działań profilaktycznych, w tym wdrażanie kompleksowych, wieloletnich programów polityki zdrowotnej oraz promocji zachowań prozdrowotnych adresowanych zgodnie z potrzebami mieszkańców województwa;
- Tworzenie placówek opieki nad seniorami, wsparcie osób starszych i niepełnosprawnych w miejscu zamieszkania;
- Opracowanie strategii sektorowej w ochronie zdrowia dla województwa lubelskiego;
- Wspieranie rozwoju obszarów uzdrowiskowych, w tym: Krasnobrodu, Biszczy, Nałęczowa;
- Rozwój infrastruktury technicznej służącej wzmocnieniu funkcji uzdrowiskowej (w tym budowa obwodnicy Nałęczowa).

EFEKTY:

Podjęte działania będą miały pozytywne oddziaływanie na długość i jakość życia mieszkańców regionu. Ponadto rozwinięty sektor usług prozdrowotnych wpłynie na zwiększenie liczby osób spoza regionu korzystających z tego typu oferty. Działalność gospodarcza i badawczo-rozwojowa związana z produkcją urządzeń i tworzeniem innowacyjnych rozwiązań w obszarze medycyny i usług prozdrowotnych stanowić będzie ważną gałąź regionalnej gospodarki. Zwiększy się również wykorzystanie istniejącego potencjału miejscowości uzdrowiskowych.

PODMIOTY ZAANGAŻOWANE WE WDRAŻANIE

- Administracja rządowa;
- Instytucje i podmioty sektora społecznego, m.in. organizacje pozarządowe (w tym organizacje pożytku publicznego), organizacje społeczne, fundacje;
- Instytucje i podmioty sektora gospodarczego, m.in. przedsiębiorstwa, klastry;
- Instytucje badawczo-dydaktyczne, m.in. uczelnie, instytuty naukowe, instytuty badawcze, ośrodki badawczo-rozwojowe;
- Jednostki samorządu terytorialnego: samorząd województwa, gminy tworzące miejskie obszary funkcjonalne, powiaty, porozumienia, stowarzyszenia i zrzeszenia samorządów, jednostki podległe;
- Inne.

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

- Budżety: samorządów lokalnych, województwa, kraju;
- Program Regionalny;
- Programy sektorowe;
- Inne (krajowe i zagraniczne).

Cel operacyjny 3.4. Innowacyjne wykorzystanie walorów przyrodniczo-kulturowych, rozwój sportu i usług wolnego czasu

Przyrodnicze, krajobrazowe oraz kulturowe walory województwa lubelskiego wymagają nowego podejścia do ich wykorzystania tak, by mogły stanowić istotny czynnik rozwojowy. Odpowiedź na potrzeby współczesnego turysty oznacza konieczność przygotowania komplementarnych, atrakcyjnych produktów turystycznych generujących wyjątkowe i pozytywne emocje oraz doświadczenia, odpowiadających na indywidualne potrzeby. Podejmowane będą działania na rzecz tworzenia i rozwijania kompleksowych produktów turystycznych, które w łańcuch korzyści ekonomicznych włączać będą społeczności lokalne, a nie tylko właściciele obiektów turystycznych. Coraz większego znaczenia będzie nabierało wykorzystanie nowych technologii i rozwiązań, nie tylko jako narzędzie dotarcia z informacją do klienta, ale jako istotny element kształtujący i promujący sam produkt, wpływający na jego kształt, wyjątkowość i atrakcyjność. Rozwijaniu funkcji turystycznej towarzyszyć będzie ochrona wartości będących podstawą budowania oferty turystycznej.

KIERUNKI DZIAŁAŃ/KIERUNKI INTERWENCJI:

- Kreowanie, rozwijanie oferty i infrastruktury ośrodków łączących funkcje edukacyjne, kulturalne i rekreacyjne, wykorzystujących nowe trendy w turystyce;
- Wspieranie tworzenia kompleksowej oferty turystycznej w oparciu o marki regionalne i terytorialne – pakietowanie i sieciowanie;
- Rozwijanie produktów i ofert wydarzeń wykorzystujących unikalne zasoby lokalne (m.in. kuchnię, wydarzenia historyczne, tradycje, materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe, walory środowiskowe, wydarzenia związane z przejawami współczesnej twórczości artystycznej, wydarzenia sportowe) np. utworzenie Centrum Historyczno-Archeologicznego „Grodów Czerwieńskich”;
- Organizacja punktów usług i obsługi dla turystyki zmotoryzowanej (np. caravanning, turystyka motocyklowa);
- Upowszechnianie nowoczesnych, wykorzystujących technologie cyfrowe form dostępu do kultury i informacji o zasobach przyrodniczych;
- Rozwój infrastruktury sprzyjającej tworzeniu zróżnicowanej oferty opartej o różne formy turystyki (np. kajakową, rowerową, nordic walking, konną, kulturową, historyczną, przyrodniczą, kulinarną itp.);
- Wspieranie rozwoju przemysłów kreatywnych oraz przemysłów kultury, przedsiębiorczości bazującej na lokalnych zasobach, dziedzictwie kulturowym i usługach edukacyjnych;
- Integracja współpracy, promocji, informacji i zarządzania w turystyce w oparciu o działający w Polsce system: Polska Organizacja Turystyczna – Regionalne Organizacje Turystyczne – Lokalne Organizacje Turystyczne;
- Rozwój usług i infrastruktury sportowej, rekreacyjnej;
- Upowszechnianie i rozwój sportu wśród różnych grup społecznych i środowiskowych,
- Wspieranie przedsięwzięć sportowych w regionie oraz promowanie upowszechniania kultury fizycznej;

- Ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym poprzez rozwijanie funkcji użytkowej obiektów kulturowych.

KIERUNKI DZIAŁAŃ SAMORZĄDU WOJEWÓDZTWA:

- Wzmacnianie potencjału wojewódzkich, samorządowych instytucji kultury oraz zacieśnianie współpracy między nimi;
- Budowa Regionalnego Ośrodka Sportu;
- Utworzenie Lubelskiego Centrum Edukacji Ekologicznej/Przyrodniczej;
- Działania na rzecz poprawy stanu zachowania obiektów zabytkowych stanowiących majątek województwa lubelskiego;
- Wspieranie organizacji i tworzenie infrastruktury na rzecz zachowania pamięci i dziedzictwa historycznego województwa lubelskiego (m.in. Unia Lubelska, Bitwa partyzancka pod Osuchami, Bitwa pod Komarowem);
- Opracowanie dokumentu sektorowego z zakresu rozwoju turystyki,
- Opracowanie dokumentu sektorowego z zakresu rozwoju sportu,
- Wdrażanie *Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2019-2022*.

EFEKTY:

Innowacyjne podejście do wykorzystania zasobów lokalnych wpłynie na tworzenie produktów niestandardowych, kojarzonych wyłącznie z województwem lubelskim, co wzmocni pozytywny wizerunek i pozycję regionu jako atrakcyjnego miejsca wypoczynku, przyjaznego gościnnością mieszkańców. Kreowanie nowych atrakcji w oparciu o niematerialne dziedzictwo kultury będzie sprzyjało zacieśnianiu więzi społecznych, integracji regionalnej, a także aktywizacji zawodowej mieszkańców. W znacznym stopniu przyczyni się do wykorzystania unikalnych zasobów dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego w rozwoju lokalnym i regionalnym.

PODMIOTY ZAANGAŻOWANE WE WDRAŻANIE

- Administracja rządowa;
- Instytucje i podmioty sektora społecznego, m.in. organizacje pozarządowe (w tym organizacje pożytku publicznego), organizacje społeczne, fundacje;
- Instytucje i podmioty sektora gospodarczego, m.in. instytucje otoczenia biznesu, przedsiębiorstwa, klastry;
- Instytucje badawczo-dydaktyczne, m.in. uczelnie, instytuty naukowe, instytuty badawcze, ośrodki badawczo-rozwojowe;

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

- Budżety: samorządów lokalnych, województwa, kraju;
- Program Regionalny;
- Programy sektorowe;
- Inne (krajowe i zagraniczne).

PODMIOTY ZAANGAŻOWANE WE WDRAŻANIE

- Jednostki samorządu terytorialnego: samorząd województwa, gminy tworzące miejskie obszary funkcjonalne, powiaty, porozumienia, stowarzyszenia i zrzeszenia samorządów, jednostki podległe;
- Inne.

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

Cel strategiczny 4 – Wzmacnianie kapitału społecznego

Jakość kapitału ludzkiego stanowi jeden z kluczowych czynników determinujących wysoki poziom rozwoju społeczno-gospodarczego oraz wzmacnia możliwości rozwojowe regionu. Wzajemne relacje międzyludzkie i społeczne, jak również poziom zaufania i aktywności obywatelskiej budują kapitał społeczny i stanowią cenny zasób kształtujący i wpływający na rozwój regionu. Stąd też istotne znaczenie będzie miało pełniejsze wykorzystanie zasobów pracy, aktywizacji zawodowej osób z ukrytego bezrobocia oraz ludzi młodych. W zakresie wzmacniania kapitału społecznego ważnym zadaniem będzie stymulowanie procesów wzrostu zaufania społecznego, zwiększenie troski o dobro wspólne i wspólną przestrzeń, wspieranie aktywności obywatelskiej i popularyzacji ekonomii społecznej. Ważnym zadaniem jest kształtowanie potencjału kreatywnego, kulturowego i intelektualnego oraz zapewnienie różnych form wsparcia rodzinie.

Idea zrównoważonego rozwoju powinna być realizowana w oparciu o działania na rzecz budowania społeczeństwa obywatelskiego i solidarnego otwartego na zmiany. W kontekście dynamicznych przemian gospodarczych i społecznych zasadnicze znaczenie dla funkcjonowania i rozwoju zarówno poszczególnych osób jak i całych społeczeństw mają umiejętności⁵⁸. Uczenie się mieszkańców przez całe życie, stały rozwój i wykorzystanie nabytych umiejętności w pracy i w działalności pozazawodowej wpłynie na wzrost wydajności i innowacyjności gospodarki regionu. Bardzo istotną kwestią jest kształtowanie od najmłodszych lat umiejętności podstawowych⁵⁹, przekrojowych⁶⁰ i zawodowych⁶¹, a także odpowiednie ich wykorzystywanie w sferze osobistej, społecznej i na rynku pracy. Podstawą rozwoju umiejętności jest zapewnienie sprzyjających warunków uczenia się niezależnie od statusu społecznego, ekonomicznego oraz indywidualnych predyspozycji⁶². Instytucje powinny udzielać wsparcia przede wszystkim poprzez

⁵⁸ **Umiejętności** – zdolność do prawidłowego i sprawnego wykonywania określonego rodzaju czynności, zadania lub funkcji. Przez „prawidłowe wykonywanie” rozumie się wykorzystywanie w działaniu odpowiedniej wiedzy teoretycznej i praktycznej oraz stosowanie się do norm społecznych, w szczególności odnoszących się do danego rodzaju działalności.

⁵⁹ **Umiejętności podstawowe** – rozumienia i tworzenia informacji; wielojęzyczności, matematyczne, w zakresie nauk przyrodniczych; technologii i inżynierii.

⁶⁰ **Umiejętności przekrojowe** – cyfrowe; osobiste, społeczne i uczenia się, obywatelskie, przedsiębiorczości, świadomości i ekspresji kulturalnej, myślenia krytycznego i kompleksowego rozwiązywania problemów, pracy zespołowej, zdolność adaptacji do nowych warunków, przywódcze, związane z wielokulturowością oraz z kreatywnością i innowacyjnością.

⁶¹ **Umiejętności zawodowe** – zdolności wykorzystania wiedzy z określonej branży/dziedziny oraz nabytych sprawności do wykonywania określonych i specyficznych dla danej profesji działań.

⁶² *Zintegrowana Strategia Umiejętności 2030* (część szczegółowa) Projekt z dn. 30.06.2020 r., MEN Warszawa

rozpoznanie i zaspokojenie indywidualnych potrzeb rozwojowych, edukacyjnych i zawodowych oraz stworzenie warunków do aktywnego i pełnego uczestnictwa w życiu społecznym i zawodowym. Dlatego szczególnie cenne są inicjatywy lokalne, których przykładem jest planowane utworzenie centrum usług społecznych i rehabilitacji zawodowej w obecnym Zespole Szkół w Wólce Gościeradowskiej. Innym, ważnym aspektem związanym z realizacją działań rozwojowych jest dążenie do tego aby uczenie się nie kolidowało z uczestnictwem w życiu zawodowym i społecznym. Sprzyjać temu powinno stwarzanie możliwości dostosowania formy wykonywania pracy zawodowej dla potrzeb osób uczących się.

Do monitorowania celu **strategicznego 4. Wzmacnianie kapitału społecznego** określone zostały następujące wskaźniki⁶³:

		Trend rozwojowy wynikający z realizacji <i>SRWL 2030</i>
1.	Odsetek podmiotów zaliczanych do III sektora w ogólnej liczbie podmiotów w Polsce ⁶⁴	↗
2.	Łączna liczba osób przekraczających granicę polsko-ukraińską i polsko-białoruską	↗
	Łączna liczba samochodów ciężarowych przekraczających granicę polsko-ukraińską i polsko-białoruską	↗
3.	Współczynnik aktywności zawodowej w wieku 15+	↗
4.	Wskaźnik zatrudnienia osób niepełnosprawnych (w wieku 16-64)	↗
5.	Wskaźnik osób dorosłych (w wieku 25-64) uczestniczących w kształceniu lub szkoleniu	→
6.	Liczba lekarzy na 10 tys. mieszkańców (personel pracujący)	↗
7.	Liczba osób, którym przyznano świadczenia pomocy społecznej na 10 tys. ludności (pomoc pieniężna razem)	↘
8.	Liczba wypadków drogowych na 100 tys. ludności	↘
9.	Członkowie kół/klubów/sekcji w ośrodkach kultury	↗
10.	Odsetek dzieci (w wieku 3-6) objętych wychowaniem przedszkolnym	↗
11.	Liczba absolwentów szkół wyższych ogółem	↗

⁶³ Pełny system monitorowania jest przedstawiony w rozdziale 8. System monitorowania Strategii.

⁶⁴ Obliczono jako iloraz (fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne/podmioty wpisane do rejestru).

12. Kwota 1% należnego podatku przekazana na rzecz organizacji pożytku publicznego

Cel operacyjny 4.1. Rozwijanie kapitału ludzkiego

Sprostanie wyzwaniom nowoczesnej gospodarki wymaga ciągłego rozszerzania kompetencji i umiejętności wymaganych przez rynek pracy, w szczególności tzw. umiejętności podstawowych, przekrojowych i zawodowych. W ramach celu realizowane będą wielowymiarowe działania skierowane na lepsze powiązanie usług edukacyjnych z potrzebami regionalnego rynku pracy, a także kształtujące postawy otwartości na zmiany. Problemem, któremu należy sprostać jest przygotowanie pracowników posiadających określone kompetencje zawodowe niezbędne w nowych formach gospodarki oraz wynikające ze zmian techniczno-technologicznych, w tym również objętych procesem transformacji gospodarczej. Szybkie tempo zmian zachodzących na rynku pracy, spowodowane postępowaniem sprawia że konieczne jest elastyczne reagowanie na pojawiające się zapotrzebowanie na nowe kompetencje i kwalifikacje. Stąd też niezbędne jest usprawnianie systemu kształcenia na wszystkich poziomach tak, aby był on dopasowany do regionalnego rynku pracy i wymagań innowacyjnej gospodarki.⁶⁵

Obserwowane trendy demograficzne powodują, iż konieczne jest podjęcie działań na rzecz wykorzystania potencjału osób, które nie miały odpowiednich warunków do funkcjonowania na rynku pracy (w tym np. osoby starsze, z niskimi kwalifikacjami, osoby z niepełnosprawnościami), wykluczone zwolnieniami itp. Istotnym aspektem wpływającym na osiągnięcie wysokiego wskaźnika aktywności zawodowej jest kondycja zdrowotna regionalnej społeczności. Problemem jest nadal m.in. relatywnie wysokie bezrobocie ukryte na obszarach wiejskich, niski udział kobiet w rynku pracy oraz odpływ ludności z regionu.

KIERUNKI DZIAŁAŃ/KIERUNKI INTERWENCJI:

- Wspieranie działań na rzecz uczenia się przez całe życie, służących poprawie wiedzy, kompetencji, umiejętności i zmianom kwalifikacji, w tym na rzecz osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi;
- Podnoszenie kwalifikacji kadry pedagogicznej, w tym zapewniające efektywne kształcenie branżowe oraz kształtowanie umiejętności kluczowych u uczniów;
- Rozwijanie szkolnictwa (zwłaszcza zawodowego), w tym w zakresie współpracy uczelni, szkół i placówek oświatowych z otoczeniem społeczno-gospodarczym, podnoszenia kompetencji nauczycieli, unowocześniania bazy dydaktycznej, wsparcia społecznej/wychowawczej roli szkół i placówek oświatowych.;
- Upowszechnianie usług edukacji przedszkolnej oraz podnoszenie jej jakości;
- Kształtowanie i wzmacnianie postaw obywatelskich, prospołecznych (np. wolontariat, działalność w organizacjach pozarządowych) i przedsiębiorczych;

⁶⁵ Wsparcie w tym zakresie oferują m.in. jednostki oświatowe o zasięgu regionalnym prowadzone przez Województwo Lubelskie. Sieć tych jednostek tworzą: szkoły policealne – medyczne studia zawodowe, kolegium pracowników służb społecznych połączone ze szkołą policealną pracowników służb społecznych, biblioteki pedagogiczne, placówka doskonalenia nauczycieli oraz szkoły specjalne zorganizowane w podmiotach leczniczych. Szczegółowy wykaz placówek znajduje się na stronie www.bip.lubelskie.pl w zakładce „Jednostki oświatowe”.

- Wzmocnienie edukacji kulturalnej poprzez rozszerzenie oferty edukacyjnej, budowanie tożsamości lokalnej, podnoszenie poziomu wiedzy o kulturze, sztuce i twórcach;
- Promocja zdrowego trybu życia, w tym intensyfikacja działań na rzecz rozwoju kultury fizycznej i sportu, opracowanie i realizacja programów polityki zdrowotnej;
- Edukacja w zakresie skutków społecznych, ekonomicznych, ekologicznych i etycznych marnowania żywności. Działania na rzecz świadomej konsumpcji i ograniczanie ilości wyrzucanej żywności;
- Wspieranie działań skierowanych do seniorów, sprzyjających utrzymaniu ich samodzielności, aktywności oraz wykorzystaniu ich potencjału intelektualnego;
- Stwarzanie warunków umożliwiających godzenie obowiązków zawodowych z rodzinnymi, w tym opieka nad dziećmi i osobami zależnymi;
- Działania na rzecz aktywizacji zawodowej niewykorzystanych zasobów pracy;
- Dostosowanie działalności instytucji rynku pracy do potrzeb zmieniającej się gospodarki;
- Wykorzystanie wniosków z regionalnego procesu przedsiębiorczego odkrywania do prognozowania potrzeb lokalnych rynków pracy oraz wspierania określonych kierunków kształcenia zawodowego;
- Przedsięwzięcia na rzecz osób pracujących, w celu poprawy ich sytuacji na rynku pracy oraz warunków pracy;
- Upowszechnienie rozwiązań e-szkolnictwa, w tym doposażenie szkół i placówek oświatowych w odpowiednie narzędzia.

KIERUNKI DZIAŁAŃ SAMORZĄDU WOJEWÓDZTWA:

- Stałe monitorowanie i programowanie sytuacji i trendów na rynku pracy, w tym zapotrzebowania na określone kwalifikacje i kompetencje;
- Wspieranie debiutów artystycznych (m.in. muzycznych, literackich) oraz promocja talentów i osób szczególnie uzdolnionych poprzez programy stypendialne i nagrody.

EFEKTY:

Efektom podjętych działań będzie zwiększenie aktywności zawodowej mieszkańców regionu, wzrost przedsiębiorczości i ograniczenie skali bezrobocia. Lepsze wykształcenie mieszkańców umożliwi rozwój bardziej innowacyjnych i zaawansowanych technologicznie branż, a także wpłynie na jakość świadczonych usług publicznych. Realizacja celu pozwoli na lepsze dostosowanie kwalifikacji pracowników do potrzeb rynku pracy oraz zmniejszy migracje.

PODMIOTY ZAANGAŻOWANE WE WDRAŻANIE

- Administracja rządowa;
- Instytucje i podmioty sektora społecznego, m.in. organizacje pozarządowe (w tym organizacje pożytku publicznego), organizacje społeczne, fundacje, instytucje rynku pracy, agencje zatrudnienia, Ochotnicze

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

- Budżety: samorządów lokalnych, województwa, kraju;
- Program Regionalny;
- Programy sektorowe;
- Inne (krajowe i zagraniczne).

PODMIOTY ZAANGAŻOWANE WE WDRAŻANIE

- Hufce Pracy, instytucje szkoleniowe, instytucje partnerstwa lokalnego; instytucje dialogu społecznego;
- Instytucje badawczo-dydaktyczne m.in. uczelnie, instytuty naukowe, instytuty badawcze, ośrodki badawczo-rozwojowe;
  - Instytucje i podmioty sektora gospodarczego, m.in. przedsiębiorstwa, organizacje i zrzeszenia gospodarcze, klastry;
  - Jednostki samorządu terytorialnego: samorząd województwa, gminy tworzące miejskie obszary funkcjonalne, powiaty, porozumienia, stowarzyszenia i zrzeszenia samorządów, jednostki podległe;
  - Inne.

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

Cel operacyjny 4.2. Poprawa jakości świadczenia usług zdrowotnych

Zmiany demograficzne, odchodzenie od wielopokoleniowego modelu rodziny oraz styl życia wpływający na wyższą zachorowalność na choroby cywilizacyjne generują zwiększone zapotrzebowanie na usługi opiekuńczo-zdrowotne. Zapewnienie wysokiej jakości i dostępu do tych usług wymaga działań w zakresie poprawy bazy i infrastruktury placówek tak pod względem ilościowym, jak i jakościowym oraz wzmocnienia kadr. Dla zapewnienia większej efektywności i skuteczności działania systemu (zwiększenie liczby osób objętych usługami oraz trafniejsze dopasowanie rodzaju usługi do indywidualnych potrzeb świadczeniobiorcy). Wspierane i wprowadzane będą na szerszą skalę nowe rozwiązania organizacyjne i technologiczne, z wykorzystaniem dorobku placówek naukowo-badawczych, w tym Uniwersytetu Medycznego w Lublinie, zorientowanych także na wzrost efektywności leczenia.

KIERUNKI DZIAŁAŃ/KIERUNKI INTERWENCJI:

- Tworzenie i dostosowanie infrastruktury placówek ochrony zdrowia w zakresie dziedzin priorytetowych dla województwa lubelskiego w szczególności placówek onkologicznych;
- Wzmacnianie (ilościowe i jakościowe) kadr medycznych i podmiotów odpowiedzialnych za ich kształcenie;
- Rozwój i poprawa dostępności oraz jakości świadczonych usług medycznych, w tym wysokospecjalistycznych;

- Rozwój usług zdrowotnych i społecznych dedykowanych różnym grupom społecznym, m.in. osobom z niepełnosprawnościami, osobom starszym, osobom niesamodzielnym, poprzez zwiększenie roli form środowiskowych (deinstytucjonalizacja);
- Upowszechnianie stosowania nowoczesnych rozwiązań w jednostkach ochrony zdrowia oraz opieki, w tym z wykorzystaniem ICT (e-zdrowie, telemedycyna, opieka zdalna, itp.);
- Wzmocnienie roli podstawowej opieki zdrowotnej w dostarczaniu usług zdrowotnych mające na celu poprawę dostępności do ambulatoryjnej opieki specjalistycznej i szpitalnej;
- Koordynacja działań opieki zdrowotnej, opieki społecznej i opieki długoterminowej oraz rehabilitacji;
- Rozwój profilaktyki zdrowotnej i rehabilitacji;
- Optymalne wykorzystanie potencjału intelektualnego i rangi ośrodka naukowo-badawczego w dziedzinie ochrony zdrowia w celu zwiększenia dostępu do najnowocześniejszych technologii medycznych, technologii lekowych, diagnostyki i terapii medycznych oraz rozwiązań w zakresie rehabilitacji;
- Wspieranie działań na rzecz zwiększenia funkcjonalności systemu opieki zdrowotnej w sytuacjach kryzysowych;
- Zapewnienie warunków infrastrukturalnych (parkingów, hoteli przyszpitalnych) dla potrzeb pacjentów (rodzin pacjentów) onkologicznych i niepełnosprawnych.

KIERUNKI DZIAŁAŃ SAMORZĄDU WOJEWÓDZTWA:

- Tworzenie i rozwój specjalistycznych centrów medycznych;
- Profilowanie wojewódzkich jednostek ochrony zdrowia;
- Upowszechnienie rozwiązań telemedycyny w wojewódzkich podmiotach leczniczych;
- Promowanie i wspieranie podmiotów realizujących usługi społeczne w środowisku lokalnym, m.in. wspieranie powstawania Centrów Usług Społecznych;
- Poglębianie integrowania działań funkcjonowania jednostek i placówek świadczących usługi zdrowotne i opiekuńcze;
- Opracowanie i realizacja programów polityki zdrowotnej;
- Opracowanie strategii sektorowej z zakresu ochrony zdrowia Województwa Lubelskiego;
- Opracowanie *Strategii Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego*.

EFEKTY:

Podjęte działania będą sprzyjały rozszerzeniu możliwości dostępu i skorzystania z usług opiekuńczych i zdrowotnych mieszkańcom regionu. Zastosowanie nowoczesnych rozwiązań (szczególnie teleinformatycznych) ułatwi i poprawi dostępność usług, w szczególności dla grup społecznych najbardziej wykluczonych, seniorów i osób niepełnosprawnych oraz osób mieszkających na obszarach wiejskich (pod warunkiem uzupełnienia niezbędnej infrastruktury teleinformatycznej).

PODMIOTY ZAANGAŻOWANE WE WDRAŻANIE

- Administracja rządowa;
- Instytucje i podmioty sektora

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

- Budżety: samorządów lokalnych, województwa, kraju;

PODMIOTY ZAANGAŻOWANE WE WDRAŻANIE

- społecznego, m.in. organizacje pozarządowe (w tym organizacje pożytku publicznego), organizacje społeczne, fundacje;
- Instytucje i podmioty sektora gospodarczego, m.in. przedsiębiorstwa, organizacje i zrzeszenia gospodarcze;
  - Instytucje badawczo-dydaktyczne, m.in. uczelnie, instytuty naukowe, instytuty badawcze, ośrodki badawczo-rozwojowe;
  - Jednostki samorządu terytorialnego: samorząd województwa, gminy tworzące miejskie obszary funkcjonalne, powiaty, porozumienia, stowarzyszenia i zrzeszenia samorządów, jednostki podległe;
  - Inne.

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

- Program Regionalny;
- Programy sektorowe;
- Inne (krajowe i zagraniczne).

Cel operacyjny 4.3. Włączenie i integracja społeczna

Województwo lubelskie charakteryzuje się relatywnie wysokim poziomem wskaźnika zagrożenia ubóstwem, determinującym zakres wykluczenia społecznego. Przeciwdziałanie tym zjawiskom jest jednym z kluczowych wyzwań i zadań polityki społeczno-gospodarczej regionu.

Spójność regionu należy rozpatrywać nie tylko w kategoriach geograficznych, ale i społecznych. Należy skoncentrować się na wzmocnieniu zintegrowanych systemów wsparcia oraz poprawie dostępu do usług społecznych mających na celu pomoc i wyrównanie szans wykluczonych i zagrożonych grup społecznych. Dlatego też działania w ramach tego celu będą skupiały się na tworzeniu warunków do aktywnego włączania się w życie gospodarcze i społeczne regionu osób zagrożonych wykluczeniem, w szczególności bezrobotnych, osób starszych, z niskimi kwalifikacjami, z niepełnosprawnościami. Skierowane one będą zarówno na wspieranie inicjatyw zmierzających do poprawy sytuacji materialnej, jak i przeciwdziałania negatywnym zjawiskom społecznym.

KIERUNKI DZIAŁAŃ/KIERUNKI INTERWENCJI:

- Wspieranie przedsięwzięć na rzecz integracji społecznej i aktywizacji zawodowej osób i rodzin wykluczonych lub zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym;
- Integracja i aktywizacja społeczności marginalizowanych, cudzoziemców i reemigrantów;
- Wspieranie i rozwój sektora ekonomii społecznej i solidarnej;
- Rozwój innowacji społecznych;
- Profilaktyka uzależnień;
- Przeciwdziałanie agresji i przemocy w rodzinie oraz wśród dzieci i młodzieży;
- Zapewnianie warunków dla organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej dla dzieci i młodzieży;
- Aktywizacja lokalnych społeczności oraz wzmocnianie poczucia tożsamości i integracji;
- Wspieranie rodzin w wypełnianiu ich funkcji opiekuńczo-wychowawczych oraz promowanie działań zmierzających do efektywnego funkcjonowania rodzinnej pieczy zastępczej;
- Rozwój usług opiekuńczych dedykowanych różnym grupom społecznym, m.in. osobom z niepełnosprawnościami, osobom starszym, osobom niesamodzielnym, poprzez zwiększenie roli form środowiskowych (zdeinstytucjonalizowanych);
- Wspieranie integracji międzypokoleniowej.

KIERUNKI DZIAŁAŃ SAMORZĄDU WOJEWÓDZTWA:

- Utworzenie i uruchomienie *Punktu Diagnostyki i Terapii FAS/FAED*
- Wsparcie systemu pomocy rodzinie, kreowanie pozytywnego wizerunku rodzin oraz współpraca między podmiotami działającymi na rzecz dziecka i rodziny;
- Opracowanie *Strategii Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego*;
- Opracowanie *Wojewódzkiego Programu Przeciwdziałania Narkomanii*;
- Opracowanie *Wojewódzkiego Programu Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych*;

- Opracowanie *Wojewódzkiego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie*;
- Opracowanie *Wojewódzkiego Programu na rzecz Wspierania Rodziny i Systemu Pieczy Zastępczej w Województwie Lubelskim*;
- Opracowanie *Regionalnego Programu Pomocy Społecznej i Włączenia Społecznego*;
- Opracowanie *Programu wyrównywania szans osób niepełnosprawnych i przeciwdziałania ich wykluczeniu społecznemu oraz pomocy w realizacji zadań na rzecz zatrudniania osób niepełnosprawnych*.

EFEKTY:

Realizowane działania przyczynią się do poprawy relacji społecznych oraz ograniczenia grupy osób wymagających wsparcia ze strony instytucji pomocy społecznej. Przejawem zwiększonej aktywizacji zawodowej będzie, m.in. wzrost liczby oraz rozszerzenie zakresu działalności podmiotów sektora ekonomii społecznej.

PODMIOTY ZAANGAŻOWANE WE WDRAŻANIE

- Administracja rządowa;
- Instytucje i podmioty sektora społecznego, m.in. organizacje pozarządowe (w tym organizacje pożytku publicznego), organizacje społeczne, fundacje;
- Instytucje i podmioty sektora gospodarczego, m.in. przedsiębiorstwa, organizacje i zrzeszenia gospodarcze, klastry;
- Instytucje badawczo-dydaktyczne, m.in. uczelnie, instytuty naukowe, instytuty badawcze, ośrodki badawczo-rozwojowe;
- Jednostki samorządu terytorialnego: samorząd województwa, gminy tworzące miejskie obszary funkcjonalne, powiaty, porozumienia, stowarzyszenia i zrzeszenia samorządów, jednostki podległe;
- Inne.

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

- Budżety: samorządów lokalnych, województwa, kraju;
- Program Regionalny;
- Programy sektorowe;
- Inne (krajowe i zagraniczne).

Cel operacyjny 4.4. Wzmocnienie współpracy transgranicznej i międzyregionalnej

Ważnym czynnikiem wpływającym na kształtowanie procesów rozwojowych jest położenie w układzie międzynarodowym. Przygraniczne położenie województwa lubelskiego, na zewnętrznej granicy Unii Europejskiej połączone z sąsiedztwem regionów Ukrainy i Białorusi o relatywnie niższym poziomie rozwoju, stanowi duże wyzwanie dla prowadzenia polityki regionalnej⁶⁶. Sytuacja ta skłania do szukania niestandardowych rozwiązań w kierunku przelamywania barier i ograniczeń rozwojowych wynikających z tzw. peryferyjnego położenia. Jednym z kluczowych problemów jest zamknięty charakter granicy polsko-ukraińskiej/białoruskiej, co w znaczący sposób rzutować będzie na jej funkcjonowanie i możliwości rozwoju współpracy transgranicznej.

W relacjach transgranicznych wspierane będą działania na rzecz budowania dobrosąsiedzkich relacji sprzyjających kontaktom gospodarczym, kulturowym, a także rozwiązywaniu wspólnych problemów w zakresie ochrony środowiska i gospodarki wodnej oraz bezpieczeństwa publicznego. W kontekście współpracy międzyregionalnej z regionami państw UE istotna jest wymiana wiedzy i doświadczeń w procesie wzajemnego uczenia się. Intensywne kontakty międzyregionalne z partnerami zarówno z państw UE, jak i całego świata, powinny otwierać nowe szanse i możliwości szczególnie ważne dla rozwoju gospodarczego województwa.

KIERUNKI DZIAŁAŃ/KIERUNKI INTERWENCJI:

- Wspieranie działań i współpraca z właściwymi podmiotami na rzecz realizacji inwestycji sprzyjających pogłębianiu kontaktów międzyregionalnych, w tym w zakresie infrastruktury granicznej (budowa i rozbudowa przejść granicznych oraz dostosowanie ich do obsługi ruchu turystycznego) oraz poprawiającej dostępność do przejść granicznych (drogi, linie kolejowe, parkingi buforowe, lotnisko, infrastruktura turystyczna);
- Wspieranie rozwoju edukacji, kształcenia oraz wykorzystania specjalistycznych zasobów siły roboczej;
- Wspieranie działań na rzecz ochrony zasobów przyrodniczych na obszarach przygranicznych oraz rozwój zintegrowanej turystyki transgranicznej;
- Współpraca z innymi regionami w Polsce i poza jej granicami w odniesieniu do wspólnego dziedzictwa kulturowego i historycznego;
- Wspieranie współpracy pomiędzy regionami Polski Wschodniej w realizacji inicjatyw ponadregionalnych;
- Stymulowanie podmiotów do aktywnego uczestnictwa w międzyregionalnych i międzynarodowych inicjatywach oraz sieciach współpracy, wykorzystanie rynków zbytu;
- Wspieranie działań i wykorzystanie nowych powiązań i możliwości rozwojowych wynikających z budowy trasy S19 Północ-Południe „Via Carpatia”.

---

⁶⁶ Opinia Instytutu Europy Środkowej *Wpływ sytuacji w państwach Europy Wschodniej na rozwój współpracy transgranicznej w kontekście rozwoju województwa lubelskiego*, IEŚ, Lublin 17.02.2019 r.

KIERUNKI DZIAŁAŃ SAMORZĄDU WOJEWÓDZTWA:

- Lobbing i współpraca z instytucjami centralnymi odpowiedzialnymi za przejścia graniczne;
- Wspieranie istniejących instytucjonalnych form współpracy, np. Euroregion „Bug” oraz utworzenie Euroregionu „Roztocze”;
- Utworzenie w ramach Inicjatywy Trójmorza międzynarodowej Sieci Gospodarczej Regionów Trójmorza;
- Opracowanie *Strategii Współpracy Transgranicznej z regionami graniczącymi z województwem lubelskim (Białoruś i Ukraina)* w celu wspólnego wykorzystania potencjałów rozwojowych;
- Opracowanie *Programu Strategicznego Rozwoju Transportu Województwa Lubelskiego*;
- Opracowanie *Planu Rozwoju Sieci Dróg Wojewódzkich*;
- Opracowanie dokumentu pt. *Priorytety współpracy zagranicznej Województwa Lubelskiego*;
- Realizacja projektów międzyregionalnych z partnerami z UE i spoza niej w dziedzinie innowacji, ochrony środowiska, edukacji, zdrowia, turystyki, kultury, wymiany doświadczeń i in.

EFEKTY:

Pozytywne efekty aktywnej współpracy międzyregionalnej będą widoczne zarówno w strefie przygranicznej jak i w skali całego województwa. Wykształcone zostaną nowe funkcje, w tym związane z logistyką, obsługą handlu międzynarodowego i turystyki transgranicznej. Rozwój gospodarczy sprzyjać będzie ograniczeniu negatywnych zjawisk charakterystycznych dla obszarów peryferyjnych, zwłaszcza w pasie powiatów w największym stopniu objętych bezpośrednim oddziaływaniem granicy.

PODMIOTY ZAANGAŻOWANE WE WDRAŻANIE

- Administracja rządowa, m.in. Policja, Straż Graniczna, Izba Celna, GDDKiA, PGW Wody Polskie, Państwowa Straż Pożarna;
- Instytucje i podmioty sektora społecznego, m.in. organizacje pozarządowe (w tym organizacje pożytku publicznego), organizacje społeczne, fundacje;
- Instytucje i podmioty sektora gospodarczego, m.in. przedsiębiorstwa, organizacje i zrzeszenia gospodarcze, klastry;
- Instytucje badawczo-dydaktyczne, m.in. uczelnie, instytuty naukowe, instytuty badawcze, ośrodki badawczo-rozwojowe;
- Jednostki samorządu terytorialnego:

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

- Budżety: samorządów lokalnych, województwa, kraju;
- Program Regionalny;
- Programy sektorowe (m.in. środki w ramach instrumentu INTERREG);
- Inne (krajowe i zagraniczne).

**PODMIOTY ZAANGAŻOWANE WE
WDRAŻANIE**

samorząd województwa, gminy
tworzące miejskie obszary funkcjonalne,
powiaty, porozumienia, stowarzyszenia i
zrzeszenia samorządów, jednostki
podległe;

- Inne.

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

Cel operacyjny 4.5. Bezpieczeństwo publiczne

Wysoki poziom bezpieczeństwa publicznego jest jednym z najważniejszych aspektów życia i funkcjonowania społeczeństwa. Wyzwaniem polityki regionalnej w tym zakresie jest podejmowanie działań na rzecz integrowania systemu bezpieczeństwa w województwie, m.in. poprzez wykorzystanie i dostosowanie do nowych możliwości, wynikających z rozwoju sektora informatycznego, cyfrowych platform łączności oraz przeciwdziałania i neutralizacji cyberzagrożeń. Stan bezpieczeństwa publicznego stanowi wypadkową sprawności działania służb publicznych oraz świadomości mieszkańców w zakresie zachowań w sytuacji zagrożenia. Działania będą skierowane na poprawę wyposażenia poszczególnych służb oraz zastosowania nowoczesnych rozwiązań w systemach bezpieczeństwa, działań prewencyjnych, szkoleń, zwiększania kompetencji, zwiększania świadomości i odpowiedzialności społecznej.

KIERUNKI DZIAŁAŃ/KIERUNKI INTERWENCJI:

- Wspieranie służb odpowiedzialnych za usuwanie skutków gwałtownych zjawisk klimatycznych/kłęsk żywiołowych oraz służb odpowiedzialnych za bezpieczeństwo publiczne;
- Wdrażanie rozwiązań zwiększających bezpieczeństwo ruchu komunikacyjnego, m.in. poprzez automatyzację procesów sterowania i zarządzania ruchem;
- Poprawa bezpieczeństwa ruchu drogowego;
- Poprawa bezpieczeństwa na granicy państwa;
- Wzmocnienie bezpieczeństwa sanitarno-epidemiologicznego, w tym przygotowanie placówek do funkcjonowania w sytuacjach kryzysowych;
- Edukacja mieszkańców w zakresie bezpieczeństwa w domu, w szkole, na drodze, w Internecie, w kontaktach z nieznanymi;
- Podnoszenie świadomości kadr zarządzających oraz pracowników w sektorze publicznym i prywatnym w zakresie cyberbezpieczeństwa;
- Zwiększenie odporności służb publicznych na sytuacje kryzysowe;
- Wsparcie i rozwój systemów prognozowania i ostrzegania środowiskowego;
- Wzmacnianie ochrony przed powodzią poprzez rozwój infrastruktury przeciwpowodziowej, utrzymanie warunków naturalnej retencji oraz ograniczanie rozwoju zabudowy w obszarach szczególnego zagrożenia powodzią⁶⁷.

KIERUNKI DZIAŁAŃ SAMORZĄDU WOJEWÓDZTWA:

- Wspieranie działań mających na celu ograniczenie rozprzestrzeniania się chorób zakaźnych wynikających z migracji wewnętrznej oraz transgranicznej, wzmacnianie oddziałów zakaźnych i systemów profilaktyki przeciwko chorobom zakaźnym;
- Wspieranie działań na rzecz integracji systemów zarządzania bezpieczeństwem publicznym i wymiany informacji;
- Opracowanie *Programu Strategicznego Rozwoju Transportu Województwa Lubelskiego*;

⁶⁷ Zgodnie z obowiązującym planami zarządzania ryzykiem powodziowym.

- Opracowanie strategii sektorowej w ochronie zdrowia województwa lubelskiego.

EFEKTY:

Wyposażenie służb publicznych odpowiedzialnych za bezpieczeństwo w nowoczesne narzędzia pozwoli na skuteczniejsze reagowanie w sytuacjach kryzysowych, a także podejmowanie działań zapobiegawczych na szerszą skalę. Tym samym możliwe będzie ograniczenie strat w gospodarce i społecznych oraz zwiększenie poczucia bezpieczeństwa mieszkańców regionu

PODMIOTY ZAANGAŻOWANE WE WDRAŻANIE

- Administracja rządowa, m.in. Policja, Straż Graniczna, Izba Celna, GDDKiA, PGW Wody Polskie;
- Instytucje i podmioty sektora społecznego, m.in. organizacje pozarządowe (w tym organizacje pożytku publicznego), organizacje społeczne, fundacje;
- Instytucje i podmioty sektora gospodarczego, m.in. przedsiębiorstwa, organizacje i zrzeszenia gospodarcze, klastry;
- Instytucje badawczo-dydaktyczne, m.in. uczelnie, instytuty naukowe, instytuty badawcze, ośrodki badawczo-rozwojowe;
- Jednostki samorządu terytorialnego: samorząd województwa, gminy tworzące miejskie obszary funkcjonalne, powiaty, porozumienia, stowarzyszenia i zrzeszenia samorządów, jednostki podległe;
- Inne.

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

- Budżety: samorządów lokalnych, województwa, kraju;
- Program Regionalny;
- Programy sektorowe;
- Inne (krajowe i zagraniczne).

Cel operacyjny 4.6 . Wspieranie oddolnych inicjatyw i poprawa efektywności zarządzania

W procesach rozwoju województwa ważnym czynnikiem jest budowanie sieci współpracy pomiędzy interesariuszami, stale odnawianie i usprawnianie mechanizmów współpracy, kluczowe dla zwiększania szans rozwojowych oraz osiągania synergicznych efektów rozwojowych regionu. W szczególności dotyczy to rozwijania lokalnych partnerstw, oddolnych inicjatyw z udziałem sektora społeczeństwa obywatelskiego, biznesu, nauki i administracji, co zapewni nową jakość w zarządzaniu regionem, w tym w odniesieniu do wszystkich OSI.

Czynnikiem znaczącym dla rozwoju regionu jest zdolność do łączenia kompetencji, wiedzy i doświadczenia różnych podmiotów. W planowaniu rozwoju szczególnie istotny jest proces uzyskiwania konsensusu między różnymi partnerami tak, by zapobiegać ryzyku wystąpienia konfliktów społecznych i przestrzennych. Wspierane będą działania sprzyjające koordynacji podejmowanych decyzji w układach ponadlokalnych, odpowiadających na realne potrzeby społeczności. Takie podejście wymaga rozwijania wiedzy i kompetencji pracowników jednostek publicznych, a także wprowadzania nowych rozwiązań organizacyjnych.

KIERUNKI DZIAŁAŃ/KIERUNKI INTERWENCJI:

- Wspieranie sieciowych inicjatyw ponadlokalnych wpływających na pobudzenie rozwoju gospodarczego oraz wzmocnienie tożsamości społeczności lokalnych;
- Promowanie większego zaangażowania środków prywatnych w główne przedsięwzięcia rozwojowe, w tym w formule partnerstwa publiczno-prywatnego;
- Promowanie innowacyjnych rozwiązań sprzyjających podnoszeniu efektywności działań administracji publicznej, w tym wykorzystujących potencjał regionalnych szkół wyższych;
- Budowanie partnerstw na rzecz inicjatyw wymagających współpracy wielopoziomowej oraz międzyinstytucjonalnej;
- Rozwijanie kompetencji JST w planowaniu i programowaniu rozwoju;
- Bilansowanie obszarów sieci dystrybucyjnej poprzez współpracę Operatora Sieci Dystrybucyjnej, prosumentów energii odnawialnej, klastrów energii, spółdzielni energetycznych, itp.;
- Poprawa dostępności do zharmonizowanych zasobów danych przestrzennych z poziomu krajowego, regionalnego i lokalnego;
- Informatyzacja i udostępnianie zasobów i danych publicznych, w tym ułatwiających inwestowanie oraz prowadzenie działalności gospodarczej;
- Podnoszenie kompetencji cyfrowych kadr zarządzających oraz pracowników podmiotów publicznych, w tym w zakresie cyberbezpieczeństwa;
- Budowa wizerunku regionu i kreowanie tożsamości marki województwa lubelskiego;
- Wspieranie i upowszechnianie ruchu regionalistycznego, w tym folkloru;
- Sieciowanie współpracy wojewódzkich samorządowych instytucji kultury z podmiotami (m.in. instytucje kultury, organizacje pozarządowe, koła gospodyń wiejskich, Lokalne Grupy Działania) prowadzącymi działalność kulturalną;
- Promowanie twórczości literackiej poprzez digitalizację zbiorów bibliotecznych oraz współpracę ze środowiskami literackimi;
- Promocja współczesnej kultury z uwzględnieniem dialogu międzykulturowego poprzez działania o charakterze edukacyjnym i kulturotwórczym o wysokiej wartości artystycznej;
- Wspieranie wartościowych form promowania czytelnictwa (programów promujących czytelnictwo i rozwój bibliotek oraz przedsięwzięć upowszechniających znaczące zjawiska literatury współczesnej).

KIERUNKI DZIAŁAŃ SAMORZĄDU WOJEWÓDZTWA:

- Włączanie organizacji pozarządowych oraz klastrów w kreowanie polityk publicznych na poziomie regionalnym;
- Wsparcie JST w planowaniu energetycznego rozwoju gminy;
- Modernizacja i rozwój Regionalnej Infrastruktury Informacji Przestrzennej Województwa Lubelskiego oraz systemu teleinformatycznego części wojewódzkiej państwowego zasobu geodezyjnego i kartograficznego ;
- Cyfryzacja i podnoszenie jakości danych i usług państwowego zasobu geodezyjnego i kartograficznego szczebla wojewódzkiego i powiatowego, w tym standardowych opracowań kartograficznych;
- Wdrożenie zintegrowanego systemu do zarządzania procesami bibliotecznymi;
- Promowanie wydarzeń, inicjatyw i działań Samorządu Województwa Lubelskiego przy wykorzystaniu nowoczesnych narzędzi i środków komunikacyjnych;
- Wspieranie rozwiązań infrastrukturalnych i organizacyjnych sprzyjających poprawie efektywności działań administracji publicznej.

EFEKTY:

Dzięki większej koordynacji planowania rozwoju nastąpi racjonalizacja oraz poprawa efektywności wydatków sektora finansów publicznych oraz poprawa funkcjonowania i korzystania z efektów zrealizowanych przedsięwzięć. Korzystanie z nowoczesnych narzędzi i szerszy dostęp do informacji usprawni procesy decyzyjne w sektorze publicznym oraz prywatnym. Cyfryzacja geodezyjnych rejestrów publicznych pozwoli zminimalizować konieczność kontaktu bezpośredniego pomiędzy urzędem a obywatelem lub przedsiębiorcą. Poprzez włączenie szerokiego kręgu partnerstw w realizację wspólnych przedsięwzięć nastąpi zwiększenie integracji i odpowiedzialności za realizację zadań publicznych.

PODMIOTY ZAANGAŻOWANE WE WDRAŻANIE

- Administracja rządowa;
- Instytucje i podmioty sektora społecznego, m.in. organizacje pozarządowe (w tym organizacje pożytku publicznego), organizacje społeczne, fundacje;
- Instytucje i podmioty sektora gospodarczego, m.in. przedsiębiorstwa, organizacje i zrzeszenia gospodarcze, instytucje otoczenia biznesu, klastry;
- Instytucje badawczo-dydaktyczne, m.in. uczelnie, instytuty naukowe, instytuty badawcze, ośrodki badawczo-rozwojowe;
- Jednostki samorządu terytorialnego;

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

- Budżety: samorządów lokalnych, województwa, kraju;
- Program Regionalny;
- Programy sektorowe;
- Inne (krajowe i zagraniczne).

**PODMIOTY ZAANGAŻOWANE WE
WDRAŻANIE**

samorząd województwa, gminy
tworzące miejskie obszary funkcjonalne,
powiaty, porozumienia, stowarzyszenia i
zrzeszenia samorządów, jednostki
podległe;

- Inne.

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

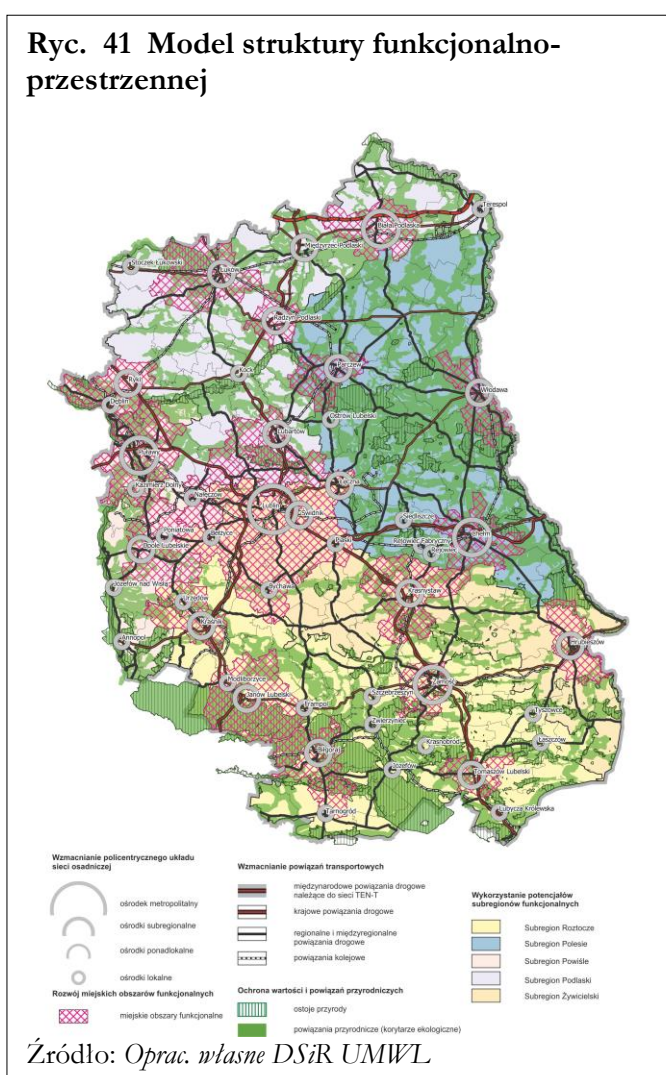
6. TERYTORIALNY WYMIAR SRWL 2030

6.1. Model struktury funkcjonalno-przestrzennej

Model struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa lubelskiego określa przestrzenne ramy planowanych działań rozwojowych w regionie. Stanowi on płaszczyznę koordynacji przedsięwzięć w dwóch przenikających się układach funkcjonalnych, tj. układzie naturalnym i układzie antropogenicznym. Uwzględniając stan zagospodarowania oraz występujące zasoby i potencjały *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego* wskazuje podstawowe elementy struktury funkcjonalno-przestrzennej, dla których różnicuje się priorytety rozwojowe oraz wskazuje działania służące utrzymaniu i wzmocnieniu ich funkcji podstawowych (wiodących), tj. w odniesieniu do:

- **elementów węzłowych układu antropogenicznego** – intensywny rozwój społeczno-gospodarczy z zapewnieniem prawidłowego funkcjonowania lokalnych systemów przyrodniczych decydujących o jakości przestrzeni zamieszkania, tj. odpowiednio w odniesieniu do:
  - podstawowych elementów **sieci osadniczej** – koncentracja urbanizacji (w tym rozwoju gospodarczego) i jej rozwój na terenach podmiejskich w zorganizowanych układach przestrzennych,
  - miejscowości stanowiących **ogniwa obsługi transportu** – rozwój przestrzenny i infrastrukturalny w sąsiedztwie terenów zainwestowanych,
  - miejscowości z przygotowanymi terenami dla **rozwoju przedsiębiorczości pozarolniczej** – koncentracja zainwestowania w zorganizowanych strefach aktywności gospodarczej,
  - istniejących **dużych zakładów przemysłowych** – preferowany rozwój zainwestowania przemysłowego w sąsiedztwie zakładów.

Ryc. 41 Model struktury funkcjonalno-przestrzennej

Źródło: Oprac. własne DSiR UMWL

- **elementów liniowych układu antropogenicznego** – rozwój infrastruktury transportowej zapewniającej sprawność powiązań komunikacyjnych, minimalizującej zagrożenia bezpieczeństwa publicznego oraz kolizje z elementami regionalnej sieci ekologicznej,
- elementów **węzłowych układu naturalnego** – podporządkowanie wszelkiej działalności zachowaniu wartości przyrodniczych,
- elementów **pasmowych układu naturalnego** – podporządkowanie działań służących utrzymaniu ciągłości powiązań ekologicznych,
- elementów **obszarowych** przenikania się układu **naturalnego i antropogenicznego** – wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich, zachowanie naturalnych wartości zasobów rolniczej przestrzeni produkcyjnej oraz zrównoważony rozwój gospodarki rolnej i funkcji towarzyszących.

Ze względu na potrzebę **wzmacniania spójności i rozwijania powiązań funkcjonalnych w wymiarze regionalnym** w ramach kształtowania modelu struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa lubelskiego wskazuje się:

- Wzmacnianie policentrycznego układu sieci osadniczej – poprzez rozwój i koncentrację funkcji społeczno-gospodarczych w:
  - ośrodku metropolitalnym,
  - ośrodkach subregionalnych,
  - ośrodkach ponadlokalnych,
  - ośrodkach lokalnych.
- Wzmacnianie powiązań transportowych – poprzez rozwój i poprawę parametrów technicznych i funkcjonalnych (węzły komunikacyjne, obwodnice) szlaków komunikacyjnych, w tym:
  - transeuropejskich sieci transportowych sieci TEN-T, krajowych oraz regionalnych i międzyregionalnych powiązań drogowych,
  - powiązań kolejowych.
- Ochronę wartości i powiązań przyrodniczych odpowiednio w:
  - węzłach układu naturalnego – ostojach przyrody,
  - korytarzach ekologicznych.

Ze względu na **potrzebę integrowania i koncentrowania działań rozwojowych na rzecz rozwijania powiązań funkcjonalnych w układach ponadlokalnych**, w ramach kształtowania modelu struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa lubelskiego wskazuje się:

- Rozwój miejskich obszarów funkcjonalnych (MOF) – poprzez krystalizowanie przestrzeni społeczno-gospodarczej oraz wzmacnianie powiązań funkcjonalnych w strefach oddziaływania miast, w tym odpowiednio:
  - ośrodka metropolitalnego,
  - ośrodków subregionalnych,
  - ośrodków ponadlokalnych,
  - ośrodków lokalnych.
- Wykorzystanie zróżnicowanych zasobów i potencjałów stref funkcjonalnych, tj.:
  - Strefy Roztocza,

- Strefy Polesia,
- Strefy Powiśla,
- Strefy Podlaskiej,
- Strefy Żywicielskiej (Wyżynnej).

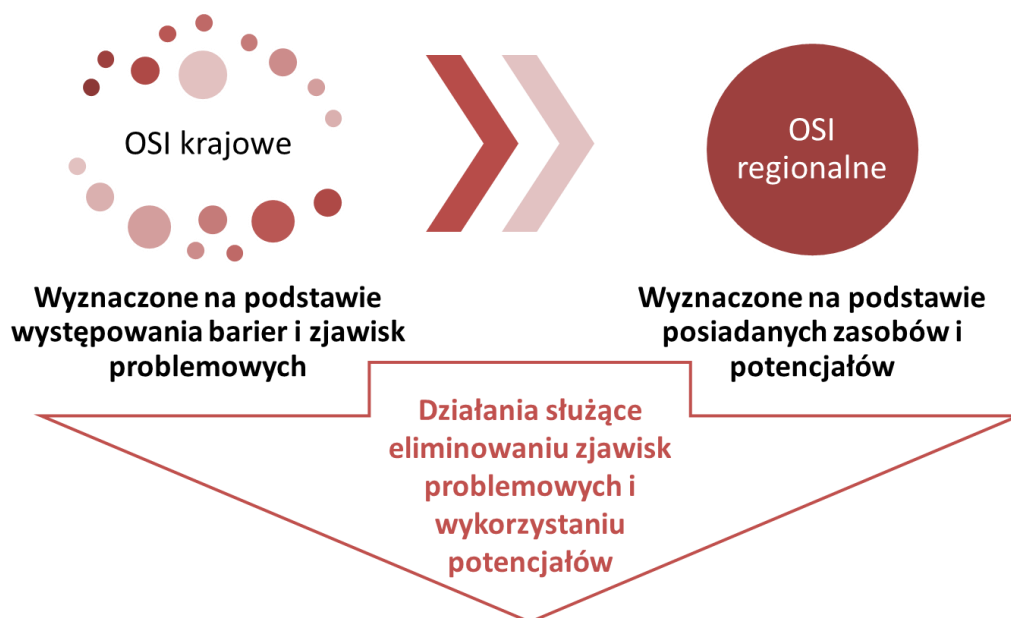
Obszary wskazane do integrowania i koncentrowania działań na rzecz rozwijania powiązań funkcjonalnych w **układach ponadlokalnych** stanowią **podstawę ukierunkowania wsparcia regionalnego w ramach obszarów strategicznej interwencji (OSI)**.

6.2. Obszary Strategicznej Interwencji

Zgodnie z KSRR 2030 istotą polityki regionalnej jest zapewnienie bardziej **zrównoważonego rozwoju** poszczególnych części kraju (regionów, obszarów miejskich i wiejskich) w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym. W związku z tym dla efektywnego rozwoju poszczególnych obszarów województwa lubelskiego określa się priorytety rozwojowe oraz działania komplementarne, **wspierane z poziomu krajowego, regionalnego i lokalnego**.

Uwzględniając OSI o **znaczeniu krajowym**, wymiar terytorialny SRWL odnosi się do dwóch typów obszarów wymagających zapewnienia komplementarności wsparcia z poziomu krajowego i regionalnego, tj. obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją oraz **miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze**.

Ryc. 42 OSI krajowe w wymiarze terytorialnym *SRWL*

Źródło: Opracowanie własne DSiR UMWL, 2019

Ze względu na charakter **OSI krajowych** stanowiących obszary występowania negatywnych procesów rozwojowych, w ramach wdrażania SRWL wskazuje się je jako obszary priorytetowe, na których przewidziane jest zastosowanie terytorialnych instrumentów wsparcia zorientowanych na wykorzystanie zasobów i potencjałów poszczególnych części województwa.

6.2.1. Obszary Strategicznej Interwencji o znaczeniu krajowym

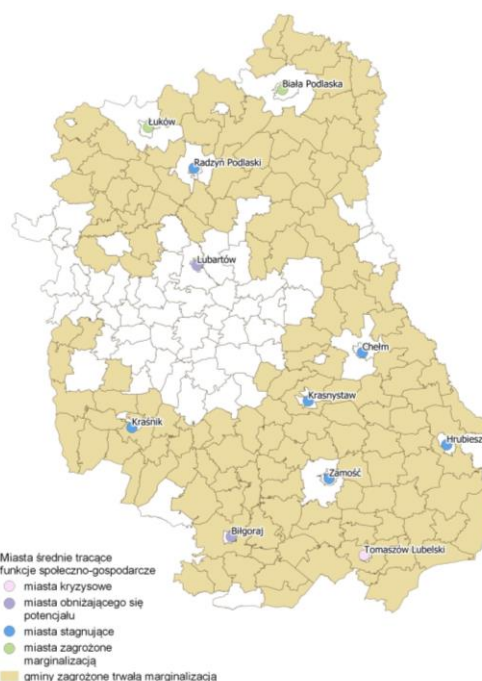
Główne obszary **wymagające wsparcia z poziomu krajowego** obejmują tereny o niekorzystnych uwarunkowaniach, dla których niezbędne jest wykształcenie zasobów służących eliminowaniu barier rozwojowych i pobudzeniu trwałego wzrostu. Na terenie województwa lubelskiego należą do nich:

- obszary zagrożone trwałą marginalizacją – obejmujące 140 spośród 213 JST w regionie (Ryc. 43),
- miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze – 11 spośród 48 ośrodków miejskich w regionie.

Obszary zagrożone trwałą marginalizacją obejmują grupę mniejszych miast oraz obszarów wiejskich, które ze względu na występujące cechy problemowe wpływające na niekorzystną sytuację społeczno-gospodarczą zostały określone jako strefa opóźnienia urbanizacyjnego. Oczekiwanym efektem podejmowanych działań powinien być rozwój lokalnych firm, wzrost liczby lokalnych miejsc pracy, wzrost dochodów mieszkańców oraz bazy dochodowej samorządów terytorialnych. Korzystne będzie również wzmocnienie powiązań funkcjonalnych obszarów wiejskich z miastami, stanowiącymi lokalne ośrodki wzrostu, które zapewniają odpowiedni dostęp mieszkańców do rynku pracy.

Celem krajowej polityki regionalnej w odniesieniu do miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze jest odbudowa bazy gospodarczej tych miast oraz wzmocnienie ich roli, jako centrów aktywności społecznej i gospodarczej. W KSRR 2030 zakłada się, że będzie to możliwe dzięki rozwojowi przedsiębiorczości oraz inwestycjom generującym lokalnie atrakcyjne miejsca pracy. W rezultacie wzrosną lokalne dochody z działalności gospodarczej, wartość i konkurencyjność lokalnych firm oraz rozpoznawalność marek lokalnych produktów.

Ryc. 43 Obszary zagrożone trwałą marginalizacją oraz miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze

Źródło: Opracowanie własne DSiR, UMWL

Obszary zagrożone trwałą marginalizacją

Podstawowy zakres interwencji krajowej polityki regionalnej (wskazany w KSRR 2030) kierowany na obszary zagrożone trwałą marginalizacją przyporządkowany celom strategicznym SRWL 2030 przedstawiono na Ryc. 44.

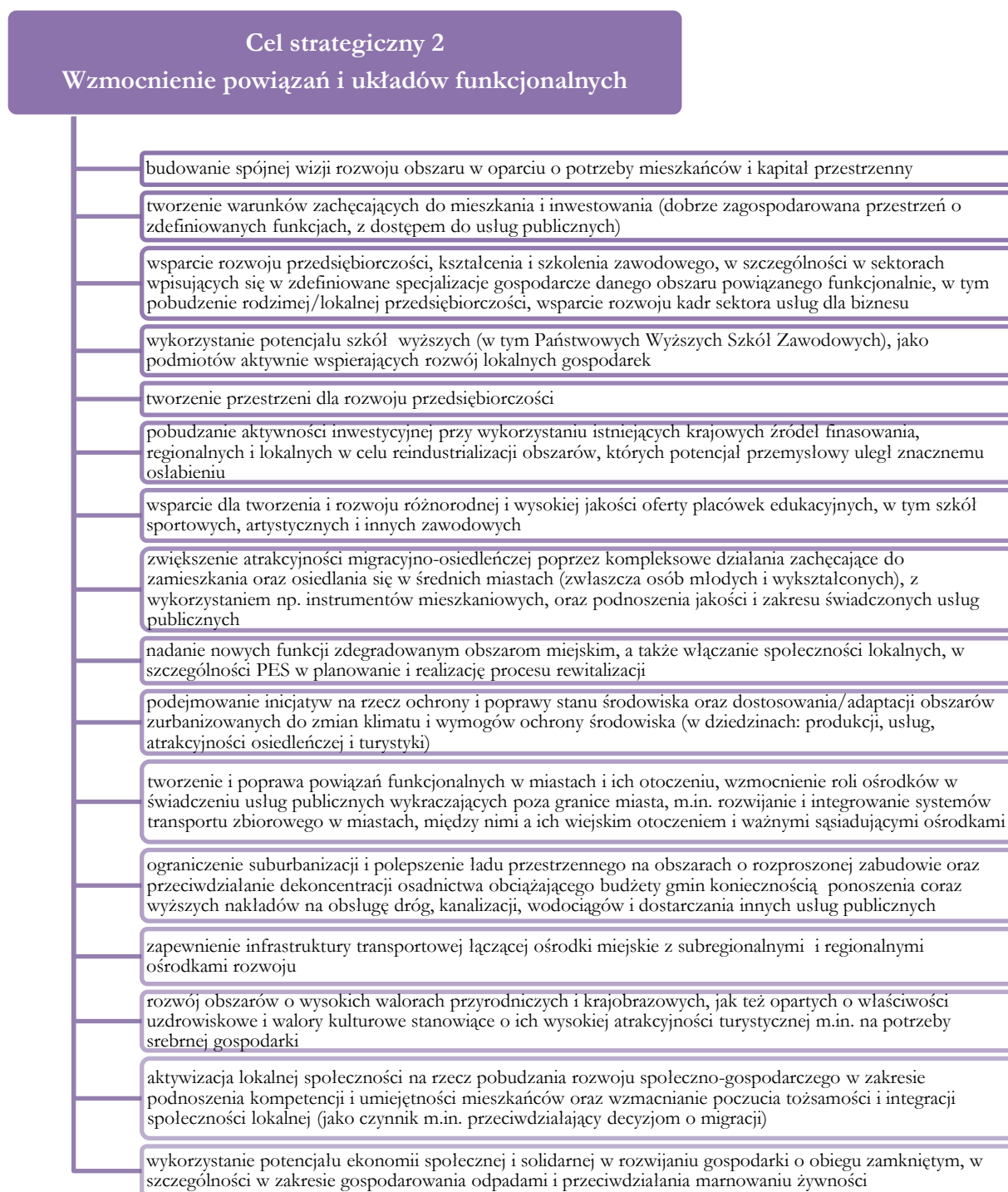
Ryc. 44 Zakres interwencji wskazany w KSRR w odniesieniu do celów strategicznych SRWL 2030

Miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze

Podstawowy zakres interwencji krajowej polityki regionalnej (wskazany w KSRR 2030) kierowany do miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze związany jest jednoznacznie z realizacją 2 celu strategicznego SRWL obejmującego rozwój miejskich obszarów funkcjonalnych (Ryc. 45).

Ryc. 45 Zakres interwencji wskazany w KSRR w odniesieniu do 2. celu strategicznego SRWL 2030

Źródło: Opracowanie własne DSiR, UMWL

6.2.2. Obszary Strategicznej interwencji o znaczeniu regionalnym

Obszary strategicznej interwencji o **znaczeniu regionalnym** stanowią wyraz podjętej decyzji dotyczącej potrzeby szczególnego wsparcia realizacji wybranych kierunków działań SRWL na określonych obszarach województwa. Przyjmując model zrównoważonego rozwoju, w tym policentryczny rozwój sieci osadniczej, w *SRWL 2030* wskazuje się **Obszary Strategicznej Interwencji** obejmujące:

- obszary współpracy w strefach silnego oddziaływania miast (MOF),
- strefy funkcjonalne, charakteryzujące się wspólnymi uwarunkowaniami i celami rozwojowymi, na których przewiduje się współpracę w układach ponadlokalnych.

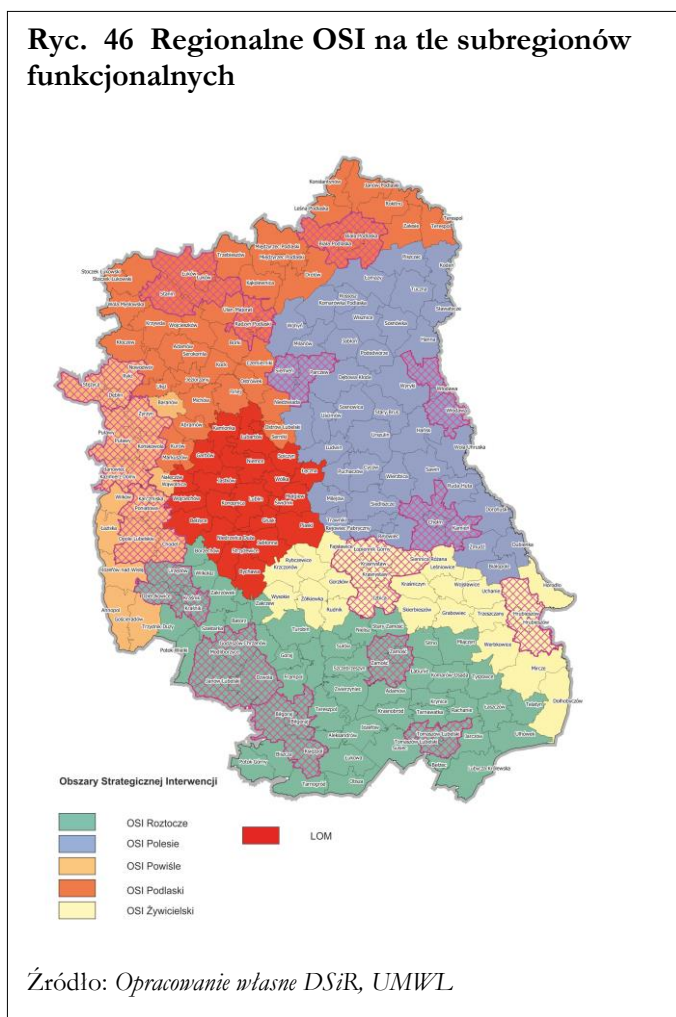
W ramach ich delimitacji określa się:

- terytorium (subregion), na którym samorząd województwa lubelskiego zakłada zastosowanie mechanizmów terytorialnych,
- tematyczne obszary planowanej interwencji z uwzględnieniem wsparcia z poziomu krajowego, regionalnego i lokalnego,
- przedsięwzięcia flagowe, szczególnie istotne dla wykorzystania potencjałów rozwojowych poszczególnych subregionów funkcjonalnych, stanowiące katalog otwarty obejmujący zadania i inwestycje celu publicznego o znaczeniu krajowym i wojewódzkim ustalone w dokumentach przyjętych przez Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Radę Ministrów, właściwego ministra lub Sejmik Województwa Lubelskiego i Zarząd Województwa Lubelskiego, w tym przede wszystkim:
  - przedsięwzięcia wpływające na poprawę dostępności komunikacyjnej subregionów funkcjonalnych,
  - przedsięwzięcia wpływające na kształtowanie struktury gospodarczej subregionów funkcjonalnych.

W wymiarze strategicznym oznacza to wskazanie:

- obszarów dla których zdefiniowany indywidualny priorytet rozwojowy determinuje zakres planowanego wsparcia w ramach instrumentów terytorialnych,

Ryc. 46 Regionalne OSI na tle subregionów funkcjonalnych

- kierunków działań (wybranych spośród wszystkich kierunków działań *SRWL 2030*), których realizacja ma szczególne znaczenie dla priorytetów rozwojowych poszczególnych subregionów funkcjonalnych,
- przedsięwzięć, których realizacja ma szczególne znaczenie dla rozwoju określonych subregionów funkcjonalnych, w tym przede wszystkim służących poprawie ich dostępności w układzie wewnętrznym i zewnętrznym.

W wymiarze operacyjnym oznacza to wskazanie:

- obszarów właściwych dla zastosowania odpowiednich mechanizmów terytorialnych, tj.:
  - a) zintegrowanych inwestycji terytorialnych;
  - b) rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność;
  - c) innych narzędzi terytorialnych.
- obszarów rekomendowanych do planowania współpracy w układach ponadlokalnych (międzygminnych), tj. w oparciu o strategię rozwoju ponadlokalnego lub strategię terytorialną.

W wymiarze regulacyjnym oznacza to:

- wyznaczenie w *SRWL 2030* dwóch typów OSI, tj.:
  - a) MOF – właściwych do wspólnego planowania rozwoju na poziomie ponadlokalnym (w miastach i obszarach powiązanych z nimi funkcjonalnie), w tym poprzez wykorzystanie instrumentu ZIT,
  - b) OSI subregionalnych – rekomendowanych do wspólnego planowania rozwoju na poziomie ponadlokalnym. Granice OSI nie są wiążące dla samorządów lokalnych w zakresie obszarów opracowania strategii ponadlokalnych tzn. że:
    - w obrębie OSI może być sporządzonych wiele strategii ponadlokalnych, co warunkowane jest wyłącznie potrzebą i chęcią współpracy samorządów lokalnych,
    - strategię ponadlokalną mogą być sporządzane dla obszaru położonego w jednym lub więcej OSI – co oznacza, że w tym przypadku *SRWL 2030* dedykuje strategiom ponadlokalnym te priorytety rozwojowe i związane z nimi kierunki działań, które wynikają z przynależności większej części obszaru objętego strategią ponadlokalną do określonego OSI.

Niezależnie od kierunków działań wskazanych jako szczególnie istotne dla rozwoju poszczególnych OSI (będących przedmiotem wsparcia w ramach instrumentów terytorialnych), wszyscy interesariusze *SRWL 2030* mogą korzystać ze wsparcia regionalnego na zasadach ogólnych, wynikających z kierunków działań o charakterze horyzontalnym, wskazanych w ramach poszczególnych celów strategicznych i operacyjnych.

OSI Miejskie Obszary Funkcjonalne

Koncentracja potencjału gospodarczego, społecznego i demograficznego w miastach stanowi szczególnie ważny czynnik sprzyjający uzyskaniu efektu synergii w procesach rozwojowych. Uwzględniając podstawowy cel delimitacji MOF, tj. wyznaczenie obszaru budowania potencjału rozwojowego miast oraz wzmacniania powiązań funkcjonalnych ośrodków rdzeniowych z otoczeniem, a także uznając określone w KSRR 2030 zasady polityki regionalnej, w tym szczególnie istotną dla procesu delimitacji zasadę partnerstwa i współpracy, w SRWL wskazuje się:

1. MOF ośrodka wojewódzkiego (LOM) - 22 gmin, w tym:

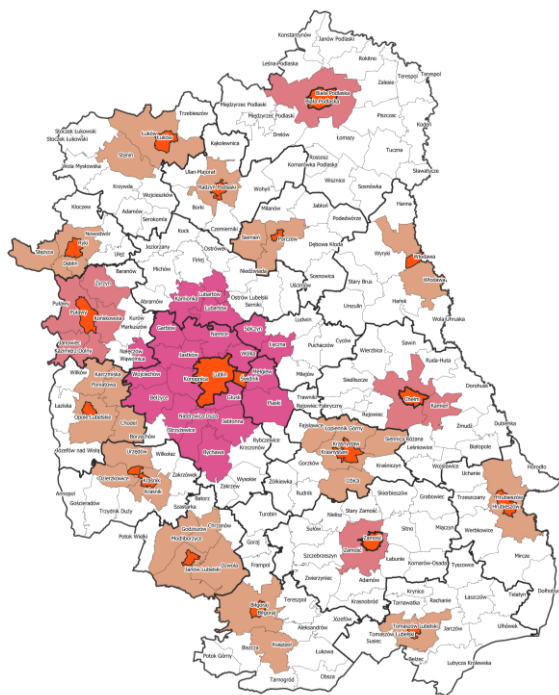
- miasta: Lublin i Świdnik (tworzące rdzeń LOM) będące terenem koncentracji funkcji metropolitalnych,
- miasta satelitarne: Lubartów, Łęczna, Piaski, Bychawa, Bełżyce, Nałęczów – będące ośrodkami rozwijającymi wyspecjalizowane funkcje społeczno-gospodarcze wspomagające ośrodek centralny LOM,
- gminy położone w obszarze aglomeracji: gm. Konopnica, Jastków, gm. Głusk i Wólka - jako tereny koncentracji przedsiębiorczości pozarolniczej,
- gminy położone poza aglomeracją: Niemce, Niedrzwica Duża, Garbów, Melgiew, Wojciechów, Strzyżewice, Jabłonna, Lubartów, Spiczyn i Kamionka.

2. MOF ośrodków subregionalnych, tj.:

- Białej Podlaskiej, w tym: miasto Biała Podlaska – jako ośrodek rdzeniowy, gmina wiejska Biała Podlaska – jako strefa zewnętrzna MOF,
- Chełma, w tym: miasto Chełm – jako ośrodek rdzeniowy, gminy wiejskie: Chełm oraz Kamień – jako strefa zewnętrzna MOF,
- Puław, w tym: miasto Puławy – jako ośrodek rdzeniowy, gmina miejsko-wiejska Kazimierz Dolny oraz gminy wiejskie: Końskowola, Puławy, Janowiec i Żyrzyn – jako strefa zewnętrzna MOF,
- Zamościa, w tym: miasto Zamość – jako ośrodek rdzeniowy, gmina wiejska Zamość – jako strefa zewnętrzna MOF.

3. MOF ośrodków lokalnych, tj. obszary funkcjonalne wszystkich pozostałych miast powiatowych w województwie:

Ryc. 47 OSI Miejskie Obszary Funkcjonalne

Źródło: Opracowanie własne DSiR, UMWL

- Bilgoraja, w tym: miasto Bilgoraj – jako ośrodek rdzeniowy, gminy wiejskie: Bilgoraj i Księżpol – jako strefa zewnętrzna MOF,
- Hrubieszowa, w tym: miasto Hrubieszów – jako ośrodek rdzeniowy, gmina wiejska Hrubieszów – jako strefa zewnętrzna MOF,
- Janowa Lubelskiego, w tym: część miejska gminy miejsko-wiejskiej Janów Lubelski – jako ośrodek rdzeniowy, część wiejska gminy miejsko-wiejskiej Janów Lubelski, gmina miejsko-wiejska Modliborzycze oraz gminy wiejskie Dzwola i Godziszów – jako strefa zewnętrzna MOF,
- Krasnegostawu, w tym: miasto Krasnystaw – jako ośrodek rdzeniowy, gmina wiejska Krasnystaw, Siennica Różana, Łopiennik Górny i Izbica – jako strefa zewnętrzna MOF,
- Kraśnika, w tym: miasto Kraśnik – jako ośrodek rdzeniowy, gminy wiejskie: Kraśnik, Dzierzkowice i Urzędów – jako strefa zewnętrzna MOF,
- Łukowa, w tym: miasto Łuków – jako ośrodek rdzeniowy, gminy wiejskie: Łuków i Stanin – jako strefa zewnętrzna MOF,
- Opola Lubelskiego, w tym: część miejska gminy miejsko-wiejskiej Opole Lubelskie – jako ośrodek rdzeniowy, część wiejska gminy miejsko-wiejskiej Opole Lubelskie, gmina miejsko-wiejska Poniatowa oraz 2 gminy wiejskie Chodel i Karczmiska – jako strefa zewnętrzna MOF,
- Parczewa, w tym: część miejska gminy miejsko-wiejskiej Parczew – jako ośrodek rdzeniowy, część wiejska gminy miejsko-wiejskiej Parczew oraz gmina wiejska Siemień – jako strefa zewnętrzna MOF,
- Radzyna Podlaskiego, w tym: miasto Radzyń Podlaski – jako ośrodek rdzeniowy, gmina wiejska Radzyń Podlaski oraz gmina wiejska Borki – jako strefa zewnętrzna MOF,
- Ryk, w tym: część miejska gminy miejsko-wiejskiej Ryki oraz gmina miejska Dęblin – jako ośrodek rdzeniowy, część wiejska gminy miejsko-wiejskiej Ryki oraz gmina wiejska Stężycza – jako strefa zewnętrzna MOF,
- Tomaszowa Lubelskiego, w tym: miasto Tomaszów Lubelski – jako ośrodek rdzeniowy, gmina wiejska Tomaszów Lubelski – jako strefa zewnętrzna MOF,
- Włodawy, w tym: miasto Włodawa – jako ośrodek rdzeniowy, gmina wiejska Włodawa – jako strefa zewnętrzna MOF.

Kierunki działań dla Miejskich Obszarów Funkcjonalnych wynikają przede wszystkim z przyjętego w *SRWL 2030* celu operacyjnego 2.2. Rozwój miejskich obszarów funkcjonalnych. Wśród wielu inicjatyw lokalnych, wpisujących się w kierunki działań służące wzmocnieniu funkcjonalnemu miast i ich obszarów funkcjonalnych można wymienić:

- budowę Multifunkcyjnego Centrum Rozwoju w Świdniku oraz Regionalnego Centrum Motoryzacji i Awiacji, jako elementów wzmocnienia funkcji metropolitalnych rdzenia LOM,
- budowę Zintegrowanego Intermodalnego Dworca Metropolitalnego, jako kluczowego elementu kształtowania metropolitalnego układu transportu zbiorowego,
- budowę Centrum Zmian Klimatu i Środowiska (CeReClim) w ramach UMCS w Lublinie, jako platformę współpracy interdyscyplinarnej, międzyinstytucjonalnej i międzynarodowej jako elementu rozwijania potencjału naukowego ośrodka metropolitalnego,

- budowę Filharmonii w Zamościu, reaktywację Akademii Zamojskiej, a także rozwój Lotniska w Mokrem k/Zamościa – jako elementy wzmocnienia funkcji ośrodka subregionalnego,
- realizację kładki łączącej Kazimierz Dolny z Janowcem jako elementu wzmocnienia funkcji ośrodka subregionalnego sprzyjającego wykorzystaniu potencjału turystycznego obszaru funkcjonalnego Powiśle,
- realizację drogi powiatowej relacji Urzędów – Kraśnik – Wyżnianka – Olbiecin, a także budowa obwodnicy Urzędowa i Bilgoraja jako elementów kształtowania ponadlokalnych układów komunikacyjnych MOF ośrodków lokalnych,
- budowa Centrum komunikacji (w formie hubu) w mieście Hrubieszów jako elementu wzmocnienia funkcji ośrodka lokalnego położonego na przebiegu ważnych korytarzy transportowych,
- modernizacja toru kartingowego Autodrom w Bilgoraju na potrzeby organizacji imprez i zawodów motoryzacyjnych, jako elementu wzmocnienia funkcji ośrodków lokalnych w zakresie rozwijania oferty wydarzeń regionalnych,
- realizację Centrum Narciarstwa Biegowego i Sportów Wrotkarskich w Tomaszowie Lubelskim, jako elementu wzmocniającego funkcje ośrodka lokalnego, sprzyjającego wykorzystaniu potencjału rozwojowego obszaru funkcjonalnego Roztocze,
- realizację kompleksu turystycznego wykorzystującego istniejącą infrastrukturę sportowo-rekreacyjną (basen powiatowy, staw Buksa, hala sportowa z kompleksem boisk) w mieście Ryki, jako elementu wzmocniającego funkcje ośrodka lokalnego, sprzyjającego wykorzystaniu potencjału rozwojowego obszaru funkcjonalnego Powiśle.

Ponadto zgodnie z przyjętym podejściem dotyczącym **zintegrowanego planowania rozwoju**, w odniesieniu do miast tracących funkcje społeczno-gospodarcze oraz ich obszarów funkcjonalnych wskazuje się działania określone w KSRR 2030.

OSI subregionalne

Realizując jedno z podstawowych założeń krajowej polityki regionalnej, które zakłada zapewnienie zrównoważonego rozwoju całego kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym, a także uwzględniając wyraźne zróżnicowanie poszczególnych terytoriów pod względem stanu rozwoju oraz występujących barier i potencjałów, w SRWL przyjęto podstawowe **ramy delimitacji OSI subregionalnych**:

- podstawą wyznaczania OSI subregionalnych są zróżnicowane cechy przestrzeni odzwierciedlone w waloryzacji funkcjonalnej województwa (PZPWL 2015) oraz regionalizacji fizycznogeograficznej Polski,
- granice OSI wyznaczane są na podstawie granic administracyjnych gmin,
- wyznaczone w województwie OSI subregionalne uwzględniają krajową politykę rozwoju regionalnego ukierunkowaną terytorialnie, wyrażoną poprzez krajowe OSI określone w KSRR 2030, tj. obszary zagrożone trwałą marginalizacją oraz miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze,

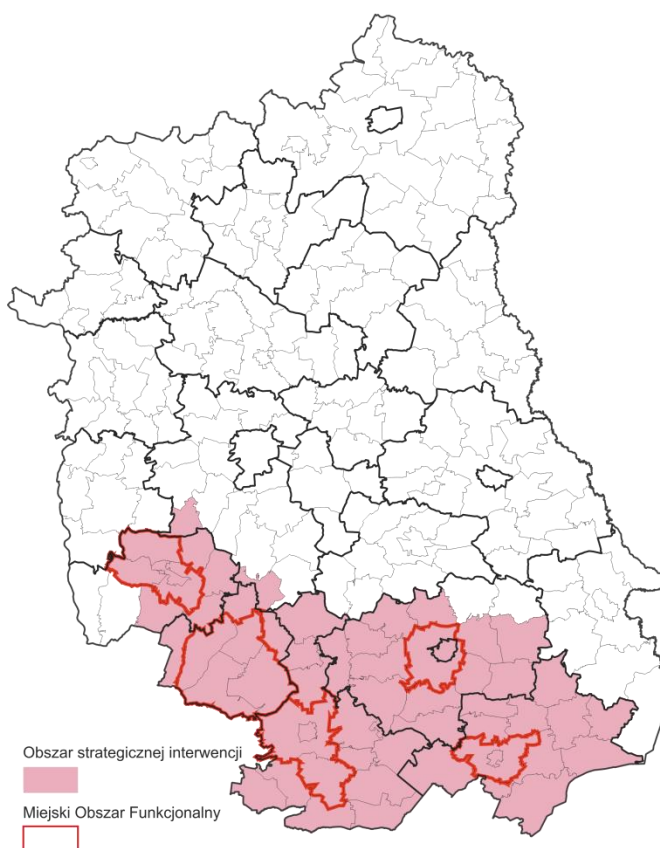
MOF ośrodków subregionalnych i MOF ośrodków lokalnych stanowią integralną przestrzennie i funkcjonalnie strukturę w obrębie OSI subregionalnych.

OSI ROZTOCZE

Priorytet rozwoju:
Społeczno-gospodarcze wykorzystanie zasobów środowiska przyrodniczego i kulturowego Roztocza i Puszczy Solskiej.

Podstawy delimitacji:

- zasięg Roztoczańsko-Puszczańskiego Obszaru Funkcjonalnego (waloryzacja w PZPWL 2015),
- obszar Transgranicznego Rezerwatu Biosfery Roztocze,
- obszar współpracy w ramach Stowarzyszenia Samorządów Euroregion Roztocze,
- obszar projektowanego Geoparku Kamienny Las na Roztoczu.

Cechy wiodące – przesłanki delimitacji:

- wysoka lesistość, która w wielu gminach przekracza 50% powierzchni,
- duży udział powierzchni obszarów objętych różnymi formami ochrony przyrody,
- uznany wysoki potencjał turystyczny, w tym wynikający z unikalnego w skali kraju krajobrazu naturalno-kulturowego,
- wysokie walory krajoznawcze, które predestynują ten obszar do rozwoju aktywnych form wypoczynku, tj.: turystyki krajoznawczej, przyrodniczej, wędrówek pieszych i rowerowych, a także edukacji ekologicznej,
- sprzyjające warunki klimatyczne dla rozwoju turystyki zimowej i leczniczej oraz odpowiednie warunki hipsometryczne dla uprawiania sportów zimowych,
- złożona, wielofunkcyjna struktura przyrodnicza, stanowiąca o szczególnym znaczeniu obszaru w kształtowaniu powiązań ekologicznych,
- istniejące naturalne powiązania funkcjonalne w układzie transgranicznym,
- zidentyfikowane zasoby uzdrowiskowe (klimat leczniczy i wody mineralne),
- wysoki poziom nasłonecznienia.

Zasięg OSI:

- MOF: Bilgoraja, Janowa Lubelskiego, Kraśnika, Tomaszowa Lubelskiego i Zamościa,
- 41 gminy należące do obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją, tj.: Adamów, Aleksandrów, Batorz, Bełżec, Biszcza, Chrzanów, Frampol, Goraj, Jarczów, Józefów, Komarów-Osada, Krasnobród, Krynice, Lubycza Królewska, Łabunie, Łaszczów, Łukowa, Miączyn, Nielisz, Obsza, Potok Górny, Potok Wielki, Rachanie, Radecznica, Sitno, Sulów,

OSI ROZTOCZE

Susiec, Stary Zamość, Szastarka, Szczebrzeszyn, Tarnawatka, Telatyn, Teresopol, Trzydnik Duży, Turobin, Tyszowce, Ulhówek, Wilkołaz, Zakrzew, Zakrzówek, Zwierzyniec.

- 2 gminy nienależące do obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją, tj.: Borzechów i Tarnogród.

Kierunki interwencji / tematyczne obszary wsparcia OSI Roztocze w kontekście realizacji celów i kierunków działań SRWL:

1.1 Poprawa konkurencyjności gospodarstw rolnych

- **Rozwój agroturystyki i turystyki wiejskiej jako istotnego elementu regionalnej oferty turystycznej oraz ważnego czynnika poprawy ekonomicznej gospodarstw rolnych.**

2.1 Zrównoważony rozwój systemów infrastruktury technicznej

- **Poprawa regionalnych i międzyregionalnych powiązań komunikacyjnych z uwzględnieniem szkieletowego układu dróg ekspresowych (S19, S17 i S12) oraz planowanej autostrady A2, w tym budowa obwodnic miast**

Przedsięwzięcia flagowe:

- Realizacja drogi ekspresowej Via Carpatia / S19;
- Realizacja drogi ekspresowej S17, w tym budowa obwodnic: Zamościa i Tomaszowa Lubelskiego;
- Przebudowa DK74, w tym budowa obwodnic: Dzwoli, Gorajca, Janowa Lubelskiego, Szczebrzeszyna, Zamościa;
- Przebudowa i rozbudowa dróg wojewódzkich nr: DW 833, DW 835, DW837, DW 842, DW 848, DW 849, DW 850, DW852, DW 853, DW 858, DW 863, w tym budowa obwodnicy Kraśnika (DW 833), Urzędowa (DW 833), Bilgoraja (DW 835), Frampola (DW 835) i Tarnogrodu (DW 835).

- **Poprawa regionalnych i międzyregionalnych połączeń kolejowych z uwzględnieniem Programu Kolejowego CPK Centralny Port Komunikacyjny**

Przedsięwzięcia flagowe:

- Realizacja szlaku kolejowego relacji Warszawa - Lwów;
- Budowa nowego połączenia kolejowego (Lublin – Zamość / komponent CPK: Trawniki – Zamość);
- Budowa linii kolejowej (Szastarka – Janów Lubelski – Bilgoraj) wraz z poprawą dostępności do transportu kolejowego w m. Kraśnik;
- Przebudowa linii kolejowej nr 68 relacji Lublin – Stalowa Wola / budowa nowego odcinka Kraśnik – Rzeczyca;
- Przebudowa linii kolejowych 69 i 72 na odc. Rejowiec – Zawada – Zamość Szopinek wraz z budową łącznicy omijającej stację Zawada;
- Budowa linii kolejowej nr 56 (Wólka Orłowska – Belżec);
- Budowa dworca kolejowego w Kraśniku;
- Rozbudowa Lokalnego Centrum Sterowania Linii Hutniczej Szerokotorowej oraz przebudowa stacji Zamość Bortatycze i Szczebrzeszyn.

2.4 Ochrona walorów środowiska

- **Ochrona wartości przyrodniczych, w tym krajobrazu, siedlisk i bioróżnorodności**

Przedsięwzięcia flagowe:

- Opracowanie planów ochrony oraz planów zadań ochronnych dla obszarów objętych prawną formą ochrony przyrody;
- Aktualizacja lokalnych dokumentów planistycznych w zakresie uwzględnienia działań i

OSI ROZTOCZE

warunków zagospodarowania wynikających z planów ochrony i planów zadań ochronnych.

3.3 Promocja i rozwój usług prozdrowotnych, uzdrowiskowych oraz gospodarki senioralnej

- **Rozwój funkcji i bazy lecznictwa uzdrowiskowego na obszarach występowania naturalnych warunków i czynników leczniczych**

Przedsięwzięcia flagowe:

- Rozbudowa bazy i infrastruktury uzdrowiska Krasnobród;
- Realizacja procesu dochodzenia do uzyskania statusu uzdrowiska na terenach występowania naturalnych czynników leczniczych (wody mineralne, właściwości klimatu) w gminach: Biszcza, Janów Lubelski, Łukowa i Susiec.

3.4 Innowacyjne wykorzystanie walorów przyrodniczo-kulturowych, rozwój sportu i usług wolnego czasu

- **Kreowanie i rozwijanie oferty ośrodków łączących funkcje edukacyjne, kulturalne i rekreacyjne, wykorzystujących nowe trendy w turystyce**

Przedsięwzięcia flagowe:

- Utworzenie Geoparku „Kamienny las na Roztoczu”.

- **Rozwijanie produktów i oferty wydarzeń wykorzystujących unikalne zasoby lokalne (np. kuchnię, wydarzenia historyczne, tradycje, materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe, walory środowiskowe, wydarzenia związane z przejawami współczesnej twórczości artystycznej, wydarzenia sportowe)**
- **Organizacja punktów usług i obsługi turystycznej dla turystyki zmotoryzowanej (np. caravanning, turystyka motocyklowa)**
- **Rozwój infrastruktury sprzyjającej tworzeniu zróżnicowanej oferty opartej o różne formy turystyki (np. kajakową, rowerową, nordic walking, konną, kulturową, historyczną, przyrodniczą, kulinarną itp.)**

Przedsięwzięcia flagowe:

- Rozbudowa Centralnego Szlaku Rowerowego Roztocza,
- Rozbudowa Green Velo,
- Organizacja szlaku Architektury Drewnianej Województwa Lubelskiego.

- **Wspieranie rozwoju przemysłów kreatywnych oraz przemysłów kultury, przedsiębiorczości bazującej na lokalnych zasobach, dziedzictwie kulturowym i usługach edukacyjnych**
- **Ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego, poprzez rozwijanie funkcji użytkowej obiektów kulturowych**

4.4 Wzmocnienie współpracy transgranicznej i międzyregionalnej

- **Wspieranie działań i współpraca z właściwymi podmiotami na rzecz realizacji inwestycji sprzyjających pogłębianiu kontaktów międzyregionalnych, w tym w zakresie infrastruktury granicznej (budowa i rozbudowa przejść granicznych oraz dostosowanie ich do obsługi ruchu turystycznego) oraz poprawiającej dostępność do przejść granicznych (drogi, linie kolejowe, parkingi buforowe, lotnisko, infrastruktura turystyczna)**

Przedsięwzięcia flagowe:

- Wspieranie rozbudowy istniejącej oraz budowy nowej infrastruktury poprawiającej dostępność do przejść granicznych (drogi, linie kolejowe, parkingi buforowe, infrastruktura turystyczna).

- **Wspieranie działań na rzecz ochrony zasobów przyrodniczych na obszarach przygranicznych oraz rozwój zintegrowanej turystyki transgranicznej**

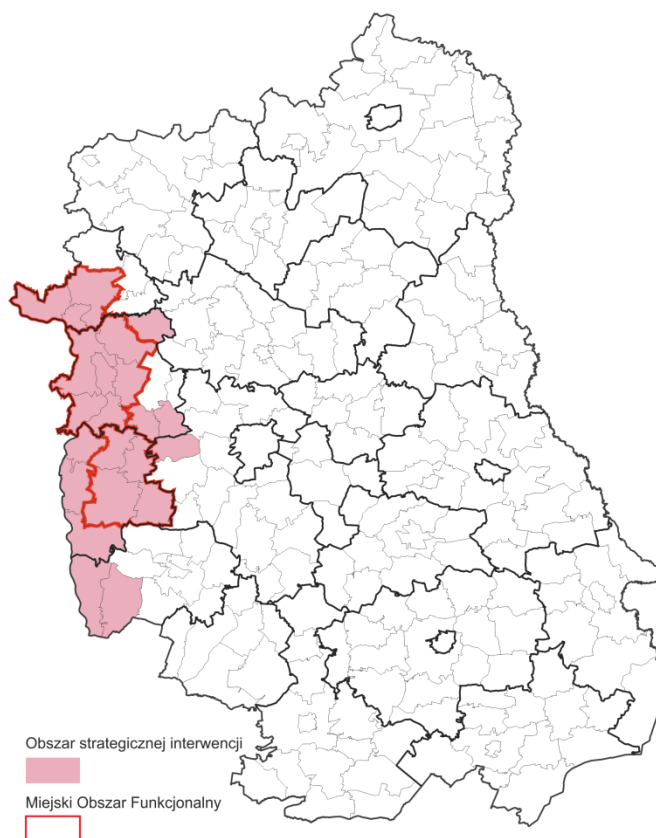
OSI POWIŚLE

Priorytet rozwoju:

Spółeczno-gospodarcze wykorzystanie zasobów środowiska przyrodniczego i kulturowego obszarów nadwiślańskich.

Podstawy delimitacji:

- zasięg Obszaru Funkcjonalnego Powiśle (waloryzacja w PZPWL 2015),
- obszar planowanego Geoparku Małopolski Przelom Wisły.

Cechy wiodące – przesłanki delimitacji:

- uznany wysoki potencjał turystyczny, w tym wynikający z unikalnego w skali kraju krajobrazu naturalno-kulturowego,
- ugruntowane znaczenie turystyczne tzw. trójkąta turystycznego: Kazimierz Dolny-Nalęczów-Puławy,
- bardzo korzystne warunki agroklimatyczne dla uprawy owoców miękkich i sprzyjające rozwojowi gospodarstw sadowniczych,
- dobrze rozwinięta baza obsługi ruchu turystycznego,
- zasoby wód mineralnych, właściwości klimatu, a także istniejąca baza sanatoryjna stanowiące podstawę rozwijania funkcji uzdrowiskowej.

Zasięg OSI:

- MOF: Opola Lubelskiego, Puław i Ryk;
- 5 gmin należących do obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją, tj.: Annapol, Gościeradów, Józefów nad Wisłą, Łaziska, Wilków;
- 2 gminy nienależące do obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją, tj.: Wąwolnica i Baranów.

OSI POWIŚLE

Kierunki interwencji / tematyczne obszary wsparcia OSI Powiśle w kontekście realizacji celów SRWL:

1.1 Poprawa konkurencyjności gospodarstw rolnych

- **Rozwój lokalnych specjalizacji rolnych m.in. w oparciu o odtworzenie historycznie ukształtowanych lub wykorzystanie nowych, niszowych kierunków produkcji**
- **Rozwój agroturystyki i turystyki wiejskiej jako istotnego elementu regionalnej oferty turystycznej oraz ważnego czynnika poprawy ekonomicznej gospodarstw rolnych**

1.2 Rozwój przedsiębiorczości wykorzystującej surowce rolne

- **Rozwój infrastruktury i obiektów przechowalniczych**

2.1 Zrównoważony rozwój systemów infrastruktury technicznej

- **Poprawa regionalnych i międzyregionalnych powiązań komunikacyjnych z uwzględnieniem szkieletowego układu dróg ekspresowych (S19, S17 i S12) oraz planowanej autostrady A2, w tym budowa obwodnic miast**

Przedsięwzięcia flagowe:

- Realizacja drogi ekspresowej S12 na odc. Radom – Puławy
- Rozbudowa drogi krajowej nr 48 (Dęblin – Moszczanka);
- Przebudowa i rozbudowa dróg wojewódzkich nr: DW 801, DW 824, DW 830, DW833, w tym budowa obwodnic Dęblina (DW 801) i Nałęczowa (DW 830).

- **Poprawa regionalnych i międzyregionalnych połączeń kolejowych z uwzględnieniem Programu Kolejowego CPK Centralny Port Komunikacyjny**

Przedsięwzięcia flagowe:

- Realizacja szlaku kolejowego relacji Warszawa – Lwów,
- Modernizacja linii kolejowej nr 7 relacji Warszawa – Lublin – Dorohusk,
- Przebudowa dworca kolejowego w Dęblinie.

2.4 Ochrona walorów środowiska

- **Ochrona wartości przyrodniczych, w tym krajobrazu, siedlisk i bioróżnorodności**

Przedsięwzięcia flagowe:

- Opracowanie planów ochrony oraz planów zadań ochronnych dla obszarów objętych prawną formą ochrony przyrody;
- Aktualizacja lokalnych dokumentów planistycznych w zakresie uwzględnienia działań i warunków zagospodarowania wynikających z planów ochrony i planów zadań ochronnych.

3.3 Promocja i rozwój usług prozdrowotnych, uzdrowiskowych oraz gospodarki senioralnej

- **Rozwój funkcji i bazy lecznictwa uzdrowiskowego na obszarach występowania naturalnych warunków i czynników leczniczych**

Przedsięwzięcia flagowe:

- Rozbudowa bazy i infrastruktury uzdrowiska Nałęczów;
- Realizacja procesu uzyskania statusu uzdrowiska na terenach występowania naturalnych czynników leczniczych (wody mineralne, właściwości klimatu) w gminie Wąwolnica (Celejów).

3.4 Innowacyjne wykorzystanie walorów przyrodniczo-kulturowych, rozwój sportu i usług wolnego czasu

- **Wspieranie tworzenia kompleksowej oferty turystycznej w oparciu o marki regionalne i terytorialne – pakietowanie i sieciowanie**

Przedsięwzięcia flagowe:

- Utworzenie Geoparku Małopolski Przełom Wisły,

OSI POWIŚLE

- Rozwój infrastruktury turystycznej Nadwiślańskiej Kolejki Wąskotorowej,
- **Rozwijanie produktów i oferty wydarzeń wykorzystujących unikalne zasoby lokalne (np. kuchnię, wydarzenia historyczne, tradycje, materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe, walory środowiskowe, wydarzenia związane z przejawami współczesnej twórczości artystycznej, wydarzenia sportowe)**

Przedsięwzięcia flagowe:

- Budowa trasy turystycznej na terenie nieczynnej kopalni fosforytów.
- **Organizacja punktów usług i obsługi turystycznej dla turystyki zmotoryzowanej (np. caravanning, turystyka motocyklowa)**
- **Rozwój infrastruktury sprzyjającej tworzeniu zróżnicowanej oferty opartej o różne formy turystyki (np. kajakową, rowerową, nordic walking, konną, kulturową, historyczną, przyrodniczą, kulinarną itp.)**

Przedsięwzięcia flagowe:

- Budowa Wiślanej Trasy Rowerowej
- Organizacja szlaku Architektury Drewnianej Województwa Lubelskiego.
- **Wspieranie rozwoju przemysłów kreatywnych oraz przemysłów kultury, przedsiębiorczości bazującej na lokalnych zasobach, dziedzictwie kulturowym i usługach edukacyjnych**
- **Ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym poprzez rozwijanie funkcji użytkowej obiektów kulturowych**

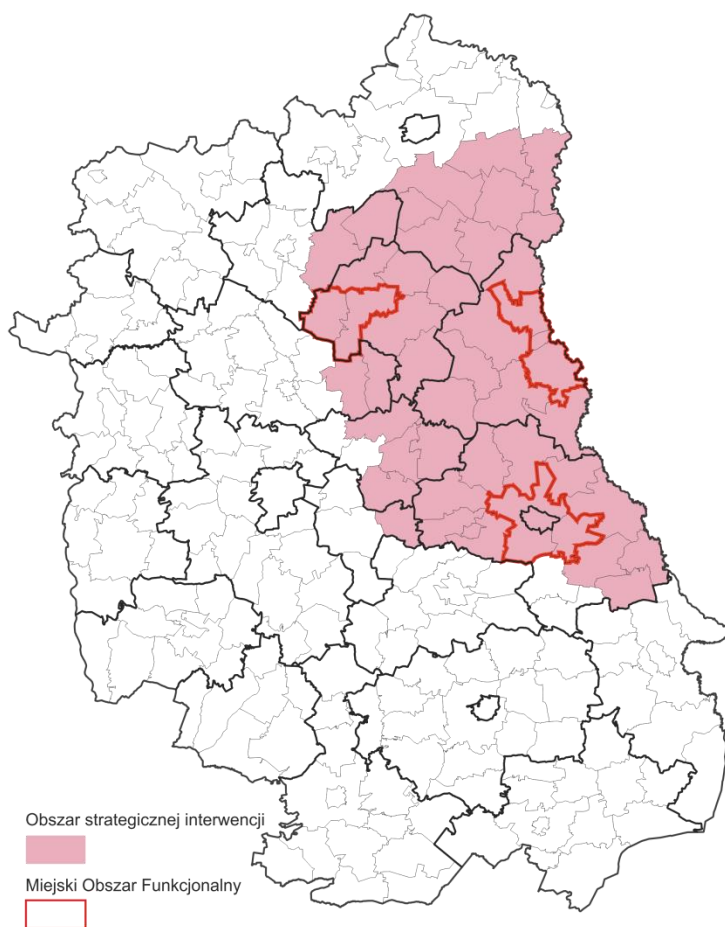
OSI POLESIE

Priorytet rozwoju:

Spoleczno-gospodarcze wykorzystanie zasobów środowiska przyrodniczego i kulturowego Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego oraz terenów nadbużańskich.

Podstawy delimitacji:

- zasięg Obszaru Funkcjonalnego Polesie ze strefą oddziaływania Kanalu Wieprz-Krzna (waloryzacja w PZPWL 2015),
- obszar Transgranicznego Rezerwatu Biosfery Polesie Zachodnie,
- obszar Systemu Kanalu Wieprz-Krzna.

Cechy wiodące – przesłanki delimitacji:

- bardzo duża koncentracja terenów cennych przyrodniczo, mających szczególne znaczenie w kształtowaniu powiązań ekologicznych,
- liczne występowanie naturalnych i sztucznych zbiorników wodnych, sprzyjające rozwojowi gospodarki rybackiej,
- występowanie znacznej ilości torfowisk i mokradel - duża wrażliwość na destabilizację stosunków wodnych,
- niska jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej, przede wszystkim ze względu na dominującą przewagę słabych gleb,
- znaczna powierzchnia użytków zielonych, sprzyjająca rozwojowi gospodarki hodowlanej,
- wysoki poziom nasłonecznienia,
- położenie na trasie przebiegu krajowych i europejskich powiązań transportowych (drogowych i kolejowych) w południowej strefie OSI.

Zasięg OSI:

- MOF: Chelma, Parczewa i Włodawy;
- 31 gminy należące do obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją, tj.: Białopole, Dębowa Kłoda, Dorohusk, Dubienka, Hanna, Hańsk, Jabłoń, Kodeń, Komarówka Podlaska, Łomazy, Milanów, Piszczac, Podedwórze, Rejowiec, Rejowiec Fabryczny, Rossosz, Ruda-Huta, Sawin, Siedliszcze, Sławatycze, Sosnowica, Sosnówka, Stary Brus, Tucznia, Uścimów,

OSI POLESIE

Wierzbica, Wisznice, Wohyń, Wola Uhruska, Wyrki, Żmudź;

- 8 gmin nienależących do obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją, tj.: Cyców, Ludwin, Milejów, Ostrów Lubelski, Puchaczów, Rejowiec Fabryczny (miasto), Urszulin, Trawniki.

Kierunki interwencji / tematyczne obszary wsparcia OSI Polesie w kontekście realizacji celów SRWL:

1.1 Poprawa konkurencyjności gospodarstw rolnych

- **Poprawa warunków wodnych, w tym retencjonowanie, melioracje i nawodnienia, ochrona i lepsze wykorzystanie wód**

Przedsięwzięcia flagowe:

- Rewitalizacja Systemu Kanału Wieprz – Krzna.

- **Rozwój agroturystyki i turystyki wiejskiej jako istotnego elementu regionalnej oferty turystycznej oraz ważnego czynnika poprawy ekonomicznej gospodarstw rolnych.**

2.1 Zrównoważony rozwój systemów infrastruktury technicznej

- **Poprawa regionalnych i międzyregionalnych powiązań komunikacyjnych z uwzględnieniem szkieletowego układu dróg ekspresowych (S19, S17 i S12) oraz planowanej autostrady A2, w tym budowa obwodnic miast**

Przedsięwzięcia flagowe:

- Realizacja drogi ekspresowej S12, w tym budowa obwodnicy Chelma,
- Przebudowa i rozbudowa dróg wojewódzkich nr: DW812, DW816, DW820, DW838 (w tym rozbudowa mostu na Rzece Wieprz), DW843, DW844.

- **Poprawa regionalnych i międzyregionalnych połączeń kolejowych z uwzględnieniem Programu Kolejowego CPK Centralny Port Komunikacyjny**

Przedsięwzięcia flagowe:

- Modernizacja linii kolejowej nr 7 relacji Warszawa – Lublin – Dorohusk;
- Modernizacja, w tym elektryfikacja linii kolejowej nr 30 relacji Łuków – Lublin Północny;
- Rewitalizacja linii kolejowej nr 81 (Chelme – Włodawa) wraz z poprawą dostępności transportu kolejowego w m. Włodawa;
- Budowa linii kolejowej nr 631 (Milanów – Biała Podlaska – Białystok);
- Budowa linii kolejowej nr 54 (Trawniki – Krasnystaw Miasto);
- Przebudowa kolejowego przejścia granicznego Dorohusk – Jagodin;
- Przebudowa dworców kolejowych w Chelmie i Trawnikach;
- Budowa dworca kolejowego w m. Kanie (gm. Rejowiec Fabryczny).

2.4 Ochrona walorów środowiska

- **Wspieranie działań na rzecz ochrony i kształtowania zasobów wodnych, w tym racjonalizacji wielkości poboru wody, rozwój i modernizacja oczyszczalni ścieków, zwiększanie małej retencji i renaturyzacji rzek**

- **Ochrona wartości przyrodniczych, w tym krajobrazu, siedlisk i bioróżnorodności**

Przedsięwzięcia flagowe:

- Opracowanie planów ochrony oraz planów zadań ochronnych dla obszarów objętych prawną formą ochrony przyrody;
- Aktualizacja lokalnych dokumentów planistycznych w zakresie uwzględnienia działań i warunków zagospodarowania wynikających z planów ochrony i planów zadań ochronnych.

3.4 Innowacyjne wykorzystanie walorów przyrodniczo-kulturowych, rozwój sportu i usług wolnego czasu

OSI POLESIE

- Wspieranie tworzenia kompleksowej oferty turystycznej w oparciu o marki regionalne i terytorialne – pakietowanie i sieciowanie
- Rozwijanie produktów i oferty wydarzeń wykorzystujących unikalne zasoby lokalne (np. kuchnię, wydarzenia historyczne, tradycje, materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe, walory środowiskowe, wydarzenia związane z przejawami współczesnej twórczości artystycznej, wydarzenia sportowe)
- Organizacja punktów usług i obsługi turystycznej dla turystyki zmotoryzowanej (np. caravanning, turystyka motocyklowa)
- Rozwój infrastruktury sprzyjającej tworzeniu zróżnicowanej oferty opartej o różne formy turystyki (np. kajakową, rowerową, nordic walking, konną, kulturową, historyczną, przyrodniczą, kulinarną itp.)

Przedsięwzięcia flagowe:

- Organizacja szlaku Architektury Drewnianej Województwa Lubelskiego,
- Promocja oraz rozwój bazy i infrastruktury turystycznej Szlaku Jagiellońskiego.
- Wspieranie rozwoju przemysłów kreatywnych oraz przemysłów kultury, przedsiębiorczości bazującej na lokalnych zasobach, dziedzictwie kulturowym i usługach edukacyjnych
- Ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym poprzez rozwijanie funkcji użytkowej obiektów kulturowych

4.4 Wzmocnienie współpracy transgranicznej i międzyregionalnej

- Wspieranie działań i współpraca z właściwymi podmiotami na rzecz realizacji inwestycji sprzyjających pogłębianiu kontaktów międzyregionalnych, w tym w zakresie infrastruktury granicznej (budowa i rozbudowa przejść granicznych oraz dostosowanie ich do obsługi ruchu turystycznego) oraz poprawiającej dostępność do przejść granicznych (drogi, linie kolejowe, parkingi buforowe, infrastruktura turystyczna)

Przedsięwzięcia flagowe:

- Wspieranie rozbudowy istniejącej oraz budowy nowej infrastruktury poprawiającej dostępność do przejść granicznych (drogi, linie kolejowe, parkingi buforowe, infrastruktura turystyczna).
- Wspieranie działań na rzecz ochrony zasobów przyrodniczych na obszarach przygranicznych oraz rozwój zintegrowanej turystyki trans granicznej

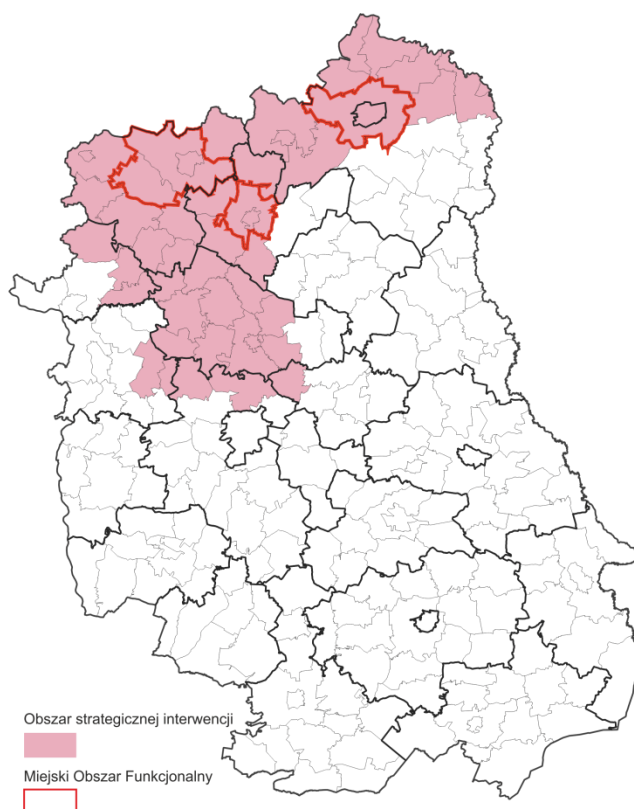
PODLASKI OSI

Priorytet rozwoju:

Gospodarcze wykorzystanie potencjału europejskich transportowych i krajowych korytarzy

Podstawy delimitacji:

- zasięg Obszaru Funkcjonalnego Dolny Wieprz oraz Obszaru Funkcjonalnego gospodarki hodowlanej (waloryzacja w PZPWL 2015).

Cechy wiodące – przesłanki delimitacji:

- położenie na kierunkach przebiegów krajowych i europejskich powiązań transportowych (drogowych i kolejowych – Północne Pasma Aktywności Gospodarczej),
- dobrze rozwinięty sektor gospodarki obejmujący transport i gospodarkę magazynową wyraźnie wpływający na strukturę WDB tego obszaru,
- liczne obiekty stawowe, w tym przede wszystkim w pradolinie Wieprza i dolinach jego dopływów, które predestynują obszar do rozwoju gospodarki rybackiej,
- niska jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej, w tym przede wszystkim ze względu na dominującą przewagę słabych gleb,
- unikalny krajobraz osiedleńczo-nadrzeczny doliny dolnego Wieprza.

Zasięg OSI:

- MOF: Białej Podlaskiej, Łukowa i Radzynia Podlaskiego;
- 27 gmin należących do obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją, tj.: Abramów, Adamów, Borki, Czemierniki, Drelów, Janów Podlaski, Jeziorzany, Kąkolewnica, Kłoczew, Kock, Konstantynów, Krzywda, Leśna Podlaska, Michów, Międzyrzec Podlaski, Nowodwór, Ostrówek, Rokitno, Serokomla, Stoczek Łukowski, Terespol, Trzebieszów, Ulan-Majorat, Ułęż, Wojcieszków, Wola Mysłowska, Zalesie;
- 6 gmin nienależących do obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją, tj.: Firlej, Międzyrzec Podlaski (miasto), Niedźwiada, Serniki, Stoczek Łukowski (miasto), Terespol (miasto).

PODLASKI OSI

Kierunki interwencji / tematyczne obszary wsparcia Podlaskiego OSI w kontekście realizacji celów SRWL:

1.1 Poprawa konkurencyjności gospodarstw rolnych

- **Rozwój lokalnych specjalizacji rolnych m.in. w oparciu o odtworzenie historycznie ukształtowanych lub wykorzystanie nowych, niszowych kierunków produkcji**

2.1. Zrównoważony rozwój systemów infrastruktury technicznej

- **Poprawa regionalnych i międzyregionalnych powiązań komunikacyjnych z uwzględnieniem szkieletowego układu dróg ekspresowych (S19, S17 i S12) oraz planowanej autostrady A2, w tym budowa obwodnic miast**

Przedsięwzięcia flagowe:

- Budowa autostrady A2;
- Realizacja drogi ekspresowej Via Carpatia / S19;
- Przebudowa drogi krajowej nr: DK63, w tym budowa obwodnicy Łukowa w ciągu dróg krajowych nr 63 i 76;
- Rozbudowa dróg wojewódzkich nr: DW806, DW807, DW809, DW811, DW812 w tym budowa wschodniej obwodnicy Białej Podlaskiej (DW811/DW812) oraz wschodniej obwodnicy Międzyrzecza Podlaskiego (DW813).

- **Poprawa regionalnych i międzyregionalnych połączeń kolejowych z uwzględnieniem Programu Kolejowego CPK Centralny Port Komunikacyjny**

Przedsięwzięcia flagowe:

- Modernizacja linii kolejowej E 20/C-E20 na odcinku Siedlce – Terespol,
- Modernizacja linii kolejowej nr 12/C-E20 Skierniewice – Łuków;
- Zwiększenie dostępności magistrali E20 i C-E20 poprzez poprawę stanu technicznego przyległych linii kolejowych,
- Modernizacja, w tym elektryfikacja linii kolejowej nr 30 relacji Łuków – Lublin Północny,
- Budowa linii kolejowej nr 631 (Milanów – Biała Podlaska – Białystok);
- Przebudowa dworca kolejowego w Łukowie.

- **Rozwój lokalnych układów drogowych zapewniających dostęp do miejsc koncentracji podstawowych usług, a także infrastruktury sprzyjającej elektromobilności**

2.3. Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich

- **Stymulowanie rozwoju lokalnej przedsiębiorczości**
- **Przeciwdziałanie wykluczeniu transportowemu**
- **Wyprowadzanie ze stanu kryzysowego zdegradowanych obszarów (w tym rewitalizacja),**
- **Poprawa dostępności do świadczonych podstawowych usług społecznych**
- **Zwiększenie dostępności usług telekomunikacyjnych świadczonych na poziomie lokalnym**
- **Wspieranie usług publicznych służących rozwijaniu działalności kulturalnej, wzmacnianiu poczucia tożsamości lokalnej i budowie społeczeństwa obywatelskiego**

2.4. Ochrona walorów środowiska

- **Wspieranie działań na rzecz ochrony i kształtowania zasobów wodnych, w tym racjonalizacji wielkości poboru wody, rozwój i modernizacja oczyszczalni ścieków, zwiększanie małej retencji i renaturyzacji rzek**

PODLASKI OSI

- **Ochrona wartości przyrodniczych, w tym krajobrazu, siedlisk i bioróżnorodności**

Przedsięwzięcia flagowe:

- Opracowanie planów ochrony oraz planów zadań ochronnych dla obszarów objętych prawną formą ochrony przyrody;
- Aktualizacja lokalnych dokumentów planistycznych w zakresie uwzględnienia działań i warunków zagospodarowania wynikających z planów ochrony i planów zadań ochronnych.

3.2. Wspieranie konkurencyjności i innowacyjności przedsiębiorstw

- **Rozwijanie sektora logistycznego (infrastruktura, systemy zarządzania, usługi, kompetencje i umiejętności kadr)**

3.4 Innowacyjne wykorzystanie walorów przyrodniczo-kulturowych, rozwój sportu i usług wolnego czasu

- **Ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym poprzez rozwijanie funkcji użytkowej obiektów kulturowych**

4.4 Wzmocnienie współpracy transgranicznej i międzyregionalnej

- **Wspieranie działań i współpraca z właściwymi podmiotami na rzecz realizacji inwestycji sprzyjających pogłębianiu kontaktów międzyregionalnych, w tym w zakresie infrastruktury granicznej (budowa i rozbudowa przejść granicznych oraz dostosowanie ich do obsługi ruchu turystycznego) oraz poprawiającej dostępność do przejść granicznych (drogi, linie kolejowe, parkingi buforowe, infrastruktura turystyczna)**

Przedsięwzięcia flagowe:

- Przebudowa kolejowego przejścia granicznego Terespol – Brześć,
- Wspieranie rozbudowy istniejącej oraz budowy nowej infrastruktury poprawiającej dostępność do przejść granicznych (drogi, linie kolejowe, parkingi buforowe, infrastruktura turystyczna).

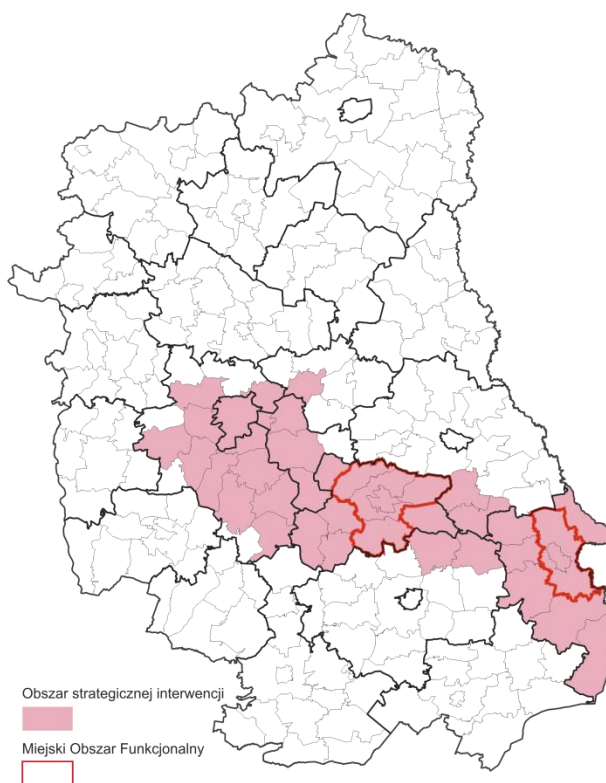
ŻYWIELSKI OSI

Priorytet rozwoju:

Wykorzystanie zasobów naturalnych Wyżyny Lubelskiej dla rozwoju konkurencyjnego rolnictwa.

Podstawy delimitacji:

- zasięg Obszaru Funkcjonalnego Rozwoju gospodarki żywnościowej, tzw. strategicznego obszaru żywicielskiego oraz Przygranicznego Obszaru Funkcjonalnego (waloryzacja w PZPWL),
- obszar inicjatywy pn. Lubelski Okręg Przemysłu Rolno-Spożywczego.

Cechy wiodące – przesłanki delimitacji:

- duża koncentracja gleb o najwyższej przydatności dla produkcji żywności oraz szczególnie przydatnych dla rozwoju rolnictwa towarowego,
- wykształcone specjalizacje gospodarstw rolnych ukierunkowanych na uprawę roślin o wysokich wymaganiach glebowych, tj. zbóż (pszenica), buraków cukrowych, rzepaku, chmielu, tytoniu, owoców, warzyw, ziół,
- znacząca rola w skali kraju w zakresie produkcji roślin takich jak: chmiel (70% upraw krajowych), tytoń (36,0%), rośliny strączkowe jadalne (48,3%), maliny (80,4%), porzeczki (36,5%),
- niewystarczająco rozwinięty sektor przetwórstwa rolno-spożywczego,
- wysokie nasłonecznienie, które z jednej strony stanowi sprzyjające uwarunkowanie przyrodnicze do rozwoju rolnictwa, z drugiej zaś stanowi istotny potencjał rozwoju energetyki opartej na źródłach odnawialnych,
- bardzo niska lesistość,
- koncentracja terenów cennych przyrodniczo objętych różnymi formami ochrony przyrody, mających szczególne znaczenie w kształtowaniu powiązań ekologicznych,
- znikome występowanie naturalnych i brak sztucznych zbiorników wodnych,
- istniejące naturalne powiązania funkcjonalne w układzie trans granicznym,
- walory krajoznawcze, które predestynują ten obszar do rozwoju aktywnych form wypoczynku, tj.: turystyki krajoznawczej, przyrodniczej, wędrówek pieszych i rowerowych, a także edukacji ekologicznej,
- koncentracja negatywnych procesów demograficznych.

ŻYWICIELSKI OSI

Zasięg OSI:

- MOF: Krasnegostawu i Hrubieszowa;
- 16 gmin należących do obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją, tj.: Dolhobyczków, Fajslawice, Gorzków, Grabowiec, Horodlo, Kraśniczyn, Leśniowice, Mircze, Rudnik, Skierbieszów, Trzeszczany, Uchanie, Werbkowice, Wojsławice, Wysokie, Żółkiewka;
- 2 gminy nienależące do obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją, tj.: Krzczonów, Rybczewice.

Kierunki interwencji / tematyczne obszary wsparcia Żywicielskiego OSI w kontekście realizacji celów SRWL:

1.1 Poprawa konkurencyjności gospodarstw rolnych

- Poprawa warunków wodnych, w tym retencjonowanie, melioracje i nawodnienia, ochrona i lepsze wykorzystanie wód
- Ochrona gleb, w tym racjonalizacja stosowania chemicznych nawozów oraz środków ochrony roślin oraz stosowanie agrotechniki przeciwerozyjnej i zadrzewień śródpolnych
- Rozwój lokalnych specjalizacji rolnych m.in. w oparciu o odtworzenie historycznie ukształtowanych lub wykorzystanie nowych, niszowych kierunków produkcji
- Poprawa struktury wielkościowej i organizacyjnej gospodarstw rolnych
- Rozwój agroturystyki i turystyki wiejskiej jako istotnego elementu regionalnej oferty turystycznej oraz ważnego czynnika poprawy ekonomicznej gospodarstw rolnych

1.2 Rozwój przedsiębiorczości wykorzystującej surowce rolne

- Rozwój podmiotów przetwórstwa rolno-spożywczego
- Rozwój infrastruktury i obiektów przechowalniczych
- Tworzenie warunków oraz działania na rzecz lokalizacji na terenie województwa lubelskiego siedziby oraz podmiotów Krajowej Grupy Spożywczej

2.1. Zrównoważony rozwój systemów infrastruktury technicznej

- Poprawa regionalnych i międzyregionalnych powiązań komunikacyjnych z uwzględnieniem szkieletowego układu dróg ekspresowych (S19, S17 i S12) oraz planowanej autostrady A2, w tym budowa obwodnic miast

Przedsięwzięcia flagowe:

- Realizacja drogi ekspresowej S17,
- Przebudowa drogi krajowej nr: DK74,
- Rozbudowa dróg wojewódzkich nr: DW812, DW816, DW837, DW838, DW842, DW843, DW844 (w tym budowa obwodnicy m. Hrubieszów), DW846, DW850, DW852.

- Poprawa regionalnych i międzyregionalnych połączeń kolejowych z uwzględnieniem Programu Kolejowego CPK Centralny Port Komunikacyjny

Przedsięwzięcia flagowe:

- Realizacja szlaku kolejowego relacji Warszawa – Lwów;
- Budowa linii kolejowej nr 54 (Trawniki – Krasnystaw Miasto);
- Prace na liniach kolejowych 69 i 72 na odcinku Rejowiec, Zawada, Zamość Szopinek wraz z budową łącznicy omijającej stację Zawada;
- Rozbudowa, modernizacja i automatyzacja stacji LHS.

2.4. Ochrona walorów środowiska

- **Ochrona wartości przyrodniczych, w tym krajobrazu, siedlisk i bioróżnorodności**
Przedsięwzięcia flagowe:
  - Opracowanie planów ochrony oraz planów zadań ochronnych dla obszarów objętych prawną formą ochrony przyrody,
  - Aktualizacja lokalnych dokumentów planistycznych w zakresie uwzględnienia działań i warunków zagospodarowania wynikających z planów ochrony i planów zadań ochronnych.
- **Wspieranie działań na rzecz ochrony i kształtowania zasobów wodnych, w tym racjonalizacji wielkości poboru wody, rozwój i modernizacja oczyszczalni ścieków, zwiększanie małej retencji i renaturyzacji rzek**

3.4. Innowacyjne wykorzystanie walorów przyrodniczo-kulturowych, rozwój sportu i usług wolnego czasu

- **Kreowanie, rozwijanie oferty i infrastruktury ośrodków łączących funkcje edukacyjne, kulturalne i rekreacyjne, wykorzystujących nowe trendy w turystyce**
- **Rozwijanie produktów i oferty wydarzeń wykorzystujących unikalne zasoby lokalne (np. kuchnię, wydarzenia historyczne, tradycje, materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe, walory środowiskowe, wydarzenia związane z przejawami współczesnej twórczości artystycznej, wydarzenia sportowe)**
- **Organizacja punktów usług i obsługi turystycznej dla turystyki zmotoryzowanej (np. caravanning, turystyka motocyklowa)**
- **Rozwój infrastruktury sprzyjającej tworzeniu zróżnicowanej oferty opartej o różne formy turystyki (np. kajakową, rowerową, nordic walking, konną, kulturową, historyczną, przyrodniczą, kulinarną itp.)**
- **Wspieranie rozwoju przemysłów kreatywnych oraz przemysłów kultury, przedsiębiorczości bazującej na lokalnych zasobach, dziedzictwie kulturowym i usługach edukacyjnych**
- **Ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym poprzez rozwijanie funkcji użytkowej obiektów kulturowych**

4.4. Wzmocnienie współpracy transgranicznej i międzyregionalnej

- **Wspieranie działań i współpraca z właściwymi podmiotami na rzecz realizacji inwestycji sprzyjających pogłębianiu kontaktów międzyregionalnych, w tym w zakresie infrastruktury granicznej (budowa i rozbudowa przejść granicznych oraz dostosowanie ich do obsługi ruchu turystycznego) oraz poprawiającej dostępność do przejść granicznych (drogi, linie kolejowe, parkingi buforowe, infrastruktura turystyczna)**
Przedsięwzięcia flagowe:
  - Wspieranie rozbudowy istniejącej oraz budowy nowej infrastruktury poprawiającej dostępność do przejść granicznych (drogi, linie kolejowe, parkingi buforowe, infrastruktura turystyczna).
- **Wspieranie działań na rzecz ochrony zasobów przyrodniczych na obszarach przygranicznych oraz rozwój zintegrowanej turystyki transgranicznej**

7. RAMY REALIZACJI SRWL 2030

System realizacji *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego do roku 2030* służy **wdrażaniu zasad oraz celów** przyszłej polityki, zmierzających do zrównoważonego rozwoju w ujęciu społecznym, gospodarczym i przestrzennym. System realizacji SRWL obejmuje:

- zasady wdrażania
- podmioty zaangażowane we wdrażanie
- mechanizmy uzgodnień
- instrumenty realizacji
- źródła finansowania.

Realizacja *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego* do 2030 r. zależna jest nie tylko od odpowiedzialnego za jej przygotowanie Zarządu Województwa Lubelskiego, ale również od działań **partnerów społeczno-gospodarczych** funkcjonujących zarówno w regionie, jak i poza nim. Stąd też system realizacji *Strategii* uwzględnia różnorodność instytucjonalną i organizacyjną. Proces implementacji SRWL będzie oparty o zasady wielopodmiotowego (*multi-stakeholder governance*) i wielopoziomowego (*multi-level governance*) zarządzania. Oznacza to, że prowadzona będzie w tym zakresie efektywna współpraca z wieloma podmiotami publicznymi, lokalnymi i regionalnymi, reprezentantami sektora prywatnego i społecznego. Realizacja i wdrażanie strategii opierać się będzie na następujących zasadach:

- zasada równoważenia rozwoju,
- zasada celowości i efektywności interwencji,
- zasada nadrzędności,
- zasada partnerstwa i współpracy.
- zasada wieloszczeblowego zarządzania i zintegrowanych projektów,

Ryc. 48 Schemat zasad wdrażania *Strategii 2030*

Źródło: Opracowanie własne DSiR UMWL, 2019

7.1. Podmioty zaangażowane we wdrażanie

Zgodnie z ustawą o samorządzie województwa za opracowanie strategii rozwoju województwa odpowiedzialny jest samorząd województwa, zaś przygotowanie projektów dokumentów strategicznych i operacyjnych należy do zadań zarządu województwa. Ze względu na ustalony ustawą horyzontalny charakter *Strategii* obejmujący swoim zakresem także kierunki wskazane w dokumentach krajowych w jej realizację włączeni zostaną różnorodni partnerzy aktywnie uczestniczący w procesie realizacji wyzwań i celów SRWL. Takie podejście powinno zapewnić **efekt synergii** w dążeniu do osiągania celów, a w proces opracowania,

wdrażania i monitorowania dokumentów strategicznych w szczególności strategii rozwoju województwa, **zaangażowane zostaną różne grupy podmiotów i instytucji**, w tym m.in.:

- Administracja rządowa, m.in. ministerstwo właściwe do spraw polityki regionalnej, agencje państwowe (w tym ARiMR i KOWR), wojewoda, GDDKiA, ARP, Państwowe Gospodarstwo Wodne Wody Polskie;
- Instytucje i podmioty sektora społecznego, m.in. organizacje pozarządowe (w tym organizacje pożytku publicznego), organizacje społeczne, fundacje;
- Instytucje i podmioty sektora gospodarczego, m.in. przedsiębiorstwa, ośrodki innowacji, klastry, grupy producentów, instytucje otoczenia biznesu, organizacje i zrzeszenia gospodarcze, izby gospodarcze, organizacje pracodawców;
- Instytucje badawczo-dydaktyczne, m.in. uczelnie, instytuty naukowe, instytuty badawcze, ośrodki badawczo-rozwojowe;
- Samorządy lokalne (JST) – samorząd województwa, gminy tworzące miejskie obszary funkcjonalne, powiaty, porozumienia, stowarzyszenia i zrzeszenia samorządów, jednostki podległe;
- Inne.

Rola Samorządu Województwa Lubelskiego we wdrażaniu *Strategii*

Samorząd Województwa Lubelskiego (SWL) będzie zaangażowany w realizację *Strategii* poprzez następujące **obszary aktywności**:

- **W obszarze bezpośrednich kompetencji** SWL jest odpowiedzialny za programowanie i koordynowanie wdrażania SRWL. Pełni funkcję strategiczno-kontrolną nad wdrażaniem i monitorowaniem *Strategii*. Jest jednocześnie realizatorem działań przypisanych kompetencyjnie samorządowi województwa i wykonuje je w ramach własnych struktur (Urząd Marszałkowski Województwa Lubelskiego w Lublinie oraz jednostki podległe) bądź we współpracy z jednostkami autonomicznymi wobec samorządu regionalnego.
- **W obszarze pośredniego oddziaływania** SWL zarządza programami pomocowymi (w tym przygotowuje i wdraża Program Regionalny) oraz animuje projekty i działania, które finalnie realizowane są przez partnerów społeczno-gospodarczych. W przypadku projektów i przedsięwzięć podejmowanych do realizacji w partnerstwie Samorząd Województwa może zapewnić odpowiednią partycypację finansową oraz udział w organizacji i koordynacji tego typu partnerstw.
- **W obszarze pozostającym poza zakresem kompetencyjnym** SWL władze Samorządu województwa mogą wspierać, włączać i oddziaływać na ustalenia oraz postanowienia programowe, legislacyjne, kreowanie przedsięwzięć przygotowanych przez władze centralne i Komisję Europejską, w szczególności w odniesieniu do rozwiązań i dziedzin mających istotny wpływ na kształtowanie rozwoju województwa.

Ze względu na wielość zjawisk oraz liczbę podmiotów oddziałujących na rozwój województwa, skuteczne i efektywne **programowanie rozwoju** regionu jest zadaniem

złożonym i wymaga czytelnej oraz sprawnej organizacji całego procesu. Stąd też prowadzenie polityki rozwoju⁶⁸ na poziomie regionalnym odbywa się z uwzględnieniem i wykorzystaniem przepisów oraz dokumentów programowych na poziomie europejskim, krajowym i lokalnym o różnym charakterze i szczegółowości.

Dokumentami określającymi w sposób kompleksowy politykę rozwoju województwa są *Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego* oraz *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego*. Jest to zgodne z nowym podejściem określonym w SOR w odniesieniu do integrowania planowania strategicznego i przestrzennego. Oba dokumenty pełnią funkcję nadrzędną dla wszystkich regionalnych polityk sektorowych, które mogą być ujęte, rozwinięte i uszczegółowione w formie strategii, planów lub koncepcji rozwojowych⁶⁹.

Regionalne polityki sektorowe stanowią drugi szczebel programowania strategicznego w regionie. Odnosząc się do określonej sfery społeczno-gospodarczej bądź obszaru geograficznego stanowią rozszerzenie i uszczegółowienie celów Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego. Dokumenty te mają charakter średniookresowy co oznacza, że okres ich obowiązywania nie wykracza poza perspektywę Strategii. Do tego szczebla dokumentów będą zaliczone, m.in. koncepcje rozwojowe dla subregionalnych OSI (np. koncepcja rozwojowa dla OSI Roztocze). Dodatkowe ustalenia dla przygotowania dokumentów zaliczanych do tego poziomu zawarte zostaną w *Ramowym systemie organizacji programowania strategicznego w województwie lubelskim*⁷⁰.

Trzeci szczebel stanowią programy, w tym program regionalny dla Województwa Lubelskiego na lata 2021-2027, będące zasadniczym narzędziem realizacji *Strategii* (Ryc. 49).

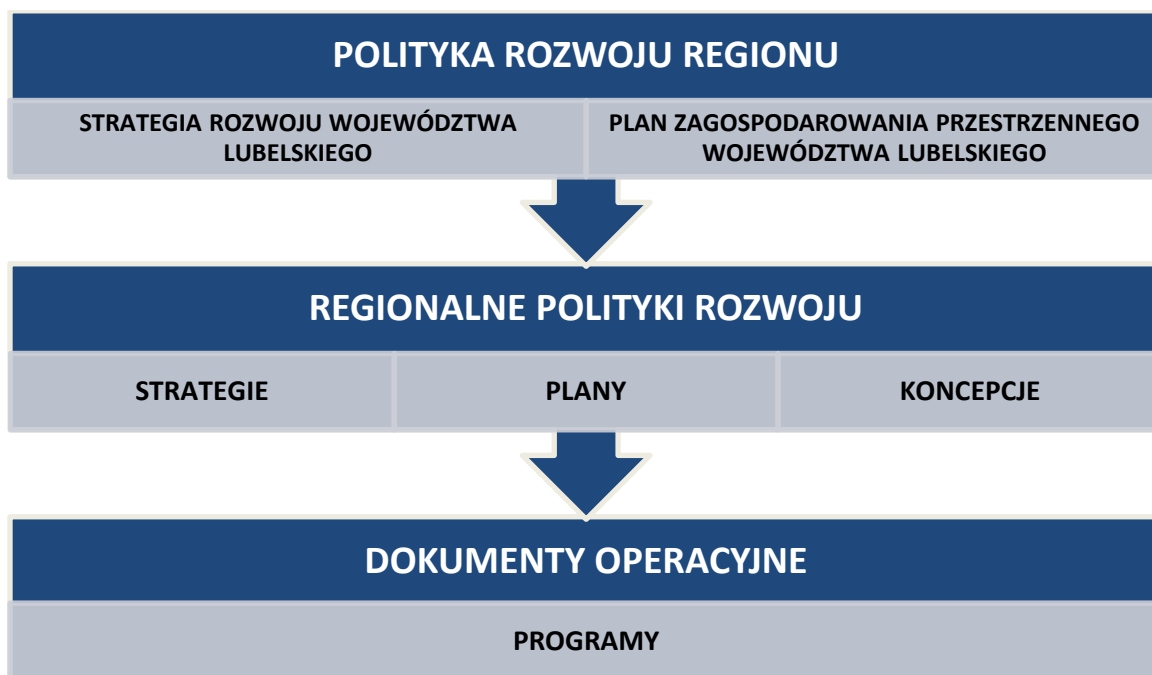
⁶⁸ Art. 2 ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju definiuje politykę rozwoju jako *zespół wzajemnie powiązanych działań podejmowanych i realizowanych w celu zapewnienia trwałego i zrównoważonego rozwoju kraju, spójności społeczno-gospodarczej, regionalnej i przestrzennej, podnoszenia konkurencyjności gospodarki oraz tworzenia nowych miejsc pracy w skali krajowej, regionalnej lub lokalnej*.

⁶⁹ Podstawą prawną dla ich przygotowania może być ustawa o zasadach prowadzenia polityki rozwoju lub przepisy odrębne

⁷⁰ *Ramowy System Organizacji Programowania Strategicznego w Województwie Lubelskim*, zał. do uchwały Nr LXIII/1454/2019 Zarządu Województwa Lubelskiego z dnia 6 sierpnia 2019r.

Ryc. 48 Układ dokumentów programowych na poziomie województwa

Źródło: Opracowanie własne DSiR UMWL, 2019

Rola partnerów społeczno-gospodarczych we wdrażaniu Strategii

Ze względu na unitarny charakter SRWL do roku 2030 we wdrażanie *Strategii* angażowani będą partnerzy społeczno-gospodarczy, w tym m.in. jednostki sektora publicznego (administracja rządowa, samorządowa), instytucje badawczo-dydaktyczne (uczelnie, instytuty naukowe), instytucje i organizacje sektora społecznego, instytucje i organizacje sektora gospodarczego (adekwatnie do zakresu ich kompetencji) i inne. Zaangażowanie we wdrażanie *Strategii* będzie dokonywane głównie poprzez realizację projektów własnych poszczególnych podmiotów (inwestycyjne i nieinwestycyjne), udział w realizacji **przedsięwzięć sieciowych**, a także poprzez inicjowanie działań na rzecz zmian organizacyjnych czy legislacyjnych tak, by rozwiązania systemowe wspierały realizację ustaleń *Strategii*. W procesie wdrażania bardzo istotne znaczenie będzie miało **budowanie partnerstw**, w tym międzysektorowych, mających na celu uzyskiwanie **efektów synergii** prowadzonych działań. Zgodnie z ustaleniami Strategii WL oraz przyjętą polityką w tym zakresie w SOR i KSRR partnerstwa będą jednym z kluczowych form współpracy oraz bardzo ważną płaszczyzną i mechanizmem angażowania partnerów społeczno-gospodarczych we wdrażanie strategii i rozwój regionu.

7.2. Koordynacja wdrażania strategii

Wiodącą rolą Samorządu Województwa Lubelskiego we wdrażaniu SRWL jest **koordynacja działań** w tym zakresie, a także pełnienie funkcji kontrolnych. Zapewnienie odpowiedniej koordynacji działań, uwzględniającej mechanizmy współpracy samorządu województwa z otoczeniem społeczno-gospodarczym jest warunkiem efektywnego i skutecznego wdrażania *Strategii*. Koordynacja i integracja działań wdrożeniowych będzie

odbywać się poprzez proces łączenia i dążeń różnych interesariuszy mający na celu osiągnięcie synergii wartości dodanej w formie korzyści o cechach publicznych. Odbywać się to będzie w procesie partnerstw, negocjacji i osiągania kompromisów pomiędzy podmiotami reprezentującymi różne grupy interesu.

Koordinacja zarządzania strategicznego, w tym ocena spójności regionalnych polityk sektorowych i dokumentów operacyjnych ze *SRWL*, jak również **koordynacja** realizacji *SRWL* oraz monitorowania stanu rozwoju województwa, należą do kompetencji jednej komórki organizacyjnej UMWL właściwej ds. polityki regionalnej odpowiedzialnej jednocześnie za programowanie strategiczne oraz integrację planowania rozwoju i planowania przestrzennego. Istotną **rolę wspierającą** będzie miał Zespół ds. realizacji *SRWL*, złożony z dyrektorów poszczególnych komórek organizacyjnych UMWL oraz właściwych wojewódzkich samorządowych jednostek organizacyjnych. Podstawowym **zadaniem Zespołu** będzie czuwanie nad całością realizacji zapisów *SRWL* oraz formułowanie wniosków i rekomendacji Zarządowi Województwa Lubelskiego dotyczących ocen wdrażania *SRWL* oraz zmian kierunków polityki rozwojowej regionu określonej w przyjętych dokumentach regionalnych.

Koordinacja zarządzania strategicznego zostanie zapewniona poprzez **mechanizmy współpracy** z partnerami społeczno-gospodarczymi, do których należeć będą w szczególności:

- **Regionalne Forum Terytorialne**, stanowiące platformę współpracy i dyskusji z szeroką rzeszą interesariuszy. W ramach spotkań RFT prowadzona będzie otwarta debata publiczna na temat celów, kierunków, aktualności i efektywności działań wdrożeniowych oraz efektów prowadzonej polityki regionalnej, w tym dotyczące wymiany doświadczeń i informacji na poziomie regionalnym pomiędzy różnymi podmiotami zaangażowanymi w realizację polityki regionalnej. Wobec istotnych zmian w systemie programowania zweryfikowane i dostosowane zostaną do nowych potrzeb zasady funkcjonowania RFT;
- Wypracowana zostanie **baza propozycji przedsięwzięć i projektów** o strategicznym znaczeniu dla realizacji celów strategii. Będzie ona zasobem, a jednocześnie źródłem informacji o potrzebach i pomysłach na kreowanie rozwoju, a także inspiracją do podejmowania decyzji przez ZWL o sposobie i zakresie ich wykorzystania oraz animowania partnerstw na rzecz realizacji inicjatyw o znaczeniu ponadlokalnym;
- **współpraca** z partnerami społeczno-gospodarczymi w przygotowaniu koncepcji rozwojowych dla obszarów strategicznej interwencji (OSI).

Powyższe mechanizmy mogą w przyszłości być uzupełniane działalnością samorządu województwa, w tym m.in. wykorzystanie idei Centrum Wsparcia Doradczego wskazanego w *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego*. CWD ma za zadanie wspierać samorządy lokalne w zakresie poprawy skuteczności planowania strategicznego, w szczególności w wymiarze ponadlokalnym oraz w kontekście realizacji założonego w SOR integrowania planowania strategicznego i przestrzennego.

Mechanizmy uzgodnieniowe i najważniejsze instrumenty wsparcia

Podejście terytorialne stanowiące jedną z **kluczowych zasad** polityki regionalnej oznacza dążenie do maksymalizowania korzyści związanych z wdrażaniem zestawu dostępnych instrumentów rozwojowych, działających terytorialnie, poddawanych systematycznej analizie i ocenie wpływu na różne typy obszarów. Głównymi mechanizmami, które wzmacniają zintegrowane podejście do rozwoju oraz współpracę na poziomie lokalnym, regionalnym i ponadregionalnym są:

- **kontrakt programowy,**
- **kontrakt sektorowy,**
- **porozumienie terytorialne** (Ryc. 50).

Ryc. 50 Mechanizmy wzmacniające podejście zintegrowane

Kontrakt programowy	to mechanizm uzgodnień pomiędzy rządem a samorządem województwa stanowiący zobowiązania stron do realizacji zadań w ramach programu operacyjnego służącego realizacji Umowy Partnerstwa na lata 2021-2027 przygotowanego przez Zarząd Województwa, który określi cele rozwojowe wspólne dla poziomu krajowego i regionu oraz zakres interwencji w ramach programu operacyjnego służącego realizacji umowy partnerstwa na lata 2021-2027 dla województwa lubelskiego.
Kontrakt sektorowy	jest mechanizmem, który umożliwi uzgadnianie sposobu realizacji programów rozwoju (nie związanych ze środkami UE) przygotowywanych przez właściwych ministrów w zakresie interwencji ukierunkowanej terytorialnie. W kontrakcie sektorowym nastąpi wskazanie przedsięwzięć istotnych z punktu widzenia rozwoju województwa rekomendowanych do wsparcia z poziomu krajowego.
Porozumienie terytorialne	jest mechanizmem podejmowanym (inicjowanym) z poziomu lokalnego i może być wykorzystywane do określenia zakresu i sposobu realizacji wybranych przedsięwzięć, stanowiących zadania własne istotne dla rozwoju danej gminy/powiatu i ważnych dla sąsiadujących gmin (powiatu), kluczowych dla rozwoju obszaru objętego porozumieniem, a jednocześnie istotnych dla rozwoju ponadlokalnego.

Dla realizacji działań (zarówno inwestycyjnych jak i nieinwestycyjnych) związanych ze stymulowaniem **rozwoju terenów przygranicznych** istotnym instrumentem wsparcia będzie **Program Współpracy Transgranicznej Interreg Polska-Białoruś Ukraina 2021-2027**. Pozostałe ścieżki instrumentu **INTERREG** umożliwią wymianę doświadczeń i budowanie potencjału instytucjonalnego. Programy INTERREG będą wspierały działania w zakresie włączenia społecznego i edukacji, współpracy międzyludzkiej, innowacji, efektywnego gospodarowania zasobami naturalnymi, zrównoważonego transportu, turystyki, bezpieczeństwa granic.

Ze względu na duże znaczenie zagadnień związanych z **adaptacją do zmian klimatu i transformacją energetyczną** istotne dla realizacji przyjętych kierunków działań w tym zakresie

będzie wykorzystanie instrumentów **Polityki Spójności** oraz powiązanego z nimi **Mechanizmu Sprawiedliwej Transformacji** ukierunkowanego na rozwiązywanie spraw i polityki UE zawartych w pakcie **Europejskiego Zielonego Ładu**.

W latach 2021-2026 dostępne będą również instrumenty wspomagające uodpornienie gospodarki skierowane na neutralizację negatywnego wpływu pandemii COVID-19, jak np. **Instrument na Rzecz Odbudowy i Zwiększania Odporności** (w formie dotacji i pożyczek ze środków UE) oraz **Rządowy Fundusz Inwestycji Lokalnych** (środki krajowe).

Podmioty z terenu województwa lubelskiego zyskają dostęp do planowanego utworzenia własnego instrumentu o charakterze zwrotnym tj. **Lubelskiego Regionalnego Funduszu Rozwoju**. Podmiot ten będzie dysponował oraz zarządzał funduszami pochodzącymi ze środków inżynierii finansowej dostępnych w ramach regionalnych programów operacyjnych perspektywy 2007-2013 oraz 2014-2020.

Zgodnie z ideą **integracji planowania społeczno-gospodarczego i przestrzennego** nowego znaczenia nabierze **wymiar terytorialny Strategii**. Założenie dostosowywania rodzaju interwencji do specyficznych potrzeb i potencjałów rozwojowych poszczególnych terytoriów wskazanych jako obszary strategicznej interwencji będzie uwzględnione jako mechanizm wsparcia na określone komponenty w przyszłym programie finansowanym, pochodzącym ze środków Polityki Spójności, zarządzanym na poziomie regionalnym. Będzie się to wiązało z zaplanowaniem tzw. instrumentów terytorialnych (np. Zintegrowane Inwestycje Terytorialne dla miejskich obszarów funkcjonalnych tzw. ZIT) lub innymi preferencjami (np. dedykowane konkursy, dodatkowe punkty w ocenie projektów).

7.3. Źródła finansowania

Szeroki zakres zaplanowanej interwencji, odwołujący się do potrzeb i aspiracji mieszkańców a nie zakresu kompetencyjnego samorządu regionalnego oznacza, że działania realizowane na rzecz urzeczywistnienia przedstawionej wizji będą finansowane z różnorodnych źródeł. W obliczu założonego w dokumentach programowych UE (w tym m.in. w ramach Wieloletnich Ram Finansowych WRF) zmniejszonego wsparcia środkami z Polityki Spójności, większego znaczenia nabiera **umiejętność łączenia środków z różnych źródeł**, w tym wykorzystania środków krajowych i efektywnego wykorzystywania zasobów własnych regionu.

Bardzo istotne znaczenie dla finansowania Strategii ma katalog środków publicznych. Dzięki wdrożeniu mechanizmów koordynacyjnych może nastąpić znaczące **uspójnienie i poprawa efektywności działań** podejmowanych przez jednostki sektora publicznego z kierunkami określonymi w *Strategii*. Do źródeł finansowania *Strategii* w tym segmencie należy zaliczyć:

- **Środki własne Województwa Lubelskiego**. Dla budżetu województwa, pozostającego w pełnej dyspozycji samorządu regionalnego, *Strategia* oraz ustalenia regionalnych polityk sektorowych będą podstawowymi dokumentami do podejmowania decyzji i kierującymi strumień wydatków prorozwojowych, w tym na kofinansowanie przedsięwzięć z programów europejskich.
- **Środki własne lokalnych jednostek samorządu terytorialnego** (gmin i powiatów). Środki te, przeznaczone na sfinansowanie zadań w całości bądź wykorzystane jako wkład własny do projektów wspartych środkami zewnętrznymi będą stanowić istotną część realizacyjną

Strategii. W tym kontekście kluczowe znaczenie będzie miało upowszechnienie mechanizmów koordynacyjnych i różnych form współpracy, pozwalających na optymalizację wydatkowania środków przy zachowaniu wysokiej jakości usług.

- **Środki z budżetu Unii Europejskiej** w ramach pakietu legislacyjnego polityki spójności na lata 2021-2027. W przypadku programu finansowanego środkami Polityki Spójności zarządzanego przez władze regionalne *Strategia* będzie ważnym dokumentem wpływającym na ustalenie celów oraz zaprogramowanie instrumentów terytorialnych. Kolejnym źródłem finansowania przedsięwzięć prorozwojowych będą krajowe programy operacyjne, które będą oferowały wsparcie komplementarne do programu regionalnego. W kontekście przyjętych celów *Strategii*, dodatkowym źródłem finansowania będą środki na rozwój obszarów wiejskich dostępne w ramach *Planu Strategicznego WPR*.
- **Środki z budżetu UE** dostępne w ramach instrumentów (programów) **bezpośrednio zarządzanych przez Komisję Europejską**. Dotyczy to w szczególności obszarów związanych z rozwojem badań i nauki (B+R), innowacjami, wsparciem MŚP, kształceniem, współpracą międzyregionalną i transgraniczną, szkoleniem oraz transformacją energetyczną i kwestiami klimatycznymi.
- **Środki budżetu państwa**, dostępne jako środki na realizację zadań jednostek centralnych na obszarze województwa (np. duże inwestycje infrastrukturalne, działalność uczelni) bądź poprzez instrumenty wspierające działania prorozwojowe na poziomie regionalnym i lokalnym (np. poprzez kontrakty sektorowe, porozumienia terytorialne, działalność funduszy celowych). Spodziewane znaczące zaangażowanie tego źródła finansowania wynika z zaliczenia znacznej części województwa lubelskiego do Obszarów Strategicznej Interwencji o znaczeniu krajowym.
- **Środki pochodzące z międzynarodowych instytucji finansowych**.

Środki publiczne odgrywają ważną rolę w finansowaniu rozwoju regionu, jednak należy wskazać, że to inwestycje sektora prywatnego stanowią większość wydatków tego typu⁷¹. Stąd też zasadniczy wkład w realizację ustaleń *Strategii* będzie miał sektor i podmioty prywatne. Realizacja nastąpi poprzez samodzielną realizację projektów, bądź przez wykorzystanie środków własnych do montażu finansowego w projektach wdrażanych dzięki programom pomocowym. Inną formą angażowania środków prywatnych – ważną w kontekście zmniejszających się możliwości korzystania ze wsparcia dotacyjnego w ramach Polityki Spójności - będą inwestycje w formule partnerstwa publiczno-prywatnego.

Wyzwaniem jest wykorzystanie środków (bez względu na źródło ich pochodzenia) do **budowania bazy podatkowej** tak, by możliwości inwestycyjne podmiotów w regionie były w coraz mniejszym stopniu uzależnione od zewnętrznych środków pomocowych. Oznacza to m.in. wykorzystywanie na szerszą skalę **instrumentów zwrotnych**.

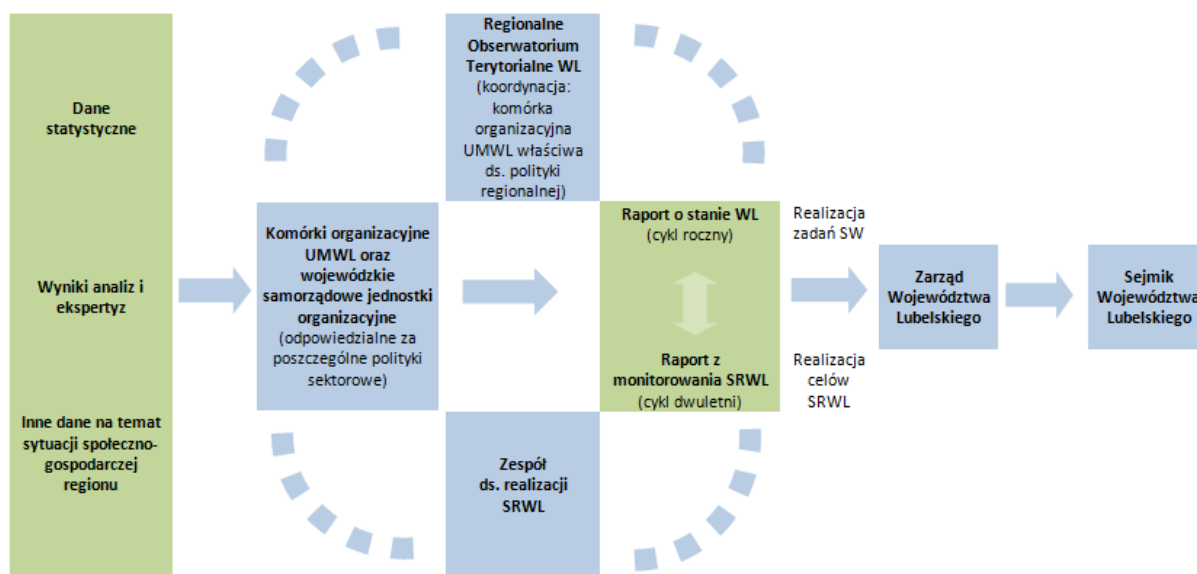
---

⁷¹ Średnioroczny udział inwestycji publicznych w inwestycjach ogółem w województwie lubelskim w latach 2008-2018 wynosił ok 44%.

8. SYSTEM MONITOROWANIA STRATEGII

Monitorowanie jest częścią składową strategii i dostarcza informacji na temat postępów i efektów jej wdrażania oraz spełnia wiele funkcji, w tym m.in. diagnostyczne, korekcyjne, promocyjne i mobilizacyjne. System monitorowania *Strategii* oparty jest na systemowej obserwacji i analizie wartości przyjętych wskaźników jej realizacji oraz wiedzy pozyskiwanej od wyspecjalizowanych instytucji, a także szerokiego grona interesariuszy *Strategii*. System bazuje na miernikach umożliwiających dokonanie oceny skuteczności osiągania celów, zarówno w okresie obowiązywania strategii (ewaluacja bieżąca), jak i po zakończeniu tego okresu (ewaluacja końcowa). Celem przyjętego systemu jest ocena oraz zwiększenie efektywności i skuteczności realizowanych działań prorozwojowych. **Model monitorowania *Strategii*** oparty jest na porównywalnych oraz wiarygodnych danych statystycznych, pozyskanych przy udziale regionalnego sektora nauki i badań, ekspertów zewnętrznych oraz bazy danych stworzonej w ramach Regionalnego Obserwatorium Terytorialnego (ROT). Model ten został przedstawiony na schemacie ideowym systemu monitorowania i ewaluacji SRWL (Ryc. 51).

Ryc. 49 Schemat ideowy systemu organizacji monitorowania SRWL

Źródło: Opracowanie własne na DSiR UMWL, 2019.

Podstawowymi **elementami składowymi systemu** monitorowania są:

- **Zespół ds. realizacji SRWL 2030** (złożony z dyrektorów poszczególnych komórek organizacyjnych UMWL oraz właściwych wojewódzkich samorządowych jednostek organizacyjnych), którego zadaniem jest czuwanie nad całością realizacji zapisów SRWL, w tym monitorowanie postępów realizacji poszczególnych polityk sektorowych w odniesieniu do zapisów SRWL;
- **Regionalne Obserwatorium Terytorialne (ROT)**, które stanowi formę współpracy pomiędzy Urzędem Marszałkowskim Województwa Lubelskiego w Lublinie, wojewódzkimi jednostkami organizacyjnymi i Urzędem Statystycznym w Lublinie. ROT funkcjonuje w układzie sieciowym wraz z regionalnymi obserwatoriami terytorialnymi

w pozostałych regionach oraz Krajowym Obserwatorium Terytorialnym (KOT) i zapewnia spójny system analityczno-monitoringowy służący polityce regionalnej. Za koordynację prac ROT odpowiedzialna jest komórka organizacyjna UMWL, właściwa ds. polityki regionalnej;

- **Zarząd Województwa Lubelskiego**, jako organ wykonawczy, jest odpowiedzialny za monitorowanie i analizowanie procesów rozwojowych;
- **Sejmik Województwa Lubelskiego**, jako organ stanowiący, uchwała SRWL, rozpatruje *Raport o Stanie Województwa* oraz zapoznaje się z wynikami monitorowania SRWL i poszczególnych polityk sektorowych.

Głównym dokumentem w procesie monitoringu będzie *Raport Monitoringowy* przygotowywany w cyklu dwuletnim. Dokument ten wraz z wnioskami i rekomendacjami będzie przedstawiany Zarządowi Województwa Lubelskiego, a następnie przedkładany Sejmikowi Województwa Lubelskiego.

Zespół ds. realizacji *Strategii* na podstawie przedstawionego raportu, wniosków i rekomendacji dokona oceny efektywności i skuteczności wdrażania *Strategii* oraz wskaże ewentualne rekomendacje zmian *Strategii*.

Wskaźniki monitorowania realizacji *Strategii*

Podstawowym założeniem przy konstruowaniu systemu wskaźników monitorowania *Strategii* było wyłonienie relatywnie niewielkiej ich liczby dla każdego z celów strategicznych. Z szerokiej listy potencjalnych wskaźników zaproponowanej przez ekspertów, wyłączono wskaźniki współzależne oraz mierniki, dla których otwarte repozytoria danych nie udostępniały wystarczającej ilości danych historycznych do wiarygodnej predykcji wartości miernika.

Zestaw wskaźników służących ewaluacji *Strategii* obejmuje **wskaźniki kontekstowe**, o charakterze makroekonomicznym oraz **wskaźniki cząstkowe**, odwołujące się do poszczególnych celów strategicznych i operacyjnych zawartych w *Strategii*. Jest to spowodowane po części trudnością oddzielenia sfer merytorycznego, bezpośredniego wpływu samorządu województwa na rozwój regionu od zmian o charakterze globalnym (zewnętrznym) oraz procesów (i ich skutków) wywoływanych decyzjami władz samorządowych innych regionów lub decyzji i polityki podejmowanej na szczeblu centralnym (rządu).

Ostateczna liczba i kształt wskaźników została określona po realizacji cyklu iteracji, analiz oraz dyskusji eksperckich, a podstawę decyzji o zakwalifikowaniu i przyjęciu wskaźnika w dużej mierze stanowiła dostępność wielookresowych i porównywalnych danych historycznych w otwartych bazach danych, publikowanych przez wiarygodne krajowe i europejskie instytucje statystyczne, które gwarantują ciągłą dostępność danych oraz stabilność metodyczną. W przypadku większości wskaźników był to okres co najmniej kilkunastu lat. Takie podejście zapewni wiarygodność i porównywalność ocen, a także umożliwi generowanie prognoz na cały okres realizacji *Strategii*.

Monitoring przedstawionego zestawu wskaźników będzie polegał na odniesieniu bieżących wartości poszczególnych wskaźników (w danym okresie/roku ewaluacji) do ich wartości bazowych oraz do wartości szacowanych. Na tej podstawie możliwe będzie oszacowanie

dynamiki zmian poszczególnych wskaźników oraz możliwości osiągnięcia ich prognozowanego poziomu, a w rezultacie stopnia realizacji *Strategii*.

Wskaźniki monitorowania i ewaluacji stopnia realizacji celów *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku* odnoszą się zazwyczaj do poziomu województwa (NUTS 2), dotyczą także miejskich obszarów funkcjonalnych. Ma to na celu umożliwienie identyfikacji zmian i przebiegu procesów rozwojowych na poziomie województwa, z możliwością ich porównywania w układzie regionalnym, krajowym i europejskim.

Wskaźniki kontekstowe (Tabela 1) *Strategii* odwołują się do szeregu parametrów opisujących ogólne zjawiska, zachodzące w makrootoczeniu jednostek realizujących strategię, a ich dobór miał umożliwić oderwanie wartości wskaźników od wskaźnika bazowego, jakim jest najczęściej PKB. Wskaźniki szczegółowe, odwołujące się do poszczególnych celów strategicznych (Tabela 2), są odzwierciedleniem zapisów *Strategii* i uwzględniają obszary, które podlegają wpływowi bezpośrednich lub pośrednich oddziaływań samorządu, a także innych podmiotów realizujących *Strategię*.

Dla opracowanego zestawu wskaźników monitorowania *Strategii* przyjęte zostały wartości bazowe dla całego kraju oraz dla województwa lubelskiego dla roku 2020 (na podstawie najbardziej aktualnych, dostępnych danych). Wartość szacowana dla województwa lubelskiego dla roku 2030 prognozowana była metodą regresji (dla najlepszej wartości parametru R^2 – najlepszego poziomu dopasowania). Wartość ta wynika z dotychczas obserwowanych trendów gospodarczych i opisuje prawdopodobny do osiągnięcia poziom wartości wskaźnika w 2030 roku, przy założeniu *ceteris paribus* realizacji dotychczasowych działań na poziomie regionu. Za wartość pożądaną realizacji *Strategii* przyjęto natomiast najbardziej oczekiwany poziom wartości wskaźnika, wynikający ze zmiany trendów będącej skutkiem realizacji działań o charakterze strategicznym, zaplanowanych w *Strategii* (tj. poziom wskaźnika oznaczający pozytywną realizację celów *Strategii 2030*). Określony trend rozwojowy oznacza zatem najbardziej oczekiwany trend wskaźnika, będący skutkiem realizacji działań wynikających ze *Strategii*.

Część wartości szacowanych, prognozowanych dla wybranych wskaźników na 2030 r. przyjmuje wartość niższą niż wartości wyjściowe. Jest to spowodowane trendami demograficznymi i depopulacją Polski, i nie stanowi błędu prognostycznego. Wyjątkiem jest poziom stopy bezrobocia, którego wartość szacowana jest po części wynikiem przewidywanych zmian demograficznych, a częściowo wynikać będzie z wdrażania *Strategii*.

Zestaw wskaźników kontekstowych zamieszczono w Tabeli 1, natomiast wskaźniki realizacji celów strategicznych i operacyjnych znajdują się w Tabeli 2.

Tabela 1 Wskaźniki kontekstowe realizacji SRWL

Wskaźniki kontekstowe								
lp.	Nazwa wskaźnika	Jednostka miary	Źródło wartości bazowych	Wartość bazowa dla Polski (2020)	Wartość bazowa dla woj. lubelskiego (2020)	Wartość szacowana dla woj. lubelskiego (2030)	Wartość pożądana, osiągnięta w wyniku realizacji SRWL 2030	Trend rozwojowy wynikający z realizacji SRWL 2030
1	Produkt krajowy brutto na 1 mieszkańca	zł	GUS BDL	55 230	37 458	52 909 ⁷²	Powyżej wartości szacunkowej	↗
2	Produkt krajowy brutto	mln zł	GUS BDL	2 121 555	79 472	112 633 ⁷³	Powyżej wartości szacunkowej	↗
3	PKB per capita (PL=100) - poziom	%	GUS BDL	100,0	67,8 ⁷⁴	66,2 (PL2030=100)	Powyżej wartości szacunkowej	↗
4	Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 15-64 lat wg BAEL ⁷⁵	%	GUS BDL (BAEL)	68,2	65,1	69,6	Powyżej wartości szacunkowej	↗
5	Stopa bezrobocia osób w wieku 15+ wg BAEL	%	GUS BDL (BAEL)	3,3	5,5	1,7	Poziom bezrobocia frykcyjnego (3-4%)	↘
6	Struktura pracujących (faktyczne miejsce pracy) w poszczególnych sektorach ekonomicznych ⁷⁶ :	%	GUS BDL				Oczekiwana zmiana struktury, wzrost znaczenia sektorów o wyższej wartości dodanej	

⁷² Dane z 2018 r.

⁷³ Dane z 2018 r.

⁷⁴ Dane z 2018 r.

⁷⁵ Przyjęto do prognozy dane od 2001.

⁷⁶ Wskaźnik GUS - Pracujący (faktyczne miejsce pracy) wg sekcji, grup sekcji i płci: rolnictwo: Sekcja A; przemysł: Sekcje B, C, D, E; budownictwo: Sekcja F; usługi rynkowe: Sekcja G-N, R-U; usługi nierynkowe: Sekcja O-Q.

		a) rolnictwo, b) przemysł, c) budownictwo, d) usługi rynkowe, e) usługi nierynkowe.			a) 15,1 b) 20,6 c) 6,3 d) 40,5 e) 17,6	a) 35,8 b) 13,6 c) 4,9 d) 27,3 e) 18,4	a) 32,0 b) 14,6 c) 4,6 d) 30,0 e) 18,8		a) b) c) d) e)
7	Liczba ludności		os.	GUS	38 382 576	2 108 270	1 995 800	Powyżej wartości szacunkowej GUS Utrzymanie trendu regionalnego	
8	Udział energii odnawialnej w całkowitej produkcji energii		%	GUS	15,5	23,2	39,0	Powyżej wartości szacunkowej	
9	Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę		zł	GUS	1 819,14	1 556,76	2 075	Powyżej wartości szacunkowej	
10	Struktura wartości dodanej brutto w podziale na sektory ekonomiczne:		%	GUS				Oczekiwana zmiana struktury, wzrost znaczenia produktów o wyższej wartości dodanej	a) b) c) d) e)
		a) rolnictwo, b) przemysł, c) budownictwo. d) usługi rynkowe, e) usługi nierynkowe.			a) 2,6 b) 25,8 c) 7,9 d) 49,3 e) 14,4	a) 5,6 b) 20,7 c) 7,5 d) 45,5 e) 20,8	a) 6,4 b) 23,3 c) 7,5 d) 41,6 e) 21,2		
11	Udział wydatków inwestycyjnych w wydatkach ogółem JST		%	GUS	17,5	20,9	22,0	Powyżej średniej krajowej	

Tabela 2 Wskaźniki realizacji celów strategicznych i operacyjnych

Cel strategiczny 1. Kształtowanie strategicznych zasobów żywnościowych								
lp.	Nazwa wskaźnika	Jednostka miary	Źródło wartości bazowych	Wartość bazowa dla Polski (2020)	Wartość bazowa dla woj. lubelskiego (2020)	Wartość szacowana dla woj. lubelskiego (2030)	Wartość pożądana, osiągnięta w wyniku realizacji <i>SRWL 2030</i>	Trend rozwojowy wynikający z realizacji <i>SRWL 2030</i>
1	Wartość dodana brutto na 1 pracującego w rolnictwie w odniesieniu średniej krajowej	%	GUS BDL	100	65,8	70	Powyżej wartości szacunkowej	↗
2	Produkcja rolnicza na 1 ha użytków rolnych (globalna)	zł	GUS BDL	7 719	7 037	10 115	Powyżej wartości szacunkowej	↗
3	Udział towarowej produkcji rolniczej w końcowej produkcji rolniczej	%	GUS BDL	94,1	91,9	94,1	Powyżej wartości szacunkowej	↗
4	Udział nowo zarejestrowanych podmiotów sektora przetwórstwa rolno-spożywczego w ogólnej liczbie nowo zarejestrowanych podmiotów ogółem	%	GUS BDL	0,51 ⁷⁷	0,58 ⁷⁸	0,71 ⁷⁹	Powyżej wartości szacunkowej	↗
5	Powierzchnia ekologicznych użytków rolnych	ha	GUS BDL	507 637	28 829	39 148	Powyżej wartości szacunkowej	↗
6	Liczba produktów tradycyjnych	szt.	MRiRW	1 940	216	377	Powyżej wartości szacunkowej	↗

⁷⁷ Sektor przetwórstwa rolno-spożywczego rozumiany jako sekcja C dział 01 i 02 (wg PKD 2007).

⁷⁸ Ibidem.

⁷⁹ Ibidem. Do sporządzenia prognozy przyjęto dane od 2014 r., gdyż wtedy nastąpiły zmiany metodologiczne w liczeniu wskaźnika przez GUS.

Cel strategiczny 2. Wzmocnienie funkcjonalne miast i obszarów wiejskich

lp.	Nazwa wskaźnika	Jednostka miary	Źródło wartości bazowych	Wartość bazowa dla Polski (2020)	Wartość bazowa dla woj. lubelskiego (2020)	Wartość szacowana dla woj. lubelskiego (2030)	Wartość pożądana, osiągnięta w wyniku realizacji <i>SRWL 2030</i>	Trend rozwojowy wynikający z realizacji <i>SRWL 2030</i>
1	Stopa bezrobocia na wsi wg BAEL	%	GUS BDL	3,4	5,3	1,4	Powyżej poziomu bezrobocia frykcyjnego (3-4%)	↘
2	Udział liczby ludności zamieszkującej miejskie obszary funkcjonalne (MOF) w ogólnej liczbie mieszkańców województwa ⁸⁰	%	GUS BDL	-	16,0	16,3	Powyżej wartości szacunkowej	↗
3	Udział powierzchni objętej obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w powierzchni ogółem	%	GUS BDL	31,2	56,7	57,2	Powyżej wartości szacunkowej	↗
4	Przewozy pasażerskie w komunikacji miejskiej na 1 mieszkańca	os.	GUS BDL	100,68	69,45	98	Powyżej wartości szacunkowej	↗
5	Długość dróg o twardej nawierzchni ulepszonej na 10 tys. ludności	km	GUS BDL	74,3	103,4	121	Powyżej wartości szacunkowej	↗
6	Długość ścieżek rowerowych	km	GUS BDL	15 538,7	912,5	1 777	Powyżej wartości szacunkowej	↗

⁸⁰ Do wyznaczenia wskaźnika przyjęto następujące MOF: i) MOF Biała Podlaska: miasto Biała Podlaska, gmina Biała Podlaska; ii) MOF Chełm: miasto Chełm, gminy Chełm i Kamień, iii) MOF Puławy: miasto Puławy, gminy: Puławy, Końskowola, Janowiec, Kazimierz Dolny i Żyrzyn oraz iv) MOF Zamość: miasto Zamość, gminy Zamość, Sitno i Łabunie. Brak danych sumarycznych dotyczących wszystkich MOF dla Polski.

7	Udział ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków do ludności ogółem:		%	GUS BDL				Powyżej wartości szacunkowej	
		a) w miastach b) na wsi							
8	Odsetek ludności mieszkającej na wsi korzystającej z sieci gazowej w ludności na wsi ogółem		%	GUS BDL	25,2	16,5	21,5	Powyżej wartości szacunkowej	↗
9	Odpady zebrane selektywnie w relacji do ogółu odpadów		%	GUS BDL	31,2	39,2	57,0	Powyżej wartości szacunkowej	↗
10 A	Emisja zanieczyszczeń pyłowych powietrza z zakładów szczególnie uciążliwych		t/rok	GUS BDL	1 327	27 091	1 000	Poniżej wartości szacunkowej	↘
10 B	Emisja zanieczyszczeń gazowych powietrza z zakładów szczególnie uciążliwych		t/rok	GUS BDL	4 986 509	198 440 735	4 930 000	Poniżej wartości szacunkowej	↘
11	Udział obszarów prawnie chronionych w powierzchni ogółem		%	GUS BDL	22,7	32,3	22,7	Utrzymanie poziomu	→
12	Lesistość		%	GUS BDL	23,3	29,6	23,5	Utrzymanie poziomu	→
13	Dochody budżetów gmin (ogółem, gminy łącznie z miastami na prawach powiatu)		mln zł	GUS BDL	229 056	11 488	14 947	Powyżej wartości szacunkowej	↗

Cel strategiczny 3: Innowacyjny rozwój gospodarki oparty o zasoby i potencjały regionu

lp.	Nazwa wskaźnika	Jednostka miary	Źródło wartości bazowych	Wartość bazowa dla Polski (2020)	Wartość bazowa dla woj. lubelskiego (2020)	Wartość szacowana dla woj. lubelskiego (2030)	Wartość pożądana, osiągnięta w wyniku realizacji SRWL 2030	Trend rozwojowy wynikający z realizacji SRWL 2030
1	Nakłady wewnętrzne na działalność B+R w sektorze przedsiębiorstw (w relacji do PKB)	%	GUS BDL	0,80	0,36	0,66	Powyżej wartości szacunkowej	↗
2	Podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności	jedn. gosp.	GUS BDL	1 175	879	1 014	Powyżej wartości szacunkowej	↗
3	Kuracjusze leczenia w szpitalach i sanatoriach uzdrowiskowych:	os.	GUS BDL				Powyżej wartości szacunkowej	
	a) stacjonarnie b) w trybie ambulatoryjnym			a) 782 117 b) 33 372	a) 30 916 b) 565	a) 35 200 b) 1 128 ⁸¹		a) ↗ b) ↗
4	Turyści korzystający z noclegów na 1 tys. ludności	os.	GUS BDL	929,18	542,62	820	Powyżej wartości szacunkowej	↗
5	Przedsiębiorstwa ogółem (przedsiębiorstwa sektora niefinansowego) otrzymujące zamówienia poprzez sieci komputerowe (stronę internetową, systemy typu EDI)	%	GUS BDL	15,7	14,1	19,9	Powyżej wartości szacunkowej	↗
6	Udział zgłoszeń wynalazków z województwa lubelskiego w liczbie zgłoszeń wynalazków ogółem	%	GUS BDL	100	7,2	9,3	Powyżej wartości szacunkowej	↗
7	Udział przychodów netto ze sprzedaży	%	GUS BDL	4,4	1,5	3,4	Powyżej	↗

⁸¹ Do prognozy wykorzystano dane z lat: 2013-2019.

	produktów innowacyjnych na eksport w przychodach netto ze sprzedaży ogółem							wartości szacunkowej	

Cel strategiczny 4: Wzmacnianie relacji społecznych i poprawa spójności (Wzmacnianie kapitału społecznego)

lp.	Nazwa wskaźnika	Jednostka miary	Źródło wartości bazowych	Wartość bazowa dla Polski (2020)	Wartość bazowa dla woj. lubelskiego (2020)	Wartość szacowana dla woj. lubelskiego (2030)	Wartość pożądana, osiągnięta w wyniku realizacji <i>SRWL 2030</i>	Trend rozwojowy wynikający z realizacji <i>SRWL 2030</i>
1	Odsetek podmiotów zaliczanych do III sektora w ogólnej liczbie podmiotów w Polsce ⁸²	%	GUS	3,3	4,3	5,6	Powyżej wartości szacunkowej	↗
2a	Łączna liczba osób przekraczających granicę polsko-ukraińską i polsko-białoruską	mln os.	GUS NOSG ⁸³	30,6	12,9	15,6	Powyżej wartości szacunkowej	↗
2b	Łączna liczba samochodów ciężarowych przekraczających granicę polsko-ukraińską i polsko-białoruską	tys. szt.	GUS NOSG	1873,5	1056,5	1406	Powyżej wartości szacunkowej	↗
3	Współczynnik aktywności zawodowej w wieku 15+	%	GUS/BAEL	56,2	54,5	51,5	Powyżej wartości szacunkowej	↗
4	Wskaźnik zatrudnienia osób niepełnosprawnych w wieku 16-64 lata	%	GUS/BAEL	24,8	18,4	12,9 ⁸⁴	Powyżej wartości szacunkowej	↗
5	Wskaźnik osób dorosłych (w wieku 25-64) uczestniczących w kształceniu lub szkoleniu)	%	GUS/BAEL	4,8	5,5	4,6 ⁸⁵	Utrzymanie wartości	→

⁸² Obliczono jako iloraz (fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne/podmioty wpisane do rejestru).

⁸³ NOSG – Nadbużański Oddział Straży Granicznej w Chełmie.

⁸⁴ Jak wyżej.

⁸⁵ Jak wyżej.

6	Liczba lekarzy na 10 tys. mieszkańców (personel pracujący)	os.	GUS	58,8	63,7	77,4	Powyżej wartości szacunkowej	
7	Liczba osób, którym przyznano świadczenia pomocy społecznej na 10 tys. ludności (pomoc pieniężna razem)	os.	GUS	281	247	100 ⁸⁶	Spadek	
8	Liczba wypadków drogowych na 100 tys. ludności	liczba zdarzeń	GUS	78,9	53,9	28	Spadek	
9	Członkowie kół/klubów/sekcji w ośrodkach kultury	os.	GUS	575 480	33 043	126 636	Powyżej wartości szacunkowej	
10	Odsetek dzieci (w wieku 3-6 lat) objętych wychowaniem przedszkolnym	%	GUS BDL	89,50	87,00	95	Powyżej wartości szacunkowej	
11	Liczba absolwentów szkół wyższych ogółem	os.	GUS BDL	313 608	18 244	26 204	Powyżej wartości szacunkowej	
12	Kwota 1% należnego podatku przekazana na rzecz organizacji pożytku publicznego	tys. zł	MF	906 996	32 371	49 268	Powyżej wartości szacunkowej	

⁸⁶ Z uwzględnieniem liczby ludności prognozowanej w 2030 r.

9. Wykaz wykorzystanych dokumentów i opracowań

AKTY PRAWNE:

1. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2018/1972 z dnia 11 grudnia 2018 r. ustanawiająca Europejski kodeks łączności elektronicznej (Dz.U. UE L 321 z 17.12.2018, str. 36, z późn. zm.);
2. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2018/1971 z dnia 11 grudnia 2018 r. ustanawiające Organ Europejskich Regulatorów Łączności Elektronicznej (BEREC) oraz Agencję Wsparcia BEREC (Urząd BEREC), zmieniające rozporządzenie (UE) 2015/2120 oraz uchylające rozporządzenie (WE) nr 1211/2009 (Dz.U. UE L 321 z 17.12.2018);
3. Rozporządzenie Parlamentu i Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006;
4. Wniosek Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego Plus, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego, a także przepisy finansowe na potrzeby tych funduszy oraz na potrzeby Funduszu Azylu i Migracji, Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Instrumentu na rzecz Zarządzania Granicami i Wiz COM(2018) 375; Wniosek Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i Funduszu Spójności, COM(2018);
5. Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 15 lutego 2018 r. w sprawie ustalenia przebiegu dróg krajowych (Dz.U. 2018 poz. 442);
6. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 15 maja 2004 r. w sprawie sieci autostrad i dróg ekspresowych (Dz.U. 2018 poz. 741);
7. Rozporządzenie Ministra Rozwoju i Finansów z dnia 7 listopada 2017 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie urzędów celno-skarbowych oraz podległych im oddziałów celnych, w których są dokonywane czynności przewidziane przepisami prawa celnego w zależności od rodzaju towarów lub procedur celnych, którymi mogą być obejmowane towary (Dz.U. 2017 poz. 2130);
8. Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 13 sierpnia 2008 r. w sprawie sposobu ustalania zasięgu terytorialnego przejść granicznych (Dz.U. 2018 poz. 952);
9. Rozporządzenie Ministra Transportu i Gospodarki Morskiej z dnia 2 marca 1999 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać drogi publiczne i ich usytuowanie (Dz.U. 2016 poz. 124);
10. Rozporządzenie Ministra Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej z dnia 5 lipca 2013 r. w sprawie klasyfikacji lotnisk i rejestru lotnisk (Dz.U. 2018 poz. 2145);

11. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2017/1953 z dnia 25 października 2017 r. zmieniające rozporządzenia (UE) nr 1316/2013 i (UE) nr 283/2014 w odniesieniu do propagowania łączności internetowej w społecznościach lokalnych (Dz.U. UE L 286 z 01.11.2017);
12. Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz.U. 2019 poz. 1295 z późn. zm.);
13. Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (Dz.U. 2020 poz. 1668);
14. Ustawa z dnia 11 września 2019 r. Prawo zamówień publicznych (Dz.U. 2019 poz. 2019);
15. Ustawa z dnia 13 listopada 2003 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego (Dz.U. 2020 poz. 23 z późn. zm.);
16. Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (Dz.U. 2019 poz. 869 z późn. zm.);
17. Ustawa z dnia 10 kwietnia 1997 r. Prawo energetyczne (Dz.U. 2020 poz. 833 z późn. zm.);
18. Ustawa z dnia 14 grudnia 2012 r. o odpadach (Dz.U. 2020 poz. 797 z późn. zm.);
19. Ustawa z dnia 16 grudnia 2010 r. o publicznym transporcie zbiorowym (Dz.U. 2020 poz. 1944 z późn. zm.);
20. Ustawa z dnia 28 marca 2003 r. o transporcie kolejowym (Dz.U. 2020 poz. 1043 z późn. zm.);
21. Ustawa z dnia 3 lipca 2002 r. Prawo lotnicze (Dz.U. 2020 poz. 1970);
22. Ustawa z dnia 10 kwietnia 2003 r. o szczególnych zasadach przygotowania i realizacji inwestycji w zakresie dróg publicznych (Dz.U. 2020 poz. 1363);
23. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. 2020 poz. 55 z późn. zm.);
24. Ustawa z dnia 17 grudnia 2004 r. o rejestracji i ochronie nazw i oznaczeń produktów rolnych i środków spożywczych oraz o produktach tradycyjnych (Dz.U. 2019 poz. 915 z późn. zm.);
25. Ustawa z dnia 18 kwietnia 2002 r. o stanie klęski żywiołowej (Dz.U. 2017 poz. 1897);
26. Ustawa z dnia 20 lipca 2017 r. Prawo wodne (Dz.U. 2020 poz. 310 z późn. zm.);
27. Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach (Dz.U. 2020 poz. 1463 z późn. zm.);
28. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2020 poz. 282 z późn. zm.);
29. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. 2020 poz. 194 z późn. zm.);
30. Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce - Ustawa 2.0, Konstytucja dla nauki (Dz.U. 2020 poz. 85 z późn. zm.);
31. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. 2020 poz. 293 z późn. zm.);
32. Ustawa z dnia 29 czerwca 1995 r. o statystyce publicznej (Dz.U. 2020 poz. 443 z późn. zm.).

DOKUMENTY STRATEGICZNE:

1. *Diagnoza prospektywna województwa lubelskiego synteza. Wnioski i rekomendacje do aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego*, Departament Strategii i Rozwoju, UMWL, Lublin, 2019 r.;

2. *Diagnoza prospektywna województwa lubelskiego*, Departament Polityki Regionalnej, UMWL, Lublin, 2019 r.;
3. *Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*, komunikat Komisji Europejskiej z dn. 03.03.2010 r., KOM(2010) 2020 r.;
4. Europejska agenda cyfrowa, komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów z dn. 26.08.2010 r., KOM(2010) 245;
5. *Europejski Zielony Ład*, Komisja Europejska, Bruksela, 2019 r.;
6. *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030: Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony*, przyjęta przez Radę Ministrów dnia 17 września 2019 r., M.P. 2019 poz. 1060;
7. *Krajowy Program Kolejowy do 2023 roku*, przyjęty przez Radę Ministrów we wrześniu 2015 r. z późn. zm.;
8. *Łączność Dla Konkurencyjnego Jednolitego Rynku Cyfrowego: W kierunku europejskiego społeczeństwa gigabitowego*, Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów COM/2016/0587;
9. *Narodowy Plan Szerokopasmowy*, przyjęty przez Radę Ministrów dnia 10 marca 2020 r.;
10. *Plan gospodarki odpadami dla województwa lubelskiego 2022*, przyjęty uchwałą Sejmiku Województwa Lubelskiego Nr XXIV/349/2016 z dnia 2 grudnia 2016 r.;
11. *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego*, przyjęty przez Sejmik Uchwałą nr XI/162/2015 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 30 października 2015 r.;
12. *Polityka Ekologiczna Państwa 2030 – strategii rozwoju w obszarze środowiska i gospodarki wodnej*, przyjęta przez Radę Ministrów 16 lipca 2019 r., M.P. 2019 poz. 794;
13. *Polityka Energetyczna Polski 2040 – strategia rozwoju sektora paliwowo-energetycznego*, Ministerstwo Energii, projekt z 2019 r.;
14. *Program ochrony środowiska województwa lubelskiego na lata 2020–2023 z perspektywą do roku 2023*, przyjęty uchwałą Sejmiku Województwa Lubelskiego Nr XII/201/2019 z 3 grudnia 2019 r.;
15. *Projekt Strategii Sprawne i Nowoczesne Państwo 2030*, Warszawa, wrzesień 2019 r.
16. *Ramy polityki energetyczno-klimatycznej do roku 2030*, marzec 2014 r.;
17. *Raport z debaty publicznej nad Załoženiami aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.)*, Departament Strategii i Rozwoju;
18. *Regionalny Program Ochrony Zdrowia Psychicznego dla województwa lubelskiego na lata 2018-2022*;
19. *Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020*, przyjęty przez Komisję Europejską w dniu 12 lutego 2015 r.;
20. *Sieć 5G dla Europy: plan działania*, Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, COM(2016)588;
21. *Strategia „Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko” Perspektywa 2020 r.*, przyjęta przez Radę Ministrów 15 kwietnia 2014 r.;
22. *Strategia Innowacyjności i Efektywności Gospodarki „Dynamiczna Polska 2020”*, przyjęta przez Radę Ministrów dnia 15 stycznia 2013 r.;
23. *Strategia na rzecz odpowiedzialnego rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)*, przyjęta przez Radę Ministrów dnia 14 lutego 2017 r., M.P. 2017 poz. 260;

24. *Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2030*, projekt listopad 2019 r.;
25. *Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030 Współdziałanie Kultura Kreatywność*, projekt sierpień 2019 r.;
26. *Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020*, przyjęta przez Radę Ministrów dnia 11 lipca 2013 r.;
27. *Strategia Zrównoważonego Rozwoju Transportu do 2030 roku*, przyjęta przez Radę Ministrów Uchwałą nr 105/2019 z dnia 24 września 2019 r. (M.P. 2019 poz.1054);
28. *Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa 2030*, przyjęta przez Radę Ministrów dnia 5 grudnia 2019 r., M.P poz. 1150;
29. *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2020*, maj 2020 r., Warszawa;
30. *Zintegrowana Strategia Umiejętności 2030 (część szczegółowa)*, Projekt z dn. 30.06.2020 r., MEN Warszawa;
31. *Założenia aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.)*, Departament Polityki Regionalnej, UMWL, Lublin, 2019 r.;
32. *Założenia do Umowy Partnerstwa na lata 2021-2027*, Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, Warszawa, lipiec 2019 r.

WYDAWNICTWA ZWARTE:

1. Bański J., (red.), *Atlas Rolnictwa Polski*, IGiPZ PAN, Warszawa, 2010 r.;
2. *Program zrównoważonego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich województwa lubelskiego*, IUNG, Lublin, 2004 r.

WYDAWNICTWA CIĄGŁE:

1. Bański J., *Przyrodnicze uwarunkowania gospodarki rolnej w Polsce*, [w:] Grykień S., Hasiński W., *Studia Obszarów Wiejskich*, nr XII, IGiPZ PAN, Warszawa, 2007 r.;
2. Krasowicz S., *Potencjał produkcyjny rolnictwa Lubelszczyzny i jego wykorzystanie*, Biuletyn Informacyjny PAN, z. 7, Lublin, 2002 r.;
3. Lirski A., Myszkowski L., *Polska akwakultura w 2016 roku na podstawie analizy kwestionariuszy RRW-22*, Zakład Rybactwa Stawowego w Żabieńcu, Instytut Rybactwa Śródlądowego w Olsztynie, Komunikaty Rabackie, nr 6, Żabieniec, 2017 r.;
4. Wilkin J., Nurzyńska I. (red.), *Polska Wieś 2018, Raport o stanie wsi*, Fundacja na rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa, Warszawa, 2018 r.

RAPORTY I EKSPERTYZY:

1. *Badanie ewaluacyjne Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.)*, Wrocławska Agencja Rozwoju Regionalnego SA, Wrocław 2018;
2. *Biała Księga w sprawie przyszłości Europy. Refleksje i scenariusze dotyczące przyszłości UE-27 do 2025 r.*;
3. *Bilans zasobów złóż kopalin w Polsce wg. stanu na 31.XII.2019 r.*, PIG, Warszawa, 2020 r.;
4. *Centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej, warsztaty terapii zajęciowej w 2018 roku*, GUS, 2019 r.;

5. *Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2007 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, 2008 r.;
6. *Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2013 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, 2014 r.;
7. *Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2016 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, 2017 r.;
8. *Charakterystyka gospodarstw rolnych*, Powszechny Spis Rolny 2010, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, 2012 r.;
9. Dane na podstawie opracowań GUS: *Prognoza ludności na lata 2014-2050*, GUS, Warszawa 2014, *Prognoza demograficzna na lata 2014-2050 dla województwa lubelskiego*, GUS, Warszawa 2014 r.;
10. *Ewaluacja mid-term postępu rzeczowego i systemu realizacji RPO WL 2014-2020*, raport cząstkowy, styczeń 2019 r.;
11. *Gospodarka rybacka w województwie lubelskim*, Biuro Planowania Przestrzennego w Lublinie, Lublin, 2012 r.;
12. *Inwestycje w ramach PBDK 2014-2023 ze szczególnym uwzględnieniem perspektywy budowy drogi S12*, Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad 2018 r.;
13. *Kompetencje i rola jednostek samorządu terytorialnego w zakresie rolnictwa i rozwoju obszarów wiejskich*, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa, 2015 r.;
14. *Koncepcja przygotowania i realizacji inwestycji Port Solidarność – Centralny Port Komunikacyjny dla Rzeczypospolitej Polskiej*, przyjęta przez Radę Ministrów;
15. *Osoby niepełnosprawne w 2018 r.*, informacja sygnałna GUS, 2019 r.;
16. *Opinia Instytutu Europy Środkowej „Wpływ sytuacji w państwach Europy Wschodniej na rozwój współpracy transgranicznej w kontekście rozwoju województwa lubelskiego”*, IES, Lublin 17.02.2019 r.;
17. *Produkcja upraw rolnych i ogrodnich w 2017 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, 2018 r.;
18. *Produkt krajowy brutto w powiatach województwa lubelskiego - wnioski dla polityki regionalnej województwa*, Instytut Rozwoju, 2020 r.;
19. *Prognoza eksperymentalna ludności gmin na lata 2017-2030*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, 2017 r.;
20. *Program gospodarki wodnej województwa lubelskiego*, Lublin 2005 r.;
21. *Przewodnik do statystyk europejskich*, <http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained>;
22. *Raport o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2015-2016*, Inspekcja Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych, Warszawa, 2017 r.;
23. *Raport o stanie rynku telekomunikacyjnego w Polsce za 2018 r.*, Urząd Komunikacji Elektronicznej, Warszawa, czerwiec 2019 r.;
24. *Raport o stanie technicznym nawierzchni sieci dróg krajowych na koniec 2017 r.*, Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad 2018 r.;
25. *Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa lubelskiego w 2017 r.*, Urząd Statystyczny w Lublinie, 2018 r.;
26. *Rocznik statystyczny rolnictwa 2017*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, 2018 r.;
27. *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, 2018 r.;

28. Roguska A. (red.), *Raport o stanie środowiska województwa lubelskiego w 2017 roku*, Inspekcja Ochrony Środowiska Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Lublinie, Lublin 2018 r.;
29. *Rolnictwo i obszary wiejskie w latach 2007-2015*, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa, 2015 r.;
30. *Rolnictwo w województwie lubelskim w 2016 r.*, Urząd Statystyczny w Lublinie, 2017 r.;
31. *Rolnictwo w województwie lubelskim w 2016 roku*, Urząd Statystyczny w Lublinie, Lublin, 2017 r.;
32. *Ruch graniczny oraz wydatki cudzoziemców w Polsce i Polaków za granicą w 2016 r.*, Urząd Statystyczny w Rzeszowie, Warszawa-Rzeszów 2017 r.;
33. Stanny M., Rosner A., Komorowski Ł., *Monitoring rozwoju obszarów wiejskich. Etap III*, Fundacja Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa, 2018 r.;
34. *Środki produkcji w roku gospodarczym 2015/2016*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, 2017 r.;
35. *Transport. Wyniki działalności w 2007 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2008 r.;
36. *Użytkowanie gruntów i powierzchnia zasiewów*, wydanie coroczne (od 2010 do 2017 roku), Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, 2011-2017 r.;
37. *Zróżnicowanie przestrzenne rolnictwa*, Powszechny Spis Rolny 2010, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, 2014 r.